

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZİYA ŞAKİR DERVİŞLER SALTANATI

akıl fikir

DERVİŞLER SALTANATI

Mart 2012

DERVİŞLER SALTANATI / ZİYA ŞAKİR

Copyright© Akıl Fikir Yayınları - Mart 2012

Bu kitabın tüm hakları Akıl Fikir Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmek-sizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YAYINCI: Akıl Fikir Yayınları

DİZGİ: Erdal Dandin

KAPAK TASARIMI: Akıl Fikir

İÇDÜZEN: Akıl Fikir

BASIM: Mart 2012

AKIL FİKİR YAYINLARI

Alayköşkü Caddesi Küçük Sokak Civan Han Kat:1 No: 3

Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL

Tel: 212 - 520 98 90 / 97 Fax: 212 - 527 06 77

e- posta: bilgi@akilfikiryayinlari.com

ISBN: 978-605-5283-00-1

BASIM ve CİLT: Step Ajans Rek. Mat. Tan. ve Org. ltd.şti.

Bosna cd. No: 11 34200 Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 446 88 46 - Matbaa Sertifika No: 12266

stepajans@gmail.com

ZİYA ŞAKİR

DERVİŞLER SALTANATI

AKIL FİKİR YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ	9
ÖNSÖZ	15
BABA İSHAK	19
BABA İLYAS	27
BURAK (BARAK) BABA	31
HOCA AHMET YESEVÎ	35
AHMET YESEVÎ - ASLAN BABA	35
AHMET YESEVÎ- ŞEYH YUSUF	39
MANEVÎ BİR İLHAM ERTUĞRUL BEY	45
ŞEYH EDE BALI - SAF BİR AŞK	51
OSMAN BEY'İN RÜYASI	59
KUMRAL ABDAL	63
KEŞİŞ DAĞIN MANZARASI	63
GEYİKLİ BABA	65
BAHAEDDİN VELED	75
MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ	75
MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ – TEBRİZLİ ŞEMSEDDİN	79
KİRMANLI EVHADETTİN, FAHRETTİN İRAKÎ, ŞEYH NECMETTİN DAYE, KONYALI SADREDDİN, MÜEYYEDEDİN CENDÎ VE SADETTİN FERGANÎ	95
MUHİDDİN-İ ARABÎ	99
BAHAEDDİN NAKŞİBEND (BUHARALI MEHMED)	103
BEKTAŞİLİK	111
HACI BEKTAŞ-I VELÎ	119
HACI BEKTAŞ-I VELÎ'YE REFAKAT EDEN ZATLAR	144
AHİLİK	161
YUNUS EMRE	171
ŞEYH MEHMET KÜŞTERİ	181

EMİR SULTAN	185
HACI BAYRAM VELİ	189
ŞEYH BEDREDDİN SİMAVİ	205
ŞEYH BEDRETTİN - DEDE SULTAN - TORLAK KEMAL	221
NESİMİ	245
BALIM SULTAN	257
BALIM SULTAN İSTANBUL'DA	276
DURMUŞ BABA	279
SEYİD AHMET RÜFÂİ	283
ŞEYH AHMET BEDEVİ	293
SEYİD SADEDDİN CEBÂVİ	294
MERKEZ EFENDİ	294
ŞEYH SEYYİD	296
BOSNALI ŞEYH HAMZA	297
GEYLANİ, MEVLANA, BATTAL GAZİ, GÜLBABA TÜRBELERİ	299
CEZAYİRLİ ŞEYH	303
AZİZ MAHMUD HÜDAİ	307
ŞEYH ALAADİN – ŞEYH AHMET	313
POSTNİŞİN BEKİR ÇELEBİ	319
ŞEYH MAHMUD	321
CİNCİ HOCA	326
HOCAZADE	326
BEHAİ EFENDİ	328
ŞEYH USTUVÂNİ	331
BEKTAŞ AĞA	337
MESUT EFENDİ	341
ŞEYH SALİM	344
OLANLAR ŞEYHİ	348

ŞEYH MURADZADE	349
GALİP DEDE	351
CEZAYİRLİ HACI MEHMET	355
ÜSKÜDARLI ŞEYH İBRAHİM.....	358
HAYDAR BABA	364
EŞKİNCİ ORDUSU – YENİÇERİ İSYANI	372
SOFTALAR KİYAMI	391
NUR BABA	398
SULTAN HAMİD DÖNEMİ	403
SEYYİD MEHMET BİN SÜNUSÎ	409
EL MEHDİ.....	415
ÇELEBİ EFENDİ.....	419
ŞEYH NAILİ EFENDİ.....	427
EMİN BABA.....	431
EBÜ'L HÜDA.....	441
EBÜL HÜDA - İZZET PAŞA	484
EBÜL HÜDA- ESAD EFENDİ	487
EBÜL HÜDA- ŞEYH CEMALEDİN EFGANİ	492
ABDÜLAZİZ MECDİ EFENDİ.....	499
DERVİŞ VAHDETİ.....	501

“Dervişler Saltanatı”nı herkesten önce okuyarak basılması konusunda yayınevimizi cesaretlendiren ve hatta kitabın yayına hazırlanmasında bizzat çalışan ve gerekli düzeltmelerin yapılması işlemlerinde de mesaisini bizlerden esirgemeyen kendisi de derviş ruhuna sahip Muharrem Şerif Karakuş’a teşekkür ederiz.

Akıl Fikir Yayınları

ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ

1300'de (1883) Sultanahmet'te doğan Ziya Şakir, İstanbul, Bursa ve Halep'teki çeşitli okullarda eğitim almıştır. Daha 15-16 yaşlarında iken İrtika Mecmuası'nda yayınlanan yazıları ile takdir toplamıştır. Dönemin yasaklamaları neticesinde takma isimler kullanarak pek çok dergi ve gazetede yazılarını yayınlamış, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete ve Terakki Gazetelerinin başyazarlığını yapmıştır. Cemiyeti İnkılabiye ile İttihat ve Terakki Cemiyetlerine katılmıştır.

Genç Türk Gazetesi'nde Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i hedef alan açık bir mektup yayınlarak Paşayı keskin bir dille eleştirmiş ve istifaya davet etmiştir. Hemen akabinde cezalandırılacağı endişesi ile Mısır'a giden Ziya Şakir, burada sanatkârlar ile tanışmıştır. Şark'a yönelik (*Sultanın Gözdesi*) isimli bir senaryo yazmış, İskenderiye'ye geçerek İtalyan sinema şirketi ile anlaşmıştır. Napoli'ye giden Ziya Şakir İtalyanların Trablusgarp'a saldırımları üzerine film çekemeyerek İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da mahkeme edilerek Sinop'a sürülmüş, Talat Paşa'nın ikinci nazırlığında affedilerek İstanbul'a getirtilmiştir. Talat Paşa tarafından memuriyet teklif edilmişse de Ziya Şakir memuriyeti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Talat Paşa Süleyman Nazif'in çıkartmakta olduğu Hak Gazetesi'nde çalışmasını tavsiye etmiştir.

Balkan Harbi başladığında gönüllü asker olmuş ve Edirne muhasarasının bütün zorluklarını ve mahrumiyetlerini yaşamıştır. Siperlerde nöbet değişikliklerinde gazeteye yazılar yazmış, O dönemde tuttuğu notlardan daha sonra “Meçhul Asker”, “Edirne Müdafası” eserlerini oluşturmuştur.

Edirne’de yaralanıp esir düşen ve daha sonra firar ederek İstanbul’a dönen Ziya Şakir, Talat Paşa’nın yönlendirmesi ile Bursa’ya giderek Ertuğrul Gazetesi’nin başyazarlık görevini yürütmüştür. Padişah Vahdettin döneminde İttihatçıların takibatından O da nasibini almış ve muhtelif maceralar yaşamıştır. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti’nde görev alarak Milli Mücadele’ye iştirak etmiştir. Memuriyet görevi ile gittiği Sivas’ta, memuriyet hayatından hoşlanmadığı için kısa sürede istifa etmiş ve bir süre avukatlık yapmıştır. Sivas Sana-yi Mektep müdürlüğü görevini yürütmüş ve o dönem aldığı desteklerle bu okulu, numune bir okul haline getirmiştir. Daha sonra Amerikan Chester Grubu’nun Samsun-Sivas demiryolu projesinde görev almıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile İstanbul’a dönmüştür. İnhisar İdaresi’nce verilen görev gereği Diyarbakır’a oradan da Maraş’a gitmiş ancak buralarda uzun süreli kalamayarak İstanbul’a tekrar dönüş yapmıştır. Bu dönüş onun yazın alanındaki önemli dönüm noktası olmuştur, Ziya Şakir artık yazarak hayatını kazanmaya başlamıştır. 22 Kasım 1929 tarihinden itibaren “Meçhul Asker” Vakıf Gazetesi’nde, sonrasında Ermeni vakalarını anlatan “Kan Dalgası” Son Posta Gazetesi’nde,

“Bektaşılık” Yeni Gün Gazetesi’nde yayınlanmış ve Ziya Şakir bu üç tefrika ile hem İstanbul hem de Anadolu gazetelerinde tanınan, bilinen, aranan ve tefrika siparişleri verilen önemli ve tarafsız ve güvenilir biri haline gelmiştir. Ziya Şakir adıyla yazdığı tefrikaların yanı sıra A.R, Z. Melek, Bahtiyar Fenkliligil imzasıyla veya isimsiz pek çok eser vücuda getirmiş, bıkmadan usanmadan tarihi kaynaklardan aldığı ilhamlarla büyük eserler oluşturmuştur.

İlginçtir ki O, bu eserleri “O gün okunmasından ziyade, istikbal tarihine naçiz bir yardım olur ümidiyle” yazmıştır. Ziya Şakir 1930’lardan 1960’lara kadar en çok okunan yazarlardan biri olup muhtelif gazetelerde bine yakın tarihi makalesi yayınlanmıştır. Özellikle din ve İslâm tarihine yönelik on senelik uzun bir araştırma sonucunda Hz. Muhammed(S.A.V) ve İslam dünyası ile ilgili birbirinden kıymetli eserlerinin her biri kendine has dil, üslup, akıcılığıyla zamanında çok büyük ilgi ve iltifat görmüştür. Çocukluğunda misafir edildiği Yıldız Sarayı’nı ve II. Abdülhamid’in, özel yaşamını, hususi özelliklerini, kendisine ulaştırılmış özel yazı ve hatıratları kullanarak ve yaşayan insanlarla bizzat görüşerek “Abdülhamid’in Son Günleri” adlı tefrikalarda anlatmıştır. Bu konuyu en geniş, tutarlı, tarafsız ve etraflıca anlatan yazarlardan biridir. Abdülhamid ile ilgili tefrikalar yayınlandığında olay kahramanlarının büyük çoğunluğu sağ olduğunun hatırlanması eserlerinin önemini anlaşılmaması açısından önemlidir.

Yine aynı döneme ait pek çok dosyayı, defterleri, el yazılarını, yüzlerce belgeyi, yurtdışından Çin'den, Hindistan'dan gönderilen vesikaları birleştirerek oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunu, büyümesini ve yıkılışını anlatan 839 tefrikadan oluşan 5 bölümlük eseri kitap olarak yayınlanmayı beklemektedir.

“Bir Haremağasının Anıları” için Yıldız Sarayı altında geçen ve şimdiye kadar kimsenin öğrenmemiş olduğu hadiseleri muhtelif belge bilgi ve hatıratından yararlanarak bu bilgilerin toplamını anlattığını belirten Ziya Şakir *“Bu eserim öyle bir eser olacak ki. Bundan sonra Yıldız ve Abdülhamid hakkında başka eser yazılmıyacak. Çünkü bilinmeyen bir taraf bırakmıyacağım. Abdülhamid devrinin en doğru bir saray tarihi olacak”* diyecek kadar kendi eseri üzerinde iddialıdır.

Selim Tevfik'in Ziya Şakir ile yaptığı röportajda ise *“Tarihe dil uzatanların gafletlerinden birisi de hükümlerinde çok acul ve zalim davranışlarıdır. Gözlerini, tarihe mal olmuş eşhasın sade fena taraflarına dikerler. Benim eserim tarih denilen madalyanın ters tarafını gösterecektir... Okuyucularımdan rica ederim. Beni tenkit etsinler, yanlış noktaları düzeltsinler, eksik tarafları bildirsinler ki eser kitap haline girerken, o devrin mükemmel ve kusursuz bir tarihi halini alabilsin.... Bugüne kadar aldığım yüzlerce mektup içinde, taltiften, tebrikten başka tek satır yoktu. Bundan duyduğum iftihadır ki o esere verdiğim bütün emeklerin yorgun-*

luklarını unutturmuştur. Ve bugün, bu teveccühü kaybetmemek için, elimden gelse yazılarımı değil, öksürüklerimi bile vesaike istinat ettireceğim...” diyerek kendi eserler için ne kadar titizlikle çalışma sürdürdüğünü ve elindeki belgelerin çok kuvvetli olduğunu kuvvetlice vurgulamıştır.

Senaryo yazarlığında iddialı olan Ziya Şakir’in filme alınmış “Çanakkale Geçilmez”, “Allah’ın Cenneti”, “Ebedi Meşale”, “Beyaz Esire” eserlerinin yanı sıra “Nasrettin Hoca”, “Hatay Yıldızı”, “Atatürk’ün Çocukları”, “Ruhlar Mucizesi”, “Sarı Kurdele” gibi henüz filme çekilmemiş senaryoları da mevcuttur. Çok farklı konularda 300’ü aşan eser bırakan Ziya Şakir 22 Aralık 1959’da vefat etti. Rahmetle anıyoruz.

Eserlerinden Bazıları:

Abdülhamid’in Son Günleri, Sultan Hamid ve Mikado, 1897 Yunan Harbi, Bir Haremağasının Anıları vb. Sultan Hamid’in hayatına ait eserler

İttihad ve Terakki Nasıl Doğdu? Nasıl Yaşadı? Nasıl Öldü? (5 kısım)

Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver ve Cemal Paşa

Meçhul Asker, Kan Dalgası, Hilâl ve Zambak, Poyraz Ali, Esmer Gül, Ölüm Mangası, Hatice Sultan vb. tarihi romanlar

Fatih İstanbul’u Nasıl Aldı?

Türkler Karşısında, Napolyon

Timurlenk ve Üç Boz Atlı

Atatürk Hayatı ve İnkılâpları

Hazreti Muhammed, Hazreti Ali, Hazreti Fatıma, Hazreti Hatice ve Hazreti Hamza'nın hayatlarını anlatan eserler

Hazreti Mevlana, Nasrettin Hoca, Ömer Hayyam, Sadullah ağa, Cinci Hoca, Molla Fenari, Şeyh Şamil, Nuri Demirağ, Celal Bayar gibi tarihe mal olmuş kişilerin hayatları

Haliç ve Eyüp Sultan, Mezhepler Tarihi, Bektaşilik ve Bektaşî Fıkraları

Gâvur Mehmet'in maceraları (Karayürek çetesi, Yedi Aşıklar Şirketi, Cibali zindanları vb. zabıta romanları)

Sahibinin Sesi, Bir Tangonun Romanı, Beyaz Kelebek, Tövbe, Aşk Hasreti vb. aşk hikayeleri

Ramazan Sohbetleri, Büyük Doğu vb. mecmualarda çıkan makaleler

ÖNSÖZ

Gönüllere hükmetmiş dervişlerin maddi dünyanın sultanlarını derinden etkilediklerini Ziya Şakir kendisine mahsus olan açık, selis ve akıcı uslûbu ile tefrikalar halinde 1946 yılında Son Telgraf Gazetesinde yayınlamıştır. Bu tefrikalarda Dervişler Saltanatı'nın en derin noktalarına kadar dalarak, tam altı asır Osmanlı tarihinin siyasî mukadderatına hükmetmiş ve Osmanlı içtimaî hayatında, tarikatların mahiyeti ile tarihî tesirlerini en ince ve derin noktalarına kadar izaha gayret etmiştir.

Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey, Şeyh Ede Balı'nın kızı Mal Hatun ile evlendiğinde dervişlere olan hürmetini göstermek için Sakarya kıyılarında ve Keşiş Dağı'nın yamaçlarında, zaviyeler yaptırarak Dervişler Saltanatı'nın kurulmasının temellerini atıyor.

O Dervişler Saltanatı ki;

Günü gelmiş -başladığı muazzam işi muvaffakiyetle bitirmek için hiçbir kuvveti ihmal etmeyen Fatih Sultan Mehmed'in , mânevi kudretlerden de istifadeye ehemmiyet vererek Anadolu'daki belli başlı şeyhleri, bütün müridleriyle beraber muhasaraya davet etmesi üzerine- manevi gücünün doruğuna ulaşmış ve İslam dünyasının bayrağı olmuş..

Günü gelmiş -maddileşmiş,dağ eteklerinde, müridlerinin adak veya sadaka olarak getirdikleri bir tas

yoğurt, bir çanak pekmez ile geçinen ilâhî meczuplar ortadan silinmiş; onların dünya ihtiraslarından daima uzak tuttıkları tertemiz postlarının üzerine, halkın zaafından istifade ederek dünyalığını düzen- açgözlülere kılıf olmuş,..

Ahmet Yesevi'den Yunus Emre'ye Mevlana'dan Hacı Bektaşî Veli'ye, Geyikli Baba'dan, Ebul Vefa'ya, Şeyh Küşteri, Emir Sultan, Şeyh Bedreddin Simavi, Balım Sultan, Merkez Efendi, Aziz Mahmut Hüdayi, Galip Dede, Cemaleddin Afgani ve pek çok büyük muhterem zat...Dervişler Saltanatı'nda yerlerini alıyorlar.

KALENDERİ DERVİŞİ

BABA İSHAK

— Medet ya baba, medet! Medet, ya baba Resulüllâh!

Yalçın kayalara çarpan bu sesler, derin bir uğultu ile Amasya Vadisi'nin yemyeşil yamaçlarında akisler yapıyor, elma ağaçlarının gölgelendirdiği bağlar üzerinden süzüle süzüle, sönüp gidiyordu.

Her gün olduğu gibi, ilk devirden kalmış olan mağaranın önünde binlerce erkek ve kadın toplanmıştı. Bunlar, ikide birde yerlere kapanıyorlar; yüzlerini topraklara süre süre;

— Medet... Medet, ya baba Resulüllâh! Mübarek cemalini göster, diye feryat ediyorlardı.

Ve sonra gözlerini, yalçın kayaların içine oyulmuş olan mağaranın kapısına dikerek, Baba Resulüllâh'ın mübarek cemalini göstermesini bekliyorlardı.

Baba, galiba bugün yine gazap halinde idi. Saatlerden beri, o kızgın güneşin altında feryat eden halkın istirhamlarına ehemmiyet vermiyordu. Bütün bu yalvarmalara rağmen, bir türlü yüzünü göstermiyordu.

Böylece vakit, ikindiye bulmuştu. Amasya vadisinin etrafını kuşatan yüksek tepelerin kel kayaları üzerinden, güneş gurup ediyordu.

Ziyaretçilerden birçoğu, artık dönmeğe başlamışlardı. Meyus (*ümitsiz*) ve müteessir (*üzgün*) bir halde:

— Acaba, yine ne günahımız var ki, bugün onun cemâli şerifini göremedik? Diye söyleniyorlardı.

Mağaranın kapısına yakın bir yerde duran genç bir kız:

— Geliyor. İşte geliyor, diye bağırdı.

Bütün o mahşeri kalabalık, bir anda dalgalandı.

— Geliyor... Geliyor, müjdeleri, herkesin kalbinde çılgın bir sevinç uyandırdı.

Bütün gözler, mağaranın kapısına çevrildi. Orada, acayip bir mahlûk belirmişti. Öyle bir mahlûk ki onun nev'ini ve çeşnisini tayin etmek kolay değildi.

Koyu kumral, uzun, dalgalı saçları, bir hayvan yeleşi gibi arkasına sarkıyor, göğsünün üzerini dolduran gür sakalına karışıyordu.

Yüzünde, parıl parıl yanan iki gözden başka, hiçbir şey belli değildi. Ağzını tamamıyla kapayan pos bıyıkları, çenesine kadar inmişti.

Vücudu çırpıplaktı. Yalnız önü geyik derisinden kısa bir peştamalla kapanmıştı. Elinde, manda boynuzundan büyük bir nefir¹ vardı.

1- Manda boynuzundan yapılan ve korkunç sesler çıkaran bir nevi borudur. Uzun seyahatlere çıkan dervişler, nefir denilen bu boruyu taşırlardı.

Bu garip mahlûk, yerlere kapanan, alınlarını top-
raklara dayayarak,

— Medet... Medet, diye homurdananlara göz gez-
dirdi.

Sonra, akşam güneşinin kızılıtları akseden yeşil va-
dilerde, onun sesi top gibi gürledi:

— Ne istiyorsunuz. Benden ne istiyorsunuz? Ey,
Allah'ın gazabına uğramış insanlar! Vicdanlarınız,
size hiçbir şey söylemiyor mu? Zillet ve sefalet içinde
yuvarlandığınızdan dolayı size ıstırap çektirmiyor mu?
Soruyorum, size... Benden ne istiyorsunuz? Benden ne
medet bekliyorsunuz? Evvelâ kendinize gelin. Omuz-
larınızdaki esaret yükünü atmak için silkinin. Ondan
sonra benden medet ve himmet isteyin.

Arkası kesilmiyen bir inilti devam ediyor... Yüzleri-
ni gözlerini topraklara sürenlerin:

— Medet sultanım, medet... Sesleri, derinden gelen
bir uğultu halinde uzayıp gidiyordu.

Kısa bir tevakkuftan (*duraklamadan*) sonra, o garip
mahlûkun sesi, bir daha gürledi:

— Himmet, öyle mi? Lâkin evvelâ hizmet, sonra
himmet... Benden himmet istiyorsanız, evvelâ hizmet
ediniz. Şu elimdeki nefiri üflediğim zaman, hak yolun-
da hizmete hazır mısınız?

Gök gürültüsünü andıran uğultu cevap verdi:

— Canımızı, başımızı fedaya hazırız.

— Hak yolunda ölecek misiniz?

— Bin canımız olsa, binini de hak yolunda feda edeceğiz.

— Katilin cezasını verecek misiniz?

— Ya, onu sarayının kapısı önünde parçalayacağız yahut çoluğumuzla, çocuğumuzla mahvolacağız.

Garip mahlûk bir an duraladı. Kıllar içinde kaybolan çehresinde, memnuniyet ifade eden bir tebessüm dolaştı:

— Varın, gidin... Rahat edin. Allah'ın murat ettiği zaman, bu dağları taşları dile getirecek olan nefirin sadasını bekleyin. Hak erenlerin himmeti, cümlenizin üzerinde hazır ve nazır olsun.

Nutuk, bitti. Garip mahlûk, yine mağaraya çekildi. Halkın, çılgınca feryatları devam ediyordu. Artık karmakarışık sözler, alaca karanlığın sessizlikleri içinde sürüklenip gidiyordu.

Halk, dağılmağa başlamıştı. O zaman, büyük bir dut ağacının dibinde sessiz sedasız duran bir adam endişeli bir nazarla, dağılan halka baktı. Sonra, bir hamlede, yanındaki atın üstüne sıçradı. Irmağın sol tarafındaki yola inerek hayvanı şiddetle mahmuzladı.

Bu atlı, gece gündüz demedi, hiçbir yerde durup dinlenmedi. Ancak, atına yem kestirmek için yol üstündeki hanlara indi. Birkaç lokma yemek yedi. Başını bir duvara dayayarak uyku ihtiyacını giderdi. Amas-

ya'daki mağaranın önünden hareketinin dördüncü günü akşamı doludizgin Selçuklu sarayının avlusuna girdi. Bir sıçrayışta atından indi.

Onu gören saray adamları, derhal geri çekiliyorlar; yerlere kadar eğiliyorlardı. Sonra, âdeta koşar gibi Sultanın dairesine giden bu adamın arkasından bakarak:

— Ertuğrul Bey, yine mühim bir vazifeden geliyor, diyorlardı.

Ertuğrul, o tarihte Selçukî hükümetinin Sultanı olan Gıyasettin'in yeğeni idi. Son derecede cesur ve Sultanın şahsına bağlı olduğu için, Saray Muhafaza kıta'sının kumandanlığını deruhte etmişti (*üzerine almıştı*). Ertuğrul, Sultanı bir an evvel görmek için o derece acele ediyordu ki, toz toprak içinde kalan yol elbisesini değiştirmek suretiyle vakit kaybetmek istemedi. Doğruca Sultanın dairesine gitti. Haber vermeye bile lüzum görmeden, Sultanın huzura girdi.

Sultan Gıyasettin, onu görür görmez sordu:

— Geldin mi, Ertuğrul?

— Evet. Geldim.

— Onu gördün mü?

— Evet. Gördüm.

— Nasıl şey?

— Onu ne siz sorun. Ne ben söyleyeyim. Vaziyet, korkunç. Müthiş ve tehlikeli...

— Ne söylüyorsun?

— Meseleyi, başından anlatayım.

Anlatmaya başladı. Yalçın kaya içine oyulmuş mağarayı. Mağaranın önünde toplananları, saf ve cahil halkın medet ve himmet feryatlarını ve nihayet, o garip mahlûkun tehditkâr nutku ile halktan aldığı ikrarı (*desteği*) anlatırken Sultan Gıyasettin, taş gibi katılaşmıştı.

Ertuğrul:

— Bu adam, halkın kalbini sımsıkı kendisine bağlamıştır. Ondan korkmak ve derhal icap eden tedbirleri almak lâzımdır, diye sözlerini bitirdi.

Bu sözler, Sultan Gıyasettin'i tepeden topuklarına kadar, zangır zangır titretti...

Çeneleri âdeta birbirine vurarak sordu:

— Fakat bu adam kimdir?

— Adına Baba İshak diyorlar. Horasanlı Baba İlyas adında bir Şeyhin halifesi imiş.

— Bizden ne istiyor?

— Onu bilmiyorum. On seneden beri o mağarada yaşıyormuş. Müritleri vasıtasıyla, Babaî tarikini, her tarafta neşreliyormuş (*yayıyormuş*).

— Şu halde, derhal beş on kişi gönderelim. Bir gece, kendisini öldürtüverelim.

— Eğer imkân olsaydı, onu tek başıma ben de yapabilirdim... Üç geceyi, mağaranın karşısındaki yamaçta, bir çınar ağacının altında geçirdim. Birkaç defa, karanlık bastıktan sonra gidip, herifin kalbine bir hançer saplayıvermek istedim. Lâkin mağaranın etrafında

bekleyen müritleri tarafından çok dikkatli muhafaza edildiği için, değil onun yanına varmaya, hatta mağara yaklaşmaya bile imkân göremedim.

— O halde, asker gönderelim.

— Halkın isyanına sebebiyet veririz. Öğrendiğime göre bu adam her tarafa kol salmış. Tokat, Sivas, Malatya’da, yüz binlerce müridi varmış.

— Şu halde ne yapacağız?

— Esaslı tahkikat yapacağız. Onun, nerelerde ne kadar müridi varsa oralara o miktarda asker yollayacağız. Ondan sonra, o herifin vücudunu ortadan kaldıracacağız.

— Fakat o bizden çabuk davranırsa?

— O zaman, bütün kuvvetimizle onun üstüne atılacağız ve onu mağlup edinceye kadar uğraşacağız.

— Ertuğrul! Bu meseleyi üzerine al. Ne yaparsan yap. Bu adamın kafasını kes. Bana getir.

— Çok güç, çok güç bir iş Sultanım. Sen nasıl Selçuk tahtında hükümlan oluyorsan, bu adam da gönüllerde saltanat sürüyor. Onun gizli ordusu, senin askerlerinden çok kuvvetlidir. Senin askerlerin, bir ücret mukabilinde vazife ifa ediyorlar. Onun taraftarları ise, hiçbir maddi mükâfat beklemeden, yalnız onun uğrunda can vermiş olmak için tek bir işaret bekliyorlar... Mamafih, emrini ifa edeceğim. Her ne pahasına olursa olsun, şahsını ve Selçuk tahtını bu felâketten kurtarmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğim.

TEBER

BABA İLYAS

Sultan Gıyaseddin ile Ertuğrul henüz teşebbüse geçmeden, Baba İshak'ın korkunç nefiri, "kıyam" parolasını verdi.

İsyan, müthişti. Birkaç gün zarfında, Amasya, Tokat, Sivas mıntıkası bir kan ve ateş deryası kesildi. Baba İshak, eğersiz bir atın üzerine binmiş olduğu halde isyan mıntıklarını dolaşıyordu. Çıplak vücuduyla, esatiri (*efsanevi*) bir mahlûku andırıyordu. Şehirlerin ve kasabaların önünde duruyor:

— Babasını öldürerek tahta geçen bir hükümdara itaat edilemez. Gıyaseddin'in ve ona itaat edenlerin kanı heder, malı helâldir... Yağma... Yağma, diye bağırıyordu.

O anda asiler hücum ediyorlar. Önlerine ne gelirse yıkıp deviriyorlar. Şehirleri, köyleri, kasabaları yağma ettikten sonra, her tarafı yakıp harabezara (*viraneye*) çeviriyorlardı.

Fakat âsilerin galebesi, pek uzun sürmedi. Ertuğrul'un kumandasındaki Selçuk ordusu, şiddetli

bir mücadeleye girdi. İki taraf da müthiş telefât verdi. Baba İshak, Amasya civarında Çat mevkiine kadar adım adım ricat etti (*geri çekildi*). Orada, son müdafaa-sında mağlûp olarak, Ertuğrul'un eline geçti. Derhal kafası kesildi. Sultan Gıyaseddin'e gönderildi.

Fakat Sultanın en büyük hasmı, Baba İlyas'tı. İsyanı, o tertip etmişti. "Baba katili" diye, halkı Sultan Gıyaseddin'in aleyhine tahrik ederek binlerce insanın kanına girmişti.

İsyan bayrağını kaldıran ve kıyam nefirini çalan Baba İshak, şeyhinin emrine körü körüne itaat eden bir vasıttan başka bir şey değildi.

Sultan Gıyaseddin, bunları öğrenince Baba İlyas'ı da tevkif ettirdi. Huzuruna getirtti:

— Baba İshak'ı sen mi teşvik ettin? Dedi.

Baba İlyas, metanetini muhafaza ederek cevap verdi:

— Beli (*evet*). Sultanım?

— Niçin?

— Seni tahtından indirmek, hatta icap ederse öldürmek için...

— Sebep?

— Çünkü sen bizlere, Türk dervişlerine zerre kadar ehemmiyet vermediğin halde, Celâleddin'i taç gibi başına geçirdin. Senin gibi bir Türk sultanının sarayında, Türk dervişlerine verilmesi lâzım gelen

makamı, o İranlı dervişe verdin. Ana dilini unuttun. O dervişin tesirine kapılarak Acem dili ile konuşuyorsun. Fermanlarını da yine o dil ile yazıyorsun. Sana, gizli ve aşikâr haberler gönderdik. Dininden dönen bir insan gibi, milliyetinden dönenlerin de Allah'ın gazasına uğrayacağını ihtar ettik. Bunlara da ehemmiyet vermedin... Artık ceza, lâzımdı. Bunu da, hak tarafından bu işe memur olarak Baba İshak yaptı.

Sultan Gıyaseddin, bu sözleri büyük bir dikkatle dinledi. Artık ondan, tek bir hareket beklenebilirdi. O da, derhal cellâdı çağırarak:

— Kes şu dervişin kafasını, demekti.

Lâkin o, buna cesaret edemedi.

— Git. Çiftliğinde otur. Artık, benimle halkın arasına girme, diye bir ihtarda bulunmakla iktifa etti (*yettindi*).

Lâkin o günden sonra, Mevlânâ Celâleddin Rumî bir daha sarayda görünmedi. Hatta ona mensup olanlar da, birer köşeye çekildi.

KEŞKÖL

KALENDERİ

NEFİR

BURAK (BARAK) BABA

Baba İlyas'ın tertip ettiği Baba İshak'ın kanlı isyanı, yine kanla bastırılmıştı. Binlerce kişinin ölümüne mukabil, hiçbir şikâyet fer-yadı duyulamamıştı.

Aradan kısa bir zaman geçti. Gıyaseddin, bir kölesi tarafından katledildi. Acaba bu, herhangi bir sebep-ten kendisine kin bağlayan kölenin şahsî bir hareketi mi? Yoksa Baba İshak katliamının bir intikam eseri mi idi? Bu sırrın düğümü, bir müddet çözülemedi. Ancak isyandan on sene kadar sonra, yine Amasya'da, Burak Baba isminde bir derviş zuhur etti. Dev gibi iri vücutlu olan bu yarı çıplak derviş, birçok şehirleri gezip dolaştıktan sonra, Amasya'ya gelmişti.

Bu da tıpkı İshak Baba gibi, çıplaktı. Belinden aşağısına, kırmızı bezden kısa bir fıtı (örtü) bağlamıştı. Başına, hafif bir kırmızı sarık sarmıştı. Belinin iki tarafına, iki manda boynuzu asmıştı. Bir elinde, gayet uzun ve büyük bir nefir, diğer elinde kabaktan yapılmış

miş büyük ve siyah bir keşköl² vardı.

Amasya Tarihi müellifinin (*yazarının*) rivayetine nazaran ayı gibi oynar, maymun gibi sıçrar, gayet murdardı (*pisti*). Aynı hal ve kıyafette daha sekiz on refiki (*arkadaşı*) olup, bunların ellerinde zilli defler olduğu halde gittikleri yerlerde bir daire şeklinde durup bunlar çalar, Burak Baba oynardı.

Yine Amasya Tarihi'ne bakılırsa, şehveti galip olup, güzellere "Tanrı" der, önlerinde secde ederdi. Kâffe-i mahremâtı (*her gizliliği*), mubah (*uygun*) addederdi.

Fakat Burak Baba'nın asıl dikkate şayan bir fiil ve hareketi vardı ki o da, Baba İshak'ın isyanına ve onun neticesi olarak idamına sebep olan Mevlâna Celâleddin'i Rumî ile onun taraftarlarından intikam almaktı.

Onun sokaklarda oynaması, bu intikam fikrinin açık bir ifadesi idi. Çünkü Mevlâna'nın da sokakta, çarşıda, kalabalık insan kitleleri karşısında, ani bir cezbe tutularak sima (*sema*) ettiği vakiydi.

Burak Baba'nın maksadı, şehirleri dolaşa dolaşa Konya'ya gelmek ve orada oyunlarına devam ederek Mevlâna'yı halkın gözünden düşürmektir. Fakat kuvvetli bir cereyan, kendisini Şam'a kadar sürükledi. Orada, hareketlerine devam etmek istedi. Lâkin Şam

2- Mevlevî dervişin boynuna takarak dilendiği, yiyecek topladığı ekseri hindistan cevizi kabuğundan yapılan kap. Boynunda keşköl ile halkın arasında gezinen dervişin bir şey söylemesine gerek yoktu. keşkölün manası bir nevi dervişe yardım dergaha yardım demektir. keşkölün içine kimileri para kimileri ise gıda maddeleri koyardı. keşkölünü dolduran derviş oylanmaz dergaha dönerdi.

halkınca hoş görülmedi. Meşrebindeki (*huyundaki*) pervasızca laubalilik, Şamlıları hiddetlendirdi. Müthiş, bir dayak yedi. Dayağın tesiriyle vefat etti.

Baba İshak'ın idam edilmesi, Baba İlyas'ın çiftliğine çekilerek bir inziva köşesinde vefat etmesi, Burak Baba'nın Şam'da sopa altında can vermesi, Selçuk sultanı Gıyaseddin'in yeni ihtilâllerden korkarak Hazreti Mevlânâ'yı sarayından uzaklaştırmaya lüzum görmesi her tarafa yayılmış, türlü türlü akisler yapmıştı. Bu arada, merkezi Orta Asya'da bulunan "Babai" tarikatı mensupları da bu hâdiselere karşı lâkayt (*ilgisiz*) kalamamışlardı. Hazreti Mevlânâ'nın Selçuk saraylarında boş bıraktığı mevkii doldurmak için akın etmiye başlamışlardı.

Bunlar, saray kapılarına başvurmadan evvel Anadolu yaylalarını dolduran Türkmen aşiretlerine uğruyorlar, oba oba dolaşıyorlar, ellerindeki uzun ve tatlı ahenkli sazları çalarak Hazreti Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e dair şiirler söylüyorlar, böylece halkın ruhunu cezbe ediyorlardı.

Vakıa bunlar, kolay kolay Selçuk sarayına sokulamamışlar, Cenâb-ı Mevlânâ'nın o sarayda boş bıraktığı yeri dolduramamışlardı. Lâkin şehir ve kasabalarda büyük insan kitlelerini içine almış olan Mevlâna taraftarlığı ile büyük bir mücadeleye girişmek istiyorlar; bunun için de köylüleri elde etmiye çalışıyorlardı.

Fakat bu mücadeleye katılanların hemen hepsi de cahil Türkmen dervişlerinden ibaretti. Bunlar, hazreti

Mevlânâ'nın bütün Anadolu şehirlerine yayılmış olan geniş şöhretini mağlup edecek kadar kuvvetli değildiler. Yalnız ellerinde Şialık gibi keskin bir silah vardı. Hazreti Ali'nin kahramanlık menkıbeleriyle, Ehl-i Beyt'e karşı muhabbet hisleriyle köylülerin ruhlarına heyecan verdikten sonra onlara, Hayderi – Kalenderi, Babai tarikatlarının iman ve itikatlarını kolayca aşılabiliyorlardı.

Halkın hissiyatı da buna müsaitti. Baba İshak'ın telkinlerine çarçabuk kapılarak kendilerini çoluklarıyla kan ve ateş içine atanlar, aynı maksatla Orta Asya'dan gelen dervişleri asla yadırgamıyorlar Büyük bir sürat ve suhuletle (*kolaylıkla*), onlara bağlanıyorlardı.

Fakat bütün bunlar, düzensiz işlerdi. Daha doğrusu, Orta Asya'dan göçüp gelen Bâtını dervişlerinin şahsi teşebbüslerinden ibaretti. Selçuk saraylarında ve Selçuk ümerası (*amirleri*) arasında kökleşen İran edebiyatını ve İran hissiyatını söküp atmak için: Türkmen obalarında, Türk köylerindeki fakir kulübelerin ocak başlarında saz çalarak ve:

— Hü, dost, diye nâralar atarak Şia'lığa dair şiirler ve şarkılar okumak kâfi değildi.

Tokat'ta Fahreddin Iraki, Kayseri'de Necmeddin Daye, Konya'da İbn-i Arabi, Evhadettin Kirmani, Müeyyedettin Cündi, Sadeddin Fergani, Celâleddin-i Rumî gibi yüksek ilim ve irfan sahiplerinin neşrettikleri (*yaydıkları*) Arap ve Acem kültürü, ancak yine ilim ve irfan kudretiyle mağlup edilebilecekti.

HOCA AHMET YESEVİ

O sırada, Orta Asya'nın büyük şehir ve kasabalarında geniş miktarda tasavvuf cereyanları vardı. Türk mutasavvıfları da, İran ve Arabistan tasavvuf âlimlerinden aşağı kalmıyorlardı. Ve onlar da Bâtını tarikatlarının tesirleri altında bulunuyorlardı. Bunların arasında da bilhassa Hoca Ahmet Yesevi vardı.

Bu zat Türkistan'ın en sayılı âlimlerindendi. Kendi namına, bir tarik tesis etmişti. Bu tarikte, Türk ruhu ve Türk edebiyatı hâkimdi. Bu itibarla, o da Anadolu'daki Bâtını cereyanlarına ve kültür kaynaşmalarına lâkayt kalamadı. Vakıa uzaktan saçtığı tohumlar, altı asırlık Ocaktan saçtığı tohumlar, altı asırlık Osmanlı hayatında mühim tesirler yapan büyük bir unsur yarattı.

AHMET YESEVİ - ASLAN BABA

Nakledeceğimiz mühim hâdiseleri daha iyi kavrayabilmek için, evvelâ onlar üzerinde amil olan şahsiyetleri tanımamız lâzım gelir. Buna binaen, Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatını gözden geçirmemiz, cidden faydalıdır.

Tarihi tetkiklerinden çıkarılan neticeye göre, Türkistan'da, Seyram beldesinde, Hazreti Ali evlâtlarından olduğu rivayet edilen Seyit İbrahim isminde bir şeyh vardı. Bu zat vefat ettiği zaman biri kız diğeri erkek olmak üzere iki evlât bıraktı. Erkeğin adı Ahmet, kızın adı da Gevher Şehnaz'dı.

Ahmet, ancak yedi yaşlarında bulunuyordu. Lâkin bir takım fevkalâdelikler gösteriyordu. Ve kendisinin, Hızır Aleyhisselâm'ın delâlet (*yol göstermesi*) ve himayesine (*korumasına*) mazhar olduğunu (*eriştiğini*) söylüyordu.

O yaşta, "Divân-ı Hikmet" adında bir eser vücuda getirmişti. Hâlbuki böyle bir eser yazmak şu tarafa dursun, onu okuyup anlamaya bile yaşı müsait değildi.

İşte o sıralarda idi ki, Seyram şehrine Şeyh Baba Aslan adında bir zat geldi. Misafir olduğu yere, Ahmet'i getirtti:

— Pederin vefat ettiği gün, Resulullah Efendimiz tarafından bana bâtın tarafından işaret edildi. Senin manevi babalığını deruhte etmek (*üzerime almak*) için buraya geldim, dedi.

Ve o günden itibaren küçük Ahmet, Aslan Baba'nın tesiri altına girdi. Onun talim ve terbiyesiyle, az zaman zarfında büsbütün kemal mertebesine erdi.

O esnada mühim bir hâdise oldu. Bu babdaki (*konudaki*) an'aneye nazaran:

"O esnada Türkistan'da "Yesevi" adlı bir hükümdar

saltanat sürüyordu. Kışın Semerkant'ta oturuyorlar; yazları da Türkistan dağlarında yaşıyordu. Bütün Türk hükümdarları gibi av meraklısı olan bu padişah, yazları Türkistan dağlarında avlanmakla vakit geçirirdi. Lâkin bir yaz, "Karaçuk" dağında avlanmak istediği halde, dağın çok girintili çıkıntılı olması, onu bu emelinden mahrum etti. Bunun üzerine bu dağı ortadan kaldırmak istedi. Kendi hükmettiği yerlerde ne kadar evliya varsa hepsini topladı. Duaları bereketiyle bu dağı ortadan kaldırmalarını talep etti.

Türkistan evliyası, hükümdarın bu niyazını kabul ettiler. İhram³ bağlayıp, üç güne kadar bu dağın ortadan kalkması için dua ve niyaza koyuldular.

Fakat bütün bu dualar, memulün (ümit edilenin) hilâfına (tersine) olarak neticesiz kaldı. Sebebinin araştırıldılar. "Memleketteki ariflerden ve velilerden gelmiyen var mı?" Diye tahkik ettiler. Şeyh İbrahim oğlu Hoca Ahmet henüz pek küçük olduğu için çağırılmadı, dediler.

Hemen Seyram'a adamlar koşturdular. Küçük Ahmet'i çağırıldılar. Çocuk, ablasına danıştı. Ablası dedi ki:

— Babamızın vasiyeti vardır. Senin zuhur⁴ zamanının gelip gelmediğini tayin edecek şey, babamızın türbesi içindeki bağlı bir sofradır. Eğer onu açmaya kadir olursan, var git. Zuhur zamanın gelmiş demektir.

3- Hacıların örtündükleri dikişsiz elbise. Yün yaygı. Büyük yün çarşaf

4- Yani, meydana çıkmak. Keşif ve keramet göstermek için ortaya atılmak.

Çocuk, bunun üzerine türbeye gitti. Sofrayı açtı. Artık, zuhur zamanı gelmiş demektir. Hemen sofrayı aldı. Yesi şehrine geldi. Bütün evliya orada hazır dılar. Sofrasında olan bir tane ekmeği niyaz gösterdi. Veliler, kabul ettiler. Fatiha okudular. Bu ekmeği meclistekilere taksim etti. Hepsine kâfi geldi. Evliyadan ve padişahın ümera ve askerlerinden, orada doksan dokuz bin kişi hazır bulunuyordu. Onlar bu kerameti görünce Hoca Ahmet'in büyüklüğünü daha iyi anladılar.

Hoca Ahmet, babasının hırkasını giydi. Ona sarı-narak dua etti. Başını hırkaya sokup neticeyi bekledi. Biraz sonra birdenbire gökyüzünden seller boşandı. Her yer suya gark oldu. Şeyhlerin seccadeleri dalgalar üzerinde yüzmeye başladı. Bunun üzerine bağırsıp niyaz ettiler.

Hoca Ahmet, hırkadan başını çıkardı. Hemen fırtına kesilerek güneş açıldı. Baktılar. Karaçuk dağı ortadan kalkmış. Şimdi o dağın yerinde Karaçuk adlı bir kasaba bulunurken, Hoca'nın ekseri evlâdının mesken ve vatanıdır.

Bu kerameti gören hükümdar Yesevi, kendi adının kıyamete kadar cihanda bâki kalmasını temin etmek istedi. Bunun için hocaya niyaz etti. Hoca, bu niyazı kabul eyledi. Ve

— Âlemde her kim bizi severse, senin adınla beraber yâd eylesin, dedi.

İşte bundan dolayı, o günlerden beri "Hoca Ahmet Yesevi" adıyla anılır oldu."

Cevahirülebrar⁵ adlı kitaptan nakledilen şu fıkranın hurafat (*hurafelerle dolu*) kısım bir tarafa atılırsa, Ahmet Yesevi'nin daha küçük yaşında iken, kuvvetli bir şahsiyete namzet olduğu anlaşılır.

AHMET YESEVİ- ŞEYH YUSUF

Tarihi hakikatlere gelince, küçük Ahmet'in talim ve terbiyesini deruhte eden Aslan Baba ismindeki zat, uzun zaman bu hayırlı işe devam edememiştir. Bir müddet sonra, vefat etmiştir. Lâkin vefatından evvel, talebesine ve müridine, Buhara'ya giderek, oranın en büyük âlim ve mürşitlerinden Hemendanlı Şeyh Yusuf'a intisap etmesini (*bağlanmasını*) tavsiye eylemiştir.

Aslan Baba'nın, Bâtını tarikatlardan yani, Hayderî – Kalenderî – veyahut Babai tarikatlarından birine mensup olması çok muhtemeldir. Nitekim ismi de bunu göstermektedir. Lâkin anlaşılıyor ki bu zat, talebesinin zahir ulemasından⁶ da istifadede bulunmasını arzu etmiş, onu Şeyh Yusuf'un huzuruna göndermiştir. Ancak, Ahmed Yesevi'nin bu istifadesi yarım kalmıştır. Yusuf'un vefatı ikmal edeceği (*tamamlayacağı*) ilimleri yarıda bırakmıştır.

5- Cevahir-ül ebrar: Yesevî tarikatı dervişlerinden Derviş Ahmet tarafından yazılan eser.

6- Ulema-i Zahir: Kur'an-ı Kerim'in zahir manasına göre hakikatleri değerlendiren âlimler. Şeriatın mana ve esrarından daha çok, zahirini ve hükümlerini bilen âlimler.

Ahmed Yesevi, -manevi bir işaret üzerine-Buhara'dan kalkarak Yesi şehrine gelmiştir. Fakat Şeyh Yusuf'tan kâfi derecede feyiz alamamış, onun üzerinde çok acı bir tesir husule getirmiştir. Nitekim bu teessürünü, Divanına bir hikmet ilâvesiyle ifade etmiş:

“Yirmi altı yaşında sevdaya düştüm. Mansur gibi didar için kavga ettim. Bir pire erişemedim. Türlü türlü dertlere müptelâ olup nihayet yirmi yedi yaşında dertlerden kurtulup o dergâha lââyık olabildim.” Demiştir.

Artık, bihakkın “hoca” denilebilecek derecede kemal mertebesine vasıl olan Ahmet Yesevi, Yesi kasabasına geldikten sonra, camilerde vaaz ederek mütemadiyen talim ve irşat ile meşgul olmaya başlamıştır.

Müritleri, günden güne artıyordu. Şöhreti, bütün Türkistan'ı kapladıktan sonra, İran, Arabistan ve hatta Anadolu'ya kadar taşıyordu. Açtığı tekkeye her gün hadsiz hesapsız nezirler (*adaklar*), hediyeler geldiği halde onları kâmilan (*tamamen*) müritlerine ve misafirlerine sarf ediyor, kendisi tahtadan kaşık ve kepçe yapıp sattırmakla geçiniyordu.

“Kühül Ahbar'ın⁷ rivayetine nazaran:

“Hâce-i Namdarın (namlı hocanın) bir öküzü vardı. Daima üstünde bir heybe ile kaşık ve kepçe bedidâr (görünür) ve ol şehrin çarşısında devvâr idi (durmadan dönerdi). Haridar olanlar (Alıcılar) ne miktar ki alırlardı, kıymeti muayenesini (belirli bir değeri) heybeye bırakırlardı.

7- Kühül'l-ahbâr: Gelibolulu Mustafa Âli'nin eseridir.

Ol öküz, akşama dek her gün gezer, ba'dehû (daha sonra) huzuru hâceye (hocanın huzuruna) gelirdi. İçindekini, kendi mübarek eliyle alırdı. Faraza, bir kimse ol matadan alsa ve kıymetini heybeye bırakmasa, hergiz (katiyen) o öküz artlarından ayrılmazdı. Tâ, ol aldığı metai veya akçeyi bırakmayınca âher semte gitmezdi."

Ahmet Yesevi'nin şöhreti arttıkça onu kıskananlar da çoğalıyordu. Hatta bunların aralarında, bazı iftiralara cüret edenler de bulunuyordu.

Bir gün, o kıskanç muhalifler arasında çirkin bir iftira belirdi.

— Hocanın meclisine bir takım kadınlar da devam ediyorlar. Bunlar, örtünmeye lüzum görmeden, erkeklerle beraber oturuyorlar, denildi.

Şayia (söylenti), pek müthişti. Türkistan gibi mutaassıp (muhafazakâr) bir muhitte, sükût ile geçiştirilemezdi. Derhal ulema zümresi harekete geçti. Bir heyet tarafından tetkikat icra edildi. Çıkarılan şayianın bir iftira olduğuna kanaat getirildi.

Fakat Ahmet Yesevi, bu iftirayı hoş görmedi. Kendi aleyhinde bulunanlarla tahkikat lüzumuna kani olanlara –keramet kuvvetiyle- bir ibret ve intibah (uyanış) dersi vermek istedi. Bir gün müritleriyle birlikte bir mecliste otururken mühürlü bir hokka getirtti. Hokkayı ortaya koyarak orada hazır bulunanlara hitaben:

— Buluğ gününden itibaren bugüne kadar, sağ kolunu avret yerlerine hiç değdirmemiş olan kim var? Dedi.

Bu suale, bir müddet hiç kimse cevap veremedi. Sonra, müritlerden Celâl Ata ortaya geldi.

— Ben değdirmedim, şeyhim, diye mukabele etti.

Ahmet Yesevi, hokkayı ona verdi:

— Al bu hokkayı, şehir şehir gezdir. Ulemayı, âyân ve eşrafı (*ileri gelenleri*) topla. Hokkayı aç. Herkese göster, dedi.

Sahib Ata hokkayı alıp gitti. Diyar diyar gezdirdi. Her yerde açıp gösterdi. Görenleri hayretlere gark etti. Çünkü hokkanın içinde, bir tutam pamuk bulunuyordu. Onun üzerinde de nar gibi kırmızı bir ateş tanesi duruyordu. Ne pamuk yanıyor, ne de ateş sönüyordu.

Ahmet Yesevi'nin bu kerameti, müteşerri⁸ denilen zahir ulemasına bir darbe mahiyetinde idi. onların iftiralalarına bir cevap teşkil etmişti. Yani, "Hoca Yesevi, erkek ile kadın, bir ehli hak meclisinde birleşseler bile, Hak Teâlâ onların kalplerine metanet verir. Şu ateşle pamuk nasıl birbirine zarar vermiyorsa, onların vaziyetleri de, bunun tamamıyla aynıdır." Demek istemişti.

Hoca Yesevi'ye, bu yolda birçok kerametler atfolunuyordu. Bu sebepten dolayı, etrafındaki müritler kitlesi de, gittikçe genişliyordu. Aklın ve mantığın kabul etmediği bu kerametler bir tarafa bırakıldığı takdirde de, onda bir büyüklük görünüyordu. İlmi, irfan ve fazileti ile temayüz ettiği (*kendini gösterdiği*) gibi, tâât⁹

8- Şeriat işleriyle uğraşan

9- Allah'ın emirlerine itaat etmek

ve ibâdât ile de bütün muhitindeki ulemaya tefevvuk ediyordu (*üstün geliyordu*).

Fakat onun, bunlardan daha büyük bir mümtaziyeti (*seçkinliği*) vardı ki o da, bilhassa milliyetperverliği idi. Onun Hazreti Ali'ye mensubiyeti iddia edilmekle beraber, kendisinde Türklüğü benimseyen o kadar yüksek bir duygu vardı ki, milliyetperverlik hissi onda, âdeta bir iman haline gelmişti. Nitekim o, tarikatını tesis ederken bilhassa bu cihete ehemmiyet vermiş, halifelerini aynı iman ve itikat ile yetiştirmiş ve nihayet onları, Anadolu'daki Türk varlığını yabancı tesirlerden kurtarmak için Rum diyarına göndermişti.

Mevzuumuzu alâkadar eden cihet, Hoca Ahmed Yesevi'den ziyade, bu halifeleridir. Bu itibarla Yesevi bahsini kısa keseceğiz. Onun büyük şöhreti Orta Asya'da çalkalanırken, Anadolu'da cereyan eden mühim hâdiselere geçeceğiz.

MEVLEVİ DERVİŞİ

MANEVİ BİR İLHAM ERTUĞRUL BEY

Osmanlı, Âli Osman, Osmanlı Hanedanı denilen Osmanlı padişahlarının ceddi Süleyman Şahın Orta Asya'dan Anadolu'ya nasıl geçtiği, Caber Kalesi'ni geçerken atından suya ne suretle düşerek vefat ettiği ve oğlu Ertuğrul'un merdane bir hareketi sayesinde Selçuk imparatorluğu beyleri arasına girerek Söğüt taraflarına ne şekilde yerleştiği herkesçe bilinen en basit tarihi bilgilerdendir.

Gerek Ertuğrul ve gerek onunla Orta Asya'dan göçüp gelenler, tamamıyla dini hislerin tesiri altında bulunuyorlardı. Saf ve tertemiz ahlâk ve ananelerini, İslâmiyet'in yüksek iman ve itikatlarıyla mezcederek (*karıştırarak*) müstesna (*ayrı*) bir saffet (*saflık*) ve necabetle (*asaletle*) hareket ediyorlardı.

Bütün geçtikleri yerlerde hürmet görmüşlerdi. Asilâne hareketlerine, mertliklerine, büyüklere gösterdikleri hürmet ve riayetlere (*saygıya*) herkesi meftun

etmişlerdi. Hatta Selçuk Sultanı Alâeddin, harikulâde bir tesadüf eseri olarak kendisini Tatar ordusunun imhasından kurtaran Ertuğrul ile arkadaşlarına bir şükran nişanesi olarak Söğüt ve havalisindeki araziyi verdiği zaman büyük memnuniyet ve emniyet hissetmiş;

— Artık batı tarafından hiçbir endişem kalmadı. Bu saf ve kahraman Türkler orada oldukça, Bizanslılar bana karşı en küçük bir taarruzda bile bulunamazlar, demişti.

Ertuğrul evvelâ, Kütahya'nın şimalinde (*kuzeyinde*) Porsuk ırmağı üzerinde, bir mevkie yerleşmişti. İnönü buraya, dört fersah mesafede idi. Karacahisar isminde, müstahkem bir mevki vardı. O tarihte Belokoma denilen Bilecik Kalesi'nde de Rumlar oturuyorlardı ve Konya Sultanına tâbi bulunuyorlardı.

Bilecikli Rumlar, Orta Asya'dan gelip oraya yerleşen bu atlı ve silahlı Türklerden kuşkulandılar. Onları rahatsız ederek oradan kaçırmak için vakitli vakitsiz, ufak tefek taarruzlara başladılar.

Ertuğrul, henüz yerleştiği bir muhitte derhal mücadeleyle girişmek istemedi. Selçuk Sultanına şikâyet ederek:

— Bu Rumların münasebetsizlikleri devam ederse, acaba ne dereceye kadar tahammül edeyim, diye istizan etti (*danıştı*).

Alâeddin Selçukî, halâşkârı (*kurtarıcısı*) olan Ertuğrul Bey'e:

— Sizi rahatsız edenlere tahammül etmek mecbu-

riyetinde değilsiniz. Dilediğiniz gibi harekette serbestsiniz, diye cevap verdi.

Tabiidir ki Rumlar, Selçuk Sultanının bu cevabından haberdar değillerdi. Bir gün yine, Ertuğrul Bey'in adamlarına taarruz etmişlerdi. O zaman Ertuğrul kararını verdi. Ani bir taarruzla Bilecik Kalesi'ne girdi. Rumları kırdı, geçirdi. Kaleyi zapt ederek oraya yerleşti.

Hâdise, pek basit bir şey değildi. Maiyetindeki atlılarla Tatar ordusuna hücum ederek Selçuk Sultanının hayatını ve saltanatını kurtaran Ertuğrul Beyin, bu kahramanlığı esasen ona şerefli bir şöhret temin etmişti. Şimdi, Bilecik Kalesi'ni de böyle bir hamlede aliverip oraya yerleşmesi, onun şan ve şerefini büsbütün yükseltti.

Artık, Ertuğrul Bey'in fütuhâtı (*fetihleri*) devam ediyordu. Maiyetindeki cesur atlılarla, Bizanslıların ufak tefek kalelerini ezip geçiyor, Bursa ile Yenişehir arasındaki ovaya doğru ilerliyordu. Ve orada, Rumlarla birleşmiş olan Aktav Tatarlarından mürekkep bir orduyu geri püskürtüyordu.

Hammer'in rivayetine nazaran maiyetinde, tam dört yüz kırk dört süvari vardı. Bu küçük kuvvetle, büyük bir zafer kazanmış. Selçuk Sultanının bu haris (*açgözlü*) düşmanlarını, İnegöl'ün üzerinden sürerek Marmara sahillerine kadar kovalamıştı.

Selçuk Sultanı bu muhaberenin vuku bulduğunu haber aldığı zaman, Eskişehir'in yakınındaki Bozöyük Kasabası'na kadar gelmişti. Zafer müjdesi sultanı son

derecede sevindirmişti. Ve o büyük sevinç içinde, Ertuğrul Bey'in dönüşünü beklemişti.

Muzaffer Ertuğrul, Sultan Alâeddin tarafından büyük bir hararetle istikbal edildi(*karşılandı*). Sultan, Eskişehir'in adını Sultanönü'ne tebdil ederek (*değiştirerek*):

— Burayı sana ve evlâdına malikâne olarak veriyorum, dedi.

Fakat sultanın Ertuğrul Bey'e olan minnet ve memnuniyeti o kadar büyüktü ki, bu ihsanı kâfi görmedi:

— Bilecik ile Karahisar arasında, Saraycık vardır. Orası sana kışlak olsun. Domaniç ile Ermeni Dağlarını da yayla olarak verdim, diye, Ertuğrul Bey'in hâkim olduğu sahanın hudutlarını bir hayli genişletti.

Ertuğrul Bey, Selçuk Sultanına tâbi olmakla beraber tam bir istiklâl ile yaşıyordu ve vakit vakit, maiyeti-ne birkaç atlı alarak köyleri dolaşıyordu. Kendisinden herkes memnundu. Bütün köylüler, onun bahşettiği emniyet sayesinde, rahat ve huzur içinde yaşıyordu. Teftişe çıktığı zaman, onun bir eve misafir olması, köylülerce büyük bir saadet telâkki (*kabul*) ediliyordu.

Ertuğrul Bey bir gün yine bir köye gitmişti. Bir dere-nin kenarında, salkım söğütlerin yeşil gölgeleri altında kuzular çevrilmiş, yenilmiş içilmiş, ortalık karardık-tan sonra, Ertuğrul Bey, köy imamının evine misafir edilmişti. Bu zat, daima tâât¹⁰ ve ibadet ile meşgul olan bir kimse idi. Ertuğrul Bey'i yatacağı odaya götürüp

10- Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibadet.

yatağını gösterdiği zaman odanın bir köşesindeki rafı göstererek:

— Sakın bu tarafa doğru ayağını uzatma, dedi.

Ertuğrul Bey, bu ihtara hayret etti. İmam ile aralarında, şu muhavere (*konusma*) geçti:

— Ayağımı o tarafa doğru niçin uzatmayayım?.

— Raftaki şu kitabı görüyor musun?

— Evet.

— O, Allah'ın kitabıdır. Dindar olan Müslümanların, ona hürmet göstermesi lâzımdır.

İmam, çekilip gitti. Fakat Ertuğrul Bey, yatağa girmede. Allah'ın kitabına göstermesi lâzım gelen hürmet vazifesini, yatıp da o tarafa ayak uzatmamak suretiyle değil, sabaha kadar ayakta durarak ifa etmek istedi.

Bir müddet uyanık durdu. Fakat o gün çok gezip dolaştığı için yorgundu. Gece yarısına kadar uykusuzluğa mukavemet edebildi. Sonra, yavaş yavaş gözleri kapanarak kendinden geçti. İşte o zaman, nereden geldiği belli olmıyan şu sesleri işitti:

— Mademki sen, benim kitabıma karşı bu derece hürmet gösterdin. Senin ve neslin de hürmete mazhar olsun.

Ertuğrul, titreyerek uyandı. Etrafına bakındı. Kimseyi bulamadı. Ertesi sabah bu rüyayı, imama anlattı. İmam, gülümsedi:

– Senden bir nesil türeyecek. Halkın riyaset (*reislik*) makamına geçecek. Herkesten hürmet ve riayet görecek, diye, rüyayı tabir etti.

Bu manevi ilham, Ertuğrul Bey'in üzerinde çok büyük bir tesir husule getirdi. Ondan sonra, ulemayı, şeyhlere, dervişlere bir kat daha ehemmiyet verdi. Her vesile ile onlardan, himmet diledi. Seksen yaşını mütecaviz (*aşmış*) olarak vefat ederken, Osman Bey, Gündüz Alp Bey, Savcı Bey adındaki üç oğlunu yatağının başına getirtti. Onlara rüyasının ahkâmını anlattıktan sonra:

— Bu rüyanın tahakkuk edeceğine eminim. Günün birinde birer ulu bey olacaksınız, diye vasiyet etti.

ŞEYH EDE BALI - SAF BİR AŞK

Babasının yerine geçen Osman Bey, henüz on yedi yaşında idi. gençliğine rağmen ahlâkının salâbeti (*sağlamlığı*), babasından tevarüs ettiği (*miras kalan*) merdane hareketleriyle çarçabuk temayüz etmişti (*sivrilmmişti*).

İlk bakışta pek cazip görünüyordu. Sert ve heybetli çehresine rağmen görenlerin üzerinde pek cana yakın tesirler husule getiriyordu.

Başına giydiği Horasan kırmızı tacın üzerine, çizgili ve çiçekli beyaz bir sarık sarıyordu. Siyah ve parlak gözleri, tatlı esmer çehresine yakışıyor, ince bıyıkları hafif kıvrıkcık sakalı, kartal gagasını andıran burnu, ırkına has bir necâbetle (*soylulukla*), çehresine yüksek bir asalet ifadesi veriyordu.

Osman Bey, babasının zamanında da bazı hükûmet işleriyle meşgul olmaya başlamıştı. İhtiyar Ertuğrul Bey, bilhassa son senelerinde ona vazifeler vererek idare umuruna (*yönetim işlerine*) alıştırmıştı. Bu itibarla genç hükümdar mevkiini hiç yadırgamamış; Ertuğrul Bey'in bıraktığı işleri, kâmilten (*tamamen*) üzerine almıştı.

Osman Bey bir taraftan bu işlerle meşgul olurken, diğer taraftan da âlimlerle musahabelerde (*sohbetlerde*) bulunuyor, ulema meclislerinden zevk alıyordu.

Genç hükümdar, daha babasının sağlığında, Ede Balı isminde bir zat ile tanışmıştı... “Ede”, eski Türkçede “kardeş” demektir. Bal ismini kullanmak da, yine eski Türkçede âdetti. Aslen Adanalı olan bu zat da küçük iken, Ede balı yani, kardeş balı tesmiye edilmiştir¹¹ (*adı verilmiştir*).

Ede Balı, Adana’da doğmuş, Suriye’de tahsil etmiş, sonra tekrar Anadolu’ya dönerek Eskişehir civarında, İt Burnu köyüne yerleşmişti.

Seyahatleri esnasında birçok Bâtını şeyhleri ve dervişleriyle temas etmişti. Bir müddet onların tesiri altında kaldıktan sonra, kendisi de Nakşî tarikine intisap eylemişti (*bağlanmıştı*).

Eskişehir ve havalisinde büyük bir şöhreti vardı. Küçük tekkesi, en işlek bir ziyaretgâhtı. Osman Bey, sık sık Ede Balı’yı ziyarete gidiyor, onun huzurundan büyük bir zevk ve neşe duyuyordu.

Bu ziyaretlerden birinde genç hükümdar bir kızla karşılaştı. Onun, uzun kirpikleriyle sürmelenmiş sehar (*büyülü*) gözlerinin karşısında, birdenbire sarsıldı. Ne yapacağını şaşırdı. Dayanamadı:

— Bu kız kimdir, diye sormaya mecbur kaldı.

— Şeyhin kızı. Mal Hatun, cevabını alınca, derin derin içini çekti.

11- Bazıları bu ismi, Üde Bâli okurlar. Bu, isim yanlış ve mânasızdır. Z.Ş.

— O benim olsaydı, dünyanın bütün malını ona feda ederdim, diye söylendi.

O günden itibaren, genç hükümdarın kalbine ateş girmişti. Gittikçe şiddetini arttıran bu aşk ateşi, dayanılır halde değildi.

Artık Osman Bey, Şeyh Ede Balı'nın tekkesine daha sık gidiyordu. Ve sevgilisini bir an olsun görerek, kalbini yakıp kavuran ıstırabı bir lâhza teskin etmek (*sakinleştirmek*) istiyordu.

Haline bir durgunluk gelmişti. Neşesini kaybetmişti. Etrafında bulunan –babasından kalma- sadık adamları, merak içindelerdi. Onun bu değişmesinin sebebini soruyorlardı. Fakat Osman Beyden hiçbir cevap alamıyorlardı.

Nihayet öyle bir gün geldi ki Osman Bey, bütün tahammülünün tükendiğini hissetti.

Kalktı, Şeyh Ede Balı'ya gitti. Elini öpüp oturduktan sonra:

— Şeyhim! Aylardan beri beni yiyip kemiren derdime derman istemiye geldim.

Şeyh Ede Balı, şaşırdı. Genç hükümdara karşı, büyük bir hürmet ve muhabbeti vardı.

— Hayrola oğul. Derdini veren Allah dermanını vermiye de kadirdir. Ben, âciz bir kulum. Duadan başka, elimden ne gelir? Diye cevap verdi.

Osman Bey, büyük bir azim ile gelmişti. Çektiği ıstırabı açıkça söyleyecek, sürmeli gözlü Mal Hatun'u

isteyecekti. Fakat onun aldığı asıl terbiye, buna birdenbire imkân vermedi. Bin müşkülât ile nihayet derdini söyleyebildi.

Şeyh Ede Balı, böyle bir hâdise karşısında kalacağını aklından ve hayalinden bile geçirmemişti. Büyük bir muhabbetle sevdiği Osman Bey'e karşı vereceği cevaba tereddüt etti. Bir hayli düşündükten sonra:

— Oğul! Bir değil, on kızım olsa, onu da sana feda ederim. Ancak, kızımın evlenmene taraftar değilim. Çünkü sen, bir hükümdarsın. Ben ise, abasından başka hiçbir şeye malik (*sahip*) olmıyan garip bir dervişim. Kızım, sana küfüv (*denk*) olamaz. Gel, bu sevdadan vazgeç, diye cevap verdi.

Osman Bey, âdeta başına bir yumruk vurulmuş gibi sersemledi. Önüne baktı. Aldığı saf ve tertemiz aşiret terbiyesi ısrara, yalvarmaya, tezellüle (*alçalmaya*) müsaite değildi. Derhal sözü değiştirdi. Her zaman âdet ettiği müddet kadar misafir kaldıktan sonra, melûl (*acıklı*) ve mahzun (*hüzünlü*) bir halde avdet etti (*geri döndü*).

Fakat Osman Bey, sararıp soluyordu. Kalbine saplanmış olan melâl (*üzüntü*) ve ıstırabı, bir türlü söküp atamıyordu.

Bizanslılara karşı yaptığı akınları sıklaştırdı. Bu suretle Mal Hatun'un sehhar (*büyülü*) gözlerini unutmaya çalıştı. Kendisini kaleden kaleye çarptı. Her defasında düşmanlarına galebe çaldı.

Fakat hiçbir zafer, onun kalbini yakan ateşi söndüremiyordu.

Sakarya'nın feyyaz sahillerini, tekfurların metin hissarlarını zapt ediyor, Selçuk saltanatının düşmanlarına karşı muzaffer oluyordu. Fakat yalnız bir emeline, meşru¹² bir arzusuna nail olamıyordu (*erişemiyordu*).

Hâlbuki Osman Bey için Mal Hatun'u almak, işten bile değildi. Şeyh Ede Balı'nın karşısına dikilerek:

— Ben, küfûv (*denklik*) filân tanımıyorum. Kızını alıp götüreceğim, demek, kâfi idi.

Fakat onun ahlâkî metaneti buna müsait değildi. Aynı zamanda, Şeyh Ede Balı'ya karşı en küçük hürmetsizliği bile aklından geçirmedi. Artık kendisini o hazin mukadderatına terk etti.

En samimi dostlarından olan Eskişehir beyi, bir gün Osman Bey'i ziyarete geldi. Onu derin bir yeis (*karamsarlık*) ve endişe içinde görünce sebebini sual etti. Osman Bey de artık dertleşmek ihtiyacı belirmişti. Kendisini kasıp kavuran aşk macerasını nakletmekte hiçbir beis görmedi.

Eskişehir beyi de gençti. Mal Hatun'un güzelliğine dair o da birçok şeyler işitmişti. Lâkin Osman Bey'in aşk macerası üzerine, meseleye büyük bir alâka gösterdi. Kıyafetini tebdil etti. İtburnu Köyü'ne gitti. Birkaç gün orda gezdi. Mal Hatun'u görüp beğendi. Eskişehir'e gelir gelmez, Şeyh Ede Balı'ya adamlar göndererek Mal Hatun'u istedi.

Şeyh Ede Balı, bu teklifte bulunanların karşısında zerre kadar tereddüt etmedi:

12- Şeriata uygun, hukuka, kanuna uygun

— Ben fakir bir dervişim, eğer kızımı bir beye vermeyi muvafık görseydim, Osman Bey'e verirdim. Bey'e söyleyiniz, benim kızım kendisine münasip değildir, diye cevap verdi.

Fakat bu cevap, Eskişehir Bey'ini tatmin etmedi.

— Ben kabul ettikten sonra, şeyhin düşüncesi manasızdır. Lüzumsuz inat göstermesin. Kızını göndersin, diye, tekrar adamlar göndererek talebinde ısrar etti.

İtburnu Köyü Eskişehir Beyliği'ne tâbiydi. Talebinde ısrar eden Bey'in, cebir ve şiddet kullanması da muhtemeldi. Bu ihtimali nazarı dikkate alan Şeyh Ede Balı bir gece eşyalarını topladı. Başta kızı olmak üzere ailesi efradını önüne kattı. Osman Bey'in hükmettiği arazinin hudutlarını geçerek bir köye yerleşmeye mecbur kaldı.

Osman Bey, Şeyh Ede Balı'nın ve bilhassa sevgilisinin, kendi himayesine iltica ettiklerini (*sığındıklarını*) duyunca, son derecede sevindi. Derhal misafirlerinin bütün ihtiyaçlarını temin etti. Lâkin bu vaziyette olan aileyi bir takım şüphelere düşürmemek için, onların bulunduğu yere gitmeyi gururuna yediremedi.

Fakat Şeyh Ede Balı'nın kendi mıntıkasından kaçarak Osman Bey'in himayesine iltica etmesi, Eskişehir Beyi'nin son derecede gücüne gitmişti. Ve artık, o eski samimi dostunu, kendisi için bir rakip addetmişti.

Bir gün Osman Bey, yanına kardeşi Gündüz Alp ile birkaç atlı alarak İnönü hâkimine misafir gitti. Yemek-

ler yenildi. Sohbetler edildi. Fakat biraz sonra, Osman Bey'in bulunduğu evin kapısında bir gürültü belirdi. Eskişehir Beyi, Osman Bey'in birkaç kişi ile İnönü'ne geldiklerini duyar duymaz bu fırsattan istifade ederek rakibini ortadan kaldırmak istemiş.. Yanına en seçmeli adamlarından beş on kişi alarak yıldırım süratiyle oraya gelmiş, İnönü Hâkimini kapıya çağırarak:

— Şimdi, Kara Osman'ı bana teslim edeceksin, demişti.

İnönü Hâkiminin bu teklifi reddetmesi üzerine aralarındaki münakaşa şiddetlenmişti.

O sırada Osman Bey'in adamları, şuraya buraya dağılmışlardı. Yanında yalnız kardeşi Gündüz Alp vardı. Osman Bey bu gürültüyü merak ederek pencereden baktı. Kapıdaki gürültünün sebebini anlar anlamaz derhal kılıcını sıyrarak kapıdan dışarı fırladı. Ve derhal Eskişehir Beyi'nin üzerine atıldı:

Kılıçla başlayan şiddetli mübareze (*çarpışma*), uzun sürmedi. Vücudunun muhtelif yerlerinden yaralanan Eskişehir Beyi bir takriple (*yolla*) atına atlayarak firar etti. Beraber getirdiği atlılar da onu takip eyledi.

Ortada Eskişehir Beyi ile gelenlerden bir tek adam kalmıştı. O da, o civardaki Harmankaya Kalesi'nin tekfurı Köse Mihal'di. Mihal, Osman Bey'in kendisini derhal öldüreceğine hükmetmişti. Fakat onun, Eskişehir Beyi'ni kaçırdıktan sonra büyük bir sükûnetle tekrar eve girdiğini görünce vicdanında büyük bir azap hissetti. Arkasından, derhal eve girdi. Belinden kılıcını çıkarıp Osman Bey'in önüne koyarak:

— Senin gibi mert bir kahramana suikast için buraya geldiğime nedamet ediyorum (*pişmanım*). Şu andan itibaren, kılıcım senindir. İstersen onu, kır, at. İstersen, senin uğrunda kullanmak için tekrar belime tak. Eğer beni arkadaşlığa kabul edersen, ölünceye kadar sana hizmet ederim, dedi.

Osman Bey, sordu:

— Sen kimsin?

Köse Mihal'den evvel, İnönü Beyi cevap verdi:

— Harmankaya Hâkimi Köse Mihal.

Osman Bey, Köse Mihal'in pek çok senasını (*övgü-sünü*) işitmişti. Şimdi de onun gösterdiği bu merdane hareket, pek hoşuna gitti. Derhal Köse Mihal'in kılıcını iade etti. O günden itibaren aralarında samimî bir dostluk husule (*meydana*) geldi.

Bu çarpışma hâdisesi, dalga dalga etrafa yayılmaya başladı. Nihayet, Şeyh Ede Balı'nın da kulağına çarptı. Osman Bey'in bu asilâne kahramanlığına büsbütün hayrette kaldı.

Ede Balı düşündü ki, kızının iki âşığı ve iki talibi vardı. Bunun biri, hiç şüphesiz ki ahlâk ve seciyesinin düzgünlüğünü göstermiş, kızını resmen istemiş, aldığı nazikâne ret cevabına, necibane (*soylu*) bir sükût ile mukabele ederek artık talebini tekrar etmemişti. Hâlbuki diğer âşık ve talip olan Eskişehir Beyi, tıpkı bir zorba gibi hareket etmiş, kızını cebren alacak şekilde tehditlere girişmiş, bu yüzden eski bir dostluğu

da ayaklar altında çiğneyerek Osman Bey'e ihanete teşebbüs eylemişti. Bu vaziyet, Şeyh Ede Balı'yı çok müteessir etti. Artık hiç bir muhalefet göstermemeye karar vererek, Osman Bey'in tekrar talepte bulunmasını bekledi.

OSMAN BEY'İN RÜYASI

Aradan, iki sene geçti. Bu müddet zarfında Osman Bey'in kalbindeki aşk artmış, eksilmemişti. Fakat buna rağmen o şiddetle metanet göstermiş, Mal Hatun'un sürmeli gözlerini bir an bile unutmadığı halde talebini tekrar etmemişti.

Böylece iki sene geçtikten sonra bir gün Osman Bey bir seferden dönüyordu. Son derecede yorgundu. Hem, yolun üstünde bulunan Şeyh Ede Balı'yı ziyaret etmek, hem de biraz dinlemek istedi. Maksudı, kısa bir ziyaretten sonra, yoluna devam etmekte. Fakat Şeyh Ede Balı, çok zamandan beri görmediği Osman Bey'i koyuvermek istemedi. O gece kendisine misafir olmasını rica etti.

Osman Bey, mukavemet gösteremedi. Ahû gözlü sevgilisinin teneffüs ettiği havayı özlemişti. O geceyi, ona yakın bir yerde geçirmek zevkini feda edemedi. Şeyh Ede Balı'nın teklifini kabul etti.

Oğlak çevirmeleri yenildi. Mal Hatun'un kınalı parmaklarıyla ezdiği bal şerbetleri içildi. Tatlı tatlı sohbetlerle, gece yarısına kadar vakit geçirildi. Ondan sonra herkes yataklarına çekildi.

Osman Bey'in gözlerini bir türlü uyku tutmadı. Şeyhin mütevazı tekkesinin küçücük tahta minaresinde sabah ezanı okunurken yavaş yavaş gözleri kapandı. Daldığı uykuda, manevî bir âlemin esrarlı perdesi açılmaya başladı.

Yıldızlı bir gece idi, yanında, sevgilisinin babası Şeyh Ede Balı yatıyordu. Birdenbire Şeyh'in göğsünde nuranî bir dalga hâsıl oldu. Tamamıyla bedir (*dolunay*) halinde bir ay, Şeyhin göğsünden çıkarak Osman Bey'in göğsüne giriyordu. Osman Bey, ürperdi. Silkinmek istedi. Fakat gevşemiş vücudunu hareket ettiremedi. O, bu garip hâdiseden hayretler içinde iken, göbeğinden yavaş yavaş bir filiz çıkmaya başladı. Bu filiz, dallandı, budaklandı. Akıl ve hayale sığamayacak derecede bir ağaç halini aldı. Bütün görünen yerleri kapladı. Ufuklarda görünen ulu dağları, geniş ırmakları aştı. Uçsuz bucaksız ovalar görünüyordu Bunlarda, zümrüt gibi ekinlerin yavaş yavaş dalgalandığı fark ediliyordu. Her tarafta kuşlar ötüyor, uzaktaki minarelerden, tatlı ezan sesleri geliyordu. O sırada Osman Bey'in gözüne, üzerinde iki sarı yakut ile iki zümrüt arasına konulmuş tek taşlı bir elmas yüzük ilişti. Hemen eğildi, aldı. Dikkatle baktı. Taşların parlaklığına hayretler içinde kaldı. Bu nadide yüzüğü, parmağına takmaya hazırlandı. Fakat onu takarken o kadar büyük bir heyecana kapıldı ki, birdenbire uyandı. Gözlerini açtı.

Artık ortalık ağarmıştı. Oda kapısı, büyük bir ihtiraz (*tedirginlik*) ile açıldı. Şeyh tarafından kendi hizmetine memur edilen Derviş Turgut başını içeri uzattı.

Osman Bey'i, yatağının içinde oturup derin bir düşünceye dalmış görünce:

— Niçin erken uyandın, Bey'im? Diye söylenerek usullacık odaya daldı.

Osman Bey, rüyanın tesiri altında idi. Mahza (*sadece*) ona dair konuşmuş olmak için, rüyasını dervişe nakletti.

Derviş Turgut, cahildi. O devrin bütün kıymetli dervişleri gibi, cahil olmakla beraber çok keskin bir zekâyâ malikti (*sahipti*). Rüneyı dinledikten sonra, gülümsedi:

— Beyim! Şeyhin kızı, evinden çıkıp senin evine gelecek. Şeriat yatağında seninle birleşecek. Ondan neslin türeyecek. Her tarafa dal budak koyuverecek. Ellerine, geniş ülkeler geçecek. Maşrıktan Mağrîbe (*Doğudan Batıya*) kadar hükümleri sürecek, diye tabir etti. Ve sonra ayağa kalkarak:

— Varayım, şu rüneyı Şeyhime nakledeyim, dedi.

Osman Bey, hemen Derviş Turgut yahut Turud'un ellerine sarıldı:

— Erenler! Ne olursa, senden olur. Yalnız bu rüneyı nakletmekle kalma. Bunu hakikate kalbetmeye (*dönüş-türmeye*) de çalış, diye yalvardı.

Derviş Turud, doğruca Ede Bâli'nın yanına gitti. Osman Bey'in rüneyını nakletti.

— Şeyhim! Bu irşat, kâfi. Artık Kara Osman, Hatun bacıyı hak etmiştir, dedi.

Şeyh Ede Balı da aynı fikirde idi.

Karar, derhal verildi. Osman Bey, bir hükümdar gibi tantana ile değil, Şeyh Ede Balı'nın mütevazı dergâhında, bir mürit gibi sessiz sadasız evlendi. Derviş Turgut, nikâh kıymak şerefini kimseye vermedi. Senelerden beri aşk hasretiyle yaşıyan Osman Bey'i, gizliden gizliye aynı sevda hisleriyle mütehassıs olan Mal Hatun'la birleştirdi.

Derviş Turgut'un bu hizmeti, mükâfatsız kalmadı. Osman Bey ona Sakarya'nın coşkun suları kenarında bir câmi, küçük bir tekke yaptırdı. Birçok arazi bağışladı. Şeyh Ede Bâlı gibi, onun da hayır duasını aldı.

KUMRAL ABDAL

KEŞİŞ DAĞIN¹³ MANZARASI

Osmanlı Hanedanı arasına, ilk defa olarak bir şeyh girmiş oluyordu. Ve Ede Balı gibi herkesin hürmetini kazanmış olan bir âlimin Osman Bey'e kızını vermesi herkes tarafından memnuniyetle karşılanıyor, bu izdivaçtan hâsıl olacak çocuklardan, büyük hayır ve menfaatler bekleniyordu.

Mamafih Osman Bey'in muhitine girmiş olan der-
viş, sadece Şeyh Ede Balı değildi. Bir de Kumral Abdal
vardı ki, o da sık sık Osman Bey'in ziyaretine gelir, ona
istikbal (*gelecek*) hakkında parlak ümitler verirdi.

Abdal Murad, Ertuğrul Bey ile de dostluk etmişti.
Hatta Ermeni Boğazı'nda cereyan eden muharebede
hazır bulunarak, harp esnasında Ertuğrul Bey'in başı-
nın üzerine bir kartalın kanat gerdiğini görmüş,

— Bu, parlak bir istikbalin (*geleceğin*) hayırlı beşare-
tidir (*müjdesidir*). Nam ve şanın bir kartal gibi yüksele-

13- Keşiş Dağı: Bursa Uludağ'ın eski adı

cek. Maşrıktan (*gün doğumundan*) mağribe (*gün batımına*) kadar bütün dağlar, denizler neslinin eline geçecek, demişti.

Kumral Abdal da Orta Asya'dan gelen Bâtını dervişlerindendi. Müttekî¹⁴ bir zat olduğu için ona da herkes hürmet ederdi. Ertuğrul Bey ile beraber Ermeni Boğazı cenginde bulunduğu gibi, Osman Beyinde birçok akınlarına ve baskınlarına iştirak etmişti. Hatta Osman Bey ona, en güzel kılıçlarından biri ile kıymet-tar bir kâse vermişti.

Fakat Kumral Abdal'ın istediği başka bir şey vardı ki o da kendisine küçük bir zaviye (*küçük tekke*) yaptırıp oraya çekilmekti. Mamafih Osman Bey onun bu arzu-sunu da yerine getirdi. Babasının hatırasını taziz etmiş olmak (*aziz kılmak*) için, Ermeni Boğazı'nda ona istediği gibi bir zaviye inşa ettirdi.

Osman Bey, evvelâ Derviş Turgut'a ve sonra Kumral Abdal'a birer zaviye yaptırmakla, dervişlere olan hür-metini gösteriyor; bu suretle de Sakarya kıyılarında ve Keşiş Dağı'nın yamaçlarında, "Dervişler Saltanatı"nın temellerini kurmuş oluyordu.

14- Ehl-i takva. İttika eden. Haramdan ve günahattan çekinen, kendisini Allah'ın sevmediği fena şeylerden koruyan

GEYİKLİ BABA

Osman Bey'in dervişlere karşı gösterdiği hürmet, artık her tarafa yayılmıştı. Her taraftan akın akın dervişler geliyorlar, Osman Bey'in hükümrân olduğu yerlerde yerleşmek istiyorlardı.

Keşiş Dağı'nın muhteşem güzelliği, billûr gibi berak sular akan yeşil vadileri, bu dervişleri cezp ediyordu. Zaten bu dağın dereleri ve tepeleri, asırlardan beri birçok Hıristiyan müfttekileri ile mâsivadan (*dünyadan*) el çekmiş olan abit (*ibadet eden*) ve zahit (*din için dünyayı önemsemeyen*) keşîşlere birer ilticagâh (*sığınak*) olmuştu.

Bu keşîşler, şehirlerin dağdağalı ve ihtiraslı hayatında birer sebeple vazgeçmişler, Keşiş Dağı'nın تنها birer köşesine çekilmişlerdi. Burada bazan tek başlarına birer taş hücre, bazan da beşer onar kişilik gruplarla birer savma küçük küçük manastırlar vücuda getirmişlerdi. Bunlar, "târîki dünya"¹⁵ adını almışlardı. İnsanlara karışmak istemiyorlardı. Lâkin dikkate şa-

15- Târîki dünya: Hevâ ve hevesi terkeden. Dünyanın fâni olan cihetini terkedip Allah rızası yolunda olan.

yan olan cihet şurasıdır ki bunların aralarında, muhtelif cürüm ve cinayetlerden dolayı içtimai heyet arasından kaçan ve kendini unutturmaya çalışanlar da vardı.

O tarihte Bursa, henüz Bizanslıların elinde idi. Bâtıl itikatların tesiri altında bulunan Bizanslılar ise “Olimpos” dedikleri Keşiş Dağı’nın sakinlerine son derecede hürmet ve emniyet göstermektelerdi.

Bizans’ın varlığı, o “târiki dünyaların” duası bereketiyle yaşıyordu. Semaların kraliçesi olan Hazreti Meryem’in himaye ettiği mukaddes Konstantiniye beldesine her zaman onların kanatlarının gölgeleri aksediyordu. Çünkü bu “târiki dünya” keşişler sık sık havalanarak uça uça geliyorlar. Ayasofya’nın –bugün daha hâlâ “Keşiş penceresi” diye gösterilen penceresine konuyorlar. Oradaki ayine iştirak ettikten sonra, yine uçarak hücrelerine veyahut manastırlarına avdet ediyorlardı (*dönüyorlardı*).

Ne zaman Müslümanlarla Bizanslılar arasında bir harp açılrsa, bu keşişler derhal daha büyük bir kıymet ve ehemmiyet kesbediyorlardı. Bizzat harbe gidecek olan İmparatorlar, başkumandanlar Keşiş Dağı’na kadar gelirler, Cenab-ı Hakk’ın yardımına mazhar olmak için, bu keşişlere dua ettirirlerdi.

Tabiidir ki, halk da aynı zihniyetin tesiri altında idi. Hekimler tarafından dertlerine derman bulunamıyan hastalar, sedyelerle buralara kadar sürüklenirlerdi. Hatta âşıklar bile bu tepelere tırmanarak dualar, muskalar, okunmuş çamaşırlarla gayelerine

vasıl olacaklarına kanaat getirirlerdi. Fakat Bursa'nın Türkler tarafından zapt edilmesi, o havalideki Bizanslıların da denize dökülmesi, bu münzevî (*yalnız yaşayan*) keşişlerin manevî saltanatlarına hitam (*son*) verdi. Bir kısmı, cübbelerini omuzlayarak, Bizans şehrine göçüp gitti. Diğer kısmı da, Türk istilâsı esnasındaki karışıklıkta, eriyip gitti.

Fakat bu Hristiyan azizlerinin bıraktıkları yerler boş kalmadı. Şimdi onların savmaa¹⁶, hücre ve manastırlarını, Müslüman mütteki ve münzevileri (*yalnız yaşayanları*) işgal ediyorlar, Olimpos Dağı'nın zümrüt gibi şahikalarında (*doruklarında*) yepyeni ve zahidane bir hayat yaratıyorlardı.

Bunların hemen hepsi, orta Asya'dan gelen, Bâtını tariklerine mensup dervişlerdi. Bütün hayatlarını ser-seriyane seyahatlerle geçiren Babalardan, Dedelerden, Abdal denilen Azizlerden mürekkepti. Bunlar, Suriye'de ve Selçuk beldelerinde kâfi derecede ikram ve ihtiram görmedikleri için, dervişlere hürmeti dillere destan olan Osman Bey'in ülkesine gelmişlerdi.

Osman Bey, bunlara hakikaten pek cömert davranıyor, bilhassa, Horasan'dan gelenleri, ceddi Süleyman Şah'ın hemşerileri olduğu için lütuflara ve ihsanlara gark ediyor (*boğuyor*), kendilerini istedikleri yerde serbestçe ikamet için muhtar bırakıyordu. Bunların arasında bilhassa, Geyikli Baba temayüz ediyordu (*kendini gösteriyordu*).

16- İbadet yeri, hususan Yahudilerin ibadet ettikleri yer.

Geyikli Baba da, Babai tarikatının saliklerindendi¹⁷. O da diğer babalar gibi sırtına bir post geçirip eline bir keşkül alarak;

— Hak, dost. Yâ nasip, diye, Horasan'ı terk etmişti.

Baba İshak'ın mürşidi, rehberi ve şevki olan Baba İlyas ile beraber yollara döşenmişti. Tarikatın icabından olarak ahvâli âlemi (*dünyanın gidişini*) temaşa edip (*seyredip*) ibret alacak, geçtiği yerlerde rast geldiği istidat (*kabiliyet*) sahiplerini irşat ederek tarikatını neşreliyecekti (*yayacaktı*). Horasan'dan, Baba İlyas ile beraber çıktıkları halde¹⁸, yolda ayrılmışlardı. Baba İlyas, Amasya civarında kalmıştı Geyikli Baba ise, Ertuğrul Bey'in maiyetine girerek onunla harplerde dolaşmaya başlamıştı. Ve az zaman zarfında, Ertuğrul Bey'in askerleri arasında cesaretiyle nam almış, halk arasında da büyük şan ve şeref kazanmıştı.

Türklerin şecaat (*yiğitlik*) ve hamasetlerini (*kahramanlıklarını*) son derecede kıskanan ve onları methederken küçük düşürmek, için garip tabirler bulan meşhur müverrih (*tarihçi*) Hammer, Geyikli Baba için; “Osmanlıların Sen-jorj'u¹⁹ ve mütehevvir (*öfkeli*) Rolanı'dır.” diyecek kadar cömertlik göstermiştir. Bu suretle, hakikati itiraf etmiştir.

17- Salik: Bir tarikat yolunda olan.

18- Bazı rivayetlere nazaran, gerek Geyikli Baba ve gerek Baba İlyas, Ertuğrul'un maiyetinde olarak Anadolu'ya gelmişlerdir.

19- Saint George: Romalı bir askerken sonradan Hristiyanlıkta aziz ilan edilmiştir. Doğu Ortodoks Kiliselerinin ve Doğu Ortodoksluğunun başta gelen kutsal kişilerinden biridir. Georgios ve Ejderha efsanesinde ölümsüz biri olarak betimlenir. “Ön dört Kutsal Koruyucu”dan biri sayılır.

Bu zat, üzerinde durulacak bir şahsiyettir. Çünkü tarihî hakikatler arasına geçene anane ve rivayetlere nazaran o hayatını sürüklemek için dervişlik maskesi altına giren bir miskin değil, Bizanslılar ile yapılan muharebelerde kahramanlıklarıyla temayüz eden (*sivriilen*) bir askerdir.

İran'ın Hoy beldesinde dünyaya gelmişti. Bu itibarla, Azerbaycan Türklerindendi.

Anane ve rivayetlere nazaran, hayvanları seviyor ve çok zamanını dağlarda vahşî hayvanlar arasında geçiyordu.

O da memleketinin âdetine uyarak genç yaşında Babai tarikatına intisap etmiş (*bağlanmış*) ve çarçabuk mürşidinin ocağında yetişerek akran ve emsali arasında mümtaziyet (*üstünlük*) kesbeylemiştir (*kazanmıştır*). Ve artık zamanı gelince o da, tarikatını neşretmek vazifesiyle bir hayli dolaştıktan sonra, Anadolu'ya gelmişti.

Hazine-i evrak da, bu zat, hakkında uzun bir kâğıt üzerine yazılmış mühim bir vesika vardır. Bu vesika, vaktiyle ona verilen ehemmiyetin derecesini anlatmaktadır.

Tarihi olmadığı için, ne zaman yazıldığı belli değildir. Ancak, üslup ve imlâsına nazaran, hemen hemen, Yıldırım Beyazıd devrinde yazılmış olduğuna hükmedilebilir. Ehemmiyetine binaen bu vesikayı aynen dercediyoruz (*yer veriyoruz*). Ancak, yeni neslin de anlayabilmesi için, yazılış tarzı üzerinde hafif birkaç değişiklik yapmaya lüzum görüyoruz:

“Kutbülârifin Geyikli Baba, Huy’dan gelmiştir. Ulu geyiğe binip gelmiştir. Geyikler kendüye musahhar (kendi emri altında) imiş. Gelip İnegöl’de mekân tutmuş. Merhum Sultan Orhan padişah hazretlerinin fethinde, merhum Orhan Padişah ol kayaları fethederken her halde Bursa fethi olacak Kutbülârifin Şeyh Geyikli Baba dahi ol cânibde üç yüz altmış kapılı bir kilise varmış. Kızıl kilise demekle meşhur imiş. Ol kiliseyi kendileri fethetmişler, cenk ederken bir kestane ağacı varmış. (İki kelime okunamıyor²⁰) edermiş. Ol kestaneye vardıkta ol kestane yarılıp Baba’yı saklar imiş. Kâfirler arar, bulamazlarmış. Sabah gene çıkıp kâfirlerle cenk ederdi. Erenlerle, bu nevi’le alınmıştır?!. O zamanlar Hazreti Orhan Padişaha şöyle haber vermişler ki, Huy’dan bir er gelip ulu geyiğe binip kızıl kiliseyi aldı deyü cevap vermişler. Ve dedüklerinde merhum Orhan Padişah “Baba, meyhordur” “yani, içki içer” deyü iki yük arak “yani rakı” ve iki yük şarap göndermiş.”

“... Musahabette yani, konuşma esnasında padişah, Babaya sormuş: “Hazret! Bizim dahi bir hidayamız olsun. Ne dilersen veriyim. Gözlerinin gördüğü yerleri vereyim.” Demiş. Baba dahi: “Benim gözüm çok yeri görür. Sen illâ, benim fethettiğim yeri bana ver” deyip, padişah dahi iki pare kendinin fethettiği köyü ana vakfetmiş. Ol vakıf olan köyler mahsulünden Babanın üzerinde umac çorbası pişip, âyende ve revende yani, gidip gelen fıkara bezlölünür. Baba böyle cevap edip, “Her

20- Tefrikada Üstat Ziya Şakir “iki kelime okunamıyor” ibaresini ifade etmiştir. Y. N.

kim baba çorbasını ister, bende sakın olsun yani, benim yanımda otursun ve her kim pilâv, zerde ve nefais isterse tahtalıköye gitsin... (Ol zamanda Bursa'ya, Tahtalıköyü derler imiş.)”

Vesika, bundan ibarettir. Fakat bize öğrettiği hakikatler, büyük ehemmiyeti haizdir (*sahiptir*).

Her şeyden evvel bu vesikadan, Geyikli Baba'nın, adi ve süflî (*basit*) bir dervişten ziyade, köyler fetheden bir muharip olduğunu anlıyoruz. Vesikada bahsedilen üç yüz altmış kapılı kızıl kilisenin, her halde büyük bir manastır olduğuna hükmedilebilir. Ancak kapıların adedi, biraz fazlaca mübalağalıdır. Fakat her halde, bunda da bir esas vardır.

Evliya Çelebi, Geyikli Baba'nın, Yesevi tariki dervişlerinden ve Azerbaycanlı Ceri Hasan sülâlesinden olduğunu rivayet etmektedir. Yesevî tarikinin de Bâtını tariklerinden –ve Hayderî, Kalenderi, Babai tarikleri gibi- alevi zümresinden olduğu nazarı dikkate alınırsa, bu rivayete de ihtimal verilebilir. Aynı zamanda Şakayık Tercümesinde de onun Bağdatlı Seyyid Ebül-Vefa tarikine mensup olduğu zikredilmektedir.

Bunların hangisi doğru olursa olsun, muhakkak olan bir cihet varsa o da, Geyikli Baba'nın hem derviş ve hem de cesur bir muharip (*savaşçı*) olmasıdır. Hatta altmış okka sıkletinde ve dört arşın uzunluğunda bir kılıç kullandığına dair de kayıtlar vardır. Hiç şüphesiz ki kılıcın sıkleti ile uzunluğuna da biraz hurafe (*yalan hikâye*) karışmıştır. Lâkin bu zatın Bursa fethinde, Bi-

zanslılarla icra edilen muharebelerde yalnız ağır ve uzun bir kılıç ile müsellâh (*silahlı*) olduğu halde düşmanların üzerine atıldığı muhakkaktır. Kanunî Sultan Süleyman'ın Bursa'ya geldiği ve bu zatın zaviyesini ziyaret ettiği zaman, onun tabîî hadden çok uzun olan kılıcının üçte birini kestirerek o parçayı Topkapı sara-yının hazinesinde, Hazreti Peygamberin ve diğer mühim şahsiyetlerin kılıçları arasında muhafaza etmesi de, tarihe geçen bir hakikattir.

Şeyh Ede Balı, Derviş Turgut ve Kumral Abdal ile hususiyet peyda eden Osman Bey, Geyikli Baba ile uzun zaman görüşmemişti. Çünkü Bursa'nın fethinde, bütün asker saflarının önünde uzun kılıcını sallayan bu kahraman muharip (*savaşçı*), savaştan sonra derhal Keşiş Dağı'nın eteklerinde ulu çınarların gölgelendirdiği münzevi bir subaşına çekilmiş, bir daha şehre inmemiştir.

Şeyh Ede Balı, Osman Bey üzerinde ne gibi tesirler husule getirmiştir? Bu Şeyh, kendisine büyük bir hürmet ve merbutiyet (*bağlılık*) gösteren damadını, kendi tarikine ithal (*dâhil*) etmiş midir?

Bu suallere, sarîh (*açık*) bir surette cevap vermek mümkün değildir. Ancak, Osman Bey'in vefatından sonra muhallefatı meyanında zuhur etmiş (*bıraktığı şeylerin arasında çıkmış*) olan ve on ikinci asrın sonuna kadar türbesinde asılı duran iri taneli, sert bir ağaçtan yapılmış olan tespihe nazaran, Osman Bey'in de Nakşî

tarikine girmiş olduğu kabul edilebilir.

Sonra, Osman Bey, babası Ertuğrul Bey'in yerine geçtiği zaman henüz pek gençti ve tam Bizans hududunda bulunduğu için, Hristiyanlarla daimî temas halinde idi. Hatta komşuları olan bir takım Rum beyleri de vardı ki bunlar da, Selçuk sultanına tâbiydi. Osman Bey bu Hristiyanların arasında yaşıyordu. Çok zaman, onların verdikleri ziyafetlerde bulunmak mecburiyetinde kalıyordu. Bu ziyafetlerde şarap içilmesi, pek tabii bir keyfiyetti.

Hâlbuki gerek Osman Bey'in, gerek oğlu Sultan Orhan'ın ve gerek onun oğlu Sultan Murad-ı Hüdavendigar'ın katiyen içki içmedikleri, içkinin Osmanlı Sarayı'na ilk defa olarak dördüncü padişah Yıldırım Beyazıd zamanında girdiğine dair birçok eski tarihlerde zarif kayıtlar vardır.

Hristiyan muhitinde yaşayan, bahusus Bizanslılara komşu olan genç bir prensin kendisini zevk ve sefahate kaptırmaması, dikkati celbedecek bir keyfiyettir.

Buna rağmen Osman Bey gayet perhizkârane bir hayat geçirmiştir.

Tarihi Osmanî encümeni tarafından neşredilen (yayınlanan) Necip Asım ve Mehmet Arif Beylerin büyük Tarihi Osmanîsine nazaran (göre) “*Osman Gâzi gayet mütedeyyin (dindar) ve sâlih bir zat olup, ahiret canibine (tarafına) meyli ziyade ve menhiyattan (yasaklardan) son derecede müctenib (sakınır) idi. Bu da, kayınpederi Ede Balı'dan telkini tasavvufu halinde aldığı terbiyedendir.*”

Osman Bey, Ede Balı'dan yalnız bu dindarane ve tasavvufî terbiyeyi almakla kalmamıştır. Halkı hak ve adalet dairesinde idare etmek lâzım geldiğine dair birçok şeyler öğrenmiş olması da muhakkaktır.

Şu da tarihî hakikatlerdendir ki, Ertuğrul ve Osman Beylerin işgal ettikleri yerler kısmen Rumların, kısmen de Selçuk ümerasının ellerinde bulunuyordu. Ve burarlarda sakin olan halk da, adaletsizlikten feryat ediyordu. Hatta Osman Bey'in idare ettiği yerlerde halkın rahat ve huzur içinde yaşadığını duyanlar, oralara göçüyordu. Ertuğrul Bey, hâkim olduğu yerleri, aşiret töresi ile idare etmişti. Lâkin Osman Bey, muhtelif yerlere kadılar tayin ederek şeriatın ahkâmını tatbik için emirler vermişti. Nitekim istiklâlini ilân ettikten sonra, kayınpederi Şeyh Ede Balı'yı da Bilecik Kadılığı'na nasbeylemişti (*tayin etmişti*).

İlk Osmanlı hükümdarını tesir ve nüfuzu altına alarak "Dervişler Saltanatı"nın temellerini kuran Şeyh Ede Balı H. 726 (M. 1336) senesinde vefat etti. Kızı Mâl Hatun ile Osman Bey'in vefatları da pek uzun sürmedi. Üç sevgili, birbirini ebediyet âlemine çekip sürükledi.

BAHAEDDİN VELED MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ

Sakarya sahillerinde, Keşiş Dağı'nın tepeleriyle eteklerinde Bâtını tarikatına mensup dervişler yerleşirlerken merkezi Konya'da bulunan Mevlevî tarikatı de artık tamamıyla teşekkül etmiş, geniş bir muhitte hâkimiyet kesbeylemişti.

Mevlevî tarikatının müessisi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî idi. Bu zat H. 604 – M. 1207 senesi Rebiülevvel ayının 6'ncı günü İran'ın Belh şehrinde dünyaya gelmişti.

Daha henüz çocuk yaşında iken yüksek bir zekâ ve istidad (*kabiliyet*) gösteriyordu. Yüksek hassasiyetiyle, muhitindekilerin nazarı dikkatlerini celbediyordu.

Pederi, ulemadan Bahaeddin Veled'di. İlim ve faziletiyle bütün o havalide yüksek bir şeref ve kıymet kesbetmiş, bütün halkın hürmet ve muhabbetini celbeylemişti. Medresesi, âdeta umumî bir ziyaretgâh haline gelmişti.

Halkın bu zata hürmet ve tâzimî (*saygısı*) o derece artmıştı ki, Belh hükümdarı olan Celâleddin Hârzemşah onu kıskanmaya başlamıştı.

Bahaeddin Veled, hükümdarın kendisine bir suikastte bulunacağını anlamıştı. Ailesi efradıyla kendisinden ayrılmak istemiyen talebelerini toplıyarak şehri terk etmeğe mecbur kaldı.

Bahaeddin, Hicaz’a gitmek bahanesiyle şehri terk etmişti. O zaman Celâleddin, henüz çocukluktan sıyrılarak gençlik çağına girmişti. Yolda Nişabur, şehrine uğradılar. Orada, meşhur, Pendi Attar²¹ sahibi Şeyh Ferideddin Attar’ı ziyarette bulundular.

Şeyh Attar, genç Celâleddin’i çok beğendi. Takdir etti. Onun gözlerinde parlayan zekâ ve irfan nuruna karşı derin bir hayranlık gösterdi. Kendisine, “Esrârname” ismindeki kitabını hediye etti. Böyle bir evlâda malik (*sahip*) olduğundan dolayı Bahaeddin Veled’i tebrik eyledi.

Bahaeddin, Nişabur’da pek fazla kalmadı. Yavaş yavaş Hicaz’a doğru ilerlemeye başladı. Her gittiği yerde, ulemanın ve halkın hürmet ve tazimleriyle (*saygılarıyla*) karşılaştı. Gerek Bahaeddin ve gerek oğlu Celâleddin, halkın bu samimî tezahüratından son derecede memnun oluyorlardı.

Yanlarında, tasavvuf ilminin en mümtaz üstadlarından olan Seyid Burhaneddin Termezi de bulunuyordu. Celâleddin vaktini boş geçirmiyor, hem pederinden ve

21- Pendname: Şeyh Feridun Attar’ın eserlerinden biri

hem de Seyid Burhaneddin'den aldığı derslerden azami derecede istifade ediyordu.

Hac ettikten sonra dönmüşler, Suriye'ye gelmişler; Şam'da yerleşmişlerdi. Bir müddet orada kalmaya karar vermişlerdi. Fakat Seyid Burhaneddin'in vefatı bu programı değiştirdi.

Burhaneddin vefat ederken, başucunda bulunan Bahaeddin Veled'e:

— Rum beladına (*beldesine*) gidiniz. Oradaki cahil halka irfan nurları saçmak suretiyle, onlara iyilik edersiniz, demişti.

Bahaeddin Veled, dostunun bu vasiyetini icra etti. Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezip dolaştıktan sonra Konya'ya geldi. Oranın havasını beğendi. İkamete karar verdi.

Şöhreti her tarafa yayılmış olan böyle bir âlimin Konya'ya gelmesi ve orada ikamete karar vermesi Selçuk saraylarında büyük bir memnuniyet husule getirdi. Sultan tarafından kendisine adamlar gönderildi. İkametgâh gösterildi. Hulâsa, her türlü istirahatı temin edildi.

Bahaeddin Veled, yerleştikten sonra, derhal derslerine başladı. Az zaman zarfında etrafına kalabalık bir talebe kütlesi topladı. Bu derslere, saray erkânından birçokları da devam ediyorlardı.

Bahaeddin böylece şeref ve şöhretin son haddini bulduktan sonra, H. 631 – M. 1233 senesinde vefat etti.

Bu büyük adamın vefatı yalnız Konyalıları değil, onun sıyt (*iyi ismine*) ve şöhretine meftun (*hayran*) olan bütün İran, Turan ve Arabistan halkını da müteessir etti (*üzdü*). Ve ancak teselliye medar (*vesile*) olmak üzere bütün gözler, oğlu Celâleddin'e çevrildi.

Celâleddin o sırada yirmi yedi yaşlarında idi. Pederinin bütün ilim ve faziletine tevarüs etmişti (*miras olarak almıştı*). Bunun içindir ki Bahaeddin Veled artık öleceğini anladığı zaman. Celâleddin'e bir hayli vasiyetlerde bulunmuş ve ezcümle:

— Oğlum! Benim kürsümü boş bırakma. Yerime geç. Gerek zahir, gerek batın ilimlerinde, talebelerini tatmin edebilirsin, demişti.

Celâleddin, pederinin diğer vasiyetleri arasında bunu da icra etti. Ve onun kürsüsüne geçti. Az zamanda, ilim ve irfanının feyzini gösterdi. Babasına, “Sultan-ül – ûlema” diyorlardı. Celâleddin de “Cenâb-ı Mevlânâ” unvanını ihraz etti (*kazandı*).

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ TEBRİZLİ ŞEMSEDDİN

Tebriz'den Şemseddin isminde bir zat geldi. Bu zat görünüşe nazaran, basit bir dervîş-ten başka bir şey değildi. Coşkun bir ruha, müfrit (*aşırı*) derecede hassasiyete malikti (*sahipti*). Hiç bir kayda tâbi olmayacak derecede hür düşünceli idi.

Cenab-ı Mevlânâ bu zata sımsıkı sarıldı. Ondan ruhani zevk almaya başladı. Günlerini ve gecelerini baş başa geçiriyorlardı. İlmi ve edebî mübahaselere (*konusmalara*) daldıkları zaman, âdeta kendilerinden geçiyorlardı.

Şemseddin'de, ekseri, Tebrizliler gibi, genç yaşında Kalenderi tarikine intisap etmişti (*bağlanmıştı*). O da Bâtınilerdendi. Fakat cahil bir dervîş değildi. Keskin zekâsını yüksek bir tahsille işletmiş, bilhassa batın ilimlerinde, âdeta kemâl mertebesini ihraz eylemişti (*kazanmıştı*).

Cenab-ı Mevlânâ'nın pederi Bahaeddin Sultan-ül – ûlema, dervîş değildi. Bu itibarla oğlunu yetiştirirken batın ilimlerinden ziyade akli ve nakli ilimlere

ehemmiyet vermişti. Fakat Tebriz'den gelen Hazreti Şemsi, Cenâb-ı Mevlânâ'nın bu eksik tarafını da ikmal etti. Ona bir taraftan derviş ruhunun manevî zevklerini aşımlarken diğler taraftan da batın ilimlerine dair aralarında geöen mübahaselerle (*konusmalarla*) Cenâb-ı Mevlânâ'nın ilmî seviyesini bir kat daha yükseltti ve Kemâl mertebesine kadar isal etti (*yükseltti*).

Cenâb-ı Mevlânâ, Hazret Şemsi'nin ilim ve irfan deryasına dalmıştı. Artık, medresesinde ve şehrin en büyük camisinde verdiği dersleri bile unutmaya başlamıştı. Talebeleri, bu vaziyetten şikâyet ediyorlardı. Perestiş ettikleri hocalarını bu suretle kendilerinden uzaklaştıran Hazret Şemsi'den şikâyetle bulunuyorlardı.

Hâlbuki Hazret Mevlânâ, bu şikâyetleri dinliyecek halde değildi. Onun tek bir düşüncesi varsa o da, Hazret Şems idi.

Hazret Şemsi, mütemadiyen irşatlarına devam ediyordu ve Cenâb-ı Mevlânâ bâtin ilimlerinde hakikat yollarında ilerlediköe ilerliyordu.

Bu manevi ders, günün birinde pir ile mürşide tevekkül ve inkiyad (*boyun eğme*) bahsine dayandı. Ders bitti, üzerinden biraz zaman geçti. Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî Şerhî'nin 39'uncu sayfasındaki iza-hına nazaran (*göre*) Hazret Şemsi Cenâb-ı Mevlânâ'ya hitaben.

— Canım, güzel bir kadın istedi, dedi.

Cenâb-ı Mevlânâ, aldığı dersin icabına tâbî olarak:

— Baş üstüne, dedi.

Evine gitti. Kendi haremini aldı, getirdi: Şems'e:

— Buyurun Sultanım, dedi.

Şems, Cenâb-ı Mevlânâ'nın refikasını (*eşini*) görür görmez gülümsedi:

— İyi amma, bu benim hemşiremdir. Ben, başka bir dilber isterim, dedi.

Hazret Mevlânâ gitti, bu defa da oğlu Sultan Veled'i getirdi. Şemsi, ona da gülümsedi:

— Bu da, benim oğlumdur, diye mukabele etti, Sonra, gayet tabi bir eda ile:

— Dilber istemekten vazgeçtim. Bari şu testiği al da, bize bir miktar şarap getir, dedi.

Hazret Mevlânâ, yine en küçük bir tereddüt eseri göstermedi. Derhal testiği alıp Yahudiler mahallesine gitti. Oradan şarap doldurup getirdi. Mürşidine takdim etti.

O zaman Hazret Şemsi yerinden fırladı. Geçirdiği büyük imtihandan muvaffak olan Cenâb-ı Mevlânâ'nın boynuna sarıldı. Büyük bir meserretle (*sevinçle*) raks ve semaya başladı. Hazret Şemsi. Cenâb-ı Mevlânâ'nın kalbinde ne derecede şüphe, vesvese ve gurur olduğunu anlamak istemiş, mürşitliğin verdiği bir hak ve salahiyetle onu o çetin imtihandan geçirmişti.

Fakat mürşidine karşı ilâhî aşkın cazibeleriyle ken-

dinden ve benliğinden geçmiş olan Cenâb-ı Mevlânâ, aleyhinde cereyan eden hareketlerden tamamıyla bi-haber olarak, mürşidinin huzurunda bulunmaktan başka bir şey düşünmüyordu.

Hazret Şemsi de bu vaziyetten pek memnundu. Artık o da kendisini Cenâb-ı Mevlânâ'ya bağliyan aşk rabitalarının kuvvetini bir kat daha takdir ediyor, hassas sevgilisinden ayrılmamak, ömrünün sonuna kadar onun muhitinde yerleşip kalmak istiyordu.

Hazret Şemsi, bu düşüncesini bir gün Cenâb-ı Mevlânâ'ya söyledi:

— Bana bir kadın bul. Onunla evleneyim. Burada kalayım, dedi.

Cenâb-ı Mevlânâ, bu arzuyu büyük bir memnuniyetle kabul etti:

— Bizim elimizde yetişmiş olan Kimya isminde bir kız vardır. O. sana lâyük bir zevce olabilir, diye cevap verdi.

Şemsi, evlendi. Cenâb-ı Mevlânâ'nın arzusu üzerine, onun evinin harem tarafında bir daireye yerleşti. Fakat bu vaziyet, halkın bir kat daha dedikodusuna sebebiyet verdi.

Halk, bu iki büyük Mürşit arasındaki samimiyeti, bir türlü havsalasına (*aklına*) sığdıramıyordu. Türlü türlü dedikodular cereyan ediyordu, Hazret Şemsi, cahil ve gâfil bir zümrenin bu çirkin hallerinden son derecede müteessir oluyordu (*üzülüyordu*). Fakat malik (*sahip*)

olduğu yüksek kemâl ve fazilet dolayısıyla bunlara en küçük bir mukabelede bulunmuyordu. Hatta Cenâb-ı Mevlânâ'nın hassas kalbini rencide etmemek için, hissiyatını ona sezdirmiyordu.

Cenâb-ı Mevlânâ'nın Gevher adlı zevcesinden, Alâeddin Mehmet isminde bir oğlu vardı. Epeyce zamandan beri uzak memleketlerde seyahat ediyordu. Hazret Şemsinin Konya'ya geldiğini ve pederi ile candan samimiyet kesbettiğini bilmiyordu.

Bazı rivayetlere nazaran Alâeddin Mehmet, biraderi Sultan Veled gibi ilim ve fazilet sahibi değildi. Cahildi, medrese hayatından ziyade, ticaret işlerini severdi. Ancak harikulâde bir güzelliğe malikti (*sahipti*). Genç yaşında evlenmişti. Çoluk çocuk sahibiydi.

Alâeddin Mehmet, bir hayli gezip tozduktan sonra, nihayet Konya'ya avdet etti (*döndü*). Ve onun bu avdeti, Hazreti Şems aleyhinde bulunanlar derhal harekete getirdi.

Alâeddin, daha babasıyla mülâkat etmeden, derhal onun etrafını aldılar. Hazret Şemsi'n Konya'ya geldiği günden beri Cenâb-ı Mevlânâ'yı nasıl tesiri altına almış olduğunu o cahil delikanlıya anlattılar. Sonra da:

— Bu, ne idüğü belirsiz Kalenderi dervişi, Mevlânâ'mızı sihir ve efsun (*büyü*) ile elde etti. Kendisine meyhaneden testilerle şarap getirtecek, hatta haremî ile oğlunu ona takdim edecek kadar düşkünlüğe sürükledi. Akla ve hayâle gelmiyecek derecede aceb

(*tuhaf*) ve rusvaylık (*rezil*) oldu.²² Pederinizin haysiyet ve şerefini korumak için o serseri dervîşi öldürmek istedim. Lâkin o, kurnaz davrandı, kaçtı. Pederiniz, arkasından Sultan Veled'i yolladı. Onu getirtip tekrar harem dairesine aldı. Yine eskisi gibi halvetlere²³ kapıyorlar. Gizli musahabetler (*sohbetler*) yapıyorlar. Raks ve semalarla meşgul oluyorlar, diye, Alâeddin Mehmed'i pederi aleyhine kışkırttılar.

Alâeddin, bütün bunları dikkatle dinledi. O da cahil insanlar gibi görünüşe aldananlardan olduğu için, inceden inceye düşünmeye lüzum görmedi. Derhal heyecan ve galeyana geldi. Güya pederini Hazreti Şems'in tesirinden kurtarmak için, onu öldürmeye karar verdi. Arkadaşlarından yedi kişi seçti. Onları, Cenâb-ı Mevlânâ'nın evi civarında ve Hazret Şems'in daima gelip gittiği yolda, pusuya yerleştirdi.

Sokakta bu pusu kurulurken, evde de Cenâb-ı Mevlânâ ile Hazreti Şems karşı karşıya oturuyorlar, aşk ve şevklerinin bütün kemâli (*olgunluğu*) ile müsahabelerine (*sohbetlerine*) devam ediyorlardı.

O esnada Alâeddin Mehmed'in arkadaşlarından biri oda kapısını aralık etti. Hazreti Şems'e hitaben:

— Hazret! Bir dervîş, ziyaretinize gelmiş. Halvetinizi bozmamak için içeriye girmeye cesaret edemiyor. Sokak başında, boynunu bükerek durmuş, mübarek cemâlinizi görmek istiyor, dedi.

22- Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî Şerhinden. Z.Ş.

23- Halvet: Yalnızlık. Tek başına kalmak, tenhaya çekilme.

O anda Hazret Şems, derin derin içini çekti:

— Elveda, yâ Mevlânâ... Beni derviş değil, ölüm çağırıyor, dedikten sonra, en küçük bir tereddüt eseri bile göstermeden kapıya doğru ilerledi.

Cenâb-ı Mevlânâ, Hazreti Şems'in bu sözlerinden o kadar şaşırды ki, onu sokağa çıkmaktan menetmek için hiç bir harekete imkân göremedi. Şems, çıkıp gitti.

Hazreti Şems, başına bir felâket geleceğini anlamıştı. Fakat irade kuvveti, katiyen sarsılmamıştı. Sokak kapısından çıkarak birkaç adım attı. Gözlerini karanlıkta gezdirerek etrafına baktı. Hiç kimseyi göremeyince arkasına dönerek kendisini çağırان adama soracaktı.

İşte o zaman, pusuda bekleyenler derhâl yerlerinden fırladılar. Hazret Şems'in etrafını sardılar. Ellerindeki kılıç ve hançerlerle üzerine atıldılar.

Hazret Şems:

— Allah! Diye o kadar şiddetli bir feryat koyuverdi ki onun bu yürekler parçalayan sadasını, Cenâb-ı Mevlânâ işitti.

— Hay! Şems canım. Acep ne halettedir (*haldedir*), diye söylenerek yerinden sıçradı.

Kapıdan sokağa fırladı. Aziz sevgilisini aradı. Fakat onun, yerlere dökülmüş olan birkaç damla kanından başka bir şey bulamadı. Hâlbuki gece olduğu için, onları bile görmeye muvaffak olamadı... Katiller, Hazret Şems'in kanlı cesedini alıp kaçmışlardı.

Bu vaka gerek Selçuk saraylarında ve gerek Konya halkı arasında çok fena bir tesir yaptı. Çünkü Hazret Mevlânâ o kadar büyük bir şeref ve hürmet kazanmıştı ki; onu hiç kimse, şüpheli bir nazarla görmeye imkân bulamazdı.

Camiye ve yahut medreseye gidip gelirken, en aşağı üç yüz talebesi tarafından takip edilirdi. Bu kalabalığa daima halk da iştirak ederdi.

O esnada Selçuk hükümdarı olan Sultan Giyased-din Keyhusrev bilhassa onun meftunlarından (tutkunlarından). Kendisini sık sık saraya davet eder ve her defasında kapıdan karşıları.

Saray erkân ve memurlarından pek çokları, Cenâb-ı Mevlânâ'nın derslerine devam ederlerdi. Ona karşı candan ve samimî bir hürmet ve tazim (saygı) beslerlerdi. Bu itibarla sarayda, Sultanın emir ve iradelerinden ziyade, Cenâb-ı Mevlânâ'nın arzusu hâkimdi.

Fakat bu hâdisе, birdenbire herkesi şaşırtmıştı. Ortada, kanlı bir vaka vardı. Bu vakanın dedikoduları dalga dalga her tarafa yayılıyor, Konya'nın hudutlarını aşarak, memleketin her köşesinde türlü türlü akisler yapıyordu. Halkın bir kısmı, hâdiseyi iftira kelimesiyle izah ederek katillere lânet ediyorlardı. Fakat diğer bir zümre de vardı ki bunlar:

— Ateş olmıyan yerden duman çıkmaz, diyorlar, Cenâb-ı Mevlâna'nın oğlu Alâeddin Mehmed'in hareketine hak veriyorlardı.

Bu kanlı hâdise, herkesten ziyade Horasanlı Baba İlyas'ı sevindirmişti. Çünkü o Konya'ya gelmiş, sultanı ziyaret etmek istemiş, kendisine yüz verilmemişti. Lâkin aynı zamanda Cenâb-ı Mevlânâ'nın gözleri kamaştıran haşmeti ve azametini görmüş, hayret etmişti. Ve ondan itibaren de, Cenâb-ı Mevlânâ'nın kazanmış olduğu itibarı kırmaya ahdeylemişti (*yemin etmişti*).

İşte, Baba İshak isyanının içyüzü de bundan ibaretti. Şems'in ölümünü takip eden dedikoduları müteakip isyan başlamış ve bu tefrikamızın baş tarafından naklettiğimiz gibi âsilerin mağlûbiyeti ile neticelenmişti. Ancak şu var ki, artık Selçuk sultanının kalbine de bir ürkeklik girmiş, Hazret Mevlânâ'nın bir müddet saraya gelmemesi için haber göndermişti. Aynı zamanda ona mensup olanları da saraydan uzaklaştırmak lüzumunu hissetti.

Fakat iş, bununla bitmemişti. Şarktan gelen Bâtını cereyanı, artık önüne durulamıyacak bir sel halini iktisap eylemişti (*almıştı*).

Bundan da anlaşılıyordu ki Baba İshak'ın ölümü Bâtınileri korkutmak şu tarafa dursun, bilâkis onları bir kat daha harekete getirmişti.

Anadolu, yeni yeni zümreler görüyordu. Başlarında Horasanî taç, sırtlarında eski bir aba, ellerinde demir bir teber (*balta*) bulunan uzun saçlı, uzun sakallı derişlere sık sık tesadüf ediliyordu.

Anadolu, yeni yeni zümreler görüyordu mücadele hayatına giriyordu. Şimdiye kadar hiçbir mezhep ihtilâfına sahne olmamış olan bu şakin diyarda, şimdi korkunç bir fırtınanın ilk emareleri (*izleri*) belirliyordu.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçüp gelen Türklerin hemen hepsi cahil kimselerdi. Bunlar İslamiyet'i, olduğu gibi kabul etmişler, ulema denilen din uluları tarafından kendilerine her ne telkin edilmişse, hiçbir muhalefette, hiçbir itirazda, hatta hiçbir münakaşada bulunmadan itaat göstermişlerdi.

Fakat bir kısmı İran, diğer kısmı Arabistan medreselerinde tahsil görmüş olan -meşhur ve gayri meşhur- bir hayli sofular, Anadolu'ya akmaya başlamışlar. Ve ilk tasavvuf cereyanını uyandırmışlardı. Bu cereyan, az çok münevverlerle (*aydınlarla*), ilme heveskâr olan genç ve zeki Türklerin gözlerini açmıştı.

Erzincan'da, Elbistan'da, Maraş'ta, Antep'te, Kayseri'de büyük medreseler vardı. Bunlar da, şer'î ilimlere kadar tasavvufa da ehemmiyet veriyorlardı. Artık ulema arasında da münakaşalar başlamıştı. Tasavvufta ileri gidenlere hoş nazarla bakmıyorlardı. Dinin yüksek hikmeti etrafında münakaşa edenleri derhal küfür ile itham ediyorlardı.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin dersleri, meslekî, felsefesi, fikirleri ve hatta meşrebi (*huyu*), tasavvuf cereyanlarını bir kat daha desteklemişti. O zamana kadar Anadolu'da mevcut olan Kadirî - Rufai - Bestami - Sakai - Edhemi - Ulvânî - İdrisi Nurbahsi yahud

Sühreverdi-Kibrevî- Şâzili bedevî tarikatlarına, şimdi yeni bir tarikat daha inzıam etmişti (*eklenmişti*). Bu da, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin esasını vazettiği Mevlevî tariki idi.

Vakıa Mevlânâ Celâleddin bu tariki tasavvuf temelleri üzerine tesis etmişti. Fakat tesis olunan bina henüz fikir ve felsefeden ibaret olup henüz taslak halindeydi. Ancak, onun vefatından sonra, oğlu Sultan Veled ile halifeleri tarafından âdâb ve erkân tertip olunarak tekemmül etmişti (*olgunlaşmıştı*).

Fakat Cenâb-ı Mevlânâ'nın kurduğu iptidaî (*ilkel*) şekilde bile halka cazip gelen taraflar vardı. Ham sofuluğun kaskatı zühd²⁴ ve takvası²⁵ içinde bunalanlar, Hazret Şems'in aşkıyla içi yanan Cenâb-ı Mevlânâ'nın raks ve musikisine can atıyorlar, neylerin füsunkâr ahengiyle nura âşık pervaneler gibi dönen dervişleri derin bir vecd (*aşk*) içinde temaşa ediyorlardı (*seyrediyorlardı*).

Cenâb-ı Mevlânâ, büyük bir kitap da bırakmıştı. Buna da, Mesnevi diyorlardı. Bu kitap birçok derin bahisleri ihtiva ediyordu (*içine alıyordu*). Az çok istidada (*yeteneğe*) malik olan fikirlere inkişaf (*meydan*) veriyordu.

Ancak şu var ki Mevlevî tariki ancak münevverlere (*aydınlara*) inhisar ediyordu. Şehirlerin hududunu aşıp da köylere yayılamıyordu. Cahil zümrenin üzerinde, cazip bir tesir yapamıyordu.

24- Dünyaya rağbet etmemek, nefsanî zevk ve arzudan kendini çekerek ibadete vermek.

25- Bütün günahlardan kendini korumak. Dinin yasak ettiğiinden veya haram olduğunda şüphesi olan şeylerden çekinmek.

Baba İshak vakası üzerine Cenâb-ı Mevlânâ'nın Selçuk sarayından uzaklaştırılması pek uzun sürmemiştir. Onun aleyhindeki dedikodular, ateşe tutulan bir buz parçası gibi nasıl eridiyse, ona karşı gösterilen ürkeklik de, öylece zail (*yok*) oluverdi, saray ve halk yine ona karşı meftuniyetini (*hayranlığını*) daha fazla gizlemeye lüzum görmemiştir.

Hastalığında kan ağlayan Konya, onun vefatı günü, adeta şuurunu kaybetmişti. Hiçbir afet ve felâket, Cenâb-ı Mevlânâ'nın ölümü kadar Konya halkını müteessir etmemiştir (*üzmemiştir*). Bu asil Türk âlim, şair ve mürşidinin gözleri kapandığı anda, onun muhitinden taşan feryadü figan biranda korkunç bir ıstırap seli halinde, bütün şehri istilâ eylemişti.

Fakat en hazin ve en yürekler parçalayıcı sahne, büyük mürşidin muhiti idi. Günlerden beri onun etrafından ayrılmıyan, her an ve her dakika onun sıhhat ve hayatı hakkında alâkaları artan dostları yârânı, müritleri, dervişleri, mensupları ve perestîşkârları, onun muhteşem bir güneş gibi yavaş yavaş gurub ettiğini haber aldıkları zaman, evvelâ sarsılmışlar, tabiatın bu ağır ve ezeli darbesi karşısında ne yapacaklarını şaşırmışlar, fakat hakikati bütün acılığı ile hissetmeye başlamışlar, artık irade ve şuurlarını kaybederek başlarındaki serpuşları, destarları, külâhları, çıkarıp yerlere çalmışlar, saçlarını sakallarını yolup elbiselerinin yakalarını parçalamışlar:

— Ya, Hazret-i Mevlânâ, diye, ıstıraplarını teskin

etmek (*yatıştırmak*) için, onun ruhaniyetini imdatlarına çağırmışlardı.

Koca Konya şehri de, aynı hal içinde idi. Büyük ve tarihî beldenin üstüne, simsiyah bir matem perdesi gerilmişti.

Selçuk Saraylarından en fakir kulübelere kadar her yerde ve her köşede hıçkırık sesleri duyuluyor her taraftan matemli (*yashı*) feryatlar yükseliyordu.

O gece koca şehirde hiç kimse yememiş, içmemiş, hiç kimse yatağına gitmek istememişti.

Yalnız Türkler ve Müslümanlar değil, Museviler ve Hristiyanlar da - sanki hâtıfdan (*şimşekten*) gelen bir nida (*ses*) ile meçhul bir âmirden emir almışlar gibi - ertesi gün Hazreti Mevlânâ'nın ebediyet âlemine geçişi merasimine iştirake karar vermişlerdi ve o gece, Büyük âlim ve mürşidin techiz²⁶ ve tekfin²⁷ hazırlıkları görülürken, muhtelif zümrelerin birleşmesi ile ertesi gün muazzam bir tedfin (*defnetme*) merasimi yapılması için sözleşilmişti.

Daha henüz güneş doğarken, Hazreti Mevlânâ'nın ikametgâhının civarı bir mahşer haline geldi. Bu muazzam kalabalığın mühim bir kısmını da, Hristiyan'lar ve Museviler teşkil etmekte idi. Hristiyanlar, simsiyah matem elbisesi giymişlerdi. Ve büyük ayinlere mahsus harmâniyeleriyle bu merasime iştirak eden papazların

26- Cenazenin yıkanmasından defnetmeğe kadar yapılması lâzım gelen şeyler ve bunları tedarik etme.

27- Kefenleme

etrafına birikmişlerdi.

Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, bir taraftan Kur'an-ı Kerim okuyan hâfızların halâvetli (*tatlı*) sadaları yükselirken, diğer taraftan da Hıristiyan ve Musevilerin hazin matem ilahileri duyuluyordu. Ve şimdiye kadar hiçbir fâniye yapılmamış olan bu müşterek ruhanî ayin, Cenâb-ı Mevlânâ'nın muhtelif insan kütlelerinin kalplerindeki hâkimiyeti ifade ediyordu.

Bu vaziyet evvelâ, ham sofuların nazarı dikkatini celbetti. Görünüşe göre hüküm veren bu zahirperestler arasında:

— Bu dini ayrı kâfirlerin, bir Müslüman cenazesinde ne işleri var? Diye bir takım sözler işitildi.

Fakat âlim kisvesi taşıyan bu cahil ve gafillere, Hıristiyan papazlarıyla münevver (*aydın*) hahamlar tarafından şu cevap verildi:

— Siz, yanlış düşünüyorsunuz. Hazreti Mevlânâ, yalnız bir Müslüman velisi değil, o her dinin, her milletin ihtiramına (*hürmetine*) lâayık olan mümtaz bir şahsiyettir. Onun o kadar müstesna bir şahsiyeti vardır ki, tıpkı, aziz olan bir ekmek gibidir. Herkes, gıda olan ekmeğe nasıl muhtaç ise, onun emsalsiz faziletle yoğrulmuş olan şahsiyetine de o derece muhtaçtır ve onun sevgisini, yalnız bir zümreye hasretmek (*bağlamak*) günahdır.

Bu cevap, hakikatin en büyük ifadesi idi. Çünkü onun bütün hayatı, bir ilim ve feyz kaynağı ola-

rak geçmişti. Kalplerinde aşk duygusu olanlar, onun huzurunda daima büyük bir sevk hissetmişlerdi.

Aşıkâr olarak görülüyordu ki Cenâb-ı Mevlânâ, her sınıf ve her zümrenin kalbinde emsalsiz bir saltanat tesis etmişti. Konya'da vefat etmiş olan hiçbir Sultana, onun kadar büyük alâka gösterilmemişti.

Onun cenaze merasimine iştirak edenler, yalnız halktan ibaret değildi. Bütün Selçuk prensleri, bütün devlet erkânı, bütün saray adamları, onun nadide şallarla örtülmüş olan tabutunun etrafında melâl ve teesürle başlarını göğüsleri üzerine eğmişlerdi.

Konya camilerinin bütün minarelerinde, müezzinlerin hazin sesleri duyuluyordu. Her tarafta, salâlar veriliyordu. Diğer taraftan da, Selçuk Sultanının resmî ve askerî muzika takımının vakit vakit çaldığı matem havaları işitiliyordu.

Hulâsa, senelerce insan kitlelerinin üzerinde manevi bir saltanat sürmüş olan Cenâb-ı Mevlânâ, aynı saltanat ve haşmetle fânî hayatı terk ederken, perestîşkârlarına da aşk ve şevkten mürekkep bir miras bırakıyordu. Ve onun oğlu Sultan Veled tarafından bir tarikat haline sokulan bu miras, Selçuk prenslerinden, münevver (*aydın*) şahsiyetlerden, büyük şehirlerin halk tabakasına kadar, herkesi alâkadar ediyordu.

**KİRMANLI EVHADETTİN, FAHRETTİN
İRAKÎ, ŞEYH NECMETTİN DAYE,
KONYALI SADREDDİN, MÜEYYEDETİN
CENDÎ VE SADETTİN FERGANÎ**

Cenâb-ı Mevlânâ'nın miras bıraktığı Mevlevî Tarikatı, rakipsiz değildi. Bilhassa, hicri yedinci asrın başından beri Anadolu'da tasavvuf esasına müstenit (*dayanan*) bazı tarikatlar türemişti. Bunların naşirleri de (*yayıncıları da*); Konya'da ikamet eden Kirmanlı Evhadettin, Tokat'ta Fahreddin İrakî, Sivas'ta Şeyh Necmeddin Dâye, bir hayli uzun seyahatlerden sonra bir aralık Konya'da yerleşen Muhiddin Arabî ile onun eserlerine birçok şerhler yazan Konyalı Sadreddin. Sadreddin'in müritlerinden olup Muhiddin Arabî'nin bazı eserlerini şerh eden Müeyyedettin Cendi ve Sadettin Ferganî vesaire gibi tasavvuf ilminde yüksek mertebeler ihraz etmiş (*kazanmış*) olan mühim şahsiyetlerdi.

Bunların hepsi de, Anadolu Türklerinin ruh ve maneviyatı üzerinde mühim roller oynamışlardı. Halk tabakaları arasında, muhtelif şekillerde alâkalar uyandırmışlardı.

Meselâ bunlardan Kirmanlı Evhad, Cenâb-ı Mevlânâ'nın mürşidi - Şemsi Tebrizi ile karşılaştığı zaman, aralarında şu kısa muhavere (*konusma*) geçmişti:

Şems: — E, ne yaptın bakalım?

Evhad: — Ayı, su leğeninde gördüm.

— Kafanda çıban çıkmadı ise, niçin gökte görmezsin?

Birçokları için manasız görünen bu muhavere (*konusma*), iki büyük âlimi derhal birbirleriyle anlaştırmıştı ve aralarında derhal manevî bir rabita (*bağ*) başlamıştı.

Rivayete nazaran Evhad, güzelleri pek severdi. Görünüşi güzel olan her şeye karşı büyük bir meftuniyet (*hayranlık*) beslerdi.

Bu itibarla kendisini bazı ithamlar altında bulunduranlar vardı. Bilhassa ham sofulardan mürekkep olan zahir uleması²⁸, onu bir türlü çekemiyorlar, aleyhinde şiddetli tenkitlere girişiyorlardı. Hâlbuki Hazreti Şemsi ile Cenâb-ı Mevlânâ, onu takdir edenlerin başında bulunuyorlardı. Ve onun güzelliğe karşı beslediği meftuniyetin (*tutkunluğun*) hakiki manasını çok iyi biliyorlardı.

Evhad'ın meftun (*tutkun*) olduğu güzellik, hüsnü mutlaktan başka bir şey değildi. O güzellikte ise, Cenab-ı Hakk'ın cemâl ve azameti mündemiçti (*vardı*).

28- Kur'an-ı Kerimin zahir manasına göre hakikatleri değerlendiren âlimler. Şeriatın mana ve esrarından daha çok, zâhirini (görüneni) ve hükmelerini bilen âlimler.

Evhad'ın neşrettiği (yayıdığı) tarık, Nakşibendi'ye dayanıyordu. Ve kendisinin, Nakşî mürşitlerinden Şahabeddin Sühreverdi'nin müridi olduğu rivayet ediliyordu.

Fahreddin Iraki de mühim bir şahsiyetti. "Lemeât" isminde tasavvufa dair mühim bir eser vücuda getirmişti. Kendi müritlerinden meşhur Muîneddin Pervâne'nin Tokat'ta yaptırmış olduğu tekkede ikamet ediyordu.

Cenâb-ı Mevlâna ile aralarında manevi bir münasebet hâsıl olmuştu. Mısır hükümdarı Meliki Zahir'e Tatarlar aleyhinde göndermiş olduğu bir mektup, kendisine felâket getirdi. Mısır Melikinin o mektubu Abaka Han'a yollaması üzerine, hanın emriyle H. 676 – M. 1278 tarihinde idam edildi.

Yukarıda isimlerini saydığımız tarikat mürşitlerinin hemen hepsi, Cenâb-ı Mevlâna ile ya bizzat veyahut bilvasıta münasebetlere girişmişlerdi. Lâkin bunların içinde Konyalı Sadreddin Mevlevî tarikinın vazıı (konulması) üzerinde çok büyük bir tesir husule getirmişti. Hazreti Mevlânâ ile aralarında samimî bir muhabbet vardı. Nitekim Mevlânâ'nın vefatı, Sadreddin'in üzerinde çok elim bir tesir bırakmıştı.

Rivayet ederler ki, Hazreti Mevlânâ vefat edeceği zaman, cenaze namazının Sadreddin tarafından kıl-dırılmasını vasiyet etmişti. Fakat tam imam mevkiine gelip de tekbir alacağı zaman, tüyleri ürperten bir fer-yat kopararak kendinden geçti.

Şeyh Sadreddin, Vahdeti vücud mesleğini Anadolu Türkleri arasında neşretmişti. Esasen tarikatının bütün gayesi de, bundan ibaretti.

MEVLEVİ DERVİŞİ

MUHİDDİN-İ ARABÎ

Mutasarrıfların en yüksek şahsiyeti olan ve bu itibarla Şeyhi Ekber tesmiye olunan (*çağrılan*) meşhur Muhiddin-i Arabî Konya'ya geldiği zaman en evvel Sadreddin ile anlaşmış, onunla aynı maksat etrafında çalışmıştı.

Muhiddin-i Arabî, bütün milletler arasında büyük şöhret tesis etmeden evvel, Türkler tarafından takdir edilmişti. Ve zahir uleması onun küfrüne hükmederlerken, o devrin Anadolu Türkleri, ona karşı büyük müzaheretler göstermişlerdi (*korumuşlardı*).

Muhiddin, hicretin 550 - M. 1156 senesinde Endülüs'ün Mersiye şehrinde dünyaya gelmişti. En meşhur ulemanın dersleriyle yetişmişti. Sonra, büyük bir seyahate karar vermiş, Şam, Bağdat, Mekke vesai-reyi gezdikten sonra oralardaki en büyük ulema şeyhlerle görüşüp onlardan da bir hayli istifadeler ettikten sonra, Konya'ya gelmişti.

O esnada Konyalı Şeyh Sadreddin'in babası ölmüş, annesi dul kalmıştı. Muhiddin-i Arabî, bu kadını almıştı. Bu suretle Şeyh Sadreddin'in muhitine girerek ilmi ve feyzi büsbütün artmıştı.

Sadreddin, vahdeti vücud fikrini, ona da aşlamıştı. Ve o tarihten itibaren de artık Muhiddin-i Arabî aynı tarikin neşrine başlamış, nihayet o tarikin büyük bir müşşidi olarak Şeyhi Ekber unvanını almıştı.

Muhiddin, harikulâde bir zekâyâ malikti. Dinleyenleri hayretler içinde bırakacak derecede güzel söz söylerdi. Aynı zamanda, hassas bir şairdi. Selçuk saraylarında göze çarpmamakla beraber, gezdiği yerlerin hükümdarları tarafından kendisine daima hürmet gösterilmiş, kıymetli hediyeler verilmişti.

Seyahatleri ve gezdiği yerlerdeki ulema ve şeyhlerle münasebetleri dolayısıyla ilim ve irfanının derecesi arttıkça artmış, birçok büyük eserler yazmıştı. Vakıa kendisi Anadolu Türkleri üzerinde mühim bir faaliyet gösterememişse de, eserleri çok büyük tesirler yapmıştı.

Fakat zahir uleması, onun da yakasını bırakmamış, yüksek düşünceleri daima şiddetli muhalefetle karşılaşmıştı.

Muhiddin-i Arabî, son zamanlarında Şam'a çekilmişti. Orada yaşamakla beraber Şam halkının paraya olan düşkünlüklerinden memnun değildi. Bilhasşa Şam ulemasının, Emevi siyasetini takip ederek Âli Resul'e karşı gösterdikleri husumetten, son derecede müteessirdi (üzgündü).

Bir gün çarşıda gezerken, tanıdığı Şamlı âlimlerden birine rast geldi. Konuşurlarken, aralarında bir münakaşa zuhur etti. Münakaşanın esasını Allah bahsi teşkil ediyordu. Şamlı âlim, Muhiddin-i Arabi'yi, Allah'ı tanımamakla itham ediyordu (*suçluyordu*).

Muhiddin, cebinden çıkardığı bir parayı usulcacık yere attı. Sonra ayağını paranın üstüne bastı ve daha sonra, herkese duyuracak surette, Şamlı âlimin yüzüne:

— Senin taptığın Allah, benim ayağımın altındadır, diye bağırdı.

Tabiidir ki bu sözler üzerine herkes oraya toplandı. Âlimin:

— İşittiniz ya, ey ahali... Bu adam, kâfirdir. Katli vaciptir, diye feryat etmesi üzerine, az kalsın halk Muhiddin'i parçalıyacaktı.

Fakat o büyük bir sükûnetle ayağını kaldırdı. Parayı, pabucunun ucu ile göstererek:

— Ey Şamlılar! Siz, mevcudatın halikı olan Allah-u Azimüşşan'a değil, işte buna, paraya tapıyorsunuz, dedikten sonra, büyük bir vekarla (*ağırbaşlılıkla*) oradan uzaklaştı.

Söylediği sözün büyük bir hakikat olduğunu oradakiler anlamış, ona hiç kimse dokunmamıştı.

NAKŞİBENDİ DERVİŞİ

BAHAEDDİN NAKŞİBEND (BUHARALI MEHMED)

İşte, isimlerini yukarıda saydığımız belli başlı şahsiyetlerin neşrettikleri (*yaydıkları*) tarikatların başlıcası Nakşilikti. Fakat orta Asya'dan gelmiş olan Nakşilik, şeklini bir hayli değiştirmişti. Her biri tasavvuf ilminin birer mümtaz (*seçkin*) âlimi olan bu mühim şahsiyetler, kendi irfan ve akidelelerine²⁹ göre, Nakşiliğe birer şekli vermişlerdi. Ve bir takım şubeler vücuda belirtmişlerdi.

Nakşibendilik, bir Türk tariki idi. Buhara, Semerkant, Horasan havalisinde birdenbire genişlemişti. Halk üzerinde o kadar büyük bir tesir husule getirmişti ki, bilâhare oralara istilâ etmiş olan Timurlenk kurnazca bir siyaset takip etmiş, Seyid Ahmed Yesevî'nin kabri üzerinde muhteşem bir türbe ve yanına mükellef bir cami yaptırmakla beraber Nakşibendi şeyhlerine de ihtiram (*saygı*) göstermişti.

Şark'ta bu derecede halkı teshir (*etki*) eden Nakşibendilik, garp Türkleri arasında birdenbire yayılamamıştı. Yukarıda isimlerini saydığımız muhtelif mürşit-

29- Akide: İnanılan ve itikat edilen esas, İman.

lerin telkinlerine rağmen, Anadolu'ya yayılan Kadiri, Rufai, Halveti gibi Arap tarikleriyle rekabette muvafak olamamıştı.

Nakşibendî tarikatının piri Bahaeddin Nakşibend lakabıyla şöhret bulan, Buhara'lı Mehmet'ti. Bu zat, Yesevî tarikatının mürşitlerinden Halil Ata'nın derslerinden istifade ederek o devrin üleması arasında büyük bir mümtaziyet (*üstünlük*) ihraz eylemişti (*kazanmıştı*).

Bahaeddin Nakşibend'in bir mürşidi daha vardı ki ona da Şeyh Kesm derlerdi. Bahaeddin, üstatlarından Emir Seyd Kellâl'in manevi işareti ile onun nezdine gitmişti. Bu gidiş, çok dikkate şayandır ve Nefehât³⁰ tercümesinde, şu tafsîlât vardır:

“Bahaeddin Şeyh huzuruna girdiği zaman şeyh, kavun yemekle meşguldü. Bahaeddin'in geldiğini gördüğü halde, vaziyetini değıştirmede. Oturması için işaret etti. Sonra, yediği kavunun kabuklarını, onun önüne doğru itti. Hava, sıcaktı. Bahaeddin'i fena halde hareket basmıştı. Şeyhin önüne ittiği kabukları alıp sıyıрмаğa mecbur kaldı.

Belki de bu, nefsi mücahedesindeki galebesini imtihan için Bahaeddin'e karşı açılan bir imtihandı. Fakat Bahaeddin, imtihanı kazanmıştı ve artık Şeyhin diğer müritleri arasında yer almıştı.”

Fakat ekserisi İranlı ve Arap olan bu müritler, halis

30- Nefehâtü'l-üns min hazâratı'l-kuds: Abdurrahman Câmî (ö. 892/1492) tarafından kaleme alınmıştır

Türk olan Bahaeddin'i kıskanıyorlar, ona açıktan açığa bed (*kötü*) muamelede bulunuyorlardı.

Bahaeddin, bu hale ancak üç ay tahammül edebildi. Nihayet, sabrı tükenerek, Buhara'ya avdet (*dönmek*) için şeyhten izin istedi. Ve onun;

Niçin bizim tarikimizden ayrılıyorsun?

Sualine:

— Her kim ki Türk'ün sıfatın anlamaya. Elbette onların tarikinden ötürü, onlardan nevmid (*ümitsiz*) olur, diye cevap verdi.

Şeyh, artık ona Mürşitlik mertebesine erdiğini söyledi:

— Benim dokuz oğlum var dedi. Sen onuncusu oldun ve hepsinden yüksek dereceyi buldun, sözlerini de ilâve etti,

Hace Bahaeddin, oradan kalkıp Hâce Abdülhalik Gucduvanî'nin nezdine geldi. Onun manevi terbiyesi altına girdi. Ancak bu suretle feyzini ikmal ettikten sonra, Mâverâünnehir ile Horasan Türkleri arasında gezdi. Kurduğu tarikatı evvelâ o havalide neşretti.

Hâce Bahaeddin'in koyduğu tarikat esası, Yesevî tarikatından adap, erkân ve itikadından pek farklı değildi. Buna binaen, Orta Asya Türklerine hiç yabancı gelmedi. Az zaman zarfında, genişleyiverdi.

Nakşibendîler de, tıpkı Yesevîler gibi Türk harsını (*kültürünü*) muhafaza etmişlerdi. Zikir ve virdleri (*duaları*), Arapça olmakla beraber ders tabir ettikleri gizli

ayinlerinde, Türkçe ilahiler ve kasideler söylemeyi tercih etmişlerdi. Ancak tarikatın bütün icaplarını, tamamıyla dinî esaslarla çerçevelemişlerdi. Yâni, tarikat ile şeriatı, aynı kalıba dökmüşlerdi. Bu itibarla, taassup hudutlarını şiddetle muhafaza etmişlerdi.

Şeriatın ahkâmına tamamıyla sadık kalmak isteyenler, Nakşibendî tarikinin bu dar çerçevesinden hoşlanıyorlardı. Zamanın tebeddülü (*değişimi*) ile ahkâmın da(hükümlerin de) tagayyür edeceği (*dönüşeceği*) hakkındaki nazariyeye yanaşmak istemiyorlardı. Adeta fikir hürriyetini, kuvvetli bir taassup zinciri ile köstekliyorlardı. İşte bunun içindir ki bu tarik, Anadolu'ya geldiği zaman orta Asya'daki kadar süratle intişar edememişti (*yayılammıştı*). Çünkü Selçuk Türklerinin istilâsından sonra kılıç zoru ile Müslümanlığı kabul etmiş olan bir muhitle, o derece şiddetli bir taassup, herkese cazip gelemezdi. Bu itibarla, Mevlevî tariki, intişara (*yayılma-ya*) başladığı zaman, Nakşibendî tariki, onunla rekabete girecek vaziyette değildi.

Buna mukabil, Rufai tariki, daha kuvvetli bir mevkii haizdi (*sahipti*). Asya'daki Altınordu devletinin bazı şehirleriyle Anadolu'nun Amasya ve Ege havalisinde, Rufailerin nüfuzları pek münteşirdi (*yayılmıştı*). Muhtelif yerlerde, büyük tekkeler yapmışlardı. Bu tekkelerde Türk dervişleri; Arap, Acem ve Rum dervişleriyle kaynaşarak topladıkları sadakalarla yaşıyorlardı.

Rufaîlerin - az çok âlim olan - şeyhleriyle münevverleri (*aydınları*) da sofuluk cereyanına kapılmışlardı.

Rufaî tekkelerinde büyük defler çalınıp coşkun hareketlerle rakslar etmek, yanan ateşe girmek, avurtlarına şiş saplamak, karnına kılıç sokmak, yirmi otuz metrelik mesafeden koşup gelerek kafasını şiddetle duvara çarpmak gibi marifetler gösterilirken, diğer taraftan da tasavvufa ait kitaplar okumak ve bunlar üzerinde münakaşalar yapmakla vakit geçiriyorlardı.

Selçukî hükûmetinin zeval bulmaya (*sona ermeye*) yüz tuttuğu tarihte, Anadolu'nun Türklerle meskûn olan beldelerinde, artık tasavvuf cereyanları bütün halk tabakasının arasına girmişti. Ve çok büyük bir revaç (*alaka*) temin etmişti ki bu da, pek sebepsiz değildi Çünkü bütün Anadolu Türklerinin dayandığı Selçuk İmparatorluğu, günden güne kudret ve şevketini kaybediyordu. Birinci Alâeddin Keykubad'dan sonra, büsbütün kuvvetten mahrum kalan hükûmet, Moğolların istilâsı, Selçuk prenslerinin taht kavgaları, Rum ve Ermenilerle muhaberelerin devamı yüzünden her gün biraz daha yıkılıyordu.

Aynı zamanda, emniyet ve asayiş de kalmamıştı. İçtimai nizam bozularak halkın refah ve saadeti bozulmuş; yaşayış şartları korkunç bir hal almıştı.

Şehirlerde yaşayanlar, âdeta sersemlemişlerdi. Kendilerini hayata bağlayan ümit ve emellerini hemen hemen kâmilten (*tamamen*) kaybetmişlerdi. Artık kendilerini bu fâni cihana bağlayan rabıtalara (*bağların*) birer birer koptuğunu görüyorlardı. Ve ellerinden gi-

den dünya nimet ve saadetlerine mukabil hiç olmazsa ahiret mükâfatı kazanabilmek için tekkelere, şeyhlere mürşitlere koşuyorlardı. Kendilerini manevî selâmete çıkaracak rehberler arıyorlardı.

İran'dan, Turan'dan ve Arabistan'dan gelerek, halkın mistik şeylere zaafından ve ruhî temayülâtından (*eğilimlerden*) istifade ederek geçinen dervişler, umumî vaziyetin aldığı şekilden memnun oluyorlardı. Şehirlerde ve kasabalarda mütamadiyen tekkeler, zaviyeler, dergâhlar ve hankahlar (*büyük tekkeler*) kuruyorlardı:

— Ey ahali, geliniz... İsteddiğiniz dünya ve ahret feyzi ve necatı (*kurtuluşu*) buradadır, diye feryat ediyorlardı.

Sonra, bütün şarkta olduğu gibi, halkın sırtından geçinen ve daima zayıfları istismar ederek kendilerine büyük menfaatler temin eden bir eşraf (*ileri gelenler*) ve mütegalibe (*Hak ve hukuka hürmet etmeyen*) zümre vardı ki bunlar, halkın yeni temayülâtından da (*eğilimlerinden de*) kendilerine dolgun bir hisse çıkarmak fırsatını kaçırmıyorlar, bu defa da şeyhleri ve dervişleri ellerinde tutarak onların vasıtalarıyla halka bütün arzularını yaptırmak için tekkelere yardımlar ediyorlar, yeni yeni tekkeler ve zaviyeler yaptırarak bunlara şeyhler ve dervişler yerleştiriyorlar, bol paralar ve vakıflar tahsis ederek kendilerini tarikatın hamileri mevkiine çıkarıyorlar, böylece halkın üzerindeki nüfuz ve kudretlerini arttırdıkça arttırıyorlardı.

Hatta Cenâb-ı Mevlânâ'nın ilahi bir aşk ve ruhanî bir şevkle esasını ortaya koymuş olduğu tarikin mer-

kezleri bile bu cereyandan kurtulamamıştı. Artık dünya saltanatının ellerinden gitmekte olduğunu gören Selçuk prensleri, hiç olmazsa manevî saltanatlarını biraz daha olsun yaşatabilmek için Mevlvî tarikinin genişlemesine ve kökleşmesine taraftarlık ediyorlar, böylece Anadolu'da, yeni tarikiyle eski tariklerin çarpışması için yeni bir rekabet sahası vücuda getiriyorlardı.

Bu çarpışma, sesiz sadasız baş göstermişti. Mevlvî tarikinin cazip ayinleri, hikmet ve felsefeleri, ham sofuluğun kıpkızıl taassup ve dinî istibdadını (*baskısını*) hiçe sayan hürriyeti, şehirlerin münevver (*aydın*) kitlelerini derhal bu tarikin muhitinde birleştirmişti. Neylerin, kudümlerin ilâhî ahenkleriyle ruhları cezbeden semahaneler, birdenbire doluvermişti. Fakat semahaneleri dolduran bu kesif (*yoğun*) halkın ekserisi, münevverlerden (*aydınlardan*) mürekkepti. Cahil halkın irfan seviyesi, Mevlevî tarikinin zarafet ve hassasiyetini idrake (*anlamaya*) müsait değildi. Buna başlıca sebep de lisan meselesi idi.

Arap tariklerinin virdleri (*duaları*), zikirleri, dua ve ilahileri Arapça olduğu gibi, Mevlvî tarikinin lisanı da tamamıyla Farisi'ye müstenitti (*dayanırdı*). Cahil halk, her iki lisanı da bilmiyordu. Nasıl ki bilmediği bir lisan ile insiyâkî (*içgüdüsel*) bir surette namaz kılıyor, ayetler okuyor, Tanrı'ya ibadet ediyorsa, tekkelerde de o suretle yabancı dillerde ilahiler ve kasideler dinleyerek, onların mana ve mefhumundan (*kavramlarından*) ziyade, musikin ilâhî ahenginden müteessir (*etkilenmiş*) olarak cezbe-î rahmana geliyordu.

Tabiidir ki bu cezbe (*kendinden geçme*), samimi değildi. Ancak, o ahenktar ayinlerin devamı müddetince süren, bir sarhoşluktan ibaretti. Bu sarhoşluk, şehirlerdeki cahil halk ile köylülerin basit ruhlarını tatmin ediyordu. Tıpkı, kayalar arasından süratle dökülen sular gibi, akıp gidiyor; hiçbir manevî zevk ve feyzi veremiyordu.

Hâlbuki halkın ruhu açtı. Kendisini ebedi bir mesti (*sarhoşluk*) içinde yaşatacak bir gıdaya muhtaçtı. Öyle bir gıda ki, onun bütün anasırı (*unsurları*), bütün mürekkebatı (*birleşenleri*) kendisince malûm olmak lâzımdı. Tıpkı orta Asya'da, halkın ruhuna hitap eden Yesevî tarihinin ayin ve erkânında olduğu gibi Anadolu'da da vicdanlara hitap öz dile ihtiyaç muhakkaktı.

Aradan çok geçmedi. Bu lüzum ve ihtiyacı tatmin eden yeni bir tarik zuhur etti. Arap tarikleriyle Mevlevî tariki nasıl ki şehirlerin münevver (*aydın*) halkını etraflarına toplamışlarsa, Orta Asya'dan gelen bu tarik de öylece, köylülerin saf ve basit ruhlarına hâkim oluverdi... Bu da, Bektaşî tariki idi...

BEKTAŞİLİK

Hazret-i Hünkâr, Hacı Bektaş-ı Veli tarafından, Bektaşî tarikinın esasları vazedilirken, Anadolu'nun Osmanlılarla meskûn olan Söğüt, Domaniç, Eskişehir, İnegöl ve havalisinde, henüz tarikat cereyanları kökleşmemişti. Dervişlere karşı gösterilen temayül (*eğilimler*), sadece bir hürmetten ibaretti. Aynı zamanda ham sofuluğun telkin ettiği softa zihniyeti de henüz halk üzerinde tesirini gösterememişti.

Vakıa Ertuğrul Bey'in saf kalpli ve samimi düşünceli arkadaşları, birer birer göçüp gidiyorlardı. Fakat Horasandan getirdikleri dini iman ve itikadı da, kendilerinden yetişen nesle terk ediyorlardı.

Domaniç Yaylalarından Keşiş Dağı'nın eteklerine kadar uzayıp giden mıntıkada yan yana yaşıyan iki zümre vardı. Bunun biri, ruhlarına Yesevî tarikinın vicdan hürriyeti sinmiş olan Ertuğrul neslinin saf ve açık kalpli evlâtları, diğeri de, kılıç zoru ile İslamiyet'i henüz kabul etmiş olan Hıristiyanlardı. Ve her iki zümrede birden bire etraflarını saran itikat cereyanları karşısında şaşırılmışlardı.

Bu cereyanlar, üç kaynaktan geliyordu ve en kuvvetlisini, mutaassıp³¹ birer şeriatçı olan ulema (âlimler) zümresi teşkil ediyordu,

Bu zümre, hiçbir vicdan hürriyeti tanıımıyordu. Ve İslamiyet'i sadece makineleşmiş adap ve erkâna, körü körüne bir itikada hasrediyor (*vakfediyor*), dini, cebir (*zorlama*) ve tazyikle (*baskıyla*) tatbik ettirmeye çalışıyordu. Bu zümre, aynı zamanda mezhep gayreti de güdüyordu. Anadolu'da, Hanefî mezhebinden başka hiç bir mezhebe yer vermek istemiyordu.

İkinci cereyan, Sufilik teşkil ediyordu ve bu da; İslamiyet'te esas olan vicdan hürriyetine dayanarak bâtil itikatlarla, hurafelerden doğan gayri makul imanlarla ve nihayet ham sofulukla mücadele ediyordu.

Üçüncü cereyan, tarikattı. Bu da kuvvetini sofuluktan alarak, mutaassıp şeriatçılarla cidal (*çarpışma*) halinde idi.

Ulema zümresi, ellerindeki din silâhını çok büyük bir maharetle kullanıyorlardı. Kendilerini Peygamberlerin varisi addederek mevcut olan insan sınıf ve mertebelerinin üstünde görüyorlardı. Cennet vaatleriyle cehennem tehditleri, kâmilin (*tamamen*) ellerinde idi. Hatta bu sayede en basit halk tabakalarından hükümdarlara kadar her zümrenin dinî hissiyatına hükmetmekteydi.

İslâmiyet'in yüksek hikmetlerini tamamıyla haz-

31- Mutaassıp: Bir şeyi müdafaada ifrat ve inat gösteren. Körü körüne inat ve ısrar eden. Aşırı derecede kendi tarafını tutan.

metmiş olan asıl bir ulema zümresi vardı ki bunlar, hakikaten din ulusu sıfatını haiz bulunuyorlar (*taşıyorlar*), halkın hürmet ve tekrimine (*saygısına*) lâıyk görünüyorlardı. Fakat yine aynı kisveyi (*kıyafeti*) taşıyanlar içinde şeriatı şerre âlet eden öyle bir güruhta (*topluluk da*) vardı ki bunlar daima siyaset cereyanları yaratıyorlar, şahsî menfaatlerini temin etmek için bazen halkı ve bazan hükümdarları kışkırtıyorlar ve çok zaman milletle hükûmeti çarpıştırarak beyhude yere ehli İslâm kanı dökmekten bile çekinmiyorlardı.

Bunlar halktan iki şey istiyorlardı. Biri, durup dinlenmeden ibadet, diğeri de şeriat namına söyledikleri her söze, körü körüne itaattir.

Buna mukabil mutasavvıf zümresine mensup olanlar en gür sesleriyle:

— Hiç şüphesiz ki her Müslüman, Tanrı'ya ibadetle mükelleftir. Fakat bu mükellefiyet, şahsî bir vazifeden ibarettir. Bu vazifenin ifası için hiç kimse diğeri bir kimseye cebretmek hakkına malik (*sahip*) değildir. Bu husustaki günah ve sevabın takdiri, ancak Tanrı'ya aittir. Tanrı ile kul arasına hiç kimse girmemelidir, diye haykırıyorlardı.

Horasan'da, Ahmed Yesevî'nin vicdan hürriyeti esasına müstenit (*dayalı*) tarikinın tasavvufi telkinleri kulaklarında kalmış olan Ertuğrul Bey ve arkadaşlarıyla, henüz dinlerini değiştirmiş olan Hristiyanlar, bu zıt cereyanlar karşısında şaşırmışlardı. Bu iki zümreden hangisine inanacaklarını bilmiyorlar, akıl erdire-

medikleri bu çarpışmayı, derin bir hayretle uzaktan temaşa (*seyir*) ediyorlardı.

İşte tam o sırada idi ki, üçüncü zümre zuhur etmiş idi Bunlar da dervişlerdi.

Ertuğrul Bey ile oğlu Sultan Osman'ın bu dervişlerle nasıl münasebete giriştiklerini evvelce arz etmiştik. Birçok tarihî rivayetlerden anlaşılıyor ki Dervişler, Sultan Osman ile onun sadık arkadaşlarına çok mülâyim gelmiştir. Nitekim Mevlevilerin büyük bir kıymet ve ehemmiyet atfettikleri Sipehsâlâr³² ismindeki kitapta, mühim bir rivayet münderiçtir (*yer almıştır*). Bu rivayete nazaran Hazreti Mevlânâ Selçuk hükümdarları üzerinde o kadar büyük bir nüfuz hâsıl ediyordu ki: Sultan Rükneddin'e:

— Evlat! Diye hitap edecek kadar hususiyet gösteriyor.

O esnada Konya'ya Bezago adlı ihtiyar bir sofı geliyor. Sultan Rükneddin, bu zatın ziyaretine gidiyor. Ve konuştukları esnada o da Sultana,

— Evlat, diye hitap ediyor.

Sultan da bunu hoş görüyor. Hz Mevlânâ bunu işliyor. Müteessir oluyor (*üzülüyor*):

— Öyle ise, biz de kendimize başka bir evlat buluruz, diyor.³³

Hatta tarihi ananeler arasında garip bir rivayet var-

32- Sipehsâlâr: Feridun Bin Ahmet'in yazdığı eser. Z.Ş.

33- Sipehsâlâr – Sayfa 117 - 119. Z.Ş.

dır. Bu rivayete nazaran Hazreti Mevlânâ, bu meseleden dolayı Selçuk Sultanı Rükneddin'e darılmıştır ve ilk Osmanlı Hükümdarı Sultan Osman'ı kendisine manevi evlat yapmıştır ve o günden itibaren de Selçukî devletinde inkıraz (*tükeniş*) göstermiş, buna mukabil Osmanlı Hükûmetinin şevket ve kudreti artmaya başlamıştır.

Hâlbuki tarihî hakikatler, böyle değildir. Hazreti Mevlânâ, Baba İshak ihtilalini müteakip (*takip eden*), ihtilâlin gizli mürettep ve müşevviki olan (*tertipleyen ve teşvik eden*) Baba İlyas'ın şiddetli beyanatı üzerinde Selçuk sarayını terk etmek mecburiyetini hissetmiştir. Aynı zamanda, Hz Mevlânâ ile Sultan Osman'ın bir yerde buluşup görüştüklerine veyahut mektuplarla münasebete giriştiklerine dair hiç bir tarihî kayıt mevcut olmadığı gibi Mevlânâ'nın vefat tarihi ile Osman'ın Cülusu (*tahta çıkışı*) tarihi nazarı dikkate alınırsa, bu evlatlık rivayetine inanmamak lâzım geliyor.

Bu rivayetler ister doğru ve ister yanlış olsun şu cihet muhakkaktır ki, Sultan Osman'ın zamanında Mevlevîlik Osmanlı Türklerinin muhitinde henüz in-tişar edememişti (*yayılamamıştı*). Hükümdar ile tebaasının üzerinde en nafız (*nüfuzlu*) şahsiyet, Şeyh Ede Balı idi. Muhtelif tarihlerin şahadetlerine nazaran Sultan Osman, mühim hükümet işlerini daima kendisiyle müşavere ederdi (*konusurdu*).

Gerek Şeyh Ede Balı gerek onur müritlerinden ve Sultan Osman nezdindeki nüfuzlu şahsiyetlerden olan Derviş Turgut ismindeki zattan evvelce bahsetmiştik.

Bunlardan başka, Sultan Osman namına ilk cuma hutbesini Karacahisar'da ve ilk bayram hutbesini Eskişehir'de okuyan Dursun Fakih'de, gerek hükümdar ve gerek halk tarafından en çok hürmet gören şahsiyetlerdendi. Bu zat da, Şeyh Ede Balı'nın talebelerinden ve müritlerindendi. Dinî ilimleri kâmilten (*tamamen*) tahsil etmiş, âlimler arasında fakih unvanını ihraz etmiş (*kazanmış*), tarikattan ziyade şeriat cephesinde temayüz eylemişti (*sivrilmisti*).

Bu arada, Şeyh Muhlis Baba'yı da zikredebiliriz. Bu zat Horasan ahalisinden idi. Cengiz'in o havaliyi istilâsı esnasında pederi Baba İlyas ile beraber Anadolu'ya hicret etmiş, Amasya civarına yerleşmişti. Lâkin babası tarafından tertip edilen isyana iştirâk etmemişti. Hatta Baba İshak'ın feci akıbetinden ürkerek Osmanlıların tarafına geçmişti. Sultan Osman, bu zata da hürmet gösterdi. Harplerde daima yanında gezdirdi. Ve onun bulunduğu harplerde daima muvaffakiyet hâsıl olmakla, âdeta kendisine uğurlu bir harp müşaviri payesi verdi. Sultan Osman'ın üzerinde, oldukça mühim nüfuz sahibi idi.

İşte, ilk Osmanlı hükümdarının muhitine girerek ve halkın hürmetini celbederek (*kazanarak*) saltanat süren dervişlerin başlıcaları, bunlardan ibaretti. Fakat bunlardan başka diğer bir derviş daha vardı ki, bunlar da Keşiş Dağı'nın kuytu birer köşesine çekilmekle beraber, hepsi de ayrı ayrı halkın ruhunda manevi saltanat sürmekteydi.

Bunlardan Geyikli Baba hakkında evvelce malûmat vermiştik. Diğerleri de Orta Asya'dan. Horasan'dan gelen ve Rum Abdalları, "Abdâlânı Rûm" denilen dervişlerdi.

Bunlardan ekserisi, Hayderi ve Kalenderi tarikatındandı ve hemen hepsi de, Keşiş Dağı'nın büyük ve küçük mağaralarıyla bir insanı barındıracak şekilde kaya kovuklarına çekilmişlerdi.

Kalenderiler, tariklerinin icabı olarak, yaz ve kış, bellerine kadar çıplak geziyorlar, vücutlarının alt kısımlarını hayvan postlarıyla örtüyorlar, yalnız saçlarını bırakarak sakal, bıyık, kaş ve kirpiklerini tıraş ediyorlardı. Elbise, eşya, ev, bark, çoluk çocuk vesaire gibi beşerî ihtiyaçlar, bunlar için katiyyen mevzubahis değildi.

Fazla ibadet etmezlerdi. Fakat günlerinin ve gecelerinin uzun saatlerini derin bir istiğrak (*huşu*) içinde geçirirlerdi. Riyadan ve gösteriştan, son derecede nefret ederlerdi. Hiçbir zaman yaşamak için çalışmak lüzumunu hissetmiyerek halk tarafından kendilerine verilen yiyecek ve içeceklerle geçinirlerdi.

Saf ve cahil halk, bunlara bağlanmıştı. Herhangi şekilde bir sıkıntıya duçar (*tutulmuş*) olanlar heybelerine, zembillerine ekmekler, pişmiş etler, sütler, yoğurtlar doldurarak mağaralara koşarlar; onları dervişlere takdim ederek:

— Erenler, himmet, diye, dualarını alırlardı.

İşte, Sultan Osman devrinde “Dervişler Saltanatı” bu suretle başladı ise de, hudutlarını genişletmeğe muvaffak olamadı. Başta Sultan Osman olmak üzere halk, henüz şekli belli olmıyan muhtelif derviş zümrelerinin tesirleri altında kalmıştı. Fakat Sultan Orhan devrinde, vaziyet tamamıyla değişti. Asya’dan gelen yeni bir cereyan birdenbire ön plâna geçerek hem Mevlevîlik ile büyük bir rekabete girdi. Ve hem de devletin mukadderatına karışarak, asırlarca Avrupa’yı titreten tarihî ve askerî bir hâdisenin doğmasında, mühim bir tesir husule getirdi. Bu da; Bektaşilik idi...

HACI BEKTAŞ-I VELÎ TASVİRİ

HACI BEKTAŞ-I VELÎ

Hazret Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli denilen zat kimdir ve Bektaşî tarikinın -ilmî bir şekilde- tarihî ve içtimaî kıymeti nedir?

Bu suallere cevap verebilmek için çok dikkatli ve hatta biraz fazlaca temkinli bulunmak lâzımdır. Çünkü asırlarca ve asırlarca Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı üzerinde büyük roller oynamış olan bu Türk tarikinın milyonlarca ve milyonlarca taraftarı ve saliki bulunduğu gibi, mücadeleye girişmiş olduğu kuvvetler arasında, yine o derece aleyhtarı da vardır.

Bu taraftarlık ve aleyhtarlık, son senelere kadar devam etmiştir. Şarkta İran ve Rusya hudutlarından başlayarak, garpte Adriyatik sahillerine kadar uzayıp giden Anadolu ve Rumeli'de çarçabuk kökleşen, Türk olmıyan Müslüman unsurlarının ruhlarını bile cezbeden (*çeken*) bu Türk tarikinın lehinde ve aleyhinde o kadar çok sözler söylenmiştir ki, hemen her asırda umumî efkârı (*kamuoyu*), bu mühim mevzu karşısında daima sersemlemiş, lâkin tam altı asır aynı mevzu etrafında cereyan eden münakaşa da, hiçbir netice

vermeden, -diğer tarikler gibi- Bektaşilik de ilga olunarak (*kaldırılarak*) tarihî hayatı hitama (*sona*) ermiştir.

Bektaşiliğin hakiki mahiyetine vâkıf zevat tarafından yazılmış olan bir iki eser istisna edilirse, şimdiye kadar Bektaşiliğin leh ve aleyhinde yazılmış olan yazılara inanmamak lâzım gelir. Bilhassa birtakım mecmualarda Bektaşiliğin iç yüzü, Kızılbaşlığın esrarı vesaire gibi namlarla intişar eden (*yayılan*) yazılar, hakikati tamamıyla tahrif etmek (*değiştirmek*) yüzünden, tarihe karşı irtikâp edilmiş (*girişilmiş*) birer cinayet olmakla beraber, Türk camiasının tertemiz içtimaî hayatına sürülmüş çirkin bir lekedir. Bunların mahiyetleri ise, para veyahut şöhret hırsına kapılan kimselerin, mahzâ (*yalnız*) dedikodulu bir mevzu etrafında okuyucu toplayarak şahsî menfaat temin etmelerinden ibarettir. Halbuki biz, en ciddi ve ilmî me hazlara (*kaynaklara*) dayanarak yazdığımız bu eserde bitaraflığa tamamen riayet edeceğiz. Ancak tarihî hakikatlere hizmet etmiş olmak için, bu mühim mevzuun en derin noktalarına kadar dalarak, tam altı asır Osmanlı tarihinin siyasî mukadderatına (*alın yazısına*) hükmeden ve Osmanlı içtimaî hayatında, “Dervişler Saltanatı”nın en dikkate sayan bir kısmını ihtiva eyleyen bu tarikin mahiyeti ile tarihî tesirlerini en ince ve derin noktalarına kadar izaha gayret göstereceğiz.

Evvelâ, şu suale cevap verelim:

— Bu tarikin temel taşını koyan Hacı Bektaş-ı Veli kimdir?

Peşinen şu hakikati söylemek lâzımdır ki, iki Hacı

Bektaş vardır. Biri, Bektaşî menkıbelerine³⁴ dayanan ve pek mübalağalı hurafelerle karışan Hacı Bektaşî. Diğeri de ilmi ve tarihi ve tarihi şahsiyetiyle temayüz etmiş (*kendini göstermiş*) olan Hacı Bektaş.

İlk olarak, hurafelerle karışan menkıbevi Hacı Bektaşî hakkında malûmat verelim:

Birbirini tutmayan rivayetlerden çıkarılan hulâsaya nazaran (*özete göre*) Hacı Bektaşî Horasan'da Nişâbur kasabasında dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Mehemed'dir. Pederinin ismi Seyyid İbrahim olup o havalide, Resulullah Efendimizin sülâlesine mensup olmakla tanınmış mühim bir şahsiyettir. Valdesi Hâtem Hâtun da Nişâburlu Şeyh Ahmed'in kızı olup, o da o civarın maruf (*bilinen*) asilzadelerindendir.

Ananeye nazaran (*göre*) Hicretin 645 ve Milâdın 1247 senesinde dünyaya gelmiş olan Mehemed – yani, Hacı Bektaşî Veli, Resulullah Efendimizin torunu İmam Hasan'ın neslinden gelmiştir.³⁵ Daha çocuk yaşında iken, gösterdiği yüksek zekâ eseri ile etrafındakilerin nazarı dikkatini celbetmiştir (*çekmiştir*).

An'anevî rivayetlerin hulâsasına devam ediyoruz:

Küçük Mehemed'i, okutmak üzere, Lokman Perende isminde bir zata teslim ettiler. Bu zat, Ahmed Yesevî'nin halifelerindendi. Zâhir ve Bâtın uleması arasında, yüksek bir mevki işgal etmişti.

34- Menkıbe: Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye.

35- Hacı Bektaşî Velî, Velâyetnamesi.

Mehemmed, daha küçük yaşta bir takım fevkalâdelikler gösteriyordu. Bunlar da, onun kerame-tine atfolunuyordu. Meselâ bir gün onun bulunduğu odaya giren Lokman Perende, odanın nur ile dolmuş olduğunu görünce, şaşırıp kaldı. Etrafına bakındı. Mehmed'in sağında ve solunda iki nurani zat vardı. Bunlar, çocuğa Kur'an-ı Kerim okutuyorlardı.

Lokman girer girmez, bu iki nurani zat kaybolmuştu. Bu halden hayret içinde kalan Lokman:

Onlar kimdi? Diye sordu.

Mehmed:

— Biri, Resulullah. Diğeri de, Hazreti Ali, diye cevap verdi.³⁶

Yine bir gün Mehmed, Lokman'ın önüne oturmuş ders okuyordu. Namaz vakti geldi. Lokman, abdest almak için şakirdinden (*talebesinden*) su istedi. Mehmed, gülümsedi. Hocasına:

— Bir nazar etseniz de, şuradan bir su aksa. Dışarıya çıkmaya hacet kalmasa, dedi.

Lokman Perende, bu sözlere taaccüp (*hayret*) etti:

— Benim gücüm buna yetmez, diye cevap verdi.

O zaman küçük Mehmed hemen ellerini semaya kaldırdı. Cenâb-ı Hakk'a duaya başladı. Ve o anda odanın ortasından bir su fışkırıp derhal etrafında da susam çiçekleri açtı.³⁷

36- Hacı Bektaşî Velî, Velâyetnamesi.

37- Hacim Sultan Velâyetnamesi. (Lokman Perende, Ahmed Yesevî)

Aradan bir zaman geçti. Lokman Perende, yanına birkaç müridini alıp Hac'ca gitti. Arafat'a çıkmak günü geldi. O gün, Kurban Bayramı'nın arifesine müsadifti (*rastlamıştı*). Şeyh Lokman'ın aklına, memleketi geldi. Hemen müridlerine dönerek:

— Ey yâran! Bugün, arifedir. Şimdi memleketteki evlerimizde, kim bilir ne güzel taamlar (*yemekler*) pişirilmiş, dedi.

Lokman, bunu söyler söylemez derhal önünde şakirdi (*talebesi*) Mehemed belirdi. Elindeki, dumanları tüten taamlarla (*yemeklerle*) dolu tepsiyi, hocasına takdim etti.

Lokman, şaşırdı. Şakirdi (*talebe*) Mehemed'in yeni bir kerameti karşısında bulunduğunu anladı. Nişabur'a döndüğü zaman, talebesinin bu kerametini herkese anlattı. O günden itibaren küçük Mehemed'in adı, dinî salâbetinden (*sağlamlığından*) dolayı Bektaş - Pektaş ve unvanı da Hacı kaldı. Ve sonraları, Hacı Bektaş şeklini aldı.

Menkıbelere (*hikâyelere*) devam ediyoruz:

Lokman Hicaz'dan döndükten sonra dostları ona Hacı tehniyesine (*tebrikine*) gelmişlerdi. Odasının içinden fişkırان suyu görünce hayret ettiler:

— Erenler! Evvelce burada bu su mevcut değildi. Şimdi, ne acep zuhur eti? Dediler.

Lokman, hemen şakirdini (*talebesini*) gösterdi. Ve

suyun, onun kerameti sayesinde zuhura(*meydana*) geldiğini nakleyledi.

Lokman'ın bu sözlerini işitenler şaşırdılar:

— Bir çocuktan böyle kerametler nasıl zahir olur, diye hayrette kaldılar.

O zaman genç şakirt (*talebe*) lisana geldi:

— Ben, Hazreti Ali neslindenim. Bana, bu kerametleri çok görmeyin. Allah'ın bana ihsan ettiği nasibin eseridir, dedi.

Misafirler, tereddüt ettiler:

— Eğer böyle bir sır sahibi isen, nişanen (*işaretin*) var mıdır? Dediler.

Mehemmed'in, avucunu açıp orada bulunan iki yeşil renkli beni göstermesi üzerine kendilerinden geçtiler. Hazretin veliliğine kanaat getirdiler.³⁸

Yine menkıbeye (*hikâyeye*) göre bir gün Horasan erenleri toplandılar. Bektaş'a,

— Senin pirin kimdir, diye sordular.

Bektaş:

— Her kim ki susam yaprağı üzerine seccade salıp namaz kılsa, ben ona mürit olurum, diye cevap verdi.

Erenler, gülüştiler;

— Bunu. Sen yapabilir misin? Dediler.

38- Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli. Z.Ş.

Bektaş, hiçbir cevap vermedi. Derhal bir susam yaprağı üzerine seccade salıp iki rekât namaz eda etti. Susam danelerinden bir tek tanesi bile yere düşmedi.

Hocası Lokman ile bu kerameti gören erenler, hemen başlarındaki kisveleri çıkardılar. Bektaş'ın önüne koyup niyazda bulundular. Bektaş, bu kisveleri alıp tekbirledi. Erkânı fahr üzere, cümlesinin başına giydirdi.

Yine bu menkıbelere (*hikâyelere*) göre, Hacı Bektaşî Velinin pederi İbrahim, Horasan havalisinde sultanlık ederdi. Tam oğlunun yetiştiği zaman vefat etti. Halk birikti. Hacı Bektaş'a, sultanlık teklif edildi. Lâkin o, fânî cihanın ikbalini kabul etmedi. Babasının mevkiini amcalarından Hasan'a terk ederek kendisi, inziva köşesine çekildi. Kırk yıl ömrünü halvet ve uzletle³⁹ geçirdi.

Menkıbenin, bundan sonrası dikkate şayandır, Çünkü bilhassa, Hacı Bektaş ile Ahmed Yesevî'nin karşılaşmaları, şu şekilde naklolunmaktadır:

Rivayete göre Ahmed Yesevî, Horasan Eyaleti'nin valisi ve doksan dokuz bin müridin de şeyhi idi. Lâkin Bedahşan memleketini kâfirler almışlardı. İki de birde, İslâm memleketlerine akınlar yapıyorlardı.

Halk kâfirlerin bu baskınlarından bizar olmuşlardı (*bıkmıştı*). Sık sık Ahmed Yesevî'ye gelerek, kendilerini bu tecavüzlerden kurtarması için rica ediyorlardı.

Ahmed Yesevî, artık bu hale bir nihayet vermek is-

39- Uzlet: Yalnızlık. İnsanlardan ayrılarak bir tarafa çekilip yalnız kalmak.

tedi. Henüz on iki yaşında bulunan oğlu Haydar'ın beline kılıç kuşatıp başına taç giydirdi. Eline tuğ ve âlem (*bayrak*) verdi. Müritlerinden beş bin dilâverin (*yiğidin*) başına geçirip cenge gönderdi.

Ahmed Yesevî oğlu ile veda ederken, Allah ismini anmayı unutmıştu. Bu yüzden ordu bozuldu. Haydar da, esir oldu. Bedahşan kâfirleri, büsbütün şımardılar, artık ehli İslâm'a karşı son derecede eza ve cefa yapmaya başladılar. Haydar ile esir olup zindana atılanlar da:

— Ne suçumuz, günahımız vardır ki şeyhimiz bize imdat etmez. Kâfirlerin elinde yedi yıldır esir kaldığımız yetmez mi? Diye Ahmed Yesevî'ye haber yolladı.

Şeyh, bundan çok müteessir oldu (*etkilendi*) :

— Yarab! Sen bu işin bir müsebbibini (*sorumlusunu*) halkeyle, diye Cenab-ı Hakk'a münacatta (*duada*) bulundu.

O anda, oda kapısından içeri Bektaş girdi. Edep ve erkân ile selâm verdi. Derhal şeyhin çehresinde meserret (*sevinç*) alâmetleri belirdi. Yüzünü müritlere çevirip:

— İşte, milk (*mülk*) sahibi geldi, diye, sevinç eserleri gösterdi.

Müritlere emir edip taam getirtti. Bektaş'ı oturtup onunla yedi. Sonra, Haydar'ın macerasını nakletti.

Hacı Bektaş, o anda silkindi. Bir şahin donuna⁴⁰ girdi. Uçup gitti.

40- Kıyafetine. Z.Ş.

Müritler, Hacı Bektaş'ı kışkandılar.

— Bu çıplak abdala bu mertebeye ne lüzum vardı, diye söylenmeye başladılar.

Fakat aradan çok geçmedi. Şahin kıyafetine girip giden Hacı Bektaş, Haydar'ı kurtarmış olduğu halde avdet etti. Aynî zamanda, Bedehşan'ın kâfir halkını kâmilten (*tamamen*) imana getirmişti.

Müritler bu hali görünce nedamet ettiler (*pışman oldular*). Hemen Şeyh ile Hacı Bektaş'ın huzurlarına varıp af dilediler.

Artık Hacı Bektaş, Horasan'da kalmak istemedi. Rum diyarına⁴¹ varıp irşat ile meşgul olmak için Ahmet Yesevî'den düstur⁴² diledi.

Ahmet Yesevî de, Resulûllah Efendimizden Âli Resul'a ondan da kendisine intikal etmiş olan birtakım emanetler vardı. Taç, hırka, sofra, seccade ve âleminden⁴³ mürekkep olan bu mübarek emanetleri senelerden beri büyük bir dikkatle saklamıştı. Müritler ekseriye onları ziyaret ederlerdi ve kendilerine vermelerini rica ederlerdi. Fakat Ahmet Yesevi, onları kimseye vermiyip:

— Sahibi vardır. Günün birinde, elbet gelip alır, derdi.

Hacı Bektaş'ın Rum diyarına geçmek için düstur istediği zaman, müritler yine o arzuya kapıldılar.

41- O zamanlar Anadolu'ya Rûm diyarı derlerdi.Z.Ş.

42- İzin istedi. Z.Ş.

43- Sancak. Z.Ş.

Emanetleri tekrar Ahmet Yesevî'den almayı kararlaştırdılar. Bir gün sabah namazını kıldıktan sonra toplandılar. Meydana büyük bir ateş yaktılar. Onun etrafında zikre başladılar.

Ahmet Yesevî, onların niyetlerini derhal hissetti. Meydanın bir köşesinde, çiçeklenmiş bir darı vardı. Onu müritlerine gösterdi:

— Kim bu darı çiçeğinin üstüne seccadesini koyup namaz kılırsa, o emanetleri ancak o hak keder, dedi.

Müritlerin hiç biri, Ahmet Yesevî'nin dediğini yapmaya cesaret edemedi.

O aralık, Hacı Bektaş geldi. Erkânı fekr üzere (*fikir erbaplarına*) selâm verdi. Sonra, seccadesini darı çiçeğinin üzerine serip iki rekât namaz eda etti. Ve bir tek darı bile düşürmeden, aşağı indi.

O zaman Ahmet Yesevî:

— Ya, Hacı Bektaş Veli, diye ona seslendi.

Hemen, emanetleri getirtti.

— Al, bunlar senin nasibindir. Beşaret (*müjdeler*) olsun ki, Kutbul aktablık⁴⁴ mertebesi senindir. Ve kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizim idi. Bundan böyle senin olsun. Haydi git. Seni Rûm'e saldım ve Rum abdallarına, seni serçeşme (*şeyh*) yaptım, dedi.⁴⁵

Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi'nden naklettığımız şu satırlardan sonra, Hâcım Sultan Velâyetnamesi'nde

44- Kutupların başı. Hilafet-i mâneviye-i Muhammediye (A.S.M.). Velâyet-i mâneviye makamlarının en yükseği

45- Velâyetname Hacı Bektaş-ı Veli Sayfa 20. Z.Ş

de, şu menkıbeye temas ediyoruz:

“Pes, Sultan Hâce Ahmet Yesevi hazretlerinin bir ağaç kılıcı vardı. Getirip tekbir edip, Sultan Hacı Bektaş Veli El Horasani’nin beline kuşattı ve dahi ocakta dut ağacından ot⁴⁶ yanardı. Bir eksiği⁴⁷ kavrayıp Rûm’e doğru pertav etti.”⁴⁸

Ol eksi’yi Horasan’da Rûme er gösterdiği malûm ola. Rûm’de buna tutalar deyu, dedi.

Ol eksi yana yana havada geçerken Konya’da bir er var idi. Sultan Hâce fakîh derlerdi. Ol odu⁴⁹ kapıp hücresinin önüne dikti. Kudreti ilâhi, ol eksi bitti. Tepesi yanık, aşağısı dut idi. Elhaleti hazihî şimdi yemiş verir.

Pes, imdi sultan Hâcım ve Hacı Bektaş Veli ol gece seccade üzerinde yattılar. Kudretten bir avaz geldi ki:

Eğlenmen, Rûm’a varın...

Durdular. Sabah namazın kılıp ve evradların tamam edip yola revan olurlar (koyulurlar) ;”

Yukarıya aynen naklettiğimiz Hâcım Sultan Velâyetnamesi’ne nazaran (göre), Hâcım sultan ile Hacı Bektaş beraberce yola çıkmışlar ve Anadolu’ya gelmeden evvel, Hicaz canibine revan olmuşlardır (yönüne gitmişlerdir). Fakat diğer velâyetnamelerle menkıbelerde ve ananevî rivayetlerde, Hacı Bektaş Veli’nin doğruca Anadolu’ya geldiğinden bahsolutunmaktadır.

46- Ateş

47- Ağaç dalı

48- Fırlattı.

49- Yanar ağaç dalını.

İşte, Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyeti ile Anadolu'ya gelişi hakkında menkıbelerin bize verdiği malûmat, yukarıya naklettiğimiz şekildedir. Fakat hurafelerle karışmış olan bu rivayetler bir tarafa bırakılacak olursa, aynî mevzu etrafında tarihî ve ilmî bir takım delillere tesadûf edilmektedir. Ve altı asır müddet zarfında, Osmanlıların milyonlarca insanlardan mürekkep kütlesi üzerinde manevî bir saltanat sürmüş olan Bektaşiliğin piri ve büyük mürşidi hakkında mevcut olan ciddî malûmat, çok mühimdir.

Ciltlerle kitaplar dolduracak kadar geniş olan bu malûmatın hulâsasına bile bu dar sütunlara sığdırmak mümkün değildir. Ancak bunlardan, şu hakikat istidlâl edilmektedir (*çıkarılmaktadır*).

Hacı Bektaşî Veli, Horasan'daki Türk asilzadelerinden İbrahim isminde bir zat ile Hateme Hatun isminde yine bir asil Türk kadınının izdivacından hâsıl olup Hicretin 646 ve Milâdın 1248 senesinde, Horasan'ın Nişabur şehrinde dünyaya gelmiştir. Muhitinin en yüksek âlimleri tarafından yetiştirilmiş; yüksek bir tahsil gördükten sonra Seyyid Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Lokman Perende'ye -veyahut onun da bir halifesine- intisap etti (*bağlandı*). Bu suretle, zahir ilimlerden maada (*başka*), tarikatın bâtın ilimlerini de öğrendi.

Yukarıda naklettiğimiz menkıbelerde Hacı Bektaşî Veli'nin Seyyid Ahmet Yesevî ile mülâkatı, tarihi hakikate uygun değildir. Çünkü Ahmet Yesevî 562 – 1166

tarihinde vefat etmiş. Hâlbuki Hacı Bektaşî Veli. 646 – 1248 senesinde dünyaya gelmiştir.

Lokman Perende'nin vefatı da 630 – 1233 tarihine müsadif olduğu (*rastladığı*) için Hacı Bektaşî Veli'nin ondan da uzun uzadıya tahsil görmüş olması mümkün değildir. Olsa olsa, çocukluk devrini ve ilk tahsili-ni onun irfan muhitinde geçirmiştir.

Muhakkak olan bir şey varsa Hacı Bektaşî Veli tarikat ilmini yalnız Yesevî tarikatının erkânından öğrenmekle kalmamış, yaptığı seyahatlerde Kutbüddin Haydar'ın halifeleriyle de temaslarda bulunarak onlardan da ayrıca feyz almıştır. Ve hatta Yesevi tariki kadar, Hayderi tarikinin de tesiri altında kalmıştır. Bu suretle tasavvuf hakkındaki malûmatını derinleştirerek, büyük Türk mutasavvıfları arasında mühim bir mevki kazanmıştır.

Menkıbelere göre Hacı Bektaşî Veli'nin Anadolu'ya geçişi, pek şairanedir. Güvercin kıyafetine girerek efsanevî bir şekilde Kırşehir'e gelip o civarda Suluca Höyük denilen yere yerleşmiştir.

Gerek Hacım Sultan Velâyetnamesindeki menkıbenin ve gerek bu şairane efsanenin mahiyetleri her neden ibaret olursa olsun, muhakkak olan bir keyfiyet varsa o da: Hacı Bektaşî Veli'nin zengin bir mefkûre (*ideal*), ilim ve irfana dayanan kuvvetli bir azim ve iman ile Anadolu'ya gelmiş olmasıdır.

Mamafih, bu geliş tarihi de biraz karışıktır. Ancak, bu babdaki (*konudaki*) rivayetlerin inceden inceye tet-

kikinden sonra, Hacı Bektaş'ın Hicretin 680, Milâdın 1281 senesinde Anadolu'ya geçmiş olduğu kabul olunmaktadır.

Doğum tarihine nazaran (*göre*) Hacı Bektaş, tam otuz dört yaşında olduğu halde Anadolu'ya gelmişti. Bir müddet vaktini seyahatlerle geçirdi. Muhitin siyasî ve içtimaî vaziyetlerini inceden inceye tetkik etti. O tarihte Anadolu'nun vaziyeti, dikkate şayan olan bir hercümerc işinde (*karmakarışık*) idi.

Selçuk hükûmeti bir taraftan Tatarların, diğer taraftan da Bizansların ağır darbeleri altında ezilmiş, bu büyük İslâm imparatorluğu, sultanların zevk ve sefahatine kurban olarak, hazin bir inhidam (*yıkılma*) ile göçüp gitmişti. Onun perişan enkazı üzerine, yeni yeni bir takım küçük hükûmetler teşekkül etmişti.

Sonra Halk, senelerce devam eden muharebelerden, siyasî mücadelelerden, isyan ve ihtilâllerden bıkkıp usanmıştı. Kendisini sükûn ve saadete kavuşturacak, melûl (*bezgin*) ve mustarip (*acılı*) ruhlarına tesellide bulunacak bir vasıtaya muhtaçtı. Halk tabakalarının arasında, bilhassa manevî kuvvetlerden medet (*yardım*) uman birçok tevekkül⁵⁰ sahipleri de vardı.

Hacı Bektaşî, evvelâ Sivas'a geldi. Sivas'tan, Kayseri'ye geçti. Oradan da Amasya'ya gitti. Baba İshak isyanının kanlı izleri üzerinde uzun tetkikler icra

50- Sebeplere tevessül ettikten sonra neticesini Allah'a bırakmak. Allah'tan gelene razı olmak, kendine ait vazifeyi yaptıktan sonra neticelelerini Allah'tan istemek, kadere razı olmak, Hakka güvenmek.

etti⁵¹. Selçuk kılıçları altından kurtularak birer köşeye sinmiş olan âsi müritleri dinledi. Bilhassa Anadolu yaylalarının sükûnu içinde, her türlü iman ve teselliden mahrum bir halde yaşayan Türkmen aşiretlerini gözden geçirdi. Ve nihayet kararını verdi:

“Bu cennet gibi yurt, irşada⁵² muhtaçtır.” Ve bu kararı verdikten sonradır ki. Kırşehir civarına gelerek, Suluca Höyük denilen yere yerleşmişti.

Hacı Bektaşî Veli’nin burada yerleşmesinin mühim sebeplerinden biri de Ankara’da dervişane tevazularına (*alçak gönüllülüğüne*) nazaran kendilerine mahsus bir vekar (*ağırbaşlı*) ve ihtişam ile (*görkemli*) saltanat süren Ahîlerdi. Anadolu’ya hicret ettikten sonra kendilerine bu Arapça ismi vermiş olan o tayfa da, Orta Asya’dan gelen Türklerdi. Onlar da Yesevî ve Haydarî tarikatlarının tesirleri altında kalmış olan bir takım Alevilerdi. Ancak muhit ile temsili bulunduktan sonra bazı istihaleler (*değişimler*) geçirmişler, kendilerine mahsus bir “Dervişler Saltanatı” tesis etmişlerdi.

Hacı Bektaş-ı Veli; Suluca Karahöyük’e yerleşirken, esaslı bir suretle plânını hazırlamıştı. Bu plân mucî-

51- Hacı Bektaş’ın Baba İshak’a halife olduğuna dair bazı kayıtlara tesadüf edilir. Hâlbuki Hacı Bektaş’ın 646 senesinde dünyaya geldiği nazarı dikkate alınır ve Baba İshak’ın da 637 senesinde vukua gelen isyanı ile hesaplanırsa, o tarihte Hacı Bektaş’ın dokuz yaşında olman lazım gelir. Bu yaşta halife olmak da mümkün değildir.Z.Ş.

52- İrşat: Doğru yolu göstermek. Akli ve kalbi, mukni ve tesirli eserler veya sözlerle gafletten uyandırıp hidâyet yolunu göstermek. Cadde-i kürba-yı Kur’aniye yolunda selâmetle devam ettirmek. Allah’a ibadet ve itaata kavuşturmak. Veli bir zâtın, bir kimsenin hidâyete ermesine vesile olması.

binde, Amasya havalisi, onun ilk irşat sahası olacaktı. Çünkü Baba İshak'ın müritlerinden, henüz birçok hayatta bulunanlar vardı. Bu saf ve mutekit (*inanan*) Türkmenler, Baba İshak'ın feci akıbetini gözleriyle görmüş olmalarına rağmen bir türlü onun vefatına inanamıyorlardı.

— Asılan, Baba İshak'ın yalnız cesedi idi. Cismi, ruhu ile beraber semaya kalktı. Yakın zamanda, başka bir şekil ve vaziyette yeryüzüne inecektir, diyorlardı.

Hacı Bektaş, irşad sahasının hudutlarını çizerken, Ahileri de hesaba katmıştı. Son derecede saf, iman ve itikada; aynı zamanda, son derecede ciddi bir cemaat teşkilâtına malik olan bu tayfayı da kolayca kazanmak mümkün olacaktı.

Bunlardan başka, Karahöyük havalisinde sakin olan halk da her türlü telkinlere müsaitti. Burası, Selçuk sultanlarından Alâaddin tarafından, Yunus Makremi adında bir zata yurtluk olarak verilmişti. Yunus, o zamana göre oldukça âlim ve fazıl (*fazilet sahibi*) bir kimse idi.

Bir taraftan etrafına topladığı mahdud (*sınırlı*) bir zümreye ilim ve irfan feyzi vermeğe çalışırken, diğer taraftan da o araziye imar etmiş, küçük bir köy vücuda getirmişti. Bu köy de, yedi haneden ibaretti.

Bu yedi hanenin dördü, Yunus'un dört evlâdından İdris, İbrahim, Süleyman ve Sâri'ye aitti ve dört evladı da, Baba İshak'ın müritlerindendi. O kanlı isyanın mağlûbiyetle neticelenmesi üzerine kaçmışlar, baba-

larının yurt edindiği yere ilticaya (*sığınmaya*) mecbur kalmışlardı. Yine aynı isyandan kaçan üç hane halkı da oraya kaçıp saklanmıştı. Yunus, oğullarına olduğu gibi, onlara da birer ev yaptırmıştı. Böylece Yunus'un o feyizli arazisinin ortasında, yedi bacanın dumanı tütmeğe başlamıştı.

Yunus, ölüp gitmişti. Artık o köyün hâkimiyeti, büyük oğlu İdris Hoca'ya intikal etmişti. İdris de epeyce ihtiyarlamıştı.

Kutlu Melek adında, kendisi gibi yaşlı bir zevcesi vardı. Bu saf itikatlı karı koca, tam bir sükûnet içinde yaşıyorlar; Baba İshak'ın hatıralarıyla münzeviyane (*yalnız yaşayarak*) bir hayat geçiriyorlardı.

Bunlar, Hacı Bektaş'ı büyük bir safiyetle karşıladılar. Onun çehresindeki asalet ve necabete (*soyluluğuna*) bakarak mühim bir şahsiyet olduğunu anladılar ve kendisine, derhal evlerinin kapısını açtılar.

Hacı Bektaş, bir müddet onların evinde mihman (*misafir*) kaldı. Yanında, birkaç müridi vardı. Tabiidir ki o vaziyette misafirliğini daha fazla uzatamazdı. Buna binaen. Hacı Bektaş de ayrıca bir bina yaptırdı. Oraya yerleştikten sonra, artık tasavvur ettiği irşat programını tatbika başladı.

Az zaman zarfında Hacı Bektaş'ın şöhreti etrafa yayıldı. Hayatını tam bir zühdü takva⁵³ içinde geçiren

53- Allah rızasına.

genç mürşidin etrafında toplanan müritlerin adeti art-
tıkça arttı. Baba İshak'ın şurada burada toplanan mü-
ritleri de birer ikişer onun muhitine koşuyordu. Pirle-
rine büyük bir sadakat besleyen bu vefakâr dervişlerin
yaralı gönülleri, Hacı Bektaş'ın huzurunda bir teselli
ve şifa buluyordu.

Yedi haneden ibaret bir köy olan Karahöyük, kısa
bir zaman zarfında, şenlenivermişti. Hacı Bektaş'ın
cazibesine kapılanlar tarafından yapılan ilâvelerle,
onun mütevazı hanesi, birdenbire büyüyerek âdeti bir
dergâh haline gelmişti. Bu dergâh, her gün yeni yeni
ziyaretçilerle dolup boşalıyordu. Ve günler geçtikçe,
Hacı Bektaş'a karşı gösterilen alâka ve merbutiyet (*bağ-
lılık*) artıyordu.

Bu perestişkârların arasında - Baba İshak'ın mü-
ritleri gibi - dervişliği siyasete âlet edenler bulundu-
ğu gibi, şeriatı şerre âlet eden kadıların, kendilerine
ulema süsü veren kızıl mutaassıp ve ham sofulardan
nefret ederek İslâmiyet'in yüksek hikmetine en kısa
yoldan vasil olmak isteyen ilim ve irfan talepleri de
vardı.

Hacı Bektaş, muhitin derdini çarçabuk anlamıştı,
her şeyden evvel cehalet, taassup ve ham sofulukla
mücadele etmek lâzımdı. Genç mürşit de, böyle yap-
mayı kararlaştırdı.

Birdenbire nail olduğu umumî hürmet ona en kü-
çük bir gurur bile vermedi. Hazret Mevlânâ gibi, tan-
tanalı bir hayata girmekten de içtinap (*uzak durmaya*

özen) gösterdi. O yedi evli köye, fakir bir mihman (*misafir*) sıfatıyla nasıl geldiyse aynî hal ve tevazuun (*alçak gönüllüğünü*) muhafaza etti. Büyük bir itidal (*soğukkanlılıkla*) ve temkinle hareket ederek yeni bir tarikin (*yolun*) müessisi (*kurucusu*) ve müceddidi (*yenileyicisi*) gibi değil, yalnız muhitinin ruhî ihtiyaçlarını kolayca tatmin edecek bir mürşit gibi harekete karar verdi. Hatta bir müddet, Yesevî tarikin (*yolunun*) edep ve erkânını muhafaza ederek pirinin eserine hürmet gösterdi.

Fakat bu kâfi değildi. Muhit, daha fazla inkişaf (ilerlemeye) müsaitti, halkın cahil ve taassubuna hâkim olan ham sofulukla mücadele etmek, aynı zamanda, şehirlerin münevver (*aydın*) zümresini cezbetmiş olan Mevlevî tariki ile rekabete girişmek elzemdi. O Mevlevî tariki ki, zarafeti, kibarlığı, en yüksek hikmet ve felsefeleri ihtiva eden Mesnevisi, gönüllere vecdû istiğrak veren (*aşkı içine alan*) musiki ve semai ile şehirlerde başlı başına saltanat süren bir dervişlik haline gelmişti. Fakat köyleri ve yaylalarda ilim ve fikir hayatından uzak yaşayan Türkmen aşiretlerini ihmal etmişti. Hâlbuki milletin en ziyade irşada muhtaç olan unsuru, bunlardan mürekkepti. İşte Hacı Bektaş Veli, en ziyade bu nokta üzerinde durarak, yüksek gayesine inkişaf (*açılım*) vermek için, işe o noktadan başlamaya karar verdi.

Vakıa Hacı Bektaş, tam manasıyla bir tarikat kurmuş olmuyordu. Fakat yakın bir istikbalde (*gelecekte*) kurulacak olan bir halk tarikatına kuvvetli bir temel hazırlıyordu.

Sonra, Hacı Bektaş'ın, üzerinde durduğu mühim bir nokta daha vardı. Din kardeşi olan Müslümanlarla kan kardeşi olan Türkler, Sünnî ve Şii diye iki zümreye ayrılmışlardı. Bu yüzden de babalar evlâtlarına, kardeşler kardeşlerine düşman olmuşlardı. Bir türlü bu husumetten vazgeçemiyorlar, hatta vakit vakit birbirleriyle çarpışarak beyhude yere kan döküyorlardı. İşte, bu mücadelenin ortadan kalkmasına bir çare bulmak da lâzımdı.

Hâlbuki bu mücadelenin esası ile Türkler, asla alâkadar değildi. Türk unsuru arasına tefrika ve nifak (*ikiyüzlülük*) sokan bu cidal (*savaşma*), mahzâ (*sadece*) İslamiyet'i zaaf ve inhitata (*çöküşe*) düşürmek için, Emevilerin ilk hükümdarı Muaviye tarafından açılmış olan derin bir uçurumdan ibaretti. Hakiki ulemadan ve münevver (*aydın*) hükümdarlardan bazıları, o derin uçurumu ilim ve irfan kuvvetleriyle doldurarak İslamiyet'i, insaniyeti ve bilhassa Arap siyaseti ile hiçbir alâkası olmıyan Türk milletini bu beyhude dâvadan kurtarmak istemişlerse de buna kâfi bir tedbir bulmak liyakatini gösterememişlerdi.

Bu tedbir, ne olabilirdi?

Hacı Bektaşî, gezip dolaştığı muhitlerde yaptığı inceden inceye tetkiklerden sonra, bu suale şu cevabı verdi:

Şiilik, itidal (*orta hallilik*) derecesine indirilmelidir. Sünnilik de, ham sofuluktan vazgeçmelidir ve İslâmiyet, asrısaaadetteki saf ve basit şekle irca edilmelidir (*dönmelidir*).

Fakat muhitin vaziyeti o kadar nazikti ki, bu mevzuların üzerinde oynamak, tehlikeli bir işti. Çünkü -ne Şiiler, ne de Sünniler- her iki taraf da, hiçbir fedakârlığa girişmeyecek, belki de bu yüzden, yine hâdiseler zuhura gelecekti.

Artık bütün düşüncelerini bu noktaya hasreden Hacı Bektaş, muhite daha uygun bir yenilik vücuda getirmek istedi. Öyle bir yenilik ki, bu yola girecekleri taassup hislerinden tasfiye edecek, muazzam kitleler halinde milli mefkûreye (*ideale*) doğru yürütecekti.

Vaziyet nazik olmakla beraber, muhiti buna müsa-itti. Orta Asya'dan gelen Türkmenler eski yurtlarının adet ananelerini, Şamanlık dininin itikat ve zihniyetlerini henüz hatırlarından tamamıyla silememişlerdi. Sazlı, kadınlı ve kımızlı ayinlerden büyük vecd (*muhabbet*) ve istiğrak duymaya (*coşmaya*) alışmış olan bu göçebe Türkler, zeytinyağı kokan ve yalnız erkeklerle dolan camilerde, kendilerine pek yavan gelen muttarit (*düzenli*) ve yeknesak (*tekdüze*) ibadetlere bir türlü ısınamıyorlardı. Bilhassa anlamadıkları bir dil ile yapılan ibadetten hiçbir zevk duymuyorlardı.

Sonra, istilâ edilen beldelerde, kılıç kuvvetiyle Müslümanlığı kabul eden Hristiyanlar da aynı vaziyetlerdi. Onlar da, yeni salık oldukları dinin ahkâmını henüz hazmedememişlerdi. Şu halde kuvvetli bir cereyan, henüz bocalama devrinde bulunan bu iki unsur matlup (*istenen*) olan neticeye sürükleyip götürebilecekti.

İşte, tetkiklerinin sonunda bu neticeye varan Hacı Bektaş, her iki zümreyi de kendi düşüncesine kolayca bağliayabilmek için, her şeyden evvel kalbin tasfiyesi ile işe girişti. Vicdanlar üzerinde, insani hisleri hâkim kılmak istedi. Her şeyin akıl kuvvetiyle muhakemesinden sonra kabul edilmesini şöylece emretti:

“Ara. Bul.”

Ve bu iki kelimenin ruhu, onun vaazlarının en kuvvetli mevzuunu teyit eyledi.

Hacı Bektaş, bu düsturu ortaya koyduktan sonra, fazla bir şey söylemedi. Çok ileri gitmedi. Doğrudan doğruya bir tarik tesis etmek istemedi ve mefkûresinin (*gayesinin*) tahakkukunu (*gerçekleşmesini*), halifelerinin kabiliyetlerine terk ederek, kendisi tam zühdü takva içinde, ömür geçirerek bütün hayatını, -halkın anlayabileceği bir lisan ile- aynı mevzu etrafında vaaz ve nasihatlere hasretti. Bunlardan da “Makalâtı Hacı Bektaş-ı Veli” adındaki eseri vücuda geldi.

Sırası gelmişken, istitrad (*ara söz*) olarak şu ciheti de arz edelim ki: Âşık Paşazade tarihinde Hacı Bektaş-ı Veli’nin tarik tesis edemeyecek derecede bir meczub⁵⁴ şeklinde gösterilmesi, katiyen doğru değildir. Çünkü Hacı Bektaş’ın Makalât ismindeki eseri çok yüksek hikmet ve felsefeleri ihtiva etmekle beraber, son zamanlarda aslı Tire kütüphanesinde yanan ve kopyalarına hiçbir tarafta tesadüf olunmayan Fatıha-i Şerife

54- Başkasının te’siri ile hareket hâlinde olan, Cezbedilmiş, Akli gitmiş olan, Aşk-ı İlahî ile kendinden geçmiş, Deli, Divane, Mecnun.

Tefsiri ile Farisi lisanıyla yazılmış olan tasavvufa ait risalesi, onun yüksek bir ilim ve irfan sahibi olduğunun en bariz delilleridir.

Makalât, başlı başına bir âlemdir. Dini esaslarından ziyade, akıl ve hikmete istinat etmektedir. Nitekim Hacı Bektaş'ın vefatından sonra teessüs eden (*kurul-an*) Bektaşî tariki de, yine o iki kelimeyi rehber ittihaz etmiştir (*edinmiştir*). Bu itibar iledir ki Bektaşilik, dinî bir tarik değil, mefkûreye (*ideale*) müstenit (*dayanan*) bir meslektir.

Tarihe karışmış olan mühim bir menkıbe daha vardır. Bu da, Osmanlı hükûmetinin kuruluşu ile alâkadardır.

Rivayete göre üç büyük veli, Osmanlı hükûmetini kerametle kurmuşlardır. Bunların arasında, Hacı Bektaş-ı Veli de vardır.

Merhum Ali Emirî Efendi tarafından “Tarih ve Edebiyat” mecmualarının yirminci nüshasında naklo-lunan “Ankâyi Meşrik” ismindeki el yazması eski bir tarihin rivayetine nazaran (*anlatmasına göre*), Selçuki hükûmetinin zeval bulduğu esnada herkes başının çaresine bakarken, Seyyid - Nimetullah, Ahiören Veli ile Seyyid Edebalı Veli bir gün Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin huzuruna geliyorlar, umumî vaziyetin vahametini ileri sürüyorlar. İbadullahın selâmeti için bir çare düşünüyorlar. Nihayet, nuru velâyet kuvvetiyle, padişahlığın Ertuğrul oğlu Kara Osman'a mütevec-

cih (yönelmiş) olduğunu anlıyorlar. Osman'ı, bu asfiya⁵⁵ meclisine davet ediyorlar. İstihareye yatırıyorlar. Osman, bu uyku esnasında, o meşhur rüyayı görüyor. Bu üç veliye hikâye ediyor. Muradullah'ın böylece tecellisi üzerinde Osman'ın derhal padişahlığına karar veriliyor.

Hacı Bektaş-ı Veli, Osman'ın beline bir kemer bağlıyor. Ahi Ören, bir kılıç kuşatıyor, Şeyh Ede Balı da, kızı Rabia Mal Hatun'u ona veriyor. Böylece, keramet ve velâyet kuvvetiyle, Osmanlı hükûmeti teşekkül ediyor.

Bu menkıbeyi nakleden, yalnız “Ankayı Meşrik” değildir. O devirden bahseden bazı el yazması kitaplarda da az çok farklarla, aynı rivayete tesadüf edilmektedir.

Bu rivayet, Hazreti Mevlânâ'nın Selçuk sultanına küstükten sonra Osman Gazi'yi evlâtlık edinmesini hatırlatmaktadır. Hâlbuki tarihi hakikatler, her iki rivayetten (hikâyeden) de çok uzaktır. Osman Gazi'nin ne Hazreti Mevlânâ ve ne de Hacı Bektaş Veli ile buluşmuş ve görüşmüş olmadıkları muhakkaktır.

Osman Gazi'nin şeyhlere, dervişlere, fakihlere, ne kadar hürmetkâr olduğunu ve onlarla ne şekillerde münasebetlerde bulunduğunu evvelce mufassalan (ayrıntılı biçimde) arz etmiştik. Bu zihniyette olan bir zatın, gerek Hazreti Mevlânâ'yı ve gerek Hacı Bektaş-ı Veli'yi, gıyaben tanımasını da pek tabii addedebiliriz. Nitekim ilk Osmanlı hükümdarının muhitine bazı

55- Asfiya: Sâfiyet, takvâ ve kemâlât sâhibi ve Peygambere (A.S.M.) vâris olup, onun meslek ve gayelerini ihyaya ve tatbika çalışan muhakkik zatlar

Mevlevî dervişlerinin girmiş olduğu tahmin edilmekle beraber, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Oğuz aşiretlerini irşat için Sakarya sahillerine ve Bursa vadilerine göndermiş olduğu halifelerin de Osman Gazi ile münasebette bulundukları tarihi delillerle sabittir.

Ede Balı, Osman Gazi'ye irşat etmek ve hükûmet işlerinde ona müşavirlik eylemekle beraber, Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifeleri de yeni hükümdara harp işlerinde mühim hizmetler ifa etmişlerdi. Tıpkı Ge-yikli Baba gibi bunlar da bir taraftan Osman Gazi'nin asker kıtaları önünde, ellerindeki teberlerle(*baltalarla*) düşmanların üzerine atılırken, diğer taraftan da pirleri namına irşat vazifelerine devam eylemişlerdir. Ve bu sayede, Şeyh Ede Balı kadar, onlar da hem Kara Osman'ın ve hem de halkın ruhları üzerinde saltanat sürmüşlerdir.

Bu itibarla, Hacı Bektaş-ı Veli kadar, bu halifeler de ehemmiyeti haizdir.

Bazı rivayetlere - ve bilhassa Bektaşî menkıbelerine - nazaran (*göre*) Hacı Bektaş-ı Veli Horasan'dan üç yüz altmış müridi ile gelmiştir. Bunlardan birçoklarının halife olarak yetiştirmiştir.

Hâlbuki Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Suluca Karahöyük gibi yedi haneli bir köye yerleşerek orada kendisine bir mesken tedarik edilinceye kadar İdris Hoca'nın evinde misafir kaldığı nazarı dikkate alınırsa yukarıda rivayet ve ananelerin doğru olmadığına hükmedilir. Çünkü o derece dar bir muhite, o kadar büyük bir kalabalığı sığdırmak mümkün değildir.

HACI BEKTAŞ-I VELİ'YE REFAKAT EDEN ZATLAR

Mamafih, bir mürşit sıfatıyla Horasan'dan gelmiş olan bir zatın maiyetinde bazı kimselerin bulunması da pek tabiidir. Nitekim hakikate daha uygun olan rivayetlerde, Hacı Bektaş-ı Velî'ye şu zatların refakat ettiğinden bahsedilmektedir:

Hâcım Sultan- Hacı Bektaş-ı Velî'nin amcazadesidir. Onun babası da, Hacı Bektaş'ın babası gibi bir beydir. Bektaşiler arasında kendisine Kolu açık Hâcım Sultan denilir. Tabii zamanlarından son derece halim ve sakin olduğu halde, gazabı pek müthiştir. Piri ve mürşidi olan Hacı Bektaş-ı Velî'ye uzun zamanlar refakat etmiştir. İrşad maksadıyla, Ege mıntikasına gönderilmiştir. Uşak mıntikasında yerleşmiş, bugün Hâcimköy denilen yerde vefat ederek orada defnedilmiştir. Gazabından kinaye olarak bazı Bektaşiler kendisine Erenler cellâdı unvanını vermişlerdir.

Abdal Musa⁵⁶ İki Abdal Musa vardır. Birinin kabri Bursa'da, diğerinin de Antalya civarında Elmalı'dadır.

Bursa'da metfun (*defnedilmiş*) olan Abdal Musa Seyyid Ahmed Yesevî'nin halifelerindendir. Hacı Bektaş-ı ile münasebeti olup olmadığı şüphelidir.

56- Buradaki Abdal, avam arasında ahmaklara izafe edilen budala manasına değildir. Dervişler arasında bir tabirdir. Nitekim Kamus Tercümesinde, bu kelime hakkında uzun izahat verilmektedir. Bu izahata nazaran abdal, elbedil kelimesinin cem'idir. Şerif ve kerim insan demektir. Bunlar, evliya zümresinden bir cemaattir ve bu cemaatin edebide yetmiş neferden ibarettir.Z.Ş.

Türbesi Elmalı'da bulunan Abdal Musa, Hacı Bektaş Veli'nin amcazadesi olup Haydar Ata'nın oğlu Hasan Gazi'nin sulbundan dünyaya gelmiştir. Bir müddet Hacı Bektaş Veli'nin yanında bulunduktan sonra, Osman Gazi'nin nezdine gönderilmiştir. Bursa'nın fethine iştirak etmiştir. Sonra, yine pirinin emriyle Antalya taraflarına gitmiş; Elmalı yaylalarındaki Türkmenleri irşat etmiş, vefatı üzerine, Elmalı'da defnedilmiştir.

Hassas bir şairdi. Başlı başına bir tekke tesis etmiş, birçok müritler yetiştirmişti. Türbelerin ilgasından (*kaldırılmasından*) evvel, birçok Bektaşî ve Aleviler, uzak mesafelerden, onun ziyaretine gelirlerdi.

Sarı Saltık - Dersim Dağlarının eteklerinden, Baltık Denizi'nin sahilindeki Danzig şehrine kadar Anadolu'da, Rumeli'de, Romanya'da, Bulgaristan'da, Korfu Adası'nda namına izafe edilen mezarları bulunan bu zatın da Hacı Bektaşî Veli'nin halifelerinden olduğu rivayet edilir. Fakat tarihi hakikat bu zatı, bir Bektaşî ve yahut Yesevi azizinden ziyade, bir Türkmen kahramanı olarak göstermektedir. Fakat Bektaşî ve Alevî menkıbelerinde bu zata mühim bir mevki verildiği gibi onun manevî mevkii ile kahramanlık destanları birleştirilerek kalplerde saltanat süren şahsiyetler arasına ithal (*dahil*) edilmiştir.

Bektaşî ananesine nazaran Sarı Saltık, Pirinin emriyle küffar diyarında irşat vazifesini deruhte etmiştir (*üstlenmiştir*). Karadeniz sahilinde -tarife nazaran, Si-

nop limanında- seccadesini denize sererek Romanya sahillerine geçmiş, Dobruca'da yerleşmiştir. Ve orada, kralın kızına musallat olan bir ejderhayı öldürmek suretiyle temayüz etmiştir (*sivrilmiştir*). Nitekim Dobruca Türkleri arasındaki ananevi rivayet de, bu merkezdedir. Evliya Çelebi'nin büyük bir ehemmiyetle kaydettiğine göre, sahilde Gulgara mevkiinde, cesim (*büyük*) bir tekkesi vardır. Fakat müverrih (*tarihçi*) Hammer'e göre Selçukiler devrinde, maiyetinde birçok Türklerle Rumeli'ye geçen bir kahramandır.

Sarı İsmail - Hacı Bektaş-ı Veli'nin hususî hizmetlerini ifa eden bir mürididir. Fakat pirinin mahremi esrarı olup kısa bir müddet sonra halifeleri arasına girmiştir.

Tapduk Emre - Rivayete nazaran Hacı Bektaş-ı Veli Rum diyarına göçüp Karahöyük'de yerleştiği zaman, birçok maruf (*bilinen*) kimseler ziyaretine gelmişlerdi. Fakat Emre adlı bir keramet sahibi vardı ki o, bu ziyaretçiler arasında görünmemiştir.

Hacı Bektaş, Sarı İsmail ile Karaca Ahmed'i Emre'nin nezdine gönderip davet etti. Ve o geldiği zaman:

— Benim ziyaretime gelmediğinin hikmeti nedir? Dedi.

Emre, bu suale gülümsedi:

— Biz nasibimizi, perde arkasından uzanan bir elden aldık ve onunla, iktifaya(*yetinmeye*) mecbur kaldık, diye cevap verdi.

Bu defa da, Hacı Bektaşî gülümsedi:

— O elde bir işaret var mı idi? Dedi.

Emre:

— Evet. Elin ortasında, yeşil bir ben vardı, diye mukabele etti.

O zaman Hacı Bektaşî Veli hemen elini açıp ortasındaki yeşil beni gösterdi.

Bunun üzerine hayretler içinde kalan Emre, hemen Hacı Velinin önünde yerlere kapandı. Üç defa:

— Tapduk Sultanım, diye bağırdı.

Bu irşatla Hacı Bektaş'a bağlandı. Ve o günden itibaren adı, Tapduk Emre kaldı.

Sarı İsmail hakkında birçok menkıbeler vardır. Bunlardan da anlaşılıyor ki, Hacı Bektaş Veli'nin müritleri ve halifeleri arasında, mühim bir mevki kazanmıştır.

Kara Donlu Canbaba - Hacı Bektaş'ı ile Horasan'dan gelmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde bahsedilen Kara donlu dervişlerdendir.

Malûm olduğu üzere don, elbise ve kıyafet demektir. Bunda da anlaşılıyor ki o devrin bir sınıf dervişleri, mensup oldukları ruhanî sıfatı belirtmiş olmak için bir nevi siyah elbise giymişler, kendilerini böylece halk arasında belirtmişlerdir. İşte, Kara Donlu Canbaba da bu zümredendir.

Bektaşiler bu zatı, şarkî Anadolu'da tarikatın mümessili olarak tanırlardı. Sivas'ın şarkında bulunan

Bektaşî dergâhlarında, bu zat namına meydan açarlardı. Türbedarlık vazifesini ifa eden Bektaşîler de, bu zata mensup addedilirdi. Bektaşîlerce türbedar demek, ecdadın mezarını muhafaza eden demektir.

Seyyid Ali Sultan - Kızıl Deli namıyla da yâd olunur. Bektaşîlerin en maruf (*meşhur*) erenlerindendir. Pirinin emriyle Rumeli'ye geçmiş, birçok harplere iştirak etmiştir. Yeniçeri safları önünde, kahramanlığı ile temayüz eylemiştir (*kendini göstermiştir*). Onun, hakkında, birçok nefesler yazılmıştır. Bunlardan birinde:

Rumeli'nin fethinde ey gerçek veli

Tahta kılıç tutar hem bâtın eli.

beyitleri vardır. Bu zat namında da Bektaşî meydanları açılır. Bektaşîler arasında, en derin hürmetle anılır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin akrabasındandır. Araplıkta hiçbir münasebeti olmadığı halde, o devrin âdetine uyarak seyyidlik unvanı almıştır.

Karacaahmet- Türk asilzadelerindendir. Hızırname'ye göre, Hacı Bektaş-ı Veli'den feyz alan Rûm erenlerindendir. Bir rivayete nazaran, bir müddet Karahöyük'te bulunduktan sonra, Hazreti Pirin emriyle Akhisar civarında gelip yerleşerek bir dergâh tesis etmiş ve elli yedi bin kişiyi irşat eylemiştir. Diğer rivayete nazaran, yine Pir Hacı Bektaş-ı Veli'nin emriyle Sultan Orhan'a gönderilmiş, böylece ordu hizmetine dâhil olmuştur.

Şahkulu Sultan ile askerî birer vazife deruhte ederek (*üstlenerek*), Bizans ordusunun vaziyetini taras-

sud (gözetim) altında bulundurmak için İstanbul civarına geldikleri ve bu vazife esnasında vefat ederek Şahkulu Sultan'ın Merdivenköy'de, Karacaahmed'inde Üsküdar'da defnedildikleri de, yine rivayetler cümlesindendir.

Akyazılı - Karadeniz sahilinde, Batova Sahrası'nda muazzam bir tekkesi olan bu zat da Hacı Bektaş-ı Veli'nin müritlerinden ve halifelerindendir! Evliya Çelebinin rivayetine nazaran, Bursa'nın fethinden sonra, beraberce oraya gelmişlerdir.

Akyazılı bir müddet sonra, Pirinin emriyle Dobruca'ya geçmiş, orada irşat merkezini tesis etmiştir. Rumeli ve Anadolu Bektaşileri arasında, çok yüksek bir hürmet mevkii vardır. Kızıl Deli Sultan gibi, bu zat için de bir gülbank ve iki tercüman yapılmıştır.

Pir Dede - Horasan erenlerindendir. Hacı Bektaş-ı Veli'den feyz aldıktan sonra, Amasya havalisine gelmiş, Merzifon'da yerleşmiştir. Gayet kalender meşrepmiş. Pek çok gecelerini kasabanın viranelerinde ve ücra köşelerinde geçirirmiş.

Kıdemli Baba Sultan - Bu zat da Hacı Bektaş-ı Velinin halifelerindendir. Pirinin emriyle Bulgaristan tarafına giderek, Filibe civarında Adatepe de yetişmiş, o civar halkını irşat ve İslâm ederek Bektaşî erenleri arasında temayüz eylemiştir (*sivrilmıştır*).

Abdal Murad - Menkıbeye göre, Bursa'nın fethi esnasında, tıpkı Geyikli Baba gibi elinde bir tahta kı-

lıç olduğu halde asker saflarının önünde koşan bu zat da Hacı Bektaş-ı Veli'nin müritlerindendir. Bursa'nın fethinden sonra, Keşiş Dağı'nın eteğinde, şehre hâkim olan lâtif bir mevkie çekilmiş, hayatının bakiyesini o inziva köşesinde kendisini ziyaret edenleri irşatla geçirmiştir. Fetih esnasındaki hizmeti takdir edildiği için, Sultan Orhan tarafından kendisine küçük bir tekke inşa ettirilmiş, - Evliya Çelebi'nin rivayetine nazaran tekkeye- bini mütecaviz (*aşan*) sahan, tencere, kazan ve saire vakfedilmiştir.

İşte, Hacı Bektaş-ı Veli'nin mürit ve halifelerinden bazılarının isimlerini ve kısaca hüviyetlerini yukarıda zikrettik. Velâyetnamelere ve menkıbelere nazaran daha birçok zevatın ismi zikredilebilir. Fakat biz, mevzuumuzu dağıtmaktan içtinap ederek (*kaçınarak*), o ikinci sınıf şahsiyetlerden bahse lüzum görmedik.

Ancak yukarıda isimlerini saydığımız zevatın hususiyetlerine dikkat etmek lâzım gelir. Başta Hacı Bektaş-ı Veli olmak üzere bunları çoğu, birer Türk asilzadesidir ve hepsi de manevi cazibesine kapılarak dervişlik silkine (*yoluna*) girmişler ve bunu da, - Arabistan ve İran'dan gelen tariklerle mücadele etmek için - siyasî bir gaye edinmişlerdir.

Bu dervişlerin hususiyetleri tetkik edilirken, başlıca iki nokta göze çarpar. Bunlardan birincisi, memleketlerinde, babalarının saraylarında ve konaklarında muhteşem aristokrat bir hayat içinde yetişmiş olmalarına rağmen Anadolu'ya geldikten sonra, dervişliğin

icap ettirdiği fakrî (*yoksulluğu*) büyük bir memnuniyetle kabul etmeleri, büyük bir tevazuyla (*alçak gönüllülükle*) halk arasına karışarak ömür geçirmeleridir.

İkincisi, daha mühimdir. O da, ekserisinin yüksek bir milliyet ve diyanet hissiyle asker saflarının önlerine geçmeleri ve harplere iştirak etmeleridir. Menkıbelerde bahsolunan tahta kılıçlar, birer efsane olabilir. Fakat tarihî delillere dayanan hakikatlere nazaran, Hacı Bektaş-ı Veli'nin ocağından feyz alanların milli ve dini mefkûre (*gaye*) uğrunda canlarını feda etmekten çekinmediklerine hükmetmek lâzım gelir. Nitekim Geyikli Baba'nın, Sarı Saltığın, Seyyid Ali Sultan'ın, Karaca Ahmed Sultan'ın, Abdal Muradın cengâverane menkıbeleri Bektaşî babaları arasında an'anevî bir şecaatin (*yiğitliğin*) inkişafına (*ilerlemesine*) meydan vermiş, Viyana surlarına kadar giden Türk ordularının önlerinde, daima Bektaşî Babalarına tesadüf edilmiştir. Peşte'de, bugün bile hürmetle ziyaret edilen Gül Baba, o kahramanlık devrinin şerefli fedailerinden biridir.

O mütevazı hayatlarında, sırtlarına giydikleri hırkalardan başka hiçbir varlığa malik olmıyan bu fakir dervişlerin Sultan unvanını taşımaları da dikkate şayan bir keyfiyettir (*özelliktir*). Tabiidir ki bu muhteşem unvan, bizzat kendileri tarafından kendilerine verilmiş değildir. Ancak, halk nazarında nail oldukları yüksek derecenin bir ifadesidir. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli'ye de Hazreti Hünkâr unvanı verilmiştir. Bu da onun, manevî saltanatının en büyük nişanesidir.

Baba İshak'ın silâh kuvvetiyle ve binlerce müridin canlarını feda etmesiyle yapamadığı bir işi, Hacı Bektaş-ı Veli, zekâ ve irfanının kudretiyle yapmıştı. Ve Suluca Karahöyük köyüne yerleştikten kısa bir müddet sonra, onun manevî saltanatı başlamıştı. Nitekim ikinci Osmanlı hükümdarı Sultan Orhan'ın kurduğu Yeniçeri ordusu bile, kısa bir müddet sonra Taife-i Bektaşîyan diye, onun adını almıştı.

Acaba, Yeniçeriliğin teessüsünde (*kurulmasında*) Hacı Bektaşî Veli'nin bir tesiri var mıdır? Bu da, ihtilâflı (*anlaşmazlık*) mevzularındandır.

Osmanlıların ilk devrine dair bir tarih yazmış olan Âşık Paşazade, Hacı Bektaş-ı Veli'nin hiç bir Osmanlı hükümdarı ile mülâkatta bulunmadığını ısrar ile kaydeder. Bazı müverrihler (*tarihçiler*) de, Yeniçeri Ordusunun, üçüncü Osmanlı hükümdarı Birinci Sultan Murat devrinde tesis edildiğinden bahsederek büyük bir hataya girerler.

Fakat şark (*doğu*) ve garbın (*batının*) bütün tarihlerini büyük bir ehemmiyetle tetkik ettikten sonra o meşhur ve mufassal (*ayrıntılı*) tarihini⁵⁷ yazmış olan Hammer, yukarıdaki suale en doğru cevabı vermiştir. Ve bu tarihî hâdiseyi o muazzam eserinin sultan Orhan'a ait kısmında -şu dikkate şayan satırlarla- nakletmiştir:

“Yeniçerilerin tesisi, Çandarlı Kara Halil'in cehennemî siyasetinin neticesidir. Kara Halil'in bu icadı vücuda getirdiği semereler itibariyle, Avrupa'nın huzur ve asa-

57- Devleti Osmaniye Tarihi - HAMMER

yişi için, Şuvarç'ın top barutunu ihtiraından (icadından) bin kat daha dehşetli bir darbe teşkil etti. Bu isim - yani Yeniçeri ismi- bilâhare, Avrupa müverrihleri (tarihçileri) tarafından Janiser'e tahvil edilmiştir."

"Yeniçeri, Memalik-i Osmaniye'de pek ziyade teves-sü etmiş (yayılmış) olan bir tarikin müessisi (kurucusu) Derviş Hacı Bektaş'ın beyaz keçe külâhını kabul etti. Bu da, şu suretle vukua geldi:

Bir gün Orhan, maiyetinde birkaç kişi bulunduğu halde, Amasya etrafında Suluca Kenaryok⁵⁸ karyesinde (köyünde) ikamet eden Hacı Bektaş'ın nezdine gitti. Yeni teşkil ettiği asker için dua etmesini ve bir sancak ile bir de isim vermesini rica etti. Şeyh, abasının kolunu, Orhan ile beraber gelmiş olan askerlerden birinin başına öyle bir surette vazetti ki (bıraktı ki), kolun ucu, askerin sırtına kadar indi. Ba'dehû (sonra), kendisine vuku bulan ilham ile keramet gösterdi. Sultan Orhan'a hitaben;

Bu tesis ettiğiniz askerin adı, Yeniçeri olacak. Yüzü ak ve parlak, pazusu müthiş, kılıcı keskin, oku tiz olarak girdiği bütün harplerden galip ve muzaffer olarak çıkacak, diye dua etti. ⁵⁹"

Türklerin her muvaffakiyetini büyük bir kin ve hid-detle nakleden Hammer'ın bu ifadesi, dikkate şayan-dır. Çünkü, bu teşkilâtı vücuda getiren Çandarlı Kara Halil'in siyasetini cehennemî telâkki eden ve yeniçerileri Avrupa'nın huzur ve asayışı için top barutunda

58- İhtimal ki Suluca Karahöyük'e, Suluca Kenaryok da deniliyordu. Z.Ş.

59- Devlet Osmaniye tarihi- HAMMER C.1 - 3'üncü kitap - S. 121. Z.Ş.

daha tehlikeli gören Avusturyalı tarihçinin, Hacı Bektaş-ı Veli hakkındaki ifadesinde büyük bir hakikat vardır. Nitekim Hammer bu ifadede bulunabilmek için, şu tarihi esaslara dayanmıştır.

Yeniçerilerin, Birinci Murad devrinde teşekkül ettiğini Bizanslılar ileri sürmüşlerdir ve birçok tarihçileri hataya düşürmüşlerdir.

Âşık Paşazade, İdris, Sadeddin Beratuni, Solakzade, Âli, Cihannûma, Muhiddin ve diğer bütün eski Türk tarihlerinde, Yeniçerilerin Sultan Orhan devrinde teessüs ettiği (*kurulduğu*) sarahatle (*açıklıkla*) münderiçtir (*yer almıştır*). Ve bunlardan yalnız Âşık Paşa Tarihi müstesna olmak üzere diğerleri yeni Türk ordusunun Hacı Bektaş-ı Veli tarafından takdis edilmiş (*kutsal sayılmış*) olduğunu zikretmektedirler.

İşte, bu tarihî esaslara istinat eden (*dayanan*) Hammer, hâsıl ettiği kuvvetli bir kanaatle, bu mevzu hakkında şu satırları da tarihine dercetmiştir (*koymuştur*) :

“Bütün yeniçeriler Bektaşî Tariki’ne dâhil olduğu cihetle, teşkil ettikleri silâh arkadaşlığının kâffe-i (bütün) âzası hem asker, hem mürit idi. Şu suretle Mabet, Hastane, Malta şövalyeleri tarikatlarından az farkları bulunmuş oluyordu. İhtimaldir ki Rodos Şövalyelerinin komşuluğu Sultan Orhan’a mühtedi neferâtı (*iman edenleri*) Hacı Bektaş’ın himaye ve emri altında bir tarik-ı askeriye ve diniyye olarak cemetmek (*toplama*) fikrini ilka etmiştir (*koymuştur*).”

Hammer’in bu satırları da, Hacı Bektaş-ı Veli’nin

yeniçerilerin teessüsünde (*kurulmasında*) mühim bir amil (*etken*) olduğu iddialarını teyit (*doğrulamakta*) ve takviye etmektedir.

Muhakkak olan bir şey varsa o da, Hacı Bektaş-ı Veli'nin manevî saltanatının ikbal (*talih*) yıldızı, Sultan Orhan devrinde bütün haşmetiyle parlamaya başlamıştı. Artık onun fazilet ve kemalinden feyz almak isteyenler, akın akın Karahöyük Köyü'ne koşuyorlardı.

Yedi hanelik köy, çarçabuk bir mamure (*kasaba*) haline gelmişti. Büyük pir ve mürşidin ikametine mahsus ev denilen bir konaktan başka, ziyaretçiler için mihman evi (*misqfir evi*), aş evi, ekmek evi, at evi denilen daireler inşa edilmişti.

Müritlerin adetleri arttıkça artmıştı. Pir Hacı Bektaş-ı Veli'nin huzuru, bir ilim ve irfan meclisi haline almıştı. Şiirleri, edebiyatı, hikmet ve felsefesiyle, yepyeni bir fikir inkılâbı başlamıştı.

Büyük mürşit, kendisinden feyz almak isteyenlere, her şeyden evvel, Tevellâ ve Teberrâyı tavsiye ediyordu.

Tevellâ, Hazreti Muhammed'i nebi ve onun sevgili yeğeni ve damadı İmam Ali'yi veli bilmek, gerek onları ve gerek onların neslinden gelenleri sevmek. Hatta onları sevenleri de sevmek, demekti.

Teberrâ ise; Hazreti Muhammed'e, imamı Ali'ye, onların nesillerinden gelenlere hatta onları sevenlere

buğz (*nefret*) ve adavet (*düşmanlık*) gösteren kimselerden nefret etmek, demekti. Bundan maksat da, bilhassa Emevilerdi. Çünkü İslâmiyet'in asrısaaadetteki safi-yetini onlar ihlâl etmişler, şahsi menfaatlerini temin etmek için Resulullah'ın iki göz bebeği olan İmam Hasan ile İmam Hüseyin'i şehit eylemişler ve nihayet, Hazreti Muhammed'in kurduğu İslâm Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırarak Emevi saltanatını vücuda getirmişler, böylece Müslümanlar arasında nifak ve şakak (*ayrılık*) sokarak birçok masum insan kanının dökülmesine sebebiyet vermişlerdi.

İlim ve irfan taliplerine:

“Ara- Bul,” diye ilk dersini veren büyük mürşit, her şeyde aklın rehber olacağını söylüyor, herkese akıl ve tefekkürle (*düşünmeyle*) hakikati arayıp bulmasını tavsiye ediyor, vaazlarına, şöylece devam ediyor:

“Yer atamız. Gök babamız. Gökten yere rahmet iner. Akıl başta olur.”

“Yerden hezâr (*bin*) eşya ve elvan (*renkler*) zuhur eder (*ortaya çıkar*). Acûl (*sabırsız*) insan, elvâna (*renklere*) aldandır.”

“Kalp ve gönül denilen, yürektir. Yüreğinin batımında bir merkez vardır. O merkez, Arşullah'dır. Nutku hak andan zuhur eder.”

“Akıl başta, aşk yürektedir” diye Batını teşriha görüşüyordu.

Hacı Bektaş-ı Veli bir taraftan Suluca Karahöyük Köyü'ndeki dergâhında, halkın anlayacağı bir lisan ile

bu dersleri verirken, onun müritleri ve halifeleri de muhtelif yerleri dolaşıyorlar, Yeniçeri kışlalarına girip çıkıyorlar, büyük mürşitten aldıkları dersleri tekrar ederek halkın ruhlarına sindirmeye çalışıyorlardı.

Gerek Hacı Bektaş-ı Veli ve gerek müritleriyle halifeleri, Türkçe hitap ediyorlar ve en basit bir lisan ile konuşuyorlardı. Diğer tariklerin Arapça duaları ve Mevlevî tarikinın tantanalı Farisi edebiyatı karşısında bir tek kelimeyi bile anlamayan köylüler ve Türkmenler, Hacı Bektaş-ı Veli'nin müritlerini büyük bir zevk ve lezzetle dinliyorlardı.

Ekserisi Baba ve bir kısmı da Abdal unvanını taşıyan bu müritlerin hemen hepsi de zeki adamlardı. Hacı Bektaş-ı Veli'nin dergâhındaki ocakta, çarçabuk pişiyorlar, büyük Pir ve mürşidin kendilerine ilham ettiği vazife aşkıyla her türlü fedakârlıklara katlanarak, onlar da halkı aynı aşk ateşleriyle pişiriyorlardı.

Ve yine bu müritlerin ekserisi saz çalıyorlar, en basit insanların bile anlayacakları saf bir lisanla şiirler söylüyorlar, halkın hassasiyetini tahrik etmek için, o şiirleri sazlarının ahengi ile terennüm ediyorlardı.

Müritlerin ilk hedefi, halkın ruhunda aşk uyandırmaktı. Mürşitlerinden aldıkları dersle halkı irşat ederken bu hususa çok ehemmiyet veriyorlar.. İnsanların en kısa yoldan olgunlukla isal edecek (*ulaştıracak*) olan aşkı şu suretle izah ediyorlardı:

“Aşk ve şevk, Batını bir makamdır. Aşkın mutlak olarak manası Allah'ı sevmek ve Allah'ın bütün Tecel-

liyatını (*belirmelerini*) sevmektir. Allah'ın tecellisi, her cismi şamildir (*kaplayandır*). Güzel bir çiçek, dilber bir çehre; sevimli bir hayvan, tatlı bir renk, Hatta kalpleri heyecana getiren bir ses ve ahenk, bütün bunlar, ancak Allah'ın kudret ve kuvvetiyle hâsıl olan şeylerdir. "Âşık-ı Sadık" ona derler ki, neye âşık olduğunu bilmez ve aşkını, tek bir maddeye hasretmez. Gördüğü şeylere, daima kalbinin batın gözü ile bakar ve her şeyde, sevillecek bir nokta arar. Aşk hissedenden uzuv, kalptir. Bazan en ehemmiyetsiz bir şey, kalbi vecd (*aşk*) ve heyecana getirir. Bunun en büyük ölçüsü nağme ve ahenktir. Güzel bir ses, bir sazın tellerinde canlanan name ve ahenk, kalbe derhal hassasiyet verir. Ve aşkın derecesi, ancak kalbin duyduğu heyecanla ölçülebilir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin müritleri, bu sözlerle muhataplarının ruhunda bir alâka uyandırdıktan sonra, aşkın esrarlı düğümlerini şöylece çözüyorlardı:

— Aşkın tecellilerini (*belirtilerini*) göstermek, aşka karşı şevkini göstermek demektir. Aşkın gayesi, vuslattır (*kavuşmaktır*). Kalbi ilahi bir aşka bağlı bir insan Rabbin kudret ve kuvvetini daha iyi görür ve daha iyi tanır. Gördüğü ve tanıdığı şeylerin hakikatini anlamak zevkine varır. İşte bu vuslattır (*kavuşmaktır*).

Aşkın ilk tohumlarını Allah sevgisi ile muhataplarının kalplerine serpen mürşitler; kısa bir zaman sonra, o tohumların feyiz vermesini temine çalışıyorlar, gönüllerde, şu aşkları uyandırıyorlardı: "Muhammed aşkı."

- Muhammed'in en kıymetli sevgilisi, Ali aşkı.

- Muhammed'in ve Ali'nin neslinden gelmiş olan Âl-i Resul aşkı,

- Haksızlığa kurban olan İmam Hüseyin'i müdafaa etmek için Kerbelâ Çöllerinde susuz can veren Kerbelâ şehitlerinin aşkı,

- Ve nihayet. Hak ve hakikati öğreten mürşit aşkı.

Bu aşkların ateşi, en katı gönülleri bile çarçabuk pişirmeye kâfi geliyordu. Cennet vaatlerine, Cehennem tehditlerine ehemmiyet vermeyen imansızlar bile Hacı Bektaş-ı Veli'nin tanıttırdığı aşkın zevk ve heyecanlarıyla, büyük mürşidin dâvasını derhal benimsiyordu.

Esasen mürşidin dâvası da, pek büyük değildi. Kalbi, fâni cihanın ihtiraslarından pak edip, kâmil insan mertebesini bulmaktan ibaretti. Hiç şüphesiz ki kâmil insan, şariat – tarikat- hakikat – marifete riayet edecekti, Bunlara riayet eden bir kimsenin de selâmete, saadete rahata ve huzura kavuşacağı en tabii bir keyfiyetti.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin müritleri, yalnız halk arasındada bu telkinleri yapmakla iktifa etmiyorlardı. Elleriinde, “cogör” denilen büyük sazlar olduğu halde yeniçeri kıışlalarını dolaşıyorlar: Allah - Muhammed- Ali'ye, Âli resul sevgisine, Kerbelâ şehitlerine, imam Ali'nin kahramanlık menkıbelerine Hayber Kalesi Cenklarına Hamza'nın şecaat (yiğitlik) ve şehadetine dair “nefes” denilen şiirler okuyarak genç askerlerin ruhlarında fırtınalar ölçüsünde heyecanlar uyandırıyorlardı.

Yeniçeriler, - en sadık müritler gibi - Hacı Bektaş-ı Veli'nin ocağına bağlanmışlardı. Onu, manevi başkumandan biliyorlardı. Onun, kendilerini ettiği duaya bir şükran mukabelesi olmak üzere her akşam mumlar yanıp چراغ uyandırılırken gülbankler çekiyorlar (ilahiler söylüyorlar):

“Pirimiz, üstadımız, hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin de demine devranına “hü” diyelim “hüüü,” diye fer-yatlar ediyorlardı.

HACI BEKTAŞ-I VELİ MÜZESİ'NDEN

AHİLİK

Sultan Orhan, Bursa'nın fethinde, dervişlerin ruhanî yardım ve muavenetlerine (*yardımlarına*) mazhar olduğuna kaniydi. Bu kanaat dolayısıyla o da - tıpkı babası gibi - dervişlerin manevi saltanat sürmelerine imkân vermiş, müteaddit (*Çok sayıda*) tekkeler ve zaviyeler inşa ettirerek bunlara bir hayli vakıflar bahşeylemişti. Açıkça denilebilir ki "Dervişler Saltanatı"nın temeli Sultan Osman zamanında kurulmuş, Sultan Orhan devrinde de köklemişti. Çünkü Bektaşî tariki hükümetin en kuvvetli unsuru olan ordu üzerinde hâkim olduğu gibi, diğer tarikatlarda Osmanlı Türkleri arasında intişar (*yayılmış*) ve inkişaf etmişti (*meydana çıkmıştı*).

Osmanlı devletinin teşekkülünden evvel, Anadolu'da İdrisi - Ulvânî - Ethemi - Bestami - Sakati - Kadiri - Rûfai - Nur-nakşî yahut şuhreverdi - Mevlevî - Bedevî - Babaî tarikatlarının münteşir (*yayılmış*) olduklarını evvelce arz etmiştik. Sultan Orhan devrinde bunlar Osmanlı Türkleri arasına da az çok yayılmakla beraber, bilhassa iki tarik hâkimiyet kesbetmişti ki bunun biri Mevlevîlik, diğeri de Bektaşîlikti.

Vakıa, her iki tarik de henüz tamamıyla teşekkül etmemişti. Hazreti Mevlânâ'nın koyduğu esas, tarikat şekline intikal edememişti. Bektaşiliğe de, daha adap ve erkân vazedilememişti. Fakat bir taraftan Hazreti Mevlânâ'nın yüksek hikmet ve felsefeleri, diğer taraftan da Hacı Bektaş-ı Veli'nin dervişlik nikâbı (*perdesi*) altındaki siyasi mefkûresi (*gayesi*); bilhassa Osmanlı sarayına girmiştir.

Şeyh Eda Balı'ya büyük bir imanla bağlanan Sultan Osman'ın oğulları ile devlet erkânı, yeni tarikat pirlarını âdeta paylaşmışlardı. Sultan Orhan'ın Hacı Bektaş-ı Veli'ye karşı derin bir hürmet ve muhabbet beslemesine mukabil, biraderi Alâaddin Paşa ile oğlu Süleyman Paşa da Cenab-ı Mevlânâ sikkesini giyip Mevlevî tarikinin müritleri arasına giriyorlardı.

Geniş halk tabakaları arasına girdiği halde ne sultan Orhan'ın ve ne de ona mensup olanların rağbetlerine mazhar olmayan bir tarik daha vardı ki o da- tıpkı Bektaşilik gibi - Yesevi tarikinden ayrılmıştı. Fakat, Bektaşilik gibi vicdan hürriyeti esasına riayet etmeyip zahidane bir meslek takip ettiği için, şehirlerin mahdut (*sınırlı*) zümreleri arasında kalmış.. Şiddetli bir taassup cereyanına tâbi olmadığı için de, Mevlevilik ve Bektaşilik kadar salık (*inanan*) bulamamıştı.

Şu satırları yazarken elimize geçen bir vesikadan, Sultan Osman zamanında Ahilerin büyük bir kuvvet olduğunu ve Şeyh Edebalı'nın de bunların başında

bulunduğunu öğreniyoruz.

Divanı Hümayun defterlerinden, hükümlerden, birtakım ferman suretlerinden mürekkep (*ibaret*) olan bu uzun vesikanın arasında sıkışıp kalmış olan bazı satırları - mevzuumuzla büyük alâkası dolayısıyla - aynen buraya naklediyoruz:

“Osman Bey, ömrünü hem gaza ve hem de zühdü takva ile geçirirdi. Zaviyelerde Ahilerin, Babailerin, Abdalların mutasavvıfane kasideleriyle nefsini terbiye etti. Bu parlak fazilet sayesinde, en büyük muvaffakiyetler kazanabildi.”

“Zamanında Ahilik, büyük bir kuvvet teşkil ediyordu. Bu ahlaki ve tasavvufi teşkilât, tâ Fatih zamanına kadar devam etti. Arazinin kısmı azamı, Ahiler ve Fakiler tasarrufunda idi.”

“Şeyh Edebalı de Ahilerdendi. Ahiler bütün beyleri ve hükümdarları kabul ediyorlardı. Ahi şeyhinin nüfuzu, hükümdara da galipti. Bir beldeye misafir gelse şeyhin muvafakati olmadan, onu hükümdar bile sofrasına davet edemezdi.”

“Edebalı’nın, Ahî Şemseddin adında bir kardeşi vardı. Onun da oğlu, Ahî Hasan’dı.”

Müverrih (*Tarihçi*) Ahmet Refik Bey merhumunun imzasını taşıyan vesikadan yukarıya nakil ettiğimiz satırlarda başlıca dikkate şayan iki nokta vardır. Biri, Şeyh Edebalı’nın Ahî tayfasına mensup olması, diğeri de “Dervişler Saltanatı”nda Ahîlerin yer bulmasıdır.

Ahiler de bir nevi dervişlerdi. Bunlar hakkında en fazla malûmat veren meşhur seyyah İbn-i Batuta, yalnız Türkler arasında bu teşkilâta tesadûf etmişti. Bu zatın rivayetine nazaran Ahîlerin teşkilâtı Antalya'dan başlıyor; Burdur - Gölhisar - Lâdik - Milâs - Barcin - Konya - Niğde - Aksaray - Kayseri - Sivas - Gümüşhacıköy - Erzincan - Erzurum - Berazi - Tire - Manisa - Balıkesir - Bursa - Geyve - Yenice - Mudurnu - Bolu - Kastamonu - Sinop beldelerine yayılıyor. Ankara, en mühim merkezlerini teşkil ediyordu. Hatta o tarihte Altınordu devletine tâbi olan Azak'ta da Ahî zaviyelerine tesadûf ediliyordu.

İbn-i Batuta'nın, o mühim seyahatnamesinde, Ahîler hakkında şu malûmata tesadûf edilir:

“Ahîler, bilâdurumda sâkin Türkmen akvamının her vilâyette, her belde ve kariyesinde mevcuttur. Ahilere karşı son derecede hürmet ve riayet gösterirler. Misafirlerine izzet ve ikram edip yatacak yerlerini temin ederler. Halka zulüm edenleri sevmezler. Onları gizlice katlederler. Bu hususta, dünyada eşleri yoktur.”

“Ahîler, tehhül etmemiş (evlenmemiş) olan gençlerden mürekkeptir. Hepsisi de iş, güç, sanat sahibidir. Cemiyet halinde yaşarlar. Kendilerine seçtikleri reise, son derecede hürmet, riayet ve itaatte bulunurlar.”

“Reis seçilen zat, bir zaviye yapar. Döşer, dayar. İçine kandiller asar. Gençler gündüzleri gider, çalışırlar. Akşam olunca, o günkü kazançlarını getirip reisin önüne koyarlar. Reis, bu para ile meyva, yemiş, şeker,

şerbet vesaire aldırır. O gün memlekete gelmiş olan misafirleri aratır. Bunları, zaviyeye çağırtır. Mükemmel ziyafet sofraları hazırlatır. Ahîler de toplanırlar. Hep beraber yerler, içerler. Şarkılar söylerler, saz çalarlar, oyunlar çıkarırlar. Gecelerini böylece hoş geçirdikten sonra, ertesi gün yine işlerine dağılırlar.”

“Gençlere, Fetyân, reislerine de Ahî denilir. Dünyada, onlardan ziyade hoş hal sahibi insanlar görmedim.”

Ahilerin zaviyeleri de dikkate sayandır. Nitekim İbni Batuta’nın kitabında Antalya zaviyesi hakkında şu malûmat vardır:

“Zaviyenin içi, Rum kaliçeleriyle döşenmişti. Tavan, Irak mamulâtından cam kandiller ve avizelerle müzeyyendi (süslüydü).

Misafir odasında beş adet bisus vardı. Bakırdan yapılmış, üçayaklı, yüksek zeytinyağı kandiline, bisus diyorlardı. Ahîlerden biri, mütemadiyen bu kandillerin yağı, fitilli ve sair hizmetleriyle meşgul olurdu. Buna çırağcı deniliyordu.”

“Gençler, sırtlarına iyi kumaşlardan elbiseler ve ayakkabılarına da deriden mestler giyiyorlardı. Belle-rindeki kemerlere de iki arşın uzunluğunda birer bıçak asıyorlardı. Başlarında, beyaz bir serpuş bulunuyordu. Bu serpuşun iki parmak kalınlığındaki sarığının ucu, arkalarından bellerine doğru sarkıyordu.”

“Ahiler toplandıkları zaman, başlarındaki kavuğu çıkarıp önlerine koyarlardı. İçlerinde, ağır kumaşlar-

dan ve gayet zarîf bir surette yapılmış serpuşlar giyenler de vardı.”

“Toplandıkları yerin ortasındaki peykeyi, daima misafirlerine tahsis ederlerdi. Bu peyke, kıymettar kumaştan yapılmış şilteler ve işlemeli yastıklarla döşenirdi. Ve misafirlere, hayret verecek derecede izzet ve hürmet gösterirlerdi.”

Yine İbn-i Batuta’dan öğreniyoruz ki eğer bir beldede iki zaviye mevcut ise misafirlerin vaziyeti biraz müşkülleşiyor. Çünkü her iki zaviyeden de davet vuku buluyor. Hatta misafiri paylaşamamak yüzünden, hâdiseler çıkıyor. Nihayet kura çekilmek suretiyle, misafiri kabul edecek zaviye kararlaştırılıyor.

Ahîler, hükümdarlara mahsus merasime de iştirak ediyorlardı. Ve bu suretle kendilerine, cemiyet hayatında bir yer veriyorlardı. Meselâ, Lâdik Sultanı İnanç Bey’e bayram alayı yapıldığı zaman, oradaki Ahîler de bu merasime iştirak ederlerdi. Bellerinde kılıçları olduğu halde bayraklarını açıp, davul ve nefirlerini önlerine katıp namazgâha gelirlerdi. Yanlarında birçok kurbanlık hayvan getirirlerdi. Merasimden sonra bunları mezarlıklarda keserek etlerini fakirlere tevzi ederlerdi (*dağıtırlardı*).

Ahî zaviyelerinin bazıları, son derecede, zengindi. Meselâ, Kayseri’deki Ahî Emir Ali’nin zaviyesi, âdeta servet ve sâmanın (*zenginliğin*) bir timsali addedilebilirdi.

Ahîler, aynı zamanda siyasî haklara da malikti. Hü-

kümdar olmayan memleketlerin hâkimiyetini, Ahîler deruhte etmişlerdi (*üstlenmişlerdi*). Bunlar, aynen hükümdarlar gibi keyfi emirler verirler, suçluları hapsedtirirler, taltif etmek istedikleri kimselere atlar silâhlar ihsan ederek hilatlar (*kaftanlar*) giydirirlerdi.

Ahîler, korumuş oldukları tarihin esaslarını Hazreti Ali'ye kadar çıkarıyorlardı. Ve Resulûllah Efendimiz'in İmam Ali hakkındaki bir sözünden ilham almak suretiyle bu tariki korumuş olduklarını iddia ediyorlardı.

Bektaşılık gibi bu Türk tariki de Alevilik temelleri üzerine kurulmuştu. Ve bütün efradını da, -tıpkı şövalyelerde olduğu gibi- silahlı şahsiyetler teşkil ediyordu.

Rivayete nazaran Resulûllah Efendimiz, sevgili yeğeni ve damadı hakkında

“*Lâ fitâ illâ Ali, lâ Seyfe illâ zülfikar*” demişti. Bunun manası:

“*Ali gibi mert delikanlı ve Zülfikar gibi kılıç yoktur*” demektir. İşte Ahîler de buradaki mert ve delikanlı manasına olan fita kelimesini almıştır. Civanmert manasına olan fütüvvet kelimesiyle yoğurmuşlar, tariklerinin esasını bu halita (*karışım*) üzerine oturtmuşlardı. Kendilerine “fitan” dedikleri gibi tariklerine de “fütüvvet” diyorlardı.

Vakıa Ahilik diğer Arap ve Acem tarikleri gibi, evrat ve ezkariyle, adap ve erkânıyla tam bir tarikat halinde değildi. Daha doğrusu, tarikat çeşnisi veren bir meslekten ibaretti.

Ahîlerin, hususiyetlerine dair en iyi malûmat veren memba (*kaynak*), Fütüvvetname'dir. Eserin muharriri (*yazarı*) bu mesleğin vazıları arasında Selman Farisi, Abbasi halifelerinden Nâsıreddinillah, Selâhaddin-i Eyyubi gibi zevatı göstermektedir.

Bu kitaba göre, Ahilik, tamamıyla Bâtını tariklere bağlı bir tarikattır. Nûrisevan zamanından kalma, 740 adabı vardır. Fakat bunların cümlesi, yalnız Ahîlerin şeyhleri tarafından bilinir. Ahîlere sadece, 124 adap öğretilir. Diğerleri tamamıyla sır halindedir.

Fütüvvet yolu, ikiye ayrılmıştır. Biri Hazreti Ali'ye, diğeri Ebubekir'e dayanır. Hazreti Ali'ye müntehi olan (*dayanan*) kısma Seyfi kolu denilir. Ebubekir'e dayanan ise. Kavli kolu tesmiye edilmiştir (*adı verilmiştir*).

Ahiliğin, Bektaşilikte hiçbir alâkası olmadığı halde, her iki tarik arasında bazı benzerlikler vardır. Bektaşîlerin musahip ve rehberleri olduğu gibi Ahilerin de iki, yol kardeşi, bir de yol atası vardır.

Tarike dâhil olanlar, derecelere ayrılmıştır. Tarikin öyle bir takım sırları vardır ki, ancak bu dereceler yükseldikçe kısım kısım anlaşılır.

Bütün bâtını tariklerinde olduğu gibi ahiliğin mahiyeti de esrarengizdir. Masonlarda olduğu gibi, tarike alınacak olan gençler, bir takım imtihanlardan geçirilir.

Uzun uzadıya erkân ve adapları olmamakla beraber, cemleri ve ayinleri -Ahilikten çok sonra teşekkül

etmiş olan- Bektaşiliğe müşabihtir (*benzerdir*). Nitekim Üçüncü Osmanlı padişahı Sultan Murad zamanında, Ahiliğin en büyük merkezi olan Ankara'nın zaptı üzerine Ahilerden birçokları Bektaşilere iltihak etmişler (*katılmışlar*); Hacı Bektaş-ı Veli'yi pir olarak kabul etmişlerdir.

Ankara'da Ahi Merkezi, âdeta bir hükümet gibi idare edilmekte idi. Mamafih Osmanlı orduları Ankara üzerine yürüdüğü gün oradaki Ahiler tarafından silahlı bir mukavemet gösterilmedi.

Ahilerden, "Dervişler Saltanatı"nı alâkadar eden şahsiyetler arasında, en evvel - Şeyh Ede Balı'nın biraderi olan - Ahi Şemseddin'i görüyoruz. Lâkin bu zat hakkında, hiçbir esaslı malûmata tesadüf edemiyoruz.

Fakat onun oğlu Ahi Hasan, Bursa'nın fethinde bulunan dervişlerindendi. Fetihden sonra Bursa'da, Beysarayı'na yakın bir yerde, kendisine bir zaviye tesis etmişti. Ve Şakayık Tercümesi'ne nazaran, âbid (*ibadet eden*) ve zahid bir kimse olup Bursa gençleri arasında Ahiliğin intişarını (*yayılmasını*) temin eylemişti.

Ahiliğin en mühim şahsiyetlerinden biri de Ahi Ören'di. Bu zat, cidden âlimdi. Zamanının olgun mu tasavvıflarından addedilmişti. Bu ilmi kıymetinden başka, debbağat (*dericilik*) san'atında da yekta olup, debağ (*tabak*) esnafı tarafından pir unvanı verilmişti. Mamafih bu zatın, Sultan Orhan devrinde hükümet işleriyle meşgul olduğu da tarihi kayıtlarla sabittir.

Diğer meşhur Ahilere gelince; Ahi Sinan - Ahi Tev-

man - Ahi Emir Ali - Ahi Çelebi - Ankara Ahilerinin en namdarlarından Ahi Hüsameddin Hüseyin - oğlu, Ahi Şerafeddin Mehmed - Bursa Ahilerinden olup, Düzme Mustafa Vakası'nda hakimâne tedbirleriyle Bursa şehrini hücumdan kurtaran Ahi Kıdem ile Ahi Yakub, Osmanlı tarihinde - pek hafif bile olsa, yine iz bırakmış olan şahsiyetlerdendir.

Bunların arasında. Ahi Ali Mısırî'nin Şam'da Ahi şeyhliği yaparak tarikatı orada neşre (*yaymaya*) çalışmış olması da, dikkate şayan bir keyfiyettir.

AHİLERİN AKŞAM YEMEĞİ

YUNUS EMRE

Dervişler Saltanatının en parlak zamanını teşkil eden Sultan Orhan devrinde mevcut bir derviş daha vardı ki, tarikat pirleri kadar şöhret temin etmişti. O da, Yunus Emre idi.

Yunus Emre, ilahi bir şairdi. Tapduk Emre isminde bir şeyhin dergâhında yetişmişti. Hassasiyeti, ince ve yüksek düşünceleriyle, bir Fatih gibi gönülleri teshir etmişti (*etkilemişti*). Hiç bir derviş, onun şöhretinin pâyesine vasil olamamıştır. Onun altı asır evvel gönüllerde kurduğu saltanatın tahtı, bugün bile münevverlerin (*aydınların*) ve sanat âleminin başında taşınmaktadır.

Yunus Emre, her devirde büyük bir alâka ile tetkik edilmiştir. Onun için kitaplar yazılmış, eserleri derin tahlillerden geçirilmiştir. Ve halk edebiyatının en şerefli mevkii ona verilmiştir. Hayrete şayandır ki, hiçbir şaire nasip olmıyan bu büyük şöhretin sahibi farklı bir köylü, nafakasını güçlkle topraklardan koparıp alan bir rençberdir.

Tapduk Emre'nin, Hacı Bektaş-ı Veli ile nasıl mülâkatta bulunmuş olduğundan pek muhtasar (*kısa*) bir surette bahsetmiştik. Şimdi bu efsanevi menkıbeye temas eden Yunus Emre hikâyesini nakledeyim:

Rivayetlere nazaran Yunus Sivri hisar civarında Sarıgöl denilen köyde yaşayan fakir bir köylü idi. Küçük bir tarlasında rençberlikle geçinirdi. Bir sene, kıtlık zuhur etti. Yunus'un geçim vaziyeti büsbütün müşkülleşti. Düşündü, taşındı. Aç kalmamak için çareler ararken, Hacı Bektaş-ı Veli'yi hatırladı. Çünkü ona dair birçok şeyler duymuş daha onu görmeden kerametlerine inanmıştı.

Yunus, derhal kararını verdi. Heybesine bir miktar Alıç yerleştirdi. Merkebine bindi. Sulucakarahöyük'e gitti. Büyük bir hürmetle Hacı Bektaş'ın huzuruna girdi. Hediye olarak getirdiği alıçı takdim ettikten sonra, vaziyetini anlatarak bir miktar buğday istedi.

Hacı Bektaş:

— Pekâlâ... Birkaç gün burada kal, dedi.

Hâlbuki Yunus'un düşüncesi, buğday alarak derhal geri dönmekti. Nitekim Hacı Bektaş'ın huzurundan çıkar çıkmaz bu düşüncesini müritlere de söyledi:

— Varın, erenlere söyleyin. Bana vereceğini versin de biran evvel yerime gideyim, diye rica etti.

Müritler, gittiler. Yunus'un ricasını Hacı Bektaş'a söylediler. Büyük mürşit gülümsedi:

— Sorun ona. Buğday mı, yoksa himmet mi ister?

Diye cevap verdi.

Yunus, gafil davrandı. Açlıktan korkarak:

— Buğday isterim, diye haber yolladı.

Hacı Bektaş ısrar etti:

— Buğdaydan vazgeçsin. İsterse, getirdiği alıcın her tanesini nefes edeyim, dedi.

Yunus, fikrini değiştirmede.

— Bana iyilik etmek istiyorsa, biraz buğday versin de gideyim, diye ısrar gösterdi.

Bunun üzerine Hacı Bektaş emretti. Yunus'a bir miktar buğday verildi.

Fakir köylü, büyük bir sevinçle dergâhı terk etti. Fakat bir müddet uzaklaştıktan sonra, kalbinde bir nedamet (*pişmanlık*) belirdi. Derhal geri dönerek, tekrar Hacı Bektaş'ın huzuruna girdi. Yerlere kapanarak af diledi.

Büyük mürşit, bu saf kölüyü affetti:

— Tapduk Emre'ye git. Senin bir kilidin vardır. Anahtarı, onun elindedir, dedi.

Yunus, Tapduk Emre'nin tekkesine gitti. Başına geleni nakletti. Tapduk onu dinledikten sonra:

— Pekâlâ, Seni, buraya alıyorum. Bize odun taşı, diye cevap verdi.

Yunus, tekkenin odunculuğuna başladı. Büyük bir sabır ve metanetle, tam kırk yıl odun taşıdı.

Odunların hep aynı şekilde olması Tapduk Emre'nin nazarı dikkatini celbetti.

Bir gün:

— Yunus! Bu doğru odunları nerede buluyorsun, dedi.

Kalbi, ilâhî bir vecd (*aşk*) ile çarpan Yunus:

— Şeyhim! Senin kapından içeri, eğri girmez, diye cevap verdi.

Kırk sene böylece geçtikten sonra bir gün tekke-
de bir meclis kuruldu. Bu mecliste Yunus Gûyende
isminde güzel sesli bir derviş bulunuyordu. İlahiler
söylüyordu. Oduncu Yunus da bir köşeye çekilmiş,
dinliyordu.

Birdenbire Tapduk Emre'ye vecd⁶⁰ hali geldi. Bir
müddet bihuş kaldıktan sonra, o aralık susmuş olan
ilahici Yunus'a:

— Bize bir ilâhî daha söyle, dedi.

Fakat Yunus Gûyende'ye öyle bir hal âriz oldu ki;
tek söz söylemeye imkân göremedi.

Bunun üzerine Tapduk Emre başını oduncu Yunus'a
çevirdi:

— Haydi, Yunus, sen söyle. Hünkâr Hacı Bektaş-ı
Veli'nin natukunu (*nutkunu*) hakladık. Artık senin kili-
dini açtık, dedi.

Yunus, son derecede sıkılgandı. O zamana kadar

60- Vecd: ilahi aşka dalarak kendinden geçme

sesini hiç kimse duymamıştı. Fakat Tapduk Emre'nin bu sözleri üzerine, derhal gözlerinin önünden bir perde kalktı. Hazin bir sesle, ilahiler söylemeye başladı.

İşte, Yunusun hayatı hakkında menkıbeler ve velâyetnamelerde tesadüf edilen rivayetlerin hülâsası bundan ibarettir. Fakat onun şahsiyeti hakkında, uzun ve ilmî tetkiklerden sonra meydana çıkan malûmat, büyük bir ehemmiyeti haizdir.

Bu büyük halk şairinin doğduğu yer hakkında ihtilâf (*anlaşmazlık*) vardır. Bazıları Sivrihisar'da dünyaya geldiğini söyledikleri gibi, Bolu civarında ve Sakarya ırmağ kenarında, Sarıgöl adındaki köyde doğduğu da iddia olunmaktadır.

Şiirlerinden anlaşıldığına göre, uzun seneler hak yoluna erişmeye gayret etmiştir. Ve nihayet, Tapduk Emre'nin irşadıyla, bu muradına ermiştir.

Yine şiirlerinden anlaşıldığına göre, halk arasına karışmamıştır. Sakarya'nın coşkun sularının tatlı ahenklerini dinleyerek, münzevi (*yalnız*) bir hayat yaşamıştır.

Tapduk Emre, Bâtını dervişlerinden olduğu için, Yunus Emre de mürşidin tarikini takip etmişti. Hatta Babaî tarikine mensup olması da muhtemeldir. Bu itibarla, -ham sofuların hoşuna gitmiyecek derecede laubali meşreptir.

Rivayetlere nazaran, uzunca bir zamanını, Sinan Ata isminde biriyle geçirmiştir. Bu zat, Cengiz istilâsı

üzerine Anadolu'ya hicret eden, Orta Asyalı bir Türk şeyhi ve Yesevi halifesidir. Yunus bundan, Yesevî tarikinin erkân ve abadıyla, tasavvufa ve Bâtınıliğe dair birçok şeyler öğrenmiştir.

Fakat daha kuvvetli rivayetlere nazaran Yunus üzerinde en fazla müessir olan şahıs, Tapduk Emre'dir. Menkıbelerde ve velâyetnamelerde Hacı Bektaş-ı Veli'nin irşat ettiğinden bahsolunan bu zat, Yunus Emre'yi tam kırk sene tesir ve nüfuzu altında bulundurduktan sonra artık ona bir post (*makam*) vermiş:

— İki aslan bir postta yakışmaz, diye, halkı irşat etmek için Sakarya sahillerine göndermiştir.

Bazı menkıbelere göre Yunus, tam kırk sene Tapduk Emre'nin dergâhında sulûk devresini geçirdikten sonra mürşidinin emriyle diyar diyar dolaşmıştı. Bazı menkıbelere nazaran da Sakarya sahillerinde inzivaya çekilerek – asırlardan beri kıymet ve ehemmiyetini kaybetmemiş olan - o safiyane şiirlerini yapmaya başlamıştır.

Bu şiirler, onun şöhretini yavaş yavaş muhitine yaymış, kısa bir zaman zarfında, o da halkın ruhunda manevî bir saltanat sürmeye başlamıştır.

Yunus, etrafına birçok perestîşkârların (*fazla sevgi ve hürmet gösterenler*) toplanmasına rağmen basit ve sade derviş hayatını değiştirmemiştir. Hayatını, tam bir inziva ve tevazu (*alçak gönüllülük*) içinde geçirmiştir. Dervişlere pek cömert davranan sultan Orhan'a intisap etmediği (*bağlanmadığı*) gibi devlet erkânı ile de temasa

gelmemiştir. Ve nihayet, belki de küçük bir hücreden ibaret olan zaviyesinde, o ilâhî şiirlerini terennüm ederek, âşık bir pervane gibi, sesiz sedasız can vermiştir.

Altı asırdan beri şiirleri tekkeden tekkeye ve elden ele gezen bu büyük şairin medfeni (*mezarı*) bile belli değildir. Bursa'da, Yeşil civarında Sile mahallesinde, Sadiye tarikine ait Abdürrezzak Dergâhındaki üç mezardan biri, ona aftolunmaktadır.

Aynı zamanda, Saruhan Sancağının Kula ve Salihli kazaları arasında Emre adlı küçük bir köy vardır ki bu köydeki eski bir türbenin içindeki mezarlardan birinin de ona ait olduğunu iddia edenler vardır.

Keçiborlu kasabası civarında bir köyde, Yunus'a ait bir mezar gösterilir. Bunlardan başka, Erzurum Ovası'nın üzerinde yükselen Palandöken Dağı'nın yamaçlarında, Uncu (*Dutçu*) adında bir köy vardır ki, oradaki bir mezarın da Yunus Emre'ye ait olduğu rivayet olarak, o köyde her namazdan sonra, onun ruhuna dualar edilir.

Fakat en kuvvetli tahminlere nazaran (*göre*) bu zatın mezarının, Sakarya sahillerinde hayatının son zamanlarını inziva içinde geçirdiği zaviyesi yakınlarında bulunması pek muhtemeldir.

Hammer de, tarikatlar hakkında, şu satırlar vardır:

“Bir tarikat tesisiyle yahut hayatlarının kutsiyetiyle (yüceliğiyle) iştihar eden (tanınan) şeyh ve dervişlerin

mezarları, Osmanlı milleti tarihinde kahramanların, fatihlerin kabirlerinden az mühim değildir.”

Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatına (*kaderine*) karışan dervişler hakkında müverrihin (*tarihçinin*) söylediği bu sözlere inanmak lâzım gelir. Meselâ, Sultan Orhan'ın samimi bir şekilde ihtiramına (*saygısına*) mazhar olan Geyikli Baba'nın, Doklu Baba'nın, Abdal Musa'nın, Abdal Murad'ın menkıbeleri üzerinden, altı asra yakın bir zaman geçtiği halde, bunlara karşı gösterilen alaka ve ihtiram (*saygı*), eski kuvvetini kaybetmemiştir. Bunların kabirleri, daha hâlâ samimi bir hürmet ve tazimle ziyaret edilmektedir.

Bursa'nın fethi esnasında, bu dervişlerin göstermiş oldukları kahramanlıklarına bizzat şahit olan Sultan Orhan, ecdadının Orta Asya'dan getirdikleri saf aşiret zihniyetlerini muhafaza ettiği için siyaset entrikalarını aklından geçirmemiş. Sakarya sahillerinde ve Keşiş Dağı eteklerinde kurulan tekkelerin, devlet ve milletin bünyesinde husule getireceği zararları keşfedememiştir. Bunun içindir ki kendisi bunların manevî himmet ve hizmetlerinden medet umarak zaviyeler ve tekke-ler inşa ederken, oğlu Süleyman Paşa ile diğer devlet erkânı da onun hislerine iştirak etmişler, onlarda kendilerine dervişlerden mürşitler ve rehberler seçmişlerdir.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin ordu üzerinde kazanmış olduğu tesir ve nüfuza rağmen Mevlevî Tariki de halkın münevverleri (*aydınları*) ve yüksek zümresi arasın-

da gitgide inkişaf etmiştir (*gelişmiştir*). Nitekim Sultan Orhan'ın Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlanmasını mukabil oğlu Süleyman Paşa da Hazreti Mevlevî'nin tarikine intisap etmiş (*bağlanmış*), henüz teşekkül etmiş olan tarikin sikke ve hatta elbisesini giymek suretiyle bizzat dervişler camiası arasına girmiştir.

Tarikatların, yeni Türk –yani Osmanlı- hükümetini istilâsından bahseden bazı müverrihler (*tarihçiler*), İran, Turan ve Arabistan'dan gelen tariklerin adedini yetmiş ikiye kadar çıkarmışlardır. Fakat bunda bir hayli mübalâğa vardır. Tarihi tetkiklerden anlaşılıyor ki, Osmanlı devletinin kurulduğu zaman Anadolu'da mevcut olan tariklerin adedi, on ikiden fazla değildir. Gitgide bu tariklerden bir takım kollar doğmuştur. Ve bunlara yenileri de inzıam ederek, Osmanlı Türklerinin bünyesine karışan tariklerin adedi, otuz altıyı bulmuştur.

Şu büyük hakikati de kabul etmek lâzımdır ki, henüz dini ve mezhebi siyasetten haberdar olmayan o zamanın saf Türkleri, karma karışık akidelerin halitası (*alaşımı*) olan bu tarikleri, muhtelif zihniyetlerle kabul etmişlerdir.

Mevlevî tarikinin ahenktar sima ve musikisine, tantanalı şiir ve mesnevîsine meftun (*hayran*) olan yeni Osmanlılar, Seyyid Ahmet Rufai'nin tarikine de büyük bir hayranlık duymuşlar, keskin kılıçları karınlarına batıran, ateşler yutan, sivri şişleri avurtlarına batıran Rufai dervişlerinde, tarikat müessisinin (*kurucularının*) kerameti olduğuna inanmışlardır.

Diğer tariklerde, yine böyle esrarengiz adap, erkân ve usulleriyle halka merak ve heyecan vermiştir. Bunların hakiki kıymet ve mahiyetini idrak edemeyen cehalet yüzünden tarikatlar gittikçe genişlemiş, inkişaf etmiş, bir taraftan ham sofuluğun tesirleri diğer taraftan da dervişliğin ruhları meskenleştirmesi, altı asır müddet zarfında, milletin bütün terakki (*ilerleme*) unsurlarını kösteklemiştir.

Birinci Sultan Murad'ın, babası Sultan Orhan kadar dervişlere ehemmiyet vermediği aşikârdır. Bu da, Ahilere karşı yaptığı hareketten ve Ankara'yı zapt ederek onların manevî saltanatına büyük bir darbe indirmesinden anlaşılmaktadır.

Bu hükümdarın devrinde, belli başlı bir tarikat hareketi görülmemiştir. Ve Şeyh Cemaleddin isminde bir mutasavvıftan başka da, tarikat erbabından hiç kimse teferrüt etmemiştir (*çıkmamıştır*).

Cemaleddin'in asıl ismi, Mehmed'dir. Dördüncü batından, İmam Fahreddin Razi'ye dayandığı rivayet edilmektedir. Yüksek ilim kuvvetine binaen, Karaman'da, Aksaray kasabasındaki Zincirli Medrese'ye müderris olarak tayin edilmiştir. Zamanını, dervişlikten ziyade ilim ve irfan ile geçirmiştir.

ŞEYH MEHMET KÜŞTERİ

Dervişlik hareketi pek sönük geçen Sultan Murad devrinde, Şeyh unvanını taşıyan bir zat vardır ki, ihmal edilmesi caiz değildir. Bu da, Şeyh Mehmed Küşteri'dir. Bu zat da, dervişliğin Anadolu'da revaç(*alaka*) bulduğunu duyarak İran'dan gelmiş, bir hayli gezip dolaştıktan sonra, Bursa'da yerleşmiştir.

Bu zatın İranlı olduğu Küşteriliğinden de anlaşıldığı halde, onun Arabistan'dan geldiğini iddia edenler az değildir. Mamafih, aslen İranlı olup sonradan Arabistan'a ve Arabistan'dan da Anadolu'ya geçmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Bunların hangisi doğru olursa olsun bu zatın şahsiyeti büyük bir ehemmiyete haizdir (*sahiptir*). Çünkü asırlardan beri intikal eden rivayetlere nazaran, Arapların tayfi - hayâl dedikleri oyunu Türkçeye adapte etmiş, Karagözün esasını vaz eylemiştir.

Şeyh Küşteri'nin, Sultan Orhan devrinde Bursa'ya geldiğini rivayet edenler olduğu gibi, bu gelişin birinci

Sultan Murad ve hatta Yıldırım Beyazıt zamanlarına tesadüf ettiğini iddia edenler vardır.

Vefat tarihi de esaslı bir surette tespit edilmemiştir. Eğer bazılarının rivayetlerine nazaran (göre) 768 – 1366 tarihinde vefat ettiği kabul edilirse, Birinci Sultan Murad devrinde, 803 – 1400 tarihi kabul edildiği takdirde, Yıldırım Sultan Beyazıt devrinde yaşamış demektir. Mezarı Bursa’da, Çekirge yolu üzerindedir.

Küşteri, bir şeyh olduğu halde, Karagöz gibi amiyane (*sıradan*) bir oyunun esasını nasıl vaz etmiştir? Bu dikkate şayan bir keyfiyettir.

Fakat evvelâ şu hakikati kabul etmek lâzımdır ki, Karagöz oyununun aslını teşkil eden tayf-ı hayâl (*hayali görüntü*) oyunu, Araplar arasında, hakiki hayatın ibret alınması lâzım gelen bir makes (*yansıma*) olarak telâkki edilmiştir. Hatta Muhiddin-i Arabî gibi mühim bir zat bile bu oyundan bahsederken:

“Küçük çocuklar bu perdenin mahiyetinden gafil-dirler. Onun karşısında neşelenirler, gülüşürler, eğlenirler. Ve öyle insanlar vardır ki onlar da bu oyunu seyrederken tıpkı çocuklar gibi hareket ederler. Hâlbuki hayal oyununda, ibrete şayan bir hakikat vardır. Onu temaşa (*seyir*) etmekle hayat ve hâdisattan ders almalıdır.” Demiştir.

Rivayete nazaran (göre) Şeyh Küşteri hoş sohbet ve nekre (*hazır cevap*) bir adammış. Her zaman etrafına, onun meclisinden hoşlanan birçok dostları toplanırlarmış. Bir gün Küşteri, düşünmüş taşınmış. Onlara

lâtifelerle karışık bir mevzu içinde ibret dersleri vermeyi kararlaştırmış. Arapların tayfı hayal dedikleri oyununu esas tutarak, Karagöz Oyunu'nu hazırlamış. O sırada, bir meseleden dolayı padişah müteessirmiş (üzgünmüş). Onun bu kederini tatil etmek lâzım gelmiş. Hemen Şeyh Küşteri saraya davet edilmiş. O kadar muvaffakiyetle bir Karagöz oynatmış ki, padişah bütün derdini unutuvermiş.

Bu hikâyenin hakikat olduğunu teyit edecek hiç bir delil mevcut değildir. Ancak şu var ki muhtelif şekillerde halk kütlelerinin kalplerine nüfuz eden şeyhler ve dervişler gibi, Şeyh Küşteri de Karagözcüler tarafından pir ittihaz(*kabul*) edilmiş. Asırlardan beri beyaz perdenin önünde onun ismi söylenmiştir. Ve daha hâlâ da söylenmektedir.

GÜLŞENİ DERVİŞİ

EMİR SULTAN

Birinci Sultan Murad'ın ehemmiyet vermediği şeyhler ve dervişler, onun oğlu, Yıldırım Beyazıd devrinde yeniden ikbal mevkiine geçmişlerdi. Kahramanlığı kadar zevkperest olmasına rağmen bu hükümdar hem ilim ve irfan ehlini ve hem de dervişleri sever; onlara hürmet ederdi.

Şeyh Şemseddin Mehmed Buharî, o azametli hükümdarın evvelâ şahsî dostluğunu kazanmış, sonra da damatlık şerefine iktisap etmişti(*erişmişti*).

Asıl ismi Mehmed olup Buhara'dan gelmiş olan bu âlim şeyh Anadolu'da uzun seyahatler yapmış; Konyalı Sadreddin ve saire gibi bir takım yerli ulemanın meclislerinde de bulunarak feyz almıştı.

Kendisi, Halveti tarikine mensuptu. Gerek seyahatleri esnasında ve gerek Bursa'ya yerleştikten sonra, birçok kimseleri irşatta bulunmuştu.

Az zaman zarfında, Sultan Beyazıd'ın son derece teveccühünü (*ilgisini*) celbetmişti. Padişah harplere giderken ona kendi eliyle kılıç kuşatır ve dua ederdi.

Nail olduğu ikbal ve şeref o kadar büyüktü ki, onun ismi bile söylenmiyerek kendisine Emir Sultan unvanı verilmişti.

Bu zat, Yıldırım Beyazıd gibi sert ve mağrur bir hükümdarın fazla miktarda içki içtiğini yüzüne vuracak kadar cüret göstermişti.

Rivayete nazaran, Bursa'nın ilk İslâm abidelerinden olan Ulu Cami yapılmış bitmişti. Yıldırım Beyazıd, yanına Emir Sultanı alarak camii gezmeye gitti. Her tarafını gezip beğendikten sonra, Emir Sultan'ın da bu hususta fikrini almak istedi.

Nasıl, camiye beğendiniz mi? Dedi.

Emir Sultan, manalı bir tebessümle gülümsedi:

Çok hoş. Allah, cemaatini bol etsin. Yalnız bir şey noksan, dört tarafında birer meyhane eksik, diye cevap verdi.

Yıldırım Beyazıd, o mutaassıp şeyhin bu garip cevabını hayretlerle karşıladı.

Aman şeyhim. O ne demek, diye sormaya mecbur kaldı.

Emir Sultan, hiç tereddüt etmedi:

Padişahım! İnsanın kalbi, Allah'ın kıblegâhıdır. Siz, o kıblegâhı taşıyan vücudunuzu gece ve gündüz içki ile alelade ettikten sonra, caminin dört köşesine birer meyhane yapmakta ne beis var? Diye mukabele etti.

Emir Sultan'ın bu sözleri, Yıldırım Beyazıd'ın

üzerinde o kadar büyük bir tesir husule getirdi ki, - rivayete nazaran o günden itibaren içkiye tövbe etti.

Emir Sultan, yalnız Yıldırım Beyazıd'ın hürmetini kazanmakla kalmamış şöhreti bütün Anadolu'ya yayılarak birçok perestîşkârlar celbeylemiştir. Fakat en mühim bir tarikin rehberlerinden olduğu halde, bir şeyh gibi postnişinlik etmedi (*posta oturmadı*). Zamanını, halka vaaz ve nasihatle geçirdi. Arkasında, sönmiyen bir iz bırakarak 833- 1430 tarihinde fâni hayata veda etti.

Mamafih, hiçbir post (*makam*) boş kalmıyordu. Halkın gönüllerinde saltanat süren bu şeyhlerden ve derişlerden biri göçüp giderken, derhal diğeri yetişiyordu.

KALENDERİ VE MEVLEVİ DERVİŞİ

HACI BAYRAM VELÎ

Emir Sultan Bursa'da, hakikaten bir hükümdar gibi uzun yıllar saltanat sürdükten sonra, fâni cihandan, gerçekler diyarına giderken, Ankara'da yeni bir Şeyh meydana çıkmak üzereydi.

Bu zatın adına, Bayram deniliyordu. Ankara civarında, Sol ismindeki köyde doğmuştu. Halk arasına karışmıyordu. Günlerinin uzun saatlerini, vecd (*aşk*) ve istiğrak (*coşku*) içinde geçiriyordu.

Daha çok genç iken, Ankara'ya geldi. Şeyh Hâmid'in tekkesine intisap etti (*bağlandı*). Orada hem tarikatın erkân ve ayini, hem de okuyup yazmayı öğrendi. Sonra, mürşidinden izin istedi. Hicaz'a gitti. Hacc'dan döndükten sonra Mısır ve Suriye'de kalarak ilim ve faziletine inkişaf (*açılım*) verdi.

O sırada Kayseri'den Aksaray'a gelen Şeyh Hâmid hastalanmıştı. Hacı Bayram, mürşidinin hastalığını duyar duymaz, duramadı. Kalkıp Aksaray'a geldi. Vefatına kadar, Şeyh Hâmid'e hizmet etti. Bu esnada

bir kat daha batınını temizliyerek, artık tamamıyla mürşidi kâmil mertebesini ihraz eyledi (*kazandı*). O derece seyri sülûk'ü⁶¹ ihtiyar eyledi ki, veli sıfatını da, o esnada kendisine verildi.

Hacı Bayramı Veli, mürşidinin vefatına kadar onun yolunu takip etti. Fakat şeyh Hâmîd'in vefatından sonra, kendi namına tesis ettiği Bayramiye Tariki, az zaman zarfında büyük rağbet kazanarak halk arasında yayılıverdi.

Bu suretle, Anadolu'da manevî saltanat süren tariklerin arasına bir tarik daha karışmış oluyordu. Bu da, Hacı Bayram Veli'nin şöhretini bir kat daha genişletiyordu.

Onun bu şöhreti, o sırada Edirne'de bulunan Yıldırım Beyazıd'a kadar aksetti.

Padişah:

Eğer bu taraflara bir seyahat eder de bizlere ellerini uydururlarsa pek memnun olurum, diye kendisine haber gönderdi.

Hacı Bayramı Veli, bu davete icabet etti. Kalkıp Edirne'ye gitti. Fakat Yıldırım Beyazıd ile görüşmeden evvel - padişahın da Cuma namazı kılmak için gelmiş olduğu - camide kürsüye çıkarak öyle bir vaaz verdi ki Yıldırım da dâhil olmak üzere, dinleyenleri hayretlere gark etti.

61- Seyri sülûk: Takib edilecek usûl. Bir terbiye yoluna girip devam etme. Tarikata devam etme.

Padişah onunla biran evvel görüşmek istedi. Camiden çıkar çıkmaz sarayına getirtti. Uzun süren bir mülâkattan sonra:

Şeyhim! Sizin güzel şiirler söylediğinizi de işittim. Bunlardan birini olsun sizin ağzınızdan dinleyebilir miyim? Dedi.

Hacı Bayramı Veli, gülümsedi. Padişahı irşat etmek istedi. Mutasavvıflar arasında büyük *bir kıymeti haiz olan*;

*Bilmek istersen seni,
Can içinde, canı ara,
Geç canından bul anı,
Sen seni bil, sen seni...*

Diye başlayan ilahisini terennüm etti. İlahi, Yıldırım Beyazıd üzerinde büyük tesir yaptı. Hacı Bayramı Veli'ye hürmeti bir kat daha arttı. Bir müddet onu sarayında izzet ve ikram ile misafir ettikten sonra, birçok ihsan ve in'amlarda (*iyiliklerde*) bulunarak Ankara'ya gönderdi.

Bu hâdisе Hacı Bayramı Veli'nin şöhretini bir kat daha arttırdı. Kurmuş olduğu dergâh, birçok aşk ehli ile dolmaya başladı. Artık her taraftan kıymetli hediyeler yağıyor, hazineler dolusu paralar birikiyordu. Fakat Hacı Bayramı Veli, bunların hiç birine eline sürmüyor. Bütün onları, müritlerine yedirip içiriyordu. Kendisi, tekkesinin arka tarafındaki bir tarlaya ekip biçtiği burçak ile geçiniyordu.

Aradan, seneler geçti. Hacı Bayramı Veli ihtiyarlamış, büsbütün inziva köşesine çekilmişti. O sırada birçok saltanat değişiklikleri olarak saltanat makamına ikinci Sultan Murad gelmişti. Bu Padişah da Hacı Bayramı Veli'yi görmek istedi. Fakat şeyh, uzun bir seyahate tahammül edecek vaziyette değildi. Bundan dolayı padişah'tan özür diledi.

Fakat sarayda, diğer tariklere mensup olan birtakım adamlar vardı. Bunlar, Hacı Bayramı Veli'nin gittikçe yayılan şöhretini kıskanıyorlar, bilhassa Bayramiye Tarikini kazandığı rağbeti çekemiyorlardı. Bu kıskanç saray adamları, Hacı Bayramı Veli'yi padişahın gazabına uğratmak için bu fırsatı kaçırmadılar. Onu Sultan Murad'ın gözünden düşürmek için ifsadatta (*fesatlıklarda*) bulunmaya başladılar. Hacı Bayramı Veli - keramet kuvvetiyle - Bu tezvira vakıf olmakta gecikmedi. Manevî kuvvetine dayanarak kalkıp Edirne'ye gitti.

Sultan Murad, işittiği sözlerden dolayı şeyhi bir hayli soğuk karşıladı. Fakat kısa bir mülâkattan sonra, onun fazilet cevherinin kıymetini anladı. Derhal yerinden kalkıp elini öperek, af diledikten sonra:

Duana muhtacım, şeyhim, demeye mecbur kaldı.

Bütün hayatı, büyük bir sadelikte geçmiş olan bu tarikat vazı da, 1429 - 833 senesinde, beka âlemine göçüp gitti. Fakat ölümünden sonra, onun kabri üzerine mükellef bir türbe inşa edildi. Bu onun manevî saltanatının en beliğ bir ifadesi idi.

“Dervişler Saltanatı”nın günden güne gelişmesi, memlekette yeni yeni tarikat müesseselerinin kurul-

malarına revaç vermekte (*yol açmakta*) idi. Artık şehirler, muhtelif tarikatların birer kaynaşma merkezi haline gelmişti.

Yalnız bu tarikler, köylere girmiyorlardı. Fakir, basit, her türlü anlayıştan mahrum köylülerle yaylalardaki göçebe Türkmen aşiretlerini, beğenmiyorlar, onlara iltifat göstermiyorlardı.

Her sınıf ve zümreyi, hatta her sanat ve ticaret şubesini, bir tarik elde etmişti. Bu tariklerin pirleri, mürşitleri, şeyhleri ve rehberleri onları âdeta himaye etmekteydi.

İptidai bir şekilde olsa bile, her tarafta tekkeler, dergâhlar, zaviyeler, hankahlar⁶² kuruluyordu. Mevlevî dergâhlarının ney ve kudüm seslerine karışan Mesnevî ve gazel ahenklerine mukabil; diğer tariklerin tekkelelerinde de istiğfar⁶³ feryatları, tef ve ilahi nağmeleriyle coşan dervişlerin göğüslerini paralayan hıçkırıklı tevhit sadaları işitiliyordu.

Mamafih köyler de, “Dervişler Saltanatı”nın himayesinden mahrum kalmamıştı. Tıpkı Sultan Osman devrinde olduğu gibi, Orta Asya’dan akın akın gelen Bâtını dervişleri ile Hacı Bektaş-ı Veli’nin müritleri de, yavaş yavaş köylerde ve yaylalarda yerleşiyorlardı.

62- Hankah (hangâh): Allah rızası için ve misafirleri minnet altında bırakmamak ihlâsı ile fakir ve dervişlere ve talebe-i uluma yemek verilen ve misafir edilen yer.

63- İstiğfar: Afv dilemek. Cenab-ı Hak’tan kusurlarının affedilmesini, günahlarının bağışlanmasını dilemek. Tevbe etmek. Yalvarmak. “Estağfirullâh” demek.

Tam bu satırları yazarken elimize geçen mühim bir vesika (*belge*), o kaynaşma âleminin ilmi bir şekilde tasvirini ifade etmektedir. Bu vesika, aziz okuyucularımızı bir kat daha tenvir edeceği (*aydınlatacağı*) için, aşağıya aynen derci (*yayınlanması*), faydalı addedilmiştir:

“Hacı Bektaş-ı Veli’nin Kırşehir’ne gelip gittiğini ve nihayet, Kayseri’den avdetinde Suluca Karahöyük’te tecerrüd⁶⁴ ve inzivaya çekildiğini Âşık Paşazade kabul ediyor. Fakat bu geliş gidişi, büyükbabası Âşık Pâşâyı Veli namına kaydetmek istediği anlaşıyor.

“Hacı Bektaş’ın Kırşehir ve civarında bulunuşu belki bir tesadüftür, belki de değildir. Fakat Eskişehir, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Lâzende ve hattâ Eflâki’nin rivayetine göre Konya seyahatlerinde bulunan bu zatın nihayet dönüp dolaşarak yine Kırşehir’ne gelmesi, bir tesadüf olmasa gerektir. O halde biz de bunun sebebini tahlil edebilir miyiz?

Hicretin 700’üncü yılı biterken Anadolu da esaslı iki hareket vardı, Karaman ve Osmanlı beylerinin mevzii hareketleri ve teşekkül devreleri, Karaman beyleri, Ankara – Karahisar hattının cenub ve şark kısmında ve Konya merkezinde birleşeceklerdi.

Osmanlı beyleri de garbde kılıç ve balta ile kendilerine yurtluk vücuda getirmekteydi.

Moğol yarlıklarının (istilacılarının) tesiri Anadolu’da bilhassa şark ve merkezlerde elân buyuruk veriyordu.

64- Tecerrüd: Dünyadan alâkasını kesip, Allah’a yönelme, ibadetle meşgul olma.

Hattâ Haleb’de yazılan velâyetnamede Hacı Bektaş-ı Veli’nin biraderi, Lârende civarında bir Moğol muharebesinde şehit düşmüştür. Hacı Bektaş’ın tekkesinde elân mahfuz olması lâzım gelen meşhur “Kara Kazan”, bu muharebede Moğol kumandanlık karargâhının aş kazanı olarak iğtinam edilmişti (ganimet olarak alınmıştı). Hacı Bektaş’ın nefesi, himmeti, onun kıyamet gününe kadar bereket ve feyzini temin ettiği söylenir.

İşte böyle mücadele ve muharebe devresinde, Orta Anadolu biraz fazla sükûnet ve istirahat içinde idi. Bu sükûnet mıntakasının en emin yeri nisbeten Kırşehir’di. Zaten orası bir otlak, mera gibi bir yerdi.

Ankara’da Ahîler, Amasya’da Baba İlyas Horasânî’nin tevabii, Kırşehir’de ise Âşık Pâşâyı Veli, Âhî Ören Veli, Şeyh Süleyman Veli gibi üç mühim sima vardı. Şeyh Âşık Paşa, Muhlis Paşa’nın oğlu, Şeyh İlyas’ın torunu idi. 670’de doğmuş, 733’de vefat etmişti.

Şeyh Ülvan namile maruf olan Âhi Oran, Hacı Bektaş-ı Veli’nin en hâs halifelerinden idi. Şeyh Mahmud Şebusteri’nin Gülşeni Râz ismindeki çok kıymetli eserini Türkçe tercüme etmiştir. Bunun güzel bir nüshası, Hacı Bektaş-ı Veli’nin kütüphanesinde mahfuzdur.

Şeyh Süleyman Veli ise, sekizinci asrı hicri iptidalarında (hicri 8.asır başlarında) “Tezkire-i Evliyâ”yı yazan, ilk Türk dilcilerinden olması lâzımdır. Sinan Paşa’nın yazdığı Tezkire-i Evliyâ başkadır. Sonra da, Âşık Emre’yi biliyoruz. Hacı Bektaş-ı Veli’nin en sevgi-

li müridi olan Tapduk Emre'nin mürididir, 743'de vefat etmiştir.

Kırşehir'de bir de Cace Bey Medresesi buluyoruz... Alâaddin Keykubad Selçuki'nin Cace Bey namına yaptırdığı bu medresenin mümtaz bir hususiyeti kayda şayandır.

Bu medrese, Kahire'de Sultan Hasan Medresesi'nin tesis tarzına benzer. Sultan Hasan Medresesi, bütün İslam âleminin en zengin evkafına ve en metin inşaa tarzına malik, kale gibi bir âbidedir. Onun başlıca bir hususiyeti vardır ki o da, dört mezhebe mahsus dört revakı ve dört imam teşkilâtına malik olduğu halde, bir de "revakı hikmet" olarak ayrıca bir felsefe dershanesi açmasındadır.

İşte, Cace Bey Medresesi denilen Kırşehir'in bu yegâne medresesi de, aynı esas üzerine teşkil edilmiştir. Dört mezheb ve hikmet dershanesi kurularak, Sultan Hasan Medresesi'ne benzetilmiştir.

Şüphe edilemez ki Konya'daki Karatay Medresesi ile Cace Bey Medresesi aynı günlerde, aynı derecede faaliyette bulunacaklardı. Konya, o zaman artık Fars edebiyat ve lisanının adetâ kaynağı halindeydi. Halbuki hücre bir köşede Kırşehir de üç beş âşık toplanmış, bunlar da, Türk dilini diriltmek için bütün gayretlerini sarfetmekte idiler.

Tapduk Emre'nin müridi olan Yunus Emre'nin saf ve çoban edalı, mütecahilâne⁶⁵ görgüsü, hisleri, bilgisi

65- mütecahilâne: Bilmiyor görünerek, bilmezlikten gelerek.

yanında, daha doğrusu tasavvuf lisani ile Marifet zihri-
ni tahlil ederken, Âşık Paşayı Veli de, Mesnevî'ye rakîp
olan mefkûresiyle Garibname'sini yazıyordu.

Bu Hacı Bektaş gününün yârani, her halde müspet
bir gayeyi idrak etmişlerdi. Konya'ya, İran'a, Arab'a
karşı o zamana kadar görülmeyen bir hususi tavırla,
yalnız ve yalnız Türkçülüğü takip etmekteydi.

Bu ifademizi teyit için, Âşık Paşayı kendi diliyle söy-
letelim:

Kamu dilde var idi zabt-ı usul
Bunlara düşman idi cümle usul
Türk diline kimse bakmaz idi,
Türklere her yiz gönül akmaz idi,
Türk dahi bilmez idi ol dilleri.

Bu Garibname'nin geldi dile
Kim bu dil ehli dalıt mâna bile
Türk dilinde yani mâna bulalar.
Fikri irfan eyleyip can olalar,
Dile bakub mânayı hor görmeye
Yol içinde birbirini yirmeye

*Tâ ki mahrum kalmaya Türkler dahi
 Bu kitabın hatmi öş oldu tamam.
 Topdoluyuz destan geldi tamam
 Bitti yüz otuz yılında Hicretin
 Sözü erdi hatmine bu fikretin.*

*İşte bütün samimiyet, bütün ruhile zavallı
 Türkün mâneviyatına bihak bir mürşid gibi âşıkane,
 niyazkârane (yalvararak) hitab eden ilk Türkçü rehakâr
 (kurtarıcı) rehberiyani Âşıkpaşaman kimi nezh edecektir
 (temizleyecektir)?*

*Bundan başka Hacı Bektaş'ın Muhit-i An'ının başka
 bir hususiyeti de yine Garipname'nin o özü garibinden
 ve "Mebde-i Tekvin" bahsinden dinleyelim.*

*Kendusune, kendusu naz eyledi,
 Kâfi, Nesvane ordu bir saz eyledi.
 Kâfi nundan koydu nefimata usul
 Kim işitti ilk anı ol oldu, kul
 Akli küldür adı maruf ol kulun
 Kamu kuldan ol gelupdur, ol bilun
 Sazı ilkin ol işitti saldı yâs
 Fi veya ol, kânî nuna oldu baş.*

*Bir kere Kırşehir'in mütevazı köşe bucağı gibi çok
 harareti bir Türk ocağı gibi köpürüyor. Orada ilim, din,
 dili Türkleşiyor.*

Türk diline kimse bakmaz idi.

Türklere her giz gönül akmaz idi.

Îlâhi! Bu, ne garip bir iddia. Türk, bânî, müessis, fâtihtir, din müdafî Türk'ün diline kimse bakmaz. Türklere, gönül akmaz.

Bunu söyleyen, bunu yazan, bir Türk.

Tabiidir ki onu yazan Türk'ün hakkı vardı. Doğru söylüyordu.

Türk biliyordu ki, kendisi bilfiil hâkim ve zamanının müridi idi. Fakat yazık ki dili yoktu.

Kendi varlığını kılıç ve bazusuna medyun (borçlu) olan Türk. Medeniyet sahasında tebaasının mahkûmu olup kalıyordu.

Türkü bu hars (kültür) esaretinden kurtarmak için, kendi milli harsiyle (kültürüyle) yaratılmış ve kâinat manzumesi yaratmak gerekti. Dikkat edilirse Âşık Paşa da, "Mebhas-ı Tekvini" (yaratılışın ilmini) Türk sazının varlığı ile tefsire Obaşlamıştı. Kendisi gibi Türkler biliyordu ki Türk sazı, Şakan'ın, halk ve mabudla (Gök Tanrı ve yersularıyla) birleşme vasıtasıdır. Türk, bu sazın telinden kopan seste lâhutî (ilahi) seda görmeye alışmıştı. Onun için, kendi mefkûresine uygun bir şekilde söylemeye mecbur kalmıştı.

Sazın nazlı tellerini titretmek, iradesini göstermek lâzım. Çıkan nağmeler, hilkate (yaratılışa) sebep ve salihate (iyi amellere) bâdi (vesile) olur.

Neyi tekvin (yaradılış) sırrına mazhar eden Mesnevî'ye

mukabil, Türk de kendi sazının dilinden aynı esrarı (sırları) dinleyecekti.

İşte. Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı ve öldüğü günde, onun kuracağı bir mefkûrenin temelleri için mevcut olan malzeme bunlardan ibaretti.

Yunus Emre kimden ilham almış olursa olsun, onun tasavvuf felsefesinde kabul ettiği fikirler, Hacı Bektaş-ı Veli'nin fikirleri idi.

Bu devre ile başlayan Türk millî harsı (kültürü) altı asır daha yalnız muhafazakâr olarak devam etmelidir.

Şark İslâm âleminde ilk cumhuriyetler doğup ölürken, Fars dili dirilmişti.

Âşık paşa ve Hacı Bektaş ile başlayan Türk dili harekâtı, yine şark islâm muhitinde Türklerin tesis ettiği cumhuriyet devresine kadar bazan durgun ve hattâ bazan mürteci safahat içinde çırpınmıştır.

Hacı Bektaş-ı ve onu takip eden Hacı Bayram, Hacı Şaban gibi yalnız Türkçe din ve âyin yapan müesseselerin Türkiye camiası üzerinde yaptığı harsi(kültürel) tesiri çok samimi surette taharri ve tetkik etmek, ehemmiyetli bir mevzudur.”

Muhterem müdekkik (inceleyici) Baha Said Bey'in bir makalesinden kısmen naklettiğimiz şu makale de gösteriyor ki, artık Anadolu da milli ve harsı (kültürel) mefkûreler çarpışmaya başlamış; “Dervişler Saltanatı”, daha fazla alâka uyandıracak bir hal almıştı.

Türk harsının (kültürünün) müdafaa vasıtalarından birini teşkil eden Türk sazı da aynı zamanda Hacı

Bektaş-ı Veli mefkûresinin en saf ve samimi bir propaganda vasıtası olmaya başlamıştı.

Büyük müşşidin basit, fakat pır ocağında pişmiş aşk ehli müritleri, sazlarını boyunlarına asıyorlar; köy köy oba oba dolaşarak:

*Horasan şehrinde zuhur eyleyen,
Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli pirimdir
Gelip Rum diyarın pür nur eyleyen
Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli pirimdir.*

*Güvercin dönünde pervaz eyledi,
Rum erleri gelip niyaz eyledi,
Tevellâ sırrına ağaz eyledi.
Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli pirimdir.*

*Cansız duvarları odur yürüten,
Beş taşı getirip, şahid eyleyen
Kara taşı hamur gibi yoğuran
Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli pirimdir.*

*Bürhan istediler, ol dem pirimden
Ak dedi ak, punar akdı yuğiken
Avcunda gösterdi, nurdan yeşil ben
Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli pirimdir.*

Nefesine benzeyen nefesler okuyorlar. Tantanalı ve azametli Arap ve Acem tarikatlarının ehemmiyet vermedikleri köylü ve göçebeleri, Hacı Bektaş-ı Velî'nin bu basit, mütevazı ve milliyet harsının müdafii olan tarikatı etrafında toplamak için propagandalar yapıyorlardı.

Vakıa Bektaşilik - Yıldırım Beyazıd devrinde de - henüz bir tarikat halinde doğamamıştı. Ve daha esaslı bir şekilde erkân ve âdâb konamamıştı. Fakat Hacı Bektaş-ı Velî'nin Velâyet'ine kani olanlar onun Demine, Devranına canı gönülden hû çekiyorlar; ücra dağ başlarında kurdukları tekkelerde, çelik telli sazlarının ahenkleriyle, saf Türklerin gönüllerini vecde (*aşka*) getiriyorlardı.

Şehirlerde tesis eden dergâhlar hanıkâhlar, içtimâî hayatın muhtelif zümrelerine mahsus birer merkezleri halini almaya başlamıştı. Bu tekkeleri kuran şeyhler, vakıa adi bir koyun postu üzerinde oturuyorlardı. Lâkin muhteşem ve murassa tahtlar üzerine kurulmuş tacidarlar gibi hükmediyorlar, çeşit çeşit vasıtalarla kendilerine bağılabildikleri müritler arasında saltanat sürüyorlardı.

Sultan Osman devrindeki manevî “Dervişler Saltanatı”, artık maddileşmişti. Sakarya sahillerinde yahut Keşiş Dağı'nın eteklerinde, müritlerinin nezir veya sadaka olarak getirdikleri bir tas yoğurt, bir çanak pekmez ile geçinen ilâhî meczuplar ortadan silinmiş;

onların dünya ihtiraslarından daima uzak tuttukları tertemiz postlarının üzerine, halkın zaafından istifade ederek dünyalığını düzmek için düzenbazlıklar eden muhterisler (*açgözlüler*) yerleşmişti.

Artık ne Turgut Abdal'ın, salkım söğütler altındaki yontulmamış taştan küçücük zaviyesi ve ne de dervişin yüksek çam dallarından bir odun yığınınına benzeyen fakir kulübesi ortada görülmüyordu. Bilâkis Bursa'da, Edirne'de, Konya'da, Ankara'da, Anadolu ve Rumeli'nin bütün şehir ve kasabalarında, belli başlı şeyhlerin ve dervişlerin mezarları başlarında büyüklü küçüklü binalar yükseliyor, yarım asır evvel göze görünmeyen "Dervişler Saltanatı"nın manevî varlığı yerine, şimdi birer dervişler sarayı kuruluyordu.

Hazreti Mevlânâ'nın Konya'daki dergâhı, Selçuk saraylarıyla rekabet ediyordu. Türbe-i şerifin üzerine yapılan muazzam yeşil kubbe, saatlerce uzak mesafelerden görünerek kalplere hürmet ve huşu veriyordu.

Ankara'daki Hacı Bayramı Veli'nin tekkesi de her gün ziyaretçilerle dolup boşalıyor, tarikat mensuplarının getirdikleri kurbanlar, adaklar, nezirler, sadakalar, muazzam servetlerin yekûnuna baliğ oluyordu (*erişiyordu*).

Fakaaaaat, "Dervişler Saltanatı"nın kesbettiği (*kazandı*) bu ihtişam (*görkem*), ulema denilen zümrenin hoşlarına gitmiyordu. Senelerden beri dervişlerle ulema arasında gizliden gizliye hissedilen mücadele artık aleni bir çarpışma şekline inkılap ediyordu.

Bir sınıf ulema ve fukaha vardı ki bunlar, dervişleri hoş görmemekte haksız değillerdi. Senelerce medreselerde diz ve dirsek çürüterek ilim tahsiline çalıştıkları halde, ömürleri yine medrese köşelerinde çürüyüp gitmekteydi. İktisap ettikleri (*kazandıkları*) ilim ve fazilete rağmen ellerine geçen dünyalık, hiçten ibaretti. Ancak akşam, sabah imaretlerden aldıkları çorbalar ve simsiyah ekmeklerle geçinmekteydiler. Buna mukabil tekkelerdeki dervişler ve şeyhler, yağlı kurban etleri, şerbetli tatlılar, envaî (*çeşitli*) meyvalarla can beslemektelerdi.

İlmi, dünyalığa mukabil tutanlar büyük düşünürlerken hakiki ulema ve fukaha ise tarikat ile şeriatı bir türlü telif edemiyorlar, dervişlerden şikâyet ediyorlardı.

Ulema zümresinin, koltuklarındaki kitaplardan başka, hiçbir silâhları yoktu. O küflenmiş kitaplar ise, adedi mahdut (*sınırlı*) bir mutaassıp zümresinden başka, bir kimsenin nazarında bir kıymet ifade etmiyordu.

Hâlbuki şeyhler ve dervişler, kerametler gösteriyorlar; tekkelerinin yeşil dekorları içinde artistik hareketlerle dertli gönülleri cezp ediyorlardı. Dervişler her şeyden evvel saray mensuplarını ve onlar vasıtasıyla de hükümdarları ele alıyorlardı. Sonra da taraftarlarını istedikleri mevki ve mezheplere yerleştirterek istedikleri rolü oynuyorlardı.

ŞEYH BEDREDDİN SİMAVİ

Binlerce müride malik (*sahip*) olan şeyhler vardı. Bunlar, tesir ve nüfuzlarıyla saray ve devlet erkânına hâkim olmuşlardı. Omuzlarında hiç bir mesuliyet yükü taşımadıkları halde, bir hükümdar gibi saltanat sürüyorlardı.

“Dervişler Saltanatı”nın tahakkümüne Yıldırım Beyazıd gibi mağrur ve sert tabiatlı bir padişah bile mukavemet edememişti. Oğlu Çelebi Sultan Mehmed ise son derecede azimkâr bir hükümdar olduğu halde, Bedreddin Simavi adında bir şeyhin kurduğu tarik karşısında büyük bir sarsıntı hissetti. Onunla kanlı bir mücadeleye girişti. Ancak koca bir ordu sevk ederek ciddi bir tehlike atlattıktan sonra, taç ve tahtını bu dervişin elinden güçlkle kurtarabildi.

Yalnız Osmanlı tarihinde değil, Avrupa tarihlerinde de münakaşalı bir mevzu yaratmış olan mühim şahsiyetlerden biri de, Şeyh Bedrettin Simavi’dir. Bu zat hakkında, muhtelif gazete ve mecmualarda bir hayli yazılar yazılmıştır. Hatta onun adını taşıyan bir kitap da çıkarılmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen bu ada-

min son derece dikkat ve meraka şayan olan hakikî siması, daha hâlâ layıkıyla tanıtılamamıştır.

Bu adam, kimdir?

Bir âlim veyahut mütefekkir midir?

Alelâde bir mutasavvıf mıdır?

Bir şeyh midir?

Bir politikacı mıdır?

Mevcut olan dinleri ve itikatları altüst etmek isteyen büyük bir inkılapçı mıdır?

Yoksa - kendisinden beş asır sonra bütün dünya üzerinde büyük roller oynayan - meş'um (*kötü*) bir siyaseti ilk düşünenlerden biri midir?

Bütün bu suallere, bu dar sütunlarda cevap vermenin ne kadar güç olduğunu idrak ediyoruz. Fakat bunların bütün teferruatını izah edemesek bile, hiç olmazsa esaslı noktalar üzerinde durmak suretiyle, aziz okuyucularımıza kâfi derecede vereceğimiz malûmat ile tarihin karanlık bir noktasını iyice aydınlatmış olacağımıza kanaat besliyoruz.

Bu mühim mevzu etrafında malûmat alınacak büyük Türk eserleri yirmiyi mütecavizdir (*geçmiştir*). Bunlar bize, şu tarihi hakikati öğretmektedir.

Bedrettin'in babası Kadı İsrail'dir. Bu zatın Selçuk prenslerinden olduğunu rivayet edenler bulunduğu gibi, o hanedan ile hiçbir münasebeti olmayıp Kütahya civarında bulunan Simavna Kalesi'ni fethederek

orada hem muhafızlık ve hem de kadılık eden cesur ve âlim bir zat olduğunu iddia edenler de eksik değildir.

Bu rivayetlerin hangisi doğru olursa olsun, malûm olan bir hakikat var ki o da, Bedrettin, bu Simavna, yahut, Simav Kalesi'nde dünyaya gelmiştir.

Bedrettin'in doğum tarihi hakkındaki rivayetler de muhtelifdir. Lâkin bu rivayetlerin ortası bulunmak lâzım gelirse 1366 – 770 tarihlerinde de dünyaya geldiğini hükmedilebilir.

Bedrettin'in ilk hocası, babası olmuştur. Kur'an-ı Kerim okumasını öğrenmiştir ve süratle hıfzını dinleterek pek küçük yaşında hafız unvanını iktisap etmiştir(*almıştır*). Bunun üzerine babası tarafından Mevlâna Şahdi ile Mevlâna Yusuf isminde iki hocanın talebeliğine verilmiştir.

Bedrettin bunlardan ilk tahsilini yapmıştır. Ve bil-hassa, sarf ve nahiv dersleri almıştır.

Bedrettin'in tahsil hayatı, süratle inkişaf etmiştir (*ilerlemiştir*). Henüz pek genç iken, tahsilini ilerletmek için Konya ya gitmiştir. Ve orada Feyzullah isminde bir âlim ile münasebet peyda etmiştir.

Bu zat, çok mühimdir. Bektaşiliğin bir şubesi addolunan Hurûfiliğin⁶⁶ müessisi (*kurucusu*) olan Feyzullah'ın talebesidir. Kuvvetli tahminlere nazaran Bedrettin, bu zat ile temasa geldikten sonra, tasavvuf ilmine de merak etmiştir. Ondan birçok şeyler öğrenmiştir. Fakat

66- Hurufi: Allah'ın kelim suretinde tecellisine ve harflerle belirtilmesine inanan

muhtakkak olan bir şey varsa hurûfiliğe girmemiş, seyahatine devam etmiştir.

Bu seyahat esnasında da Mübarek Şah isminde bir âlim ile tanışmıştır. Bundan da Mantık, Hikmet- ilimi ilahi dersleri almıştır.

Mübarek Şah, onunla beraber Mekke'ye gitmiş, Hac etmiştir. Sonra, beraberce Mısır'a gelmişlerdir.

O tarihte Mısır, hakikaten İslâm âleminin bir ilim ve irfan merkezi halinde idi.

Bu vaziyet, Bedreddin'i derhal cezpt etti (*kendinden geçirdi*). Orada da Şeyh Ekmeleddin'in derslerine devam eyledi.

Senelerce süren bu tahsil hayatı, artık Bedreddin'i ilim ve irfan semasını en yüksek tabakalarına kadar yükseltti. Aynı zamanda ona, gittikçe genişleyen bir şöhet de temin etti. Bu şöhet, dalga dalga her tarafa yayıldı. Nihayet, Mısır saraylarının duvarlarına kadar çarptı. O sırada Mısır Sultanı Seyfeddin Berkuk'un oğlu Ferec'e bir hoca arıyorlardı. Bedreddin saraya çağrıldı. Sultanzade ile tanıştı. Talebesini o kadar zeki buldu ki nihayet hocalık vazifesini üzerine aldı.

Kısa bir zaman sonra, sultan vefat etti. Genç prens, Mısır tahtına geçti. Etrafında bir takım dalkavuklar belirdi. Sultan Ferec, muvazenesini muhafaza edemedi. Birçok taşkınlıklar gösterdi. Bunlar, genç padişahın dinsizliğine ve Bedreddin tarafından aldığı terbiyenin kifayetsizliğine atfedildi. Bedreddin bu şayialara tahammül edemedi. Derhal sultanın hocalığından istifa

ederek saray hayatından çekildi.

Bedreddin, Mısır'a geldikten sonra, Ahlâtlı Şeyh Hüseyin ile tanışmıştı. Bu zatın da Mısır'da büyük bir kıymeti vardı. Kendisinin, memleketi olan Ahlat'tan yaya olarak Şam'a oradan da Mısır'a gelerek sultan Berkuk tarafından son derecede ihtirama (*saygıya*) nail olduğunu rivayet ediyorlardı.

Bedreddin'in mizacı, esasen dervişliğe pek müsaitti. Şeyh Hüseyin'in müessir şahsiyeti onun mistik ruhuna çarçabuk hulûl etti. Onun tarikine girdi. Fakat biraz sonra, dolgun dimağında birdenbire bir isyan belirdi. Kısa bir zaman evvel gözünde o kadar büyümüş olan Şeyh Hüseyin, âdeta bir balon gibi sönmüştü. Hâlbuki Şeyh Hüseyin, son derecede zeki idi. Genç ve âlim müridinin ruhunda husule(*meydana*) gelen bu teşevvüşü (*bulanıklığı*), daha başlarken keşfetmiş, onu bir müddet maharetle idare eylemişti. Bedreddin sarayla alâkasını keser kesmez, bunu kendisinin manevî bir tesiri gibi göstererek:

Artık, burada duramazsın. Tebriz'de seni bekleyen öyle mustarip insan zümreleri var ki, bunları irşat etmek için derhal imdatlarına koşmalısın, dedi.

Vaziyetinin fena halde sarsılması yüzünden, Bedreddin de artık Mısır'da kalmak fikrinde değildi. Kalıp Tebriz'e gitti. Orada, halk ile temas etti. Hakikaten onlardan birçoklarını irşat eyledi. İşte tam o esnada idi ki; korkunç bir şayia zuhur etti:

"Timur geliyor."

Evet. Timurlenk geliyordu. Ve herkes bu gelişin dehşetinden titriyordu.

Bedreddin, aldırmadı. Bir köşeye çekilerek hadisata seyirci kaldı.

Timur geldi. Ortalığı kırdı, geçirdi. Sonra da, güya ilim ve fazilet erbabına hürmetini göstermiş olmak için şehrin ulemasını huzuruna davet etti. Bedreddin bu davete de, ehemmiyet vermedi ve saraya gitmedi.

Ulema, Timur'un huzurunda toplandı. Büyük ilmi bahislerin münakaşaları açıldı. Nihayet bir gün bahis öyle çapraşık bir şekilde girdi ki, içinden çıkılamadı.

Timur'un nezdinde, Cezri isminde bir âlim bulunuyordu. Bu, Bedreddin'in şöhretini duymuştu. Hatta onun Tebriz'de olduğu halde, Timur'un davetine niçin icabet etmediğine hayret ediyordu.

Cezri, bu vesileden istifade etti. Münakaşanın çıkmaza girdiğini görünce:

Bedreddin isminde bir âlim vardır, eğer o burada bulunsaydı, meseleyi hallederdi, dedi.

Timur, merak etti. Derhal Bedreddin'in buldurulup huzuruna getirilmesi için emir verdi.

Bedreddin, bulundu. Getirildi, Münakaşa tazelen-di. Bedreddin, bahse öyle bir şekilde müdahale etti ki, bahis kendi kendine inkişaf ediverdi (*açılıverdi*).

Timur, yirmi gün Tebriz'de kaldı. Bedreddin'den o kadar hoşlandı ki, onu tanıdığı günden itibaren yanından ayırmadı. Giderken de beraber götürmek istedi.

Fakat Mısır Sarayı'nda gördüğü hakaret, saray adamlarından Bedreddin'i iğrendirmişti. Buna binaen türlü özürlere bahane etti. Timur ile beraber gitmedi.

Bedreddin, artık bütün hayatını dervişliğe hasretmişti. Onun intisap ettiği (*bağlandığı*) tarık, Cüneydi Bağdadi'ye dayanıyordu. Bu itibarla bütün felsefe ve hikmetini en büyük İslâm sofularından alıyordu.

Artık Bedreddin'in önünde, parlak semanın git-tikçe genişleyen ufukları açılıyordu. Ruhuna, meçhul membalardan (*kaynaklardan*) ilhamlar saçılıyordu.

Nihayet bir gün, Kahire'den bir derviş geldi. Bedreddin'i bularak;

Koş! Şeyhin ölüm döşeginde seni bekliyor, dedi.

Bedreddin, Ahlâtlı Şeyh Hüseyin'i artık çok kof bir adam görmekle beraber, onunla olan maddi ve manevî rabitasını kesmemişti. Hemen, bir kervana karışarak Mısır'a gitti. Fakat şeyhi vefat etmişti. O ölürken de:

Şayet Bedreddin gelirse, benim postuma otursun, diye vasiyet eylemişti.

Derviş Bedreddin, bu vasiyeti yerine getirdi. Derhal şeyhin tacını başına giyerek, onun manevî saltanat tahtı olan postuna yerleşti. O günden itibaren Şeyh Bedreddin unvanını iktisap eyledi (*aldı*).

Şeyh Bedreddin, senelerden beri edindiği ilim ve irfanını bol bol sarf edecek bir saha bulmuştu. Bir taraftan - tarikatta usul olduğu veçhile (*şekilde*) - riyazat⁶⁷ ve nefsiyle mücadelâta (*mücadelede*) bulunurken, diğer

67- Riyazat: Nefsi terbiye maksadıyla az gıda ile geçinmek, nefsinin hevesattan men' ile faydalı fikir ve işle meşgul olmak.

taraftan da “Varidat” isminde muazzam bir eser hazırlıyordu.

Bu eser, onun düşüncelerinden mürekkepti. Maksadı da, o zamana kadar geri kalmış olan ruhları kırbaçlayarak yepyeni bir zihniyetin esasını vazetmekti.

“Varidat” müellifi (*yazarı*), bu eserini Arap lisanıyla yazıyordu. Ve hastalarını morfin ile uyuşturarak tedavi eden bir doktor gibi, müritlerini evvelâ müphem (*belirsiz*) fikirleriyle sersemlettikten sonra irşat ederek onlarda bir hayret uyandıran usul takip ediyordu.

Meselâ:

“Allah’a çok zikretmek, cemi kemâlâtın⁶⁸ anahtarıdır.” Diyordu.

Allah’ı zikretmek, halisiyetini daima hatırlayarak onun lütuf ve ihsanlarına minnet ve şükranlarını arz eylemek, hiç şüphesiz ki akli başında her insanın yapması lâzım gelen bir hareketti. Fakat meselâ bir gece yarısı تنها bir köşeye çekilip de beş bin, on bin, yirmi bin defa Allah’ın adını - veyahut herhangi bir lâfza-i celâli - zikretmek, her kafanın, her dimağın, her sinir ve kalbin kolay kolay tahammül edeceği şeylerden değildi.

Fakat Şeyh Bedreddin, bu çetin işi müritlerine kolayca yaptırabilecek derecede zekâ ve dirayete malikti (*sahipti*), kendisine müritliğe seçtiği adamları kolayca cezp edebilmek (*kendinden geçirebilmek*) için, muhtelif

68- Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler. Ahlâk ve huy güzelliği

usuller vazetmişti. Hatta hurafata, batıl itikatlara zerre kadar ehemmiyet vermesi lâzım gelen bir âlim olduğu halde müritlerine kerametler göstermek suretiyle onların nazarında kıymet ve ehemmiyet kesbetmeyi (*kazanmayı*) düşünecek kadar küçüklüklere tenezzül etmişti.

Şeyh Bedreddin, hiç şüphesiz ki büyük bir din inkılâbı yaparak insanları yepyeni bir yola sürüklemek istiyordu. Fakat bu düşüncesini büyük bir maharetle tatbik ediyor; bazı yalancı peygamberler gibi, İslâm dininin mevzuatıyla esaslarına budalaca hücumlardan içtinaba göstermiyordu (*çekinmiyordu*).

İslamiyet'in Allah telakkilerine ilişmiyordu. Kuran-ı Kerim'in en yüksek hikmet ve felsefeleri ihtiva ettiğine hiç bir ölçüye sığmayan yüksek kıymeti karşısında lakayt görünüyor, hatta ondan bahsetmeye lüzum bile görmüyordu.

Şeyh Bedreddin bir zamanlar Mısır saraylarında, Sultanın hocası sıfatıyla parlak bir ömür geçirmekle beraber, dünyaya ehemmiyet vermiyor: müritlerine de hep ahretten bahsediyordu. Hatta Varidat'ında bile:

“Malûmdur ki Kuran-ı Kerim otuz cüzden ibarettir. Bu cüzlerden dünyaya taallûk eden ayetler, bir cüzden biraz fazla veyahut eksiktir. Diğer yirmi dokuzu da kâmil (tamamen) ahrete taallûk eden ayetlerden mürekkeptir.” Diyor, Müritlerini dünya işlerinden feragat ettirerek körü körüne ahrete bağlamak istiyordu.

Şeyh Bedreddin'in Ahretten maksadı “Cennet” de-

mekti. Ee, malûm ya. Cennet'e de delilsiz girilemezdi. Şu hale nazaran müritleri için yapılacak tek şey vardı. O da, Şeyhin eteklerine sımsıkı yapışmaktı. Nitekim yapıyorlardı. Onun da küçük bir emrine, büyük bir teslimiyet ile itaat gösteriyorlardı.

Zaten bütün tarikatlarda müridin bu vazifesi, nefsinin, şeyhe teslim etmektir. Herhangi bir şeyhe bağlanan mürit, artık kendi varlığına dair hiç bir iddiaya girişmeyecek, şeyhin arzularına hizmetten onun emirlerine körü körüne itaatten başka bir şey düşünmeyecekti.

Şeyh Bedreddin bu meseleyi Varidat'ında şöyle tasvir ediyor;

“Bir hasta, nefsinin nasıl tabibe teslim eder de, tabib anın üzerinde dilediği gibi tedaviye girerse nasıl ki, en acı ilâçları verip de, tedavi için onları içmek lâzım geldiğini kendisine tavsiye eder ve hasta da ona muvafakat gösterirse; mürid de şeyhine karşı aynı tevekkül ve teslimiyeti göstermeli, şeyhinin her sözünü hak bilmeli ve her hareketinde bir hikmet eseri mevcut olduğuna kanaat getirmelidir.” Diyordu.

Şeyh Bedreddin, müritlerini kendisine sımsıkı bağılayabilmek için, müritlerine kerametler de gösteriyordu. Ve bunları Varidatında, şu suretle naklediyordu:

“Bir gece, oturuyordum. Bir pervane geldi. Kandilin etrafında uçmağa başladı. Kendisini defalarca, yanan fitile çarptı. Ve nihayet, bir tarafa düşerek kendisinde hayat eseri kalmadı.

Bir müddet, uyanık pervaneyi tetkik ettim. Artık, ölüp gitmiş olduğuna kanaat getirdim. Ebû- Yezid Bestami'nin, bir nefes ile bir karıncayı dirilttiğini aklıma getirdim. Ben de o ölmüş pervaneyi avucumun içine koyup diriltebileceğime hükmettim. Pervanenin üzerine o kadar sâfi bir kalp ile üfledim ki, o cansız mahlûka derhal hayat verdim. Pervane, böylece dirildi. Ve eskisi gibi uçup gitti."

Bir başka kerameti daha;

"810 senesi Safer⁶⁹ ayı içinde bir gece hastalandım, bütün tedavi vasıtalarına müracaat etmeme rağmen, hastalığın şiddetini hafifletmeye muvaffak olamadım. Artık, hayatımdan tamamıyla ümidimi kestim. Allah'ın takdirine tamamıyla teslimiyet gösterdim. Ve nihayet kalbimi masuadan⁷⁰ tecrid ederek (ayırarak)

Allahım! Bu hastalıkla beni kendine mi alacaksın? Diye Cenâb-ı Hakka hitab ettim.

O anda, nereden geldiği bilinmeyen bir sesin;

'İfakat bulacaksın (iyileşeceksin),' diye cevap verdiğini işittim.

Derhal kendime geldim. Ve kısa bir zaman sonra da, tamamen ifakat kesbettim (iyileştim)."

Bu da, başka bir keramet.

"Bir gece derin bir vecde (aşka) kapılarak kendimden geçmiştim. Büyük bir aşk ve şevk içinde idim. Manevi bir zevk ile şu duayı söyledim:

69- Arabi Ayların ikincisi

70- Masiva:Allahtan başka her şey

Ey nefsim! Sonuna kadar tesbih et

Ey nefsim! Hüzün ve kederden öl

Hiçbir kimseye karşı âhuenin etme.

Yalnız, celil ve samed olan Allah'a et

Ben bu kıtayı söylerken öyle bir hale gelmişim ki, etrafımda bulunanlar, şaşırılmışlar. Ürkmüşler, kaçışmışlar.

Yanımda, tek bir kişi kaldı. Baktım. Bu kalan, Mısırda Şeyhuniye Medresesi müderrisi idi. Fakat dikkat ettim; bir anda değişti. Perkukiyye Medresesi müderrisi, Mevlâna Seyfeddin'in şekline girdi."

Şeyh Bedrettin kerametlerinden bahsederken, şunları da söyler.

"Ekseriya çalışırken, aklıma her hangi bir dost gelir. Bilirim ki bu dost, günlerce uzak mesafelerdedir. Fakat ertesi gün kapı açılır. O dost içeri girip selâm verir."

Bu keramet hikâyeleri Varidat'da böylece devam edip gitmektedir. Bunları gözden geçirirken, Bedreddin gibi büyük bir âlimin, bu kadar basit şeyleri o büyük eserine nasıl geçirdiğine hayret etmemek mümkün değildir. Bundan da anlaşılıyor ki onun muhteris ruhu; avamı avlamak ve kendisine bağlamak için, bu amiyane sözleri söyleyecek kadar tenezzül etmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim son bir misal olarak naklettiğimiz şu keramet hikâyesi, onun halk üzerinde icra etmek istediği tesirin derecesini göstermektedir:

"Müritlerimden birkaç kişiyi bağlarım bekçi tayin

etmiştim. Bir gün bunlardan biri, ağaçlardan meyva çalan çocuğu yakalamış. Suratına bir tokat atmış. Vak'a mahalli ile benim aramda pek uzak bir mesafe mevcut olduğu halde, ben bu tokadın sesini işittim ve çocuğun o darbeden duyduğu acıyı, yüzümde hissettim.”

Tabiidir ki Şeyh Bedreddin'in bu keramet hikâyesi de pek adi bir şarlatanlıktan ibaretti. Onun, ilmî şahsiyeti ile mütenasip (uyumlu) değildi. Fakat o, avamı eline almak ve maksadına muvaffak olmak için bu derecelere kadar tenezzül etmişti.

Gariptir ki, o bir taraftan bu amiyane keramet hikayeleriyle halkın basit zümrelerini elde etmeye çalışırken, diğer taraftan da bir takım ulema ile mübahaselelere (konuşmalara) giriyor, onlara, bir takım yüksek bahisler etrafındaki düşüncelerini izah edliyordu.

O tarihte, içinde çıkılamıyan bir telakkiler ve nazariyeler vardı. Bunların en başında da “vahdeti vücüt”, “Kidemi alem”, “irade”, “ahiret”, “ahirette cesedlerin haşrolması”, “cennet ve cehennem”, “şeytan ve melek” gibi bahisler yer almıştı. Bu bahisler üzerinde sersemletici bir takım izahlarda bulunan Şeyh Bedreddin, adeta ulema zümresinin dimağlarını felce uğratmıştı. Onunla münakaşalara girişen alimler, bir takım muğlak nazariyeler karşısında ne cevap vereceklerini şaşıyorlar, Bedreddin'in şiddetli zekâsı karşısında mebhut (şaşkın) kalarak, onu kendilerinden üstün görüyorlardı.

Bedreddin, zekâsını, keskin bir silah gibi kullanı-

yordu. Bir taraftan yepyeni bir şariat ve yepyeni bir din, yepyeni bir şariat ve yepyeni bir tarikat kurmaya çalışırken, diğer taraftan da mutaassıpları hidetlendirmemek için Kur'an-ı Kerim'deki esaslara dokunmuyordu.

Mesela “Cennet ve Cehennem” bahsinde, Cenneti tıpkı Kur'an'da olduğu gibi tarif ettikten sonra, Âdem'in de cennetten çıktığını kabul ediyordu. Cehennemi de ateşler, yılanlar, akreplerle dolu bir âlem (*dünya*) olarak kabul ediyorlardı. Fakat sonra, bunları kendi düşüncesine göre tefsirlere giriyor. Cennetin nimetlerini, cehennemin ıstırap ve felaketlerini bütünü müphem bir hale getirdikten sonra:

“Bunların ne olduklarını iyi bil. Gafil olma.” Diye, herkesi derin bir düşünceye düşürüyordu.

İşte, onun asıl kurnazlığı, bu noktadan başlıyordu. Cennet vaatleri ve cehennem tehditleri karşısında derin bir düşünceye dalanların kulaklarına eğiliyor:

— Hakikati öğrenmek mi istiyorsun? Gel. Bana iman et. Mesele, düşündüğün kadar güç değil. Bir kere şehadet getirirsen, cennete girebilirsin. Elverir ki, o kelime-i şehadeti, benden öğren, diyordu.

Şeyh Bedreddin yalnız Müslümanlarla değil, Hristiyanlarla da temas ediyordu. Hatta onlara, Müslümanlardan ziyade ehemmiyet veriyordu.

Onlara telkin yaparken, daha mülayim davranıyor; İsa'nın peygamber olduğunu tasdik etmekle beraber;

— Din, birdir. Mevcut olan dinlerin hepsi, bir esasa müsteniddir (*dayanır*), Musa, İsa, Muhammed, bunların hepsi de aynı maksada hizmet etmişlerdi. Şu halde, dinler arasında ayrılık gütmek, cehaletten ibarettir, dedikten sonra telkinlerine şöylece devam ediyordu:

— Mademki din, birdir ve esası bir olan bu dinlerin içinde Müslümanlık da büyük bir kuvvet ve nüfuz kesbetmiştir (*kazanmıştır*), şu halde, onu kabul etmelidir. Görüyorsunuz ki, siz bugün, Müslümanlar arasında yaşıyorsunuz. Ve onların bütün arzularına baş eğmek mecburiyeti karşısında kalıyorsunuz. Şu halde, İslamiyet'i kabul ediniz. Onlarla, aynı müsavi (*eşit*) haklara malik (*sahip*) olarak kendinizi katil, yağma ve esaretin omuzlarınıza yüklettiği tehditlerden halâs ediniz(*kurtarınız*). Bir kere şehadet getirmekle, can ve malınızı ebediyen muhafaza eyleyiniz, diyordu.

Tabiidir ki bu sözler, muhataplarına (*dinleyenlere*) gayet cazip geliyordu. Onun müessir(*etkili*) telkinleriyle, dinlerin bir olduğuna kanaat getirenlere, üç kelime-den ibaret olan şehadet getirmek de güç gelmiyordu. Ve bu suretle Müslüman olanlar da, derhal onun müritleri arasına giriyordu.

Şeyh Bedreddin, bir taraftan böylece müritlerini çoğaltmaya çalışırken, diğer taraftan da umumî vaziyeti bütün incelikleri takip ediyordu.

O sırada; bütün Anadolu ve hatta Rumeli, altüst olmuştu. Dördüncü Osmanlı hükümdarı Yıldırım

Beyazıd'ın Timurlenk'e mağlûp olması, memlekette korkunç hâdiseler doğurmuştu. Yıldırım'ın şehzadele-ri saltanat dâvasına tutuşmuşlardı. Kanlı mücadelele-ri, birbirlerini imha (*yok*) etmeye çalışıyorlardı.

Şehzade Musa Çelebi, Edirne'de saltanat ilân etmişti. Bir hayli kuvvetlenmişti. Diğer kardeşlerine galebe çalacak gibi görünüyordu. Bu itibarla birçok kimseler de ona iltihak ediyordu (*katılıyordu*).

Şeyh Bedreddin bu fırsatı kaçırmak istemedi. Temelinden sarsılmış olan Osmanlı İmparatorluğunun bu nazik vaziyetinden istifade ederek mühim bir rol oynayabileceğine kanaat getirdi. Bu emniyetle kalkıp, Edirne'ye gitti.

Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'i daha ilk mülakatın-da beğendi. Kendisine derhal:

— Burada kal. Ve benim kadıaskerliğimi⁷¹ kabul et, dedi.

Bedreddin'in bu parlak teklifi büyük bir memnu-niyetle kabul etti. Böylece, tekrar parlak bir mevki ele geçirdi.

Şeyh Bedreddin için bu kâfi değildi. Onun başka ga-yesi, büyük insan kütlelerine başlı başına hükmetmek, hayata yepyeni bir nizam vermektir.

O, dinleri beğenmiyordu. Umumî ahlâkı da yeni bir mecraya dökmek istiyordu. Çünkü onun düşünceleri-ne nazaran ne dinler, ne mevcut olan kanunlar ve ne

71- Kazasker: İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri. Lügat mânası asker kadısı, ordu kadısı.

de ahlâk usulleri, beşeriyetin saadetini temine kâfi değildi. Bütün bunları yıkıp yeni baştan bir hayat vücuda getirmek, beşeriyeti saadetin en yüksek merhalesine eriştirecekti.

ŞEYH BEDRETTİN - DEDE SULTAN - TORLAK KEMAL

Şeyh Bedreddin, yeniden ikbal mevkiine çıkmış olmakla büyük bir nüfuz kazanmış oluyordu. Ve bu vaziyetten istifade ederek maksadına bir ân evvel vasil olacağını sanıyordu.

Fakat ne çare ki bu ikbal devresi de uzun sürmedi. Çelebi Sultan Mehmed'in, Musa Çelebi'ye galebe etmesi üzerine, o da mevkiinden sukut etti ve galip sultan tarafından İznik'e gönderilerek orada ikamete memur edildi.

Bedreddin burada, iyi bir konağa yerleşti. Çelebi Sultan Mehmed, onun Kadiaskerlik unvanını muhafaza etmekle beraber kendine yevmiye yüz akçe tahsis etti. İlmî ile mütenasip (*uygun*) hürmet gösterdi.

Fakat... Bedreddin bu esaret hayatına tahammül edemedi. Daha doğrusu, kafasında yaşattığı hayalin bir ân evvel tahakkuk etmesi için sabırsızlık gösterdi. Bunun için, gizlice harekete geçti. Evvelâ kethüdası (*kâhyası*), Börklüce Mustafa'yı Aydın taraflarına gönderdi.

Mustafa son derecede zeki idi. Bedreddin onu, bütün gizli fikirlerinin tatbikinde kullanmak için yetiştirmişti. Aynı zamanda, son derecede cür'etkâr olan bu adam efendisine karşı en şiddetli sadakat hisleriyle mütehasıstı (*doluydu*).

Bedreddin, Mustafa'nın âdeta ruhuna kadar hulûl etmişti (*girmişti*). Ve ona şu kanaati vermişti:

— Ortada dönüp dolaşan bütün fenalıklar, ehli İslam'ın gayretsizliğinden ileri geliyor. Büyük bir ıslahat yapmak lâzım. Öyle bir ıslahat ki; mevcut olan bütün içtimai nizam silinecek, bunların yerine daha basit ve herkesi daha yakından alâkadar edecek yeni bir nizam vücuda getirilecek.

Mustafa, efendisi ve şeyhi Bedreddin'in bu telkinine büyük bir kanaat getirmişti. Ve bu yeni nizamda, ancak onun tarafından kurulacağına iman getirmişti.

İşte bu kanaat ve iman ile Aydın tarafına giden Mustafa, Şeyh Bedreddin'in o havalideki eski müritleriyle birleşti. Onlara;

— Şeyhin halifesi sıfatıyla geldim, dedi ve onları çarçabuk etrafına toplayıverdi.

Mustafa esasen, İznik'in alt tarafında bulunan Karaburun ahalisindendi. Buna binaen merkezini orada tesis etti. Ve efendisinden aldığı talimat mucibince (*gereğince*) derhal işe girişti.

Bu zeki adam, Bedreddin'in çizdiği programı büyük bir muvaffakiyetle tatbik ediyordu. Ve halkı Şeyhinin tarikatına davet eyliyordu.

Bu tarikin mahiyeti neden ibaretti? Bunun hakkında, fazla ifşaatta bulunmuyordu;

— Biz, ancak davete memuruz. Yakında, zamanın sahibi gelecektir. O zaman, her hakikate agâh (*vakıf*) olursunuz, diye, onları oyalıyordu.

Her zaman ve her yerde olduğu gibi, bu yenilik de halkı derhal cezp etmişti (*kendinden geçirmişti*). Artık Mustafa'nın kurduğu tekke, bir arı kovanı haline gelmişti.

Yeni tarikin şöhreti bir deniz dalgası gibi her tarafa yayılıyordu. Binlerce mürit, Mustafa'nın etrafına toplanıyordu.

Bedreddin'in halifesi, bunların hiç birini reddetmiyordu. Ancak, efendisinden aldığı talimat mucibince (*gereğince*), müritlerin sağlam, gürbüz ve harbe muktedir olanlarını seçiyor, onlara daha geniş imtiyazlar bahşederek tarikin bir fedaî sınıfı vücuda getiriyordu.

Mustafa, başına bu kadar adam topladıktan sonra, artık ağzındaki baklayı çıkarmaya başlamıştı. Dinler arasındaki farkı kaldırmıştı. Onun yeni telkinlerine nazaran, din yok, insaniyet vardı. Tıpkı Müslümanlar gibi, Hıristiyan ve Yahudiler de yeni tarike alınacaktı. Ve bu suretle de, insanları bir birine kırdıran din, mezhep, milliyet mücadeleleri ortadan kalkacaktı.

İşte tam bu esnada idi ki Mustafa'nın eline, Torlak Kemal isminde bir Yahudi geçti. Bu da tıpkı kendisi gibi zeki, cürekâr ve maceraperesti. Mustafa, Kemal'i çarçabuk irşat etti.

Tabiidir ki bu irşat, alelade bir oyundan ibaretti. Hakikatte, iki kurnaz adam yapılacak işleri açıkça konuşmuşlar, Şeyh Bedreddin'in büyük programını müşterek bir gayretle tatbika karar vermişlerdi.

Yahudi Kemal de, Halife unvanını almıştı. Ve o, Mustafa'dan daha büyük bir gayretle faaliyete başlamıştı.

Kemal, bu işte Mustafa'dan ziyade muvaffak oluyordu. Çünkü o muhtelif lisanlar biliyor ve böylece, Hristiyanların arasında da çarçabuk yeni tariki tamim ediyordu.

Zeki Yahudi, kısa bir zaman zarfında, bir hayli papazları elde etmişti. Onları cazip vaatlerle, yeni tarikatın müritleri arasına ilhak eylemişti.

Fakat Mustafa ile Kemal, en ziyade Akdeniz adalarını elde etmeyi düşünüyorlar, oradaki Rum kitlelerinin tarikata alınmasında büyük faydalar görüyorlardı. Ve buna, müessir (*etkili*) bir çare düşünüyorlardı.

O sıralarda, Sakız Adası'nda "Torlota Zahidi" denilen, tariki dünya, ihtiyar bir keşiş vardı. Bütün adalar halkı, bu münzevi keşişe karşı büyük bir hürmet besliyorlardı. Herkesin o derece kıymet verdiği ihtiyar rahip elde edildiği takdirde, büyük bir muvaffakiyet ihraz edilecekti (*kazanılabacaktı*). Artık Mustafa ile Kemal baş başa vermişler;

Bu meseleyi müzakereye girişmişlerdi.

Nihayet Kemal, İzmirli bir Rum tüccar kıyafetine gi-

rerek Sakız Adası'na gitti. İhtiyar münzevi ile mülâkat etti. Onun zihnîyetini iyice tetkikten geçirdikten sonra, tekrar Karaburun'a geldi. Müşahedesini (*gözlemine*) büyük bir memnuniyetle Mustafa'ya nakletledi.

İhtiyar rahip, son derecede saftı. Küçük bir kera-
metle onu inandırmak kolay olacaktı. Bunun için de,
birkaç şahit lâzımdı.

Kemal, bu şahitleri bulmakta da güçlük çekmedi. Mürit olarak tarikata alınan Rum keşişlerinden bazı-
larını seçerek onlara büyük menfaatler vaat etti. Ve
kendilerini, ziyaretçi sıfatıyla Sakız Adası'na, ihtiyar
münzevinin nezdine gönderdi.

Bu keşişler, türlü nâs zahidinin çekilmiş olduğu
hücreye gittiler. Beş on gün onun etrafında vakit ge-
çirdiler. Ve sonra, bir sabah hep birden ona müracaat
ederek, gördükleri müşterek bir rüyayı naklettiler.

Bu rüyaya, nazaran Havariyun'dan Pavlos, keşişle-
rin rüyasına girmiştir. Ve onlara:

— Türlü nâs zahidine müjde verin. Yakında, kendi-
sine karşı yakadan iki misafir gelecektir. Bu misafirler,
ayaklarında birer aba terlik olduğu halde, denizi yürü-
yerek geçeceklerdir. Bu misafirler, ziyarete geldikleri
zaman zahit, onların ayaklarındaki terlikleri muayene
etsin. Eğer hiç bir ıslaklık görmeyecek olursa, onların
her tekliflerine muvafakat gösterecektir.

Saf ve ihtiyar keşiş, bu rüyaya inanmıştı. Artık her
gece hücresinin kapısında oturarak, gelecek misafirle-
ri beklemeye başlamıştı.

Nihayet, karanlık bir gece idi. Kemal'in keşişlerinden biri, koşarak geldi:

— Denizin üzerinden, yürüyerek iki kişi geliyor, dedi.

İhtiyar zahidin gözleri iyice görmüyordu. Hücre ile sahil arasındaki mesafe de biraz uzak olduğu için o karanlık gecede deniz fark edilemiyordu.

İhtiyar münzevi, İznikli keşişlere seslendi:

— Gidiniz, benim tarafımdan misafirleri istikbal ediniz (*karşılayınız*), dedi.

İznikli keşişler, sahile gittiler. Bir müddet sonra, önlerinde iki misafir olarak avdet ettiler (*döndüler*).

İhtiyar zahid, yerinden kalktı. Asasına dayana dayana onlara doğru ilerleyerek, ayaklarındaki aba terliklere baktı. Bu terliklerin ıslanmamış olduğunu görünce:

— Ey, Pavlos'un müjdelediği mükemmel azizler! Hoş geldiniz. Safa geldiniz. Emredin. Bu âciz münzeviden ne istersiniz, diye bağırdı.

Türlü nas zahidi ile Pavlos'un müjdelediği misafirler arasındaki anlaşma, hiç de güç olmadı. Mustafa ile Kemal, bu iki şarlatan saf ve ihtiyar keşişle çarçabuk anlaşmışlar:

— Bizim pirimiz, gizlice semidan olan Hazreti İsa'dan başka bir kimse değildi. O, Allah'ın son emri ile yeryüzündeki dinleri, mezhepleri, milletleri birleştirecek; artık harplere ve cidallere (*savaşlara*) sürülüve-

recektir. Biz, onun ilhamıyla sana geldik. Bu hususta senden yardım bekleriz diye kandırmışlardı.

Türlü nas zahidinin bu garip tarike gelmesi mese-
lenin şeklini büsbütün değiştirdi. İhtiyar keşişin ziya-
retçilerine yazdığı telkin ile Şeyh Bedreddin'in - perde
arkasından idare ettiği - tariki, Rumlar arasında da bir-
denbire genişledi.

Bedreddin'e gelince, o, daha halâ ortada görünmü-
yordu. Ve daha halâ İznik kalesinde bir mahbus (*tutuk-
lu*) gibi oturarak vaziyette gizliden gizliye idare ediyor.

Yalnız Mustafa vakit vakit ortadan kayboluyor,
kıyafetini tebdil ederek İznik Kalesi'ne gidiyor, her de-
fasında Bedreddin'den yeni yeni talimat alarak, tekrar
Karaburun'a dönüyordu.

Mustafa'nın şöhreti, hemen hemen Anadolu'nun
bütün Türkmenleri ve köylüleri arasına yayılmıştı. Ar-
tık ona Dede Sultan diyorlardı. Kendisine son derece
hürmet ve tazim gösteriyorlardı.

Artık müritlerin adedi, binleri aşmıştı. Dede
Sultan'da ağzındaki baklayı çıkarıp, Şeyh Bedreddin'in
kurduğu bu tarikin esrarını (*sırlarını*) ifşaya başlamıştı.

Ahmakları ve taşkın ruhluları cezp etmiş bu tari-
katın esasları, gayet basitti ve şöyle hülâsa edebilirdi:

*"Tarikat mensupları, kardeşlik namı altında birleş-
mişlerdir. Kardeşler ancak, karıları müstesna olmak
üzere, her şeyi her zaman birbirleriyle müşterektir.*

Kardeşlerin malları, mülkleri ve bütün servetleri,

birbirinindir. Zenginlerin varlıklarından, fakirler de istifade edeceklerdir.

Bir kardeşin evinde, diğer bir kardeşi de ortaktır. Her kardeşi birbirinin evine aynı kendi evi gibi girip çıkacak. Dilediği gibi istifadede bulunacaktır.

Din, birdir. Dinler arasında hiçbir ayrılık, gayrılık mevcud değildir. Bu ayrılığı, güdenler, insanlığa ihanet edenlerdir. Çünkü yeryüzündeki bütün kanlı harpler, korkunç mücadeleler, ancak bu din ayrılıkları yüzünden vukua gelmektedir.”

Bilhassa bu son telkinleri, halkın hoşuna gidiyordu. Çünkü Timurlenk'in Anadolu'ya ayak bastığı günden beri cereyan eden kanlı hâdiselerden halk nefret ediyor, biran evvel herkes sükûna kavuşmak istiyordu. Buna binaen, yeni tarikin salikleri, arttıkça artıyordu.

Nihayet: öyle bir gün geldi ki, artık yeni tarikin böylece alıp yürüyüvermesi, hükümetin de nazarı dikkatini celbetti. Aynı zamanda mutaassıp ulema da camilerde;

— Bu ne demektir? İslamiyet'in, ati ve istikbali (*geleceği*), tehlikeye girecektir, diye vaazlar vererek feryat etmekteLERdi.

Dede Sultan unvanına sahip olan Mustafa şımarıkça şımarmıştı. Başına toplanan binlerce müritten cesaret alarak nihayet hükûmete karşı da isyan hareketleri göstermeye başladı.

Kendisi, âdeta Karaburun'da istiklâlini ilân etmekle beraber, Yahudi Kemal'i de Manisa'ya yolladı. O da

orada hâkimiyetini ilân ederek, Mustafa ile birlikte bir “Dervişler Saltanatı” kuracaktı.

Daha hâlâ İznik’te neticeyi bekleyen Şeyh Bedreddin bu vaziyeti haber alınca endişe etti. Bahuş hükûmetin takibata başladığını duyunca, içinde bir korku belirdi. Ve nihayet bir gece ansızın İznik Kalesi’nden firar ederek Kastamonu hâkimi Esfendiyar Bey’in nezdine (*yanına*) gitti. Orada, hükûmetle halifeler arasında cereyan edecek hâdiselerin neticesini bekledi.

Fakat netice, fena bir şekil aldı. Çelebi Sultan Mehmed’in emriyle Aydın taraflarına sevk edilen ordu, birdenbire Karaburun mıntıkasını kuşattı. Bu ordunun başında, Beyazıd Paşa ile Şehzade Murad Çelebi vardı.

Dede Sultan, çoktan beri hazırlamış olduğu silahlı müritlerine güveniyordu. Ve hükûmet ordusuna galebe edeceğine kanaat getiriyordu.

Bu kanaat, tahakkuk etti. Vukua gelen müthiş bir muharebede Dede Sultan’ın on bin müridi çılgınca bir hücum ile hükûmet askerini perişan bir hale getirdi. Beyazıd Paşa, mağlûp bir halde geri çekildi.

Vaziyet, ehemmiyet kesbetmişti (*kazanmıştı*). Çelebi Sultan Mehmed, mağlup ordusuna derhal bir imdat kuvvetiyle takviye etti. Fakat bu takviye kuvveti gelinceye kadar Dede Sultan da vaziyetten istifade etmiş. “Bizler, yeryüzünü ıslaha memur olduğumuz için Allah bize yardım etti. Büyük bir zafer ihsan eyledi... Bize

iman edenler, bayrağımızın altına buyursun.” Diye, her tarafa haberler gönderdi.

Bu haber üzerine, Dede Sultan’ın başına tekrar binlerce silahlı mürit birikti. Dervişlerden mürekkep, âdeta büyük bir ordu vücuda geldi.

Çelebi Sultan Mehmed bu vaziyeti haber alır almaz, maiyeti erkânından Ali Bey isminde birini Aydın valiliğine tayin etti. “Dervişler Saltanatı”nı biran evvel yıkmak için ona geniş salâhiyetler verdi.

Ali Bey, oldukça mühim bir kuvvetle Aydın’a gitti. Beyazıd Paşa’nın yorgun ordusuna mensup askerleri de maiyetine alarak Dede Sultan’ın üzerine hücum etti. Bu ikinci mücadele, birinciden daha şiddetli ve kanlı oldu. Fakat ordusu birdenbire o derece bozuldu ki, kendisi bile güçlkle kurtuldu.

Artık Dede Sultan’ın ikbal yıldızı parlıyordu. Her tarafa adamlar gönderiyor:

— Necat (*kurtuluş*), ancak bizim taraftadır. Her kim ki Osman oğullarının hükûmetine tâbi olursa, akıbeti berbat olacaktır, diye tehditlerde bulunuyordu.

İsfendiyar Bey’in nezdinde misafir bulunan Şeyh Bedreddin bu vaziyeti haber alır almaz sevindi. Gizliden gizliye ekmiş olduğu tohumlar, nihayet filiz vermişti.

“Sen, bu cânibde savaşa dur. Ben dahi Rumeli’ye geçip hurûç (isyan) edeyim.” diye, Dede Sultan’a haber gönderdi. Ve derhal Kastamonu’dan hareket ederek

Sinop'a geldi. Oradan bir gemiye binip, Eflâk'a - yani, Romanya'ya - geçti.

Şeyh Bedreddin, Edirne'de Musa Çelebi'nin kazaskeri olduğu zaman, Eflâk hükümdarı ile aralarında dostluk tesis etmişti. Buna binaen hükümdar kendisine hüsnü kabul gösterdi.

Şeyh Bedreddin, hazırlıklara başladı. Yanında bulunan adamlarından bazılarını Deliorman'a yolladı. Orada, çarçabuk kuvvetli bir teşkilât yaptı.

Bu esnada, Aydın, Saruhan ve Teke havalisindeki vaziyetin vahameti de artmış, artık Dede Sultan, doğrudan doğruya Osmanlı hükûmetini tehdide başlamıştı.

Şehzade Murad, Beyazıd Paşa'nın ordusu ile Dede Sultan'a karşı yaptığı muharebede mağlûp olması üzerine, Amasya'ya çekilmişti. Çelebi Sultan Mehmed bu defa kuvvetli bir ordu toplayarak şehzadeyi tekrar bu ordunun başına geçirdi. En güzide kumandanları da maiyetine verdi. Üçüncü defa olarak Dede Sultan'ın üzerine gönderdi.

Şehzade Murad, henüz pek gençti. Fakat o nispette de zeki ve dirayetli idi. Tekrar bir mağlûbiyet karşısında kalmamak için maiyetindeki kumandanlarla bir harp meclisi akdetti. Cereyan eden müzakerede, doğrudan doğruya Dede Sultan'ın üzerine hücum edilmeyerek, evveleminde ona tâbi olan köylerin tazyik edilmesine karar verildi.

Bu karar, şiddetle tatbik edildi. Mecliste biran evvel dehşet verilmek için suçlu ve suçsuz ayırt edilme-yerek birçok masum kadın ve erkek kılıçtan geçirildi. Böylece, Dede Sultan'ın halk üzerindeki nüfus ve tesirine, kanlı bir darbe indirildi.

Artık sıra, Dede Sultan ile kati (*kesin*) muharebeye gelmişti. Şehzade Murad, ordusunu muazzam bir küt-le halinde toplayarak bütün şiddet ve dehşetiyle Karaburun üzerine yüklendi.

Osmanlı tarihlerinde bu harpten pek kısa bahsedilmektedir. Hâlbuki Rum tarihlerinin verdikleri tafsîlât, çok müthiştir.

Bu tafsîlâta göre, iki ordunun çarpışması o kadar müthiş olmuştur ki, Dede Sultan'ın müritleri harikulâde bir mukavemet göstermişler, pirlерinin aş-kına seve seve canlarını feda etmişlerdir.

Rum tarihlerinin rivayetlerine nazaran müritler arasında bir hayli Hristiyanlar varmış. Bunlar, şehzade Murad ordunun karşısında o kadar büyük bir sebat göstermişler ki, hiçbirinin hayatından eser kalmamış.

Muhakkak olan bir şey varsa, boğaz boğaza cereyan eden bu kanlı mücadele saatlerce devam etti. Şehzade Murad yaşından umulmayacak derecede şecaat ve dirayet eserleri gösterdi. Nihayet, harp, Dervişler Ordusu'nun perişan olmasıyla neticelendi.

Dede Sultan fena halde şaşırmıştı. Kaçmak istediği halde, Şehzade Muradın hassa süvarileri tarafından

etrafı çevrildiği için çarçabuk yakalandı. Az kalsın, kılıç darbeleri altında parçalanacaktı. Fakat derhal oraya yetişen Şehzade Murad:

— Bire el çekin. Cezası, şer'ile verilsin, diye bağırdı.

Dede Sultan, hemen bir katıra bindirildi. Ayasluk'a nakledildi. Orada bir ulema meclisi huzurunda muhakemeden geçirildi. Yaptığı hareketler, İslamiyet'e aykırı görünerek kendisine tövbe ve istiğfar etmesi teklif edildi. Fakat Dede Sultan, piri Şeyh Bedreddin'in ilhamıyla halka icra ettiği telkinlerin doğruluğuna o kadar emindi ki, bütün telkinleri şiddetle reddetti.

O zaman, müthiş bir işkence başladı. Şeyh Bedreddin'in sadık halifesini inadından vazgeçirmek için ne mümkünse yapıldı. Sökülmedik tırnağı, kırılmadık kemiği, bırakılmadı. Fakat onun sözünden döndürmeye imkân hasal olmadı. Hâlbuki hükûmet adamları ona dediklerini yaptırdıktan sonra:

— İşte, sizin inandığınız Dede Sultan bâtıl itikatlarından vazgeçti. Hakkı kabul etti, diye onu teşhir etmek istiyorlardı.

Hâlbuki tarikata dâhil olan köylüler Dede Sultan'ın gösterdiği sebat ve metaneti onun kerametlerine atfediyorlar (*bağlıyorlar*); kendisine bir kat daha merhamet gösteriyorlardı.

Hükûmet, artık bu işi daha fazla uzatmak istemedi. Dede Sultan, haç şeklinde bir tahtanın üzerine çarımha gerildi. Bir uyuz devenin üzerine yükletildi. İb-

ret almak üzere bütün köylerde gezdirildi. Güya halk onun o zelil ve sefil halini görerek kendinden nefret edecekti!

Hâlbuki bu hareket de aksi tesir husule getirdi. Onun teşhir edildiği yerlerde halkın ibret alarak hükûmetin arzusuna baş eğmeleri şöyle dursun; onun baygın ve sararmış çehresini görenler:

— Medet Sultanım! Ahrette, bizi şefaatinde mahrum etme, diye feryat etmekteydi.

Hükûmet bu yenilmez inat karşısında, artık Dede Sultan'ı öldürmekten başka çare bulamadı. Nihayet onun başı koparıldı. Ve cesedi de parçalandı. Böylece Dede Sultan'dan gelecek tehlike, ortadan kalktı.

Fakat tehlikenin özü, tamamıyla alınamamıştı. Dede sultanın ölümünü müteakip Manisa'da da büyük bir isyan başlamıştı. Bu isyanın başında da Yahudi Torlak Kemal vardı.

Şehzade Murad Karaburun havalisinde, ciddi bir tedip (*sindirme*) hareketinde bile bulunamadı. Ordusunu toplayarak, derhal Manisa'ya dayandı.

Kemal, derras (*entrikacı*) refiki (*arkadaşı*) Dede Sultan kadar sebat gösteremedi. Kısa bir mukavemetten sonra, ele geçirilmiş. Müslüman olmak suretiyle ölümden kurtulmak istediye de, kabul edilmedi. Evvelâ kendisi ve sonra arkadaşları ipe çekildi. Bu suretle, Şeyh Bedreddin'in ikinci halifesi de ortadan kalkarak artık Ege mıntıkasına sükûn geldi.

Fakat buna mukabil, Rumeli’de şiddetli bir ihtilalin başlangıcı zuhur etti (*ortaya çıktı*). Gizlice Mustafa’nın ve Torlak Kemal’in feci akıbetlerini haber alan Şeyh Bedreddin’in kendisinin de aynı suretle imha edileceğini tahmin ettiği için, korkunç bir ihtilalle Rumeli’yi çarçabuk ele geçirmek, orada istiklalini ilân ederek hayatını kurtarabilmek istemişti.

Bedreddin’in başına toplanan kuvvet, çok mühimdi. Eflâk prensi, kendisine büyük mikyasta yardım etmişti. Çünkü bu büyük ihtilâlcı muvaffak olduğu takdirde, o da kendisine birçok menfaatler temin edecekti.

Şeyh Bedreddin Eflâk’tan Silistre’ye geldi. Oradan, Deliorman’a girdi. İhtilal merkezini, bu muazzam ağaç diyarının sarp kayalarla muhat (*çevrili*) bir köşesinde tesis etti. Her tarafa adamlar göndererek halkı hükûmet aleyhine ayaklandırmak için teşebbüslere geçti.

Sultan Mehmet, oğlu Şehzade Murad’a süratle Rumeli’ye geçerek ihtilâli önlemek için emirnameler gönderdi. Fakat şehzade Rumeli’ye geçinceye kadar ihtilâl sahası genişlemiş, Bedreddin de bir hayli kuvvetlenmişti.

Şehzade Murad kuvvetleri Rumeli’ye geçerken, Çelebi Sultan Mehmet Beyazıt Paşa’yı da imdada gönderdi. İki kuvvet Edirne civarında birleşti. Yapılan bir harp meclisinde, ihtilâl sahasında uğraşmaktansa, doğrudan doğruya Şeyh Bedreddin üzerine hücumla karar verildi.

Bedreddin, bu büyük hükûmet ordusunun kendi üzerine geldiğini haber alır almaz bütün kuvvetini topladı. Bazı rivayetlere nazaran (*göre*) takriben Filib civarında Şehzade Murad'ın ordusunu karşıladı. Vukua gelen şiddetli muharebede ihtilâlciler perişan olarak büyük bir kısmı karmakarışık bir halde dağıldı. Bedreddin de, ancak iki bin kişilik bir kuvvetle, yine Deliorman'ın derinliklerine çekilmeye mecbur kaldı.

Bu sık ve balta girmemiş orman askeri hareketlere müsait değildi. Beyazıd Paşa bütün geçit yerlerini tuttuktan sonra, bir harp hilesine müracaat etti. Bedreddin'in etrafa dağılan adamlarından birkaçını elde ederek bunları büyük paralar vaadiyle kendisine çevirdi. Şeyh Bedreddin'in nezdine (*yanına*) gönderdi.

Bu adamlar, Deliorman'a girdiler. Bedreddin'in nezdine (*yanına*) gittiler. Kendilerini yine onun fedaisi gibi gösterdiler. Fakat el altından tahkikat yaparak onun maiyetindeki kuvvetleri yavaş yavaş firara teşvik ettiler. Bu suretle Bedreddin'i, kuvvetlerinden tecrit eylediler (*ayırdılar*).

Kısa bir müddet sonra, artık bu ihtilalcinin maiyetinde pek az adam kaldı. İşte o zaman, bir gece ansızın şeyh bastırıldı. Eli ayağı bağlandı. Beyazıd Paşa'nın karargâhına kaçırıldı.

Beyazıd Paşa ile şehzade Murad Şeyh Bedreddin'i öldürmediler. Onu, kuvvetli bir muhafaza altına olarak Edirne'ye gönderdiler.

Çelebi Sultan Mehmed, Şeyh Bedreddin hakkında

birçok şeyler işitmişti. Ve onun tarikatının içyüzünü merak etmişti. Buna binaen oda ihtilâlle şeyhi derhal öldürmek istemedi. Ulemadan mürekkep bir heyetin huzurunda, ilmi bir isticvaptan geçirilmesini emretti.

Padişahın bu emri üzerine, Edirne’de bulunan ulemadan mürekkep olmak üzere bir heyet teşkil edildi. Başına da henüz İran’dan gelmiş olan Mevlânâ Haydar Hezevi geçirildi. Haydar, o tarihte çok yüksek ilmi bir şöhrete malikti (*sahipti*). Bedreddin ile bizzat münakaşaya girecek, eğer ihtilâlcî âlim, ilmi kuvvetiyle Haydar’ı mağlup edebilirse, hayatını da kurtarabilecekti.

Meclis, Meriç sahilindeki sarayın büyük sofasında içtima etti. Bizzat Çelebi Sultan Mehmed de münakaşayı dinlemeye geldi. Şeyh Bedreddin, ulemaya mahsus kıyafetiyle, serbest olarak meclise getirildi. Mevlânâ Haydar’ın karşısına konulmuş olan bir min-dere yerleşti.

Söze, evvelâ Mevlânâ Haydar başladı. Âlim ve fâzıl kimselerin, milleti tefrikaya (*ayrılığa*) sürüklemesindeki fenalıkları anlattı. Ve sonra:

“*Men etâküm ve emrüküm...*”

Hâdis-i Şerifini okuyarak:

— Ya şeyh! Bu hâdis hakkında ne buyrulur, diye ortaya bir sual attı.

Hâdis-i Şerif, mühimdi.

“Sizin işlerinizin idaresi bir kimsenin üzerinde

toplanmış iken, sizin cemaatinizi tefrik eylemek (*ayrı kılmak*) üzere birisi gelecek olursa, onu katlediniz” demekti.

Şeyh Bedreddin, gülümsedi. Kendini tehdit eden akıbetin dehşetini, bir kat daha hissetti. Vereceği cevap hakkında kısa bir tereddüt devresi geçirdi. Fakat bu kısa zaman zarfında kendisine karşı pek hiddetli görünen ulema arasında:

— Şer’i ve aklî ilimlerde derya misali derin bir âlim olduğun halde nasıl oldu da şeytanın tahrikâtına (*kışkırtmalarına*) kapıldın? Diye bir takım sesler ve korkunç tehditler yükseldi.

Şeyh Bedreddin, harikulâde bir soğukkanlılık gösterdi:

— Kılıç, her türlü günahları temizler, diye cevap vererek, bütün mecliste bulunanları hayretlere gark etti.

Onun bu kısa cevabı, hiç şüphesiz ki bütün günahlarını itiraf etmek demektir. Ve günahlarının cezasını da bizzat kendisi vermişti.

Mevlânâ Haydar, artık münakaşayı uzatmaya lüzum görmedi. Padişah Çelebi Sultan Mehmed’e dönerek:

— Şer’an, katli caizdir, dedi.

Bedreddin, kendi hakkında bizzat hüküm verirken gösterdiği metaneti idam sehpasının karşısında da ibraz etti. Abdest almak için leğen, ibrik istedi. İki rekât namaz kıldıktan sonra ellerini ve gözlerini semaya kaldırarak:

— Ya Rab! Töğbe ve istiğfar⁷² ediyorum Beni affet, diye inledi.

Sonra, ayağa kalkarak, büyük bir sükûnetle darağacının altına ilerledi. Kendisini, cellâtlara teslim etti. Büyük bir sükûnetiyle ipin boynuna takılmasını bekledi. Ve aynı sükûnetle can verdi.

“Dervişler Saltanatı” şiddetle alâkadar eden bu hâdise de, böylece hitama (*sona*) ermişti. Fakat bütün tarihlerin kaydettiği bu hâdise, alelâde bir hareketten ibaret değildi.

Şu halde... Şeyh Bedreddin Simavi’nin gayesi neydi?

Bu suale verilen cevaplar pek muhtelifdir. Ve ekserisi de, hakikate uygun değildir. Bedreddin’in gayesini en doğru olarak tahlil ve tasavvur eden “Heşt Behişt» sahibidir. Ve o bizzat Şeyh Bedreddin’in lisanından, onun maksat ve tasavvurlarını, şöylece izah eylemiştir:

Ben, gayb âleminden aldığım ilham ve işaretle, bütün dünyaya malik (*sahip*) olmak için huruç (*isyan*) ettim. Tarikatımı tesis eyledim. Dünyanın bütün varlıklarını, bana itikat edenlere taksim edecektim. İlim kuvvetiyle, milletlerin kanun ve mezheplerini iptal edecektim. Haram addolunan birçok şeyleri de helâl ederek o kanun ve mezheplerin dar itikatlarını genişletecektim.

72- istiğfar: Cenab-ı Hak’tan kusurlarının affedilmesini, günahlarının bağışlanmasını dilemek. Tevbe etmek. Yalvarmak. “Estağfirullâh” demek

Şeyh Bedreddin'in bu ifadesinden de anlaşılıyor ki onun başlıca maksadı, milletlerarası bir cemaat teşkil etmek ve cihanşümül (*dünya çapında*) bir hükûmet tesis eylemekti.

Görülüyor ki bu adam emsali pek az görülmüş olan muhterislerdendi (*hırs ve ihtiras sahiplerindendi*). Keskin zekâsına büsbütün inkişaf veren (*ilerleten*) ilim kuvvetiyle, bütün dünyayı altüst etmek istemişti.

Her şeyden evvel, kurduğu tarık ile din farkını ortadan kaldırıyordu. Ve cahil halk arasında bu fikrini daha kolaylıkla yaymak için, haram olan birçok şeylerin helal olduğunu emrediyordu.

Bu kurnaz âlim, dindar insanların hissiyatını birdenbire sarsmamak için Allah'ı inkâr etmiyordu. "Lâilalillah..." Diyordu. Fakat Muhammed Resulullah diye şahadet getirmiyordu. Çünkü bu Hazreti Muhammed'i ve ne de diğer peygamberleri tanııyordu.

Onun ileri sürdüğü itikada göre; bir tek din vardı. O da, İbrahim peygamberin ortaya koymuş olduğu, Dini Halilullahtı. Musâ, İsâ, Muhammed ve diğer bütün peygamberler, ancak bu dinden ilham almışlardı. Ve insanların ayrı ayrı dinler ve itikatlarla birbirlerine düşman olmalarına sebep olmuşlardı.

Şeyh Bedreddin'in bu telkinleri, o fütuhât (*fetihler*) devrinde, kılıç korkusu ile titreyen Hristiyanlara ve Musevilere pek cazip gelmişti. Şeyhin ileri sürdüğü itikadı kabul etmekle, derhal bütün haklarda müsavi

(eşit) oluvereceklerdi. Buna binaen birçok Hıristiyanlar ve Museviler, onun müritleri arasına girmekte tereddüt göstermemişlerdi.

Bedreddin, hiç şüphesiz ki çok yüksek bir ikna kabiliyetine malikti (*sahipti*). Eğer Edirne’de kurulan ulema meclisinde münakaşayı tercih etmiş olsaydı Mevlânâ Haydar Hervi’ye galip gelmesi çok muhtemeldi. Lâkin O, artık kendisi için hazırlanmış olan akıbeti idrak etmişti. Bu feci akıbetten kaçınmak mümkün değildi. İhtimal ki bu düşünce ile artık sözü uzatmaya lüzum görmemiş, kendisini kılıca teslim etmişti. Fakat onun hayatı kılıçla değil, bir kulaç ip ile hitama (*sona*) ermişti.

Asıl hayrete şayan olan cihet şurasıdır ki, kendisinde cihana hâkim olacak kadar kuvvet görmek hayal ve hamakatine kapılan Şeyh Bedreddin, hakikat âleminde de emsali az görülmüş olan bir âlimdi. Fıkıhtan, tasavvuftan, tefsirden ve sarf nahıvden şu eserleri telif etmişti:

Letâiful-İşâret, Câmilül-füsûlin. El-teshil, Matlâi husûsulkelem fi meâni-fusûsul hıkem hâşiyesi. Meserretul-kulub, Nûrul-kulub, Ukûdul-cevâhir, Çıragul-futuh, Vâridât.

Her biri yüksek birer ilmi kıymeti haiz (*taşıyan*) olan bu eserlerden en mühimi, Vâridâttır. Ve bu kitap hakkında Şekayık’da, şöyle bir hikâye vardır:

”Alâeddin El Arabî bir yaz mevsiminde Manisa haricinde ikamet ediyordu. Civar köylerinden birinin ima-

mı, kendisini ziyarete geldi. Ali El Arabi bu ziyaretçide fena bir koku hissetti. Ve kendisine söyledi.

İmam, derhal ayağa kalktı. El Arabi muayeneye başladı. O sırada cebinden düşen bir *kitap, Ali'nin önüne yuvarlandı. Bu mutaassıp âlim, derhal kitabı alıp baktı. Kaşlarını çatı.*

Derhal bu kitabı yak, diye mırıldandı.

İmam, bu teklifi reddetti. Çünkü o kitaba büyük bir ehemmiyet vermişti. Lâkin biraz sonra, uzaktan bir duman belirdi. Ve nihayet bir evden, yangın alevleri yükseldi. *Bu ev, imamın evi idi.*

“Kıyası Enbiya” müellifi (yazarı) Ahmet Cevdet Paşa da, “Vâridât” hakkında şu satırları yazmıştır:

Şeyh Bedreddin'in ilmi tasavvuftan Vâridâtı da meşhurdur. Fakat İstanbul'da nüshası nâyâbdır (*nadir-dir*). Zira asrımızda şeyhülislâm olan meşhur Arif Hikmet Beyefendi bu kitabı nerede bulunan ucuz pahalı demeyip alır ve hasbi (*karşılıksız*) olarak yakıp imha ederdi. Binaenaleyh (*bundan dolayı*), İstanbul'da nüshası nâyâbdır (*bulunması zordur*). Fakir, ama mutakit (*inanmış*) olan bir zatta bulup mütalaa etmiş idim. Fusûsa taklit yollu yazılmış bir risaledir.

Şeyh Bedreddin, eski Selânik vilâyetinin Serez kasabasında idam ve orada defnedilmişti. Balkan Harbi'nden sonra, Türklerle Rumlar mübadele edilirken, Edirne vilâyeti mübadele komisyonu reisi olan Serezli Ferit Rasim Bey ile refikleri tarafından

Bedreddin'in mezarı açılarak kemikleri bir küçük sandığa yerleştirildi. Son muhacir kafilesi ile Serez'den çıkarılarak İstanbul'a getirildi.

İşte, "Dervişler Saltanatı"nın mühim bir rüknü (*unsuru*) olan Şeyh Bedreddin Simavi'nin şahsiyeti, mesleği ve hazin akıbeti...

DERVİŞLER - AMEDEO PREZIOSI

NESİMİ

Dervişler Saltanatı'nın mühim erkânını tetkikten geçirirken, çok dikkate şayan bir şahsiyete daha tesadüf ediyoruz ve onun hazin macerasından adeta bir ıstırap duyuyoruz.

Tasavvuf âleminde büyük bir ehemmiyeti haiz (*taşımış*) olan bu şahsiyet, Nesimi'dir. Fikirleri, vicdan hürriyetinin birer abidesi olduğu gibi, şiirleri de Türk edebiyatının birer şaheseridir.

Fuzuli gibi bu bağı yanık şair de Iraklı idi. Asıl adı Umadeddin olup Bağdat civarında Nesim kasabasında dünyaya geldiği için, şiirlerinde Nesimi mahlâsını (*takma ismini*) kabul etmişti.

Hayatına dair pek fazla malûmat olmamakla beraber, şiirlerinden istidlal edildiğine(*çıkarıldığına*) göre, pek genç yaşında dervişlik selkine (*yoluna*) girmiştir. Kendisinin Bektaşî tarikatına mensup olduğunu iddia edenler varsa da doğru değildir. O, Hicretin sekizinci asrının son zamanlarında Fazlullahı-Naîmi Esterâbâdi

tarafından neşredilerek dokuzuncu ve onuncu asırda bütün Anadolu'yu kaplayan Hurufi⁷³ mezhebine sâlikti⁷⁴.

Bu mezhep, ilk başta Bektaşiliğe pek yakındı. Fakat esasta çok büyük ayrılıklar vardı. Bazılarının tarik, bazılarının mezhep telakki ettikleri bu meslek de Bâtınilikten ayrılmıştı. Fakat Yahudilerin Kabbal'inden, eski nev Eflatuni itikadlarından (*inançlardan*), Müslüman mutasavvıflarının efkârından (*tasavvuf ile uğraşanların düşüncelerinden*) birçok şeyler iktibas ederek, adeta acayıp bir halita (*alaşım*) halini almıştır.

Bu meslek, ehlisünnet denilen şariatçı ulemanın zihniyetlerine muhalifti. Vicdan hürriyeti her türlü dar düşüncelere galipti. İtikat, nihayet vahdeti vücuda dayanıyordu Ve tasavvufi ananelerden ilham alıyordu. Ve Hululi mezhebindeki Deviyye itikadı da işe karışıyordu. Bu itibar ile bu mezhebin saliklerinde, artık beşeri ihtiraslara dair hiçbir temayül (*eğilim*) kalmıyordu.

İşte Nesimi de bu zümre içinde yetişmişti. Hassas ve yüksek ifadeli bir şairdi. Bütün o devirlerin şairleri saraylara, padişahlara vezirlere çatmak, büyük caizeler⁷⁵ almak, refah içinde yaşamak için her tarafa gezip dolaştıkları halde, Nesimi hiçbir zaman böyle heveslere kapılmamıştı. O sadece kendi ruhunun taş-

73- Hurufiler: Zlullah-ı Hurufi adında birinin kurduğu bâtıl bir meslektir. Harflerden kendilerince manalar çıkarıp, dine aykırı iddiaları olan bir dalâlet fırkasıdır.

74- Sâlik: Bir yolda giden. Belli bir yol tutup giden. Bir tarikat yolunda olan

75- Caize: Eskiden takdim olunan medhiyeli bir şiire veya bir san'at eserine karşılık olarak verilen para, hediye ve bahşişler

kın cezbesiyle yaşamış; yalnız ondan zevk almıştır.

Nesimi “Vahdeti Vücut” itikadının en inatçı tarafları olup; “Ben Allah’ım!” diye haykıran Mansur’un perestişkârı idi. Hatta onun, tüyleri ürperten müthiş ölümüne bile haset çekerti.

O da her yerde aynı düşünceyi ifade eden sözlerle bağırıyor, şiirler söylüyordu. Aynı zamanda hiçbir riyakârlığa (ikiyüzlülüğe) tenezzül etmeden tam bir vicdan hürriyeti ile yaşamaktan çekinmiyordu. Ve kendisinin bu hareketlerini hoş görmeyerek tenkit edenlere de şu şiiri ile cevap veriyordu.

*Ben yitirdim ben ararım;
Yar benimdir, kime ne
Kâh giderim öz bağıma,
Gül dererim kime ne?*

*Kâh giderim medreseye,
Ders okurum hak için
Kâh giderim meyhaneye
Dem çekerim kime ne?*

*Sofular haram demişler,
Bu aşkın şarabına;
Ben doldurur, ben içerim
Günah benim kime ne?*

*Ben melâmet hırkasını
Kendim giydim egnime
Âr-ı namus şişesini
Taşa çaldım kime ne?*

*Sofular secde ederler
Mescidin mihrabına;
Yâr eşiği kibleğâhım
Yüz sürerim kime ne?*

*Kâh çıkarım gökyüzüne
Seyrederim âlemi
Kâh inerim yeryüzüne,
Seyreder âlem beni.*

*Nesimi'ye sormuşlar ki
Yârin ile hoş musun?
Hoş olayım, olmıyayım;
O yâr benim, kime ne?*

Görülüyor ki Nesimi'nin sözleri, derin dar kafalı ve mutaassıp ulemaların tahammül edeceği şeylerden değildi. Buna binaen onun şöhreti hürriyetperverler arasında yayıldıkça, aleyhinde de o nispette bir husumet belirmişti.

Fakat Nesimi, bütün bu husumetlere zerre kadar ehemmiyet vermiyordu. Kemal sahibi bir insan gördüğü zaman derhal ellerini kaldırıyor;

Yüzün mushaftır,

Ey ruhu musavver

Taala şânuhû

Allahüekber!

Diye feryat ediyordu. Onun bu taşkınlıkları, aleyhindeki husumetleri arttıkça artıyordu.

Nesimi'nin kendisi gibi şair bir kardeşi vardı. Onun aleyhindeki hiddetli cereyanları duyunca endişeye kapıldı. Günün birinde bir felakete uğraması çok muhtemel olan Nesimi'ye bir mektup yolladı. Kendisini biraz toparlaması için bir takım tavsiyelerde bulunduktan sonra mektubun altına şu beyti yazdı:

Gel bu sırrı kimseye fâş eyleme,

Hânı hâssı âmmeye eş eyleme.

Nesimi, bu nasihate zerre kadar ehemmiyet vermedi. Bilâkis, şu mesnevi ile ona mukabele etti;

Deryâyı muhit, cûşa geldi.

Kevnile mekân huruşa geldi,

Sırrı ezel idu âşikâra

Ârif, nice eylesün müdârâ

Yer gök arası hak oldu mutlak.

Söyler defu ney ve cenk enel-hak

Enel-hak. Bu iddia, o devirlerde pek tehlikeli idi. Mansur bu iddiaya kurban gittiği gibi, Muhiddin-i Arabi de ehli-sünnet ulemasının elinden kendisini güç kurtarabilmişti. Fakat bunlar, Nesimi için hiçbir ibret dersi teşkil etmedi. O, günün birinde, şu beyti söylemekten çekinmedi:

Mansur, Enel-hak, söyledi,

Haktır sözü, hak söyledi.

Onun bu cüretkârane iddiası, artık sabırları tüketti. Ulemanın, Çelebi Sultan Mehmed'e şikâyeti üzerine tevkif edildi. Tövbe ve istiğfar edinceye kadar işkence yapıldıktan sonra idamına fetva verildi.

Nesimi, tevkife ehemmiyete vermediği gibi işkenceye de metinane göğüs gerdi. Cellâtlar tarafından derisi yüzülürken Mansur gibi;

“Enel-Hak!” Diye feryat etti. Nihayet can acısına tahammül edemiyerek yere serildi. Al kanlara boyanan çıplak vücudu, yine Mansur gibi dâra çekildi (*asıldı*).

Artık o muradına ermiş. Tıpkı, büyük bir hayranlık beslediği ve hatta ölümünün şekline haset ettiği büyük mutasavvıf Mansur gibi can vermişti.

Vakıa Nesimi, bir gün bile fâni cihanın zevk ve saltanatını sürmedi. Fakat onun hazin akıbeti, onu kalplerin tahtgâhında ebedileştirdi. Aradan beş asırdan fazla geçtiği halde onun şiirleri ve nefesleri elden ele gezmektedir. Hurufiler ve Bektaşiler, onu Erenler de-

recesine yükseltmişlerdir. Bugün bile rindâne⁷⁶ meclislerde ve hatta içkili ve çalgılı gazinolarda, onun vicdan hürriyetine misal alan nefesleri büyük bir zevk ve vecd (*aşk*) ile dinleniyor.

Sofular haram demişler,

Bu aşkın şarabına;

Ben doldurur, ben içerim

Günah benim kime ne?

Kıt'ası okunurken, içtihadı (*anlayışı*) uğrunda diri diri derisini soyduran bu büyük dervişin masum ruhu yad ediliyor.

Evvela Şeyh Bedreddin Simavi ve sonra Nesimi vakası ulema denilen mutaassıp zümreyi fena halde sınırlendirmişti. Bunların dervişlere karşı besledikleri gizli hiddet, artık gizlenemeyecek bir hale gelmişti.

Ulema zümresi, esasen dervişlerin halk üzerindeki manevi saltanatını çekemiyordu. Şehirler ve kasabalar, tekkelerle dolmuştu. Saray erkânının ve hatta padişahların hepsi de birer tarikat intisap ediyordu. Böylece ulema, ikinci plânda kalıyordu.

Şeyh Bedreddin'in zuhuruna(*ortaya çıkmasına*) kadar Anadolu'da yayılan tarikler, İslamiyet'in esaslarından ayrılmamışlardı. Buna binaen ulema zümresi, bunlara toplu bir hücum vesilesi bulamıyorlardı.

76- Rindâne: Rinde yakışır tarzda(Rind: Kalender. Aldırışsız, dünya işlerini hoş gören. Bâtını irfan ile dolu olduğu halde zâhiri sâde görünen hakîm. Dış görünüşü laübalî olduğu halde, aslında kâmil olan kimse.)

Fakat Bedreddin'in bütün dinleri hükümden ıskat etmek(*geçersizleştirmek*) ve iştirak esaslarına müstenit (*dayanan*) yepyeni bir din tesis etmek istemesi, artık ulemanın eline keskin bir silah vermişti. Bunlar Çelebi Sultan Mehmed'e müracaat ederek onun hissiyatını tahrik edecek sözler söylemişler:

— Sultanım! Görüyorsun ki dervişler, artık işi azıttılar. Bir taraftan dinlere dahlederek (*müdahale ederek*) küfür ve ilhak yolunu açarken, diğer taraftan Âli Osman'ın taç ve tahtını tehdide başladılar. Artık bunlara yüz vermemelisiniz. Doğrudan doğruya enbiyayı kiramın (*yüce peygamberlerin*) vârisleri olan ulema dâîlerinize (*duacılarınıza*) istinat ediniz (*güveniniz*), demişlerdi...

Hâlbuki Çelebi Sultan Mehmed de Mevlevi tarikine intisap etmişti (*bağlanmıştı*). O da Hazreti Mevlânâ'nın ruhunda feyiz ve himmet beklemekte idi.

Fakat saltanat hırsı, nihayet dervişlik hissiyatına galebe etmiş, artık padişah da dervişlerden uzaklaşmak lüzumuna kanaat getirmişti. İşte o günden itibaren ki ulema zümresi ilk defa olarak dervişlere galip gelmiş. Osmanlı sarayı artık ulema denilen şeriatçı ve mutaassıp zümrenin tesiri altına girmişti.

Fakat çarpışan, yalnız bu iki kitle değildi. Nâkli⁷⁷ ilimlere istinat eden şeriatçılar, aynı zamanda akli⁷⁸ ilimlerden mürekkep olan tasavvufa da hücum etmişlerdi.

77- Nakli: Akla değil de nakle dayanan, yani söylenen hakikat

78- Akli: Akıl ile bilinen veya bulunan şey. Akla mensup. Akla dair

Bu mühacimlerin (*saldıranların*) başında, o devrin en yüksek ulemasından addolunan İranlı Burhaneddin Hayder Hervi, Molla Sarı Yakup Karamani, Çelebi Sultan Mehmed'in Hocası Molla Bayezid, Kâfiyeci Molla Mehmed vesaire gibi mühim şahsiyetler bulunuyordu.

Bu hücumlara göğüs gerenlerin başlıcalarını da; o devrin belli başlı şeyhlerinden Amasyalı Pir İlyas, Merzifonlu Şeyh Abdürrahim, Gümüşhacıköylü Şeyh Abdurrahman, Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden ve İsfendiyar oğulları neslinden, Şeyh Lûtfullah, Karamanlı Şeyh Şücaaddin, Larandeli Şeyh Muzaffereddin, Ankaralı Şeyh Baba Nisah, Bolulu Şeyh Salahaddin, Bursalı Ömer Dede gibi nüfuzlu kimseler bulunuyordu.

Mücadele, tesirini göstermişti. Artık Osmanlı hükümdarı ile saray ve devlet erkânı üzerinde tesirlerini kaybeden şeyhler ve dervişlerin yerini, âlimler⁷⁹ fakihi-ler⁸⁰ ve müderrisler⁸¹ işgal eylemişlerdi.

Fakat halk tabakasının zihniyetini hiçbir şey sarsmamıştı. Dervişler yine avam güruhunun maneviyatı üzerinde saltanat sürüyorlardı.

Şeyh Akbıyık, Gelibolulu Şeyh Mehmed, Şeyh Ahmet Bican, Akşemseddin, Kara Şemseddin, Şeyh Sinani, Emir Buhari, Ebülvefa

Mukabele⁸² günlerinde Mevlevihaneler dolup

79- Âlim: ilim ile uğraşanlar hoca

80- Fakih: İslâm Hukukçusu

81- Müderris: ilim talebelerine ders veren ders okutan

82- Mukabele : Kur'ân-ı Kerimi okuyup halka dinletmek.

boşalıyordu. Muhteşem ayinler, bütün parlak ayinleriyle halkı cezbediyordu. Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı üzerine Osmanlı tahtına geçen Sultan Murad bile, Edirne'de yeni bir mevlevihane inşa ettirmişti. Fakat bu mevlevihanede –dervişler arasında- bir cinayet vukua gelmesi üzerine derhal semâhaneyi yıktırılmış, bir minare ilâve ederek tekkeyi bir mescit haline kalbeylemişti (*değiştirmişti*).

Vakıa bu padişahın devrinde de yeni bir takım şeyhler zuhur etmişti. Bunların arasında bulunan Şeyh Akbiyık denilen meczup⁸³ bir derviş, büyük halk kütlelerini tamamıyla kendisine cezbeylemişti.

Mamafih, bu devrin şeyhlerinden bazıları, âlim ve şairdi. Meselâ, Yazıcıoğlu denilen Gelibolulu Şeyh Mehmed, “Muhammediyye” denilen maruf ve manzum eseri telif eylemişti (*yazmıştı*). Biraderi Şeyh Ahmed Bican ise, “Envar-ul Âşıkın”ı yazarak hassas kalblere iman nurları serpmişti.

Germiyanlı Molla Şeyh, “Hüsrev ve Şirin” isimindeki eseri ile büyük bir şöhret kazanmıştı. Edirne'de, Dabağlar namı unvanını alan Şeyh Muslihiddin ise zâhir (*görünen*) ve bâtın (*gizli*) ilimlerindeki behresile (*bilgisiyle*) mühim bir mevki almıştı. Manavgatlı Şeyh Taceddin Bahşayış, Şeyh Hasan Karasilo, Şeyh Veli Şemseddin vesairenin tekkelerinde de, “Dervişler Saltanatı”nın haşmet ve azameti, hiçbir suretle zevale (*kesintiye*) uğramamıştı.

83- Meczub: Başkasının te'siri ile hareket hâlinde olan. Cezbedilmiş. Aklı gitmiş olan. Aşk-ı İlahî ile kendinden geçmiş.

İstanbul'un muhasarası, dervişlere yeni bir ikbal meşahası (*yolu*) teşkil etmişti. Başladığı muazzam işi muvaffakiyetle bitirmek için hiçbir kuvveti ihmal etmeyen Fatih Sultan Mehmed, manevi kudretlerden de istifadeye ehemmiyet vermiş. Anadolu'daki belli başlı şeyhleri, bütün müritleriyle beraber muhasaraya davet eylemişti.

Artık Anadolu'nun muhtelif yerlerinden, peşlerine yüzlerce dervişi takmış olan şeyhler, Bizans surları önüne akın ediyorlardı. Bunların arasında, Akşemseddin, Kara Şemseddin, Şeyh Sinani, Emir Buhari vesaire gibi şeyhler de, ordunun maneviyatını arttırıyordu.

Bunlardan Akşemseddin, Göynük'lü idi. Halk, bu zatın kerametlerine kanaat getirmişti. Hatta İstanbul'un fethini bile onun kerametine atfedener eksik değildi. Nitekim ikinci Emevi hükümdarı Yezid'in zamanında İstanbul muhasara edildiği esnada, Arap ordusunda sancaktarlık vazifesini ifade ederken vefat eden Eyyübul-Ensari-Ebâ'nın kabrini keramet kuvvetiyle keşfetmek şerefi bile ona atfedilmekte idi.

Kara Şemseddin de, Hacı Bayram Velî'nin halifele-rindendi. O da muazzam bir mürit zümresine malikti (*sahipti*).

Şeyh Sinanî, Sinan köyde doğmuştu. O da devrin mühim şahsiyetlerinden sayılıyor ve birçok keşif kerametlerinden bahsediliyordu.

Emir Buhari, aslen Buharalı idi. Orada, Nakşibendî tarikatına intisap etmiş (*bağlanmış*), tarikat âleminde yüksek bir mevki ihraz eylemiş (*kazanmış*) ve sonra Anadolu'ya gelerek Simav kasabasında yerleşmişti. Az zamanda, büyük bir şöhret kazanmış, müritlerinin adedi binleri aşmıştı. İstanbul'un muhasarası başladığı zaman, Fatih'in davetine derhal icabet etmiş, bu suretle padişahın da hürmet ve teveccühünü celbeylemişti (*kazanmıştı*). Nitekim fetihten sonra da İstanbul'da, Fatih Camisi'nin civarında yerleşti. Orada yeni bir tekke tesis etti. 922 (1517) tarihinde vefat etmesi üzerine, Fatih tarafından kabri üzerine bir türbe yaptırıldığı gibi, kendi namına da bir cami inşa edildi.

Bunlarda başka, Şeyh Ebulvefa unvanını almış olan Konyalı Şeyh Muslahiddin Mustafa, Şeyh Hacı Halife denilen Kastamonulu Şeyh Abdullah, Kocaelili Şeyh Muslahiddin, Şeyh İlahi namıyla yadolunan Simavlı Şeyh Abdullah, Şeyh Mesud Kimânî, o devrin en yüksek alimlerinden sayılan Şeyh Mehmet Cemal Aksarayî, Şeyh Habib Karamânî vesaire gibi bir takım şeyhler de İstanbul'un muhasarası esasında ordu arasında bulunmuştu ve fetihten sonra bunların hepsi Fatih tarafından ayrı ayrı taltif olunmuştur (*mükâfatlandırılmıştır*).

BALIM SULTAN

Fatih, babası İkinci Sultan Murat tarafından ihmal edilmiş olan dervişlere bu suretle ehemmiyet vermişti. Hatta kendi namına yaptırdığı caminin etrafına medreseler, imaretler, halka mahsus içtimai müesseseler ile tezyin ederken(*donatırken*), dervişler içinde zaviyeler (*küçük tekkeler*) ve hücreler inşa ettirmişti. Ve onlara, imaretlerden yemek ve ekmek almak, kendi yaptırdığı hamamlarda meccanen (*parasız*) yıkanmak gibi imtiyazlar vermişti. Hatta Fatih bunlarla kalmamış, Anadolu ve Rumeli de haraba yüz tutmuş olan birçok tekkeleri tamir ettirmekle beraber, yeniden tesis olunan tekkelere de bir hayli yardım etmişti.

Şimdi, “Dervişler Saltanatı”nın mühim bir devresine gelmiş bulunuyoruz. Ve Bektaşî tarikine adap erkân vazederek⁸⁴ bütün Anadolu’ya yayılan bu büyük tarikatı yepyeni bir şekle sokan Balım Sultan’a temas ediyoruz.

84- Vaz: Dinî mes’eleler üzerinde konuşup nasihat etmek. Kalbi yumuşatacak sözlerle insanı iyiliğe sevk çalışma.

Balım Sultan, kimdir?

Evvela, bu sualin üzerinde biraz durmak lazım gelir. Zira tarikatlar ilga edildiği (*kaldırıldığı*) zaman Bektaşiliğe bin bir esrar atfederek (*yükleyerek*) halkın merakını celbeylemek ve bu dedikodulu mevzu etrafında yazacakları yazılarla kendilerine menfaat temin etmek isteyen bazı kimseler, en bariz hakikatleri ayaklar altında çiğnemişler, hayatları en mühim vesikalarla devlet sicillerine dahi geçmiş olan büyük şahsiyetleri halka yanlış tanıtarak tarihe karşı affolunmaz cinayetler işlemişlerdir. Nitekim Balım Sultan da bu cinayete kurban edilmek istenilenlerden biri idi.

Hiçbir ilmi kıymeti haiz olmayan (*taşımayan*) yanları ile Anadolu halkının büyük bir zümresini ahlak ve namus mefhumlarına (*kavramlarına*) riayet etmemek, insanlık şerefini ihlal eden ayinler tertip eylemek. Bu esrarlı ayinlerde mum söndürmek gibi fezahtlarla (*ahlaksızlıklarla*) itham eden bu kimseler, parmaklarına doladıkları Alevilik-Bektaşilik-Kızılbaşlık gibi mevzular etrafında en küçük bir malûmata bile malik (*sahip*) olmayan kimselerdir. Bunlar, orta mekteplerin tarih kitaplarındaki kadar dahi bir bilgiye malik (*sahip*) değillerdir. Değil, o koca mecmuaların sütunlarını dolduran yazılarda, hatta o yazıların beş altı satırlık parçalarında bile, en yalancı iftiralardan ileri geçememişlerdir. Mesela:

“Bektaşilik içki, çalgı, kadın, erkek karmakarışık bir âlemdir. Baştanbaşa fuhuş, rezalet, ahlaksızlık olan bu

âlemin bütün esrar ve içyüzü ifşa edilecektir.”

Yahut, “Bektaşilik, baştanbaşa zevk, sefa, eğlen-
ce, şehvet, fuhuş membardır (*kaynağıdır*). Hele ayinler,
mum söndüler. Bahçeden bir gül koparalım mı? Can
evine can giriyor, İşte Bektaşiliğin esasları.”

Veyahut:

“Bâkireler ayininde, baba:

— Hak, perdeden azat oldu, diye bağırınca, bakire
kızlar peştemallerini atarlar, mumlar söner:

“Yuf Yezide... Yuf Yezide...” Sesleri işitilir.”

Vesaire gibi iğrenç yazılar, asırlarca ve asırlarca bu
devlet ve bu milletin camiası arasında şeref, namus ve
haysiyeti ile yaşamış olan milyonlarca ve milyonlarca
insandan mürekkep bir kütleye en sefil en cahilâne ve
en âmiyane bühtanlardan (*iftiralardan*) başka bir şey de-
ğildir. En hayrete şayan olan cihet ise, bu müstehcen
neşriyata karşı, ait olan resmi makamların müsamaha
göstermeleridir.

Biz, artık tarihe karışmış ve artık şuurlar ve vicdan-
lar üzerine en küçük tesir ve hâkimiyeti bile kalmamış
olan bir tarihin avukatlığını yapmak fikrinde değiliz.
Ancak, tarihi hakikatlerin tahrif edilmesi (*bozulması*)
yüzünden gelecek nesillerin düşecekleri hataları dü-
şünmeyi de -tarihle meşgul olan bir muharrir sıfatıyla-
kendimiz için bir vazife addetmekteyiz (*görmekte-
yiz*). Nitekim Balım Sultan meselesine temas ederken,
hakikatlerin ne cüretkârane tahriflere (*değişimlere*) uğ-

radığını göstereceğiz ki bu misal, tarihe karşı irtikâp edilen (*girişilen*) cinayetlerin derecesini ispata kâfidir.

Bakınız, kapağında, ilmi-edebi-tarihi olduğunu ilan eden bir mecmuanın sütunlarında, Balım Sultan hakkında ne malûmat verilmektedir.

“Bektaşiliğin direği Balım Sultan’ın iç yüzü.

Balım Sultan, Türk değildi. Müslüman değildi. Müslüman bir aileden değildi. Asyalı da değildi. Asya’nın ne Müslümanlık, ne Şamanlık, ne Budalık, ne Zerdüştlük ve ne de Müslümanlığın İsmailî akideleri içinde yaşayan ve bu akidelerle dini, hayati gayelerini tayin eden bir muhite de mensup değildi.

Bu nokta, çok mühim bir meseledir. Bir insan, ne derece cahil olursa olsun din için, Allah için, yaşamak için, ölmek için bir fikir sahibidir. Bu fikir de, mensup olduğu milletin dininden gelir. İşte Balım Sultan’da böyle Asya’ya ait bir fikir yok idi.

Balım Sultan Hırvat’tı. Katolik dininde olan bir ailenin oğlu idi. Babasının kardeşi, Katolik kilisesinin Ragoza papazı idi.

Küçük Balım, kilisede amcasından İncil okumuştı. Roma lisanını biliyordu.

İşte bu Balımdır ki, Bektaşî oldu. Bektaşiliği öğrendi. Müslümanlığı öğrendi. Bu adam Avrupa ve Asya ilimlerini birbirine karıştırmaktan başka bir şey yapacak değildi. Nitekim onu yapmıştır. Türkler Şamanlığı, Suriyeliler Hristiyanlığı, İranlılar Zerdüş-

lüğü, Hindular Brahmanlığı Bektaşiliğe karıştırdıkları gibi, Balım Sultan da Roma putperestliği altına sığınan Katolikliği Bektaşiliğe karıştırmıştır.”

“Alevi Şairleri” adındaki kitabın Balım Sultan faslında da, şu yazılar vardır:

“Balım Sultan’ın Sırp prenslerinden birinin oğlu olduğu, ikinci Beyazıt ordularının aldığı esirler arasında Dimitoka’ya getirildiği ve oradan Seyid Ali Sultan dergâhında muhafaza edildiği rivayet olunur.”

“... Bektaşî tarikatına girmiş olan bu zat, eski dini olan Hristiyanlıktan birçok adetler alarak bu tarikin âdat, erkân ve âdabını vaz (tayin) ve tanzim ettiği gibi, bilhassa teslis⁸⁵ getirmiştir.”

“... Târîki dünyalığın karşılığı olan mücerredlik⁸⁶ postunu da o icat etmiştir.”

Hâlbuki gerek o mecmuada ve gerek “Alevi Şairleri” kitabında, hakikat tamamıyla tahrif edilmiştir (*değiştirilmiştir*). Çünkü Balım Sultan henüz yaşadığı devirde hayatı tamamıyla tespit edilmiş olan mühim bir şahsiyettir.

Her şeyden evvel şu ciheti bilmek lazımdır ki, Bektaşî tarikinin merkezi olan –Kırşehir civarında- tarikat mensupları tarafından “Pir Evi” tesmiye olan (*ismi verilen*) dergâhta, imparatorluk devrinin nüfus kayıtların-

85- Teslis: Üçleme. Hristiyanların, Cenab-ı Hakk Üçdür, bazıları da Üçü birdir diyerek, Allah’a şerik ve ortak tanımaları.

86- Mücerred: Hâlis, saf, katışıksız, karışık olmayan. Tek başına, Çıplak, soyulmuş. Tek başına yaşayan, evlenmemiş, bekâr

dan daha muntazam sicil defterleri vardı. Yalnız tarikat erkânı değil; tarike dahil olan bütün fertlerin aile vaziyetleri, bu sicillere büyük bir dikkat ve intizam ile kaydolunurlardı.

Bu arada tabidir ki en çok ehemmiyet verilen, tari-katın piri Hacı Bektaş-ı Veli ile onun evlâtları idi:

Bu kayıtlara nazaran (*göre*), Hacı Bektaş-ı Veli'nin zevcesi Fatma Nuriye Hatun'dan –ki, tarikat mensup-ları arasında “Kadınlık ana” ve “Kutlu melek” tesmiye olunmuştur (*isimleri verilmiştir*). Bir oğlu dünyaya gel-miştir. Ve buna Seyyid Ali Sultan adı verilmiştir. De-mirtaş denildiği gibi Hazreti Pir'in kendisine;

— Hak muinin (*yardımcın*), Hızır lalan olsun, diye dua ettiği için tarikat mensupları arasında, Hızır Lala diye de yâd edilir.

Seyyid Ali Sultan'ın 763 (1361) tarihinde bir oğlu ol-muştur. Bunun adı da Resul Balı konmuştur.

Yine Seyyid Ali Sultan'ın 786 (1384) tarihinde bir oğlu daha dünyaya gelmiştir. Bu da, Mürsel Balı tes-miye edilmiştir (*isimlendirilmiştir*) ki işte bu zat Balım Sultan'ın pederidir.

Balım Sultan her türlü şüpheden ari olan, o devir-deki kayıtlara nazaran 878 (1473) senesinde, Kırşehir Sancağı'na tabi Suluca Karacahöyük Köyü'nde dünya-ya gelmiştir. Bu köy, Hacı Bektaş-ı Veli'nin uzun seya-hatlerden sonra yerleştiği mevkidir. Ve gitgide büyü-yerek Hacı Bektaş kasabası namı ile orda bir nahiye

merkezi teşekkül etmiştir. Aynı zamanda, Pir Evi denilen muazzam binalarda vaktiyle Hacı Bektaş-ı Velî'nin ikamet ettiği mütevazı bir evin bulunduğu sahaya inşa edilmiştir.

Balım Sultan, pederi Mürsel Balı'nın 889 (1484) tarihinde vefatı üzerine tarikin postnişinliği makamına geçmiş, 907 (1501) senesinde vuku bulan vefatına kadar tam 38 sene, o vazifeyi ifa etmiştir.

Bu kayıtlar, böylece devlet sicillerine de geçmiştir. Hatta evrak hazinesinde, mevcut olan bir takım فرمان suretleri de, Balım Sultan'ın üçüncü batında Hacı Bektaş-ı Velî'nin torunu olduğuna en büyük delildir.

Esasen, mecmuadaki yazıların sahibinin bozuk ve karışık ifadesi, birbirini tutmamaktadır. Hatta ne demek istediği bile layıkıyla anlaşılmamaktadır. O yazıların son fıkrasından çıkan manaya göre: Bektaşî tarikine Türkler Şamanlığı, Suriyeliler Hristiyanlığı, İranlılar Zerdüştlüğü, Hintliler Brahmanlığı karıştırmışlardır.

Hâlbuki bu, gülünç bir iddiadır. Çünkü Hacı Bektaş-ı Velî, bir tarikat kurmamıştır. Ancak –Hazreti Mevlana gibi- istikbalde (*gelecekte*) şekil alacak olan bir tarikin esaslarını koymakla kalmıştır. Bu esaslar da, Balım Sultan'ın postnişin⁸⁷ olduğu zamanda, adap ve erkâna bağlanarak tarikat şeklini almıştır. Asıl şurası dikkate şayandır ki, Hacı Bektaş-ı Velî'nin vefat tarihi olan 738-1332 senesinden. Balım Sultan'ın postni-

87- Postnişin: Post'a oturan, posta geçen, tekke şeyhi

şinliğe geçtiği 889-1484 senesine kadar Bektaşiliğin basit şekli sadece, Anadolu'ya münhasır kalmış ancak adap ve erkân vazedilerek tarikat şeklini aldıktan sonra, Suriye ve Irak tarafına da yayılmıştır. Bu hakikat karşısında, Bektaşiliğe muhtelif milletlerin birer şey karıştırdıktan sonra, Balım Sultanın da – Roma putpe-restliği altına sığınan- Katolikliği karıştırmasını iddia etmek ilmi düşünceler karşısında çok büyük bir hatadır.

Esasen mecmua muharririnin (*yazarının*) yazılarından bir tek satır bile, hiçbir ilmi kıymeti haiz değildir (*taşımaz*). Nitekim “Balım Sultan’ın yoluna gitmeyen Bektaşiler” diye kendi düşüncesine göre Bektaşiliği ayrı bir zümreye ayırırken bunları –şöylece- iki ocak olarak göstermektedir:

Akşehir’deki çelebi?

Denizli’de Narlıdere’deki dede?

Evvelâ şunu bilmek lazımdır ki, Bektaşî tarikine girip de Balım Sultan’ın yoluna gitmeyen, bir tek bile Bektaşî tasavvur edilemez.

Sonra Çelebi, Akşehir’de değil, Kırşehir’dedir. Yani Çelebi dediği zatın ikametgâhı, Kırşehir dâhilinde, Hacı Bektaşî nahiyesi merkezindedir.

Daha sonra Denizli’de Narlıdere’de Balım Sultan’ın prensiplerine aykırı hiçbir dede mevcut değildir. Şu hakikat malûm olmalıdır ki vaktiyle Denizli, mühim bir Bektaşî merkezi idi. Kaza dâhilinde, üç Bektaşî tek-

kesi vardı. Bunlarda doğrudan doğruya, Pir Evine bağlı bulunuyorlardı. Ve tabiidir ki, tarikin ikinci Piri olarak da, Balım Sultan'ı tanıyorlardı.

Bektaşiliğin bütün esrarını ifşa edeceğini vadeden mecmua yazarı, Bektaşiliğin en basit ve aşikâr âdetlerini ve hatta herkesçe malûm olan tabirlerine bile vâkıf değildir. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli'nin son hafitlerinden (*erkek torunlarından*) olan Çelebi Cemaleddin Efendi merhumdan bahsederken, Cemaleddin Baba demektedir. Artık, Babanın kimlere denildiği bile bilmiyen bir kimsenin, kendisini Bektaşiliğin mütehasısı (*uzmanı*) gibi göstermesi ne kadar gülünç ise, yazılarına sürüm temin etmek için tarihi hakikatlere, alabildiğine efsane katan kimselerin yazıları da, okuyuculara karşı irtikâp edilen (*girişilen*) manevi cinayetten başka bir şey değildir. "Alevi Şairleri" isimli kitap-taki aykırı fıkralara gelince, bunlara da Balım Sultan hakkında vereceğimiz malûmat, bir cevap teşkil edecektir.

Balım Sultan pederi Mürsel Balı'nın vefatı üzerine hilâfet makamına geçtiği zaman, ceddi Hacı Bektaş-ı Veli'nin ocağında pişmişti.

Kendisi, esasen son derecede zeki olduğu gibi, Hacı Bektaş'tan intikal eden ilimleri de tamamıyla tahsil ve hazmetmişti.

Dergâh, âdeta bir kervansaray halinde idi. Orta Asya'dan gelen bütün Hayderi ve Kalenderi dervişle-

riyle, Horasan'dan Rum diyarına göçen Seyyid Ahmed Yesevi'nin halifeleri, dergâhın başlıca mihmanlarını (*misafirlerini*) teşkil etmekteydi.

Bu mihmanlar (*misafirler*) arasında, mütemadiyen tarikatlara ait münazaralar, tasavvufa dair münakaşalar vuku buluyordu (*oluyordu*). Henüz pek genç olmasına rağmen, Balım Sultan bütün bunları dinliyor, günler geçtikçe, malûmatını genişletiyordu.

Yirmi yaşında iken hilâfet postuna oturduğu zaman tamamıyla pişmiş ve olgun bir hale gelmişti. Mevcut olan dinlerle tarikler hakkında kâfi derecede malûmat elde etmişti. Mevcut olan tariklerin, Anadolu muhiti üzerindeki tesirlerini öğrenmişti. Aynı zamanda, cedit Hacı Bektaş-ı Veli'den intikal eden tarikat şeklinin, mevcut tariklerle rekabete kâfi gelemeyeceğini de hisseylemişti.

Vakıa Hacı Bektaş-ı Veli, milliyet hesabına büyük bir eser bırakmıştı. Kırşehir'in o mütevazı Suluca Karahöyük ve yahut Hacı- köşesi, çok hararetli bir Türk ocağı gibi köpürmeye; orada ilim, din ve dil Türkleşmeye başlamıştı. Aynı zamanda Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifeleri de, mürşitlerinin maksadını temin etmek için Anadolu'nun, Rumeli'nin hatta Balkanların muhtelif köşe ve bucaklarında çalışıyorlardı.

Hacı Bektaş-ı Veli, milli mefkûresinin temellerini atmıştı. Ve üzerine inşa olunacak bina için de bir hayli malzeme bırakmıştı. Fakat bu malzeme, Balım Sultan'a gelinceye kadar, onun postuna oturanlardan

hiç biri tarafından kullanılamamıştı.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin başlıca üzerinde durduğu meselelerden birini lisan teşkil ediyordu. Bu milliyetçi mürşit:

“Yabancı bir dil ile yapılan ibadette hiçbir samimiyet olamaz.” Diyordu.

Balım Sultan'ın fikri de, aynı noktaya saplanıyordu.

Bu düşünce, yanlış değildi. Çünkü manası bilinmeyen kelimelerle ibadet etmek, ancak “taklidi iman”dan⁸⁸ ibaretti. Hâlbuki hakiki “zühdü takva”; ancak ve ancak kalpten doğan, tamamıyla akıl ve şuurdan hâsıl olan “hakiki iman” sahibi olmaya mütevakkıftı (*bağlıydı*).

Sonra, Hacı Bektaş-ı Veli İslamiyet'in akıl ve hikmet dini olduğunu söylüyordu. Onun için müritlerine ve halifelerine de bütün iman ve itikad esaslarını:

— Ara. Bul, diye tavsiyelerde bulunarak onları irşat ediyordu.

Bu irşatlardan anlaşılıyordu ki, dinin esası sadece ibadet etmek değildi. Aynı zamanda, ahlâkı da tasfiye etmek gerekti. Çünkü Hazreti Peygamber, ibadet kadar ahlâk ve fazilete de ehemmiyet veriyordu ve:

“Ben, ahlâkın şerefini itmam (tamamlamak) için geldim.” buyuruyordu.

İşte, Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefatından -takriben- yüz altmış sene kadar sonra onun hilâfet makamına

88- Az şüphelere mağlup olabilen, başkalarını takliden olan iman. Tahkik ehline ait olmayan, câhillere mahsus iman.

geçen Balım Sultan, ceddinin bu mefkûreleri üzerinde duruyor, düşünüyor, bütün bunları esas ittihaz (*kabul*) ederek tarikatın sadeliğine yeni bir çeşni ve cilâ vermek istiyordu.

Esasen Anadolu ve Rumeli muhiti de bir yenilik bekliyordu. Ham sofuluğun kaba ve düpedüz zihniyetleri altında bulunan dimağlar yeni inkişafalara (*açılımlara*) ihtiyaç gösteriyordu.

Hacı Bektaş Veli, ancak “Makalat” isminde bir kitap bırakmıştı. Onun fikir ve felsefesini takip edenler, ancak bu kitabın ihtiva ettiği hikmetlerden ahkâm (*hükümler*) çıkarıyorlardı.

Fakat bu kitaba da, Bektaşî tarikatının adabı, erkân, itikat ve imanına dair hiçbir şey mevcut değildi. Bundan da anlaşılıyor ki Balım Sultan’ın Bektaşiliğe verdiği şekil, Hacı Bektaş-ı Veli’nin koyduğu esaslara dokunulmamak şartıyla o zat tarafından muhitin ihtiyaçları düşünüle düşünüle kabul edilmiş birtakım teferruattan ibaretti.

Mademki Hacı Bektaş-ı Veli, tarikatının hakikatini meydana çıkarmak için halifelerine ve müritlerine:

— Ara. Bul, diyordu.

Şu halde, Balım Sultan, pirinin ve ceddinin bu irşadından ilham alıyor, tarikine yeni bir mecra verirken, her şeyden evvel taassuptan uzaklaşarak muhitin ruhi ihtiyaçlarını düşünüyordu. Ve bu suretle Bektaşî tarihinin yeni şeklini bir tek şahıs değil, doğrudan doğru-

ya muhitin ihtiyaç ve icapları doğuruyordu.

Hacı Bektaş-ı Veli vefat ettiği zaman, muhitin vaziyeti şu merkezde idi:

Bektaşilik merkezinin Şark (*doğu*) ve Cenup (*güney*) cihetlerini kâmilten (*tamamen*) “Babaî” tarikine mensup köylü ve Türkmenlerden mürekkep, büyük halk kütleleri teşekkül ediyordu. Ve bunlar da “Alevî” mezhebine salık bulunuyordu.

Garp (*batı*) cihetinde sakin olan (*yerleşen*) ve gittikçe kesafeti (*yoğunluğu*) artan Oğuz Türkleri de bunlardan farklı değillerdi. Çünkü bunlar da Orta Asya ve Horasan’dan gelmişlerdi. Henüz “Haydarî” ve “Kalen-derî” tarikatlarının tesiri altında bulundukları için, bunlar da “Alevî” zümresinden sayılabilirlerdi.

Şu halde, bu geniş halk kitlesini cezp edebilmek için Aleviliğin esasî olan “Caferî Mezhebi”ni kabul etmek, Bektaşî tarikini o cereyana uygun bir şekilde yürütmek zarurî idi. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli’nin her tarafa dağılmış olan halifeleri de aynı şekilde hareket etmekte idiler.

Bu Bektaşî mürşitleri, çok serbest düşünüyorlar:

— “Ehli beyt”e –yani, Hazretî Peygamber’in nesline– merbut (*bağlı*) ve muhib (*sevgili*) olmak, İslamîliğin ruhunda bir esastır.

Aynı zamanda İmamı Azam ile diğer İmam’lar içti-hat kapılarını kapamışlardı. Hiçbir münakaşaya meydan vermeden, kendi ağır ve şiddetli fikirlerini körü

körüne kabul ettirmek istiyorlar, hâlbuki insanları zühdü takvanın tahammülfersa (*dayanılmaz*) yükleri, hiçbir sebebe ve bahane ile feda edilemeyen mecburiyetleri altında nefsi feragatlerine mecbur etmek, ibadetin hiç değişmeyen kayıtları altında mihaniki (*mekanik*) bir dindarlıkla taklidi bir imana sürüklemek-tense, dini düsturları tasavvufun hikmet ve felsefeleri ile karıştırarak ruhlara ve vicdanlara hürriyet vermek lazımdır.” Diyorlardı.

Yine bu mürşitler; İslamiyet’in esası “Kur’an” ve “Hadis” ile mazbut (*kaydedilmiş*) ve bu hususta en çok sa-lahiyet sahibi olması lazım gelen – Hazreti Peygamberin torunu- “İmam Cafer Sadık’ın tefsirleri ve bu tefsirlerin kâfi derecede gösterdiği yol mevcut iken, siyasi cidallere (*savaşlara*) alet olan diğer mezhepleri kabul etmeyi doğru bulmuyorlardı. Aynı zamanda müfrit (*aşır-ı*) Şialığı da hoş görmüyorlardı. Hacı Bektaş-ı Veli’nin açmış olduğu yolda, mutedil Şialıkla yürümeyi tercih ediyorlardı.

Esasen Hacı Bektaş-ı Veli müfrit Şialıktan daima uzak yaşamıştı. Hiçbir zaman Sünniliğe karşı bir mücadelede kapısı açmamıştı. Halifeleri de aynı yolu takip ediyordu. Hatta, Şiilerle Sünniler arasında başlıca münakaşa mevzuu olan hilafet meselesine ehemmiyet veriyorlar, Ebubekir ile Ömer’in İslamiyet’e ettikleri hizmetleri takdir ediyorlar, yalnız Emevilerin çevirdikleri entrikalara alet olan üçüncü Halife Osman’ı hoş görmüyorlar, bu hoşnutsuzluklarına delil olarak da tarihi gösteriyorlardı.

Bektaşilerin nefreti, başlıca iki şahsiyet üzerine toplanıyordu. Bunların birini, İslam Cumhuriyetini saltanata tebdil eden birinci Emevi hükümdarı Muaviye, ikincisi de onun oğlu Yezid teşkil ediyordu.

Bektaşiler Hazreti Peygamberin iki sevgili torunu İmam Hasan ile İmam Hüseyin'in, Muaviye ile Yezid tarafından ince hesaplar neticesinde öldürölmelerine bir türlü tahammöl edemiyorlar, Kerbela çöllerinin ateş sačan kumları üzerinde, günlerce susuz bırakıldıktan sonra vücutları oklarla delik deşik edilen İmam Hüseyin ile masum ehli beytinin emsali görölmemiş bir fecaatle şehit edilmelerini, bir türlü affedemiyorlardı. Muaviye ile Yezid'e lânet okurlarken, Kerbelâ şehitlerinin kahramanlıklarına da büyük bir hayranlık gösteriyorlar, onların hâtıralarına hürmet ve riayeti büyük bir vazife addediyorlardı.

Bektaşilik merkezinin muhitindeki Babailer, Ahiler, Aleviliğin tesiri altında bulunan Türkmenler, Orta Asya'dan ve Horasan'dan gelen Türkler, gelip geçen Haydari ve Kalenderi tarikine mensup dervişlerin telkinlerine büyük bir ehemmiyet veren köylüler de, aynı zihniyeti taşıyorlardı. Onlar da Hayber Kalesi'nin kapısını kopararak bir kalkan gibi kullanan İmam Ali'nin kahramanlığını nasıl ki, büyük bir hayret ve meftuniyetle (*hayranlıkla*) telâkki ederlerse (*karşılar sa*): Kerbelâ şehitlerini de aynı suretle takdir ve tebci ediyorlardı (*yüceltiyorlardı*).

Bektaşilik rehberleri, artık halkın zihniyetini iyice

anlamışlardı. Büyük bir ekseriyeti asker ve silah adamı olan köylülerin hissiyatına ne suretle hâkim olacaklarını biliyorlardı. Onları kendilerine cezbetmek için sazlarını boyunlarına takarak köy köy, oba oba geziyorlar, Allah'ın Arslan'ı Ali'nin, şecaati (*yiğitliği*) dillere destan olan Hamza'nın, Kerbelâ çöllerinde yetmiş iki neferden ibaret olan yâran ile günlerce beş bin Emevi askerine mukavemet eden mahbûbu habibi kibriyâ, nur dide-i Muhammed Mustafa, seyidüşşüheda, İmam Hüseyin kahramanlık menkıbelerini terennüm ederek, her gün bir cihad macerasına atılan Türk unsurunun ruhuna celâdet aşıyorlardı.

Esasen bu hareket, yeni bir şey değildi. Rum erenleri Horasan'dan küçük Anadolu'ya gelmeye başladıkları günden beri, Ertuğrul'un, Kara Osman'ın dervişlerin büyük hamisi kahraman Orhan'ın askerlerine pişdarlık (*öncülük*) etmişler, ellerinde birer tahta kılıç olarak küffar kalelerinin zaptında büyük yararlıklar göstererek evliyalar mertebelerini ihraz eylemişlerdi (*kazanmışlardı*).

Bektaşilik bir taraftan ruhlara bu kahramanlık tohumlarını saçarken diğer taraftan da başka bir imam, başka bir kuvvet veriyor; ölüm endişesini tamamıyla kalplerden siliyordu.

İslamiyet'te ahiret telakkisi, hayata verilecek kıymeti azaltıyordu. Bilhassa cennet vaatleri, ahirete karşı büyük bir cazibe uyandırıyor. Fakat ölüm korkusunu tamamen ortadan kaldıramıyordu.

Hâlbuki Bektaşî mürşitleri, bunun da kolayını bulmuşlardı. Türklerin eski dini olan Budalık ve Şamanlık ile itikatlarını öne sürerek ölümü inkâr ediyorlardı.

Bu mürşitlerin telkinlerine göre ölüm yoktu. Ancak maddi bir cisimden ibaret olan ceset ölse bile, ruh yaşıyordu. Esasen ceset, fani olan kıymetsiz bir varlıktan ibaretti. Hâlbuki ruh, cisimden cisme, şekilden şekle, suretten surete giren ebedi bir kuvvetti.

Bu esasî ortaya atan Bektaşî mürşitleri daha ileri gidiyorlar: maksatlarını açıkça izah ediyorlar:

— Ruh, ebedidir ve şekilden şekle müntakildir (*taşınır*). Bütün zevil ervah (*ruh sahipleri*), ruhu külden ayrılmıştır. İyi ahlak sahiplerinin ruhları, daima yine iyi ruhlara intikal ederek ezeliyetten ebediyete doğru dolaşmaktadır ve dolaşacaktır. Tûr'a giden Mûsâ, semaya çıkan İsa, Hayber Kalesi'nin kapılarını koparan Ali bütün bunlar, bir ruhtan ibarettir, diyorlardı.

Bektaşilik bu akideyi kabul etmekle İslamiyet'in ruhunu rencide etmiyordu. Bilâkis öyle bir istilâ devresinde, ölüm korkusunu mücahitlerin kalplerinden silerek İslamiyet'in zaferine yardım etmiş oluyordu.

Bektaşî mürşitleri, başta İmamı Azam olmak üzere diğer mezhep sahiplerinden de hoşlanmıyorlardı. Ve onların, şeriatı dar bir çerçeve içine alarak, insanları birçok beşeri haklardan mahrum etmelerinden şikâyet ediyorlardı. Bu şikâyetin en başında, cemiyet ve aile hayatı geliyordu. Çünkü her iki hayat da, pek sönük geçiyordu.

Bektaşî mürşitleri, bu fikirlerini muhitten alıyorlardı. Türkistan'da, eski aşiret hayatlarında kadınlar ile kızımları ve ahenktar sazlarıyla tam bir sosyete hayatı yaşamaya alışmış olan Türkler câmilerde vaaz eden ulemanın kadı meclislerine, içki ve saz âlemlerine karşı:

— Haramdır! Diye köpüre köpüre bağırımlarına hiç bir mana veremiyorlardı.

Muhitte, henüz Müslüman olan unsurlarda vardı. Bunlar da aynı hislere kapılıyorlar. İslamiyet'e bir türlü ısınamıyorlar âdetâ şüpheli iman besliyorlardı.

Halbuki Bektaşiler, şüpheli imandan hoşlanmıyorlar, hakiki müminlerin miktarlarını arttırmak için, esasen birbirlerinin noksanlıklarını ikmal etmiş olan dinlerden muhitin ihtiyacına göre parçalar alarak bunları birleştirmeyi ve böyle şeriatın dar çerçevesini genişleterek halkı memnun etmeyi düşünüyorlardı.

İşte Balım Sultan, bu düşüncayı tatbik etmişti.

Türklerin milli dinine, içtimaî âdet ve ananelerine dair birçok şeyleri Bektaşî tarikinın erkân ve ayinine sokmamakla halkı büsbütün bu yeniliğe cezbedivermişti.

Artık yalnız Türkmenler, Oğuzlar değil; henüz İslam olan Hristiyanlar da Balım Sultan'ın şekil verdiği Bektaşiliğin etrafında toplanıyorlardı. Eski dinlerinin itikatlarına benzeyen yeni imana, daha samimiyetle bağlanıyorlardı.

İslâmiyet, Kur'an'ın ahkâmına nazaran, esasen İsa'yı tanıyordu. Ve onun Ruhullah olduğuna inanıyordu. İsa'nın validesi olan Meryem de mukaddesti. Allah'ın ruhu, onun vasıtasıyla İsa'ya intikal etmişti. Balım Sultan, bu teslisi kabul etmekte hiçbir beis görmüyordu. Yalnız bunun şeklini değiştirerek:

“*Eb-ibin-rûhul-kuds*”üne mukabil olmak üzere:

Allah-Muhammed-Ali'den mürekkep yeni bir teslis kabul ediyor, yeni tariki Hıristiyanlara daha cazip bir şekilde gösteriyordu.

Tarike yeni girenlere hususi merasimle aldırılan abdest, vaftizi andırıyor. Mürşide itaat ve inkıyadı (*teslimiyeti*) ifade için, yine hususî merasimle bele bağlatılan tıgıbind denilen yün ipliğinden kuşak Hıristiyan rahiplerinin zünnarına benziyordu.

Balım Sultan, aile hayatına çok ehemmiyet vermişti. Çünkü aile saadeti, daima büyük bir tehlike karşısındaydı... Bir dakika evvel evinin sahip ve maliki (*sahip*) olan bir kadın, bir dakika sonra kocasının bir hiddete mağlup olarak:

“Boşadım.” Demesiyle, derhal mevkiinden sukut ediveriyordu.

Bir dakika evvel saadetin şahikasında yaşıyan bir aile kadını, bir dakika sonra, elim bir sefalete düşüyordu. Balım Sultan, bu tehlikenin de önüne geçmek istemiş, talâkı (*boşamayı*), birtakım büyük sebep ve mecburiyetlere talik eylemişti.

Balım Sultan, çiyleri pişirmenin ve ruhları tasfiye etmenin de çaresini bulmuştu. Zümrüt gibi vadilerin yamaçlarında, ücra dağların başlarında tekkeler kuruyor. Çatakapıların önlerinde on iki terek⁸⁹ ile taçlarının üzerine yeşil sarıklar sarmış aksakallı Mücerred⁹⁰ babalarla bütün hayatını Hacı Bektaş-ı Veli'nin ocağına vakfetmiş olan kefen gibi beyaz elbiseli dilber kadınların hazin edalarla dolaştıkları görülüyordu.

Balım Sultan'ın otuz sekiz sene devam eden postnişinlik devrinde, artık Bektaşî tariki tam manasıyla kemale ermiş bulunuyordu. Ve tarikin salikleri de, milyonları aşıyordu.

BALIM SULTAN İSTANBUL'DA

Hiçbir tarikin şeyhi postnişini ve müceddidi Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu zeki ve âlim hafidi (*torunu*) kadar şöhrat kazanamamıştı. Onun şöhrati yalnız Anadolu ve Rumeli'ye münhasır kalmamış, Irak ve Suriye'ye yayılmıştı. Ve nihayet, İstanbul'da da derin akisler yapmış. O muazzam şöhrat dalgası, sarayın duvarlarına kadar çarpmıştı.

Padişah ikinci Sultan Beyazıd, halkın ruhunu cezbeden bu büyük mürşidi merak etmiş, onunla görüşmek istemiş, Kırşehir'deki Pir evine, dergâhı âli çavuşlarından davetçiler göndermişti.

89- Dilim

90- Evlenmemiş babalar

Balım Sultan, bu davete icabet gösterdi. Maiyetinde kalabalık bir derviş kafilesi olduğu halde Miladın 1509 senesine tesadüf eden –hicretin 915’inci senesi Muharrem ayının 3’üncü günü Üsküdar’a geldi. Üç çifte bir saray kayığı ile Topkapı Sarayı’na geçti.

Balım Sultan’ın kayığını, yüzlerce kayık takip ediyordu. Ve Kızkulesi’nin önünden atılan toplar, Bâtın padişahını selamlıyordu. Çünkü ona, artık o unvan veriliyordu.

Padişah ikinci Beyazıd, has misafirini sarayın rıhtımında istikbâl etti (*karşıladı*). Balım Sultan ile maiyetindeki dervişlere, sarayın en güzel dairelerinden biri tahsis edilmişti.

Padişah, her gün muayyen saatlerde misafirinin dairesine geliyor, onunla müsahebatten zevk duyuyordu.

Saray erkânından birçokları, nasib almışlardı. Hatta bizzat padişahın da Balım Sultan’a ikrar⁹¹ verdiği dair rivayetler vardı.

Bâtın padişahının misafir olduğu daire âdeti bir tekkenin meydanına benziyordu. Her akşam ortalık kararırken:

“Allah, Allah... Bismişah... Akşamlar hayır ola... Hayırlar feth ola... Şerler def ola... Münkirler, münafıklar berbad ola... Demler daim, ibadetler kaim ola... On iki imam, on dört mâsum pak efendilerimizin himmetleri

91- Tasavvuf yoluna girenin, Allah’a yaklaşmak niyetiyle boynunu şeyhe teslim etmesi, bir şeyhe, derviş olduğunu ve verdiği sözden dönmeyeceğini ifade etmek demektir.

üzerimizde hazır ve nâzır ola... Niyazlarımız makbul ola... Allah Allah... Eyvallah... Nûru nebi... Kerem Ali... Pirimiz üstadımız hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli... Demine devranına hü, diyelim hüüü...”

Diye gülbankler çekilirken gümüş şamdanlar içinde balmumları yakılıyor, Osmanlı sarayının, rengârenk çinililerle parıldayan ayetler yazılı duvarlarında sazların çelik tellerinden kopan ahenktar nağmelerin hazin akisleri işitiliyordu.

Bütün Anadolu ve Rumeli’de Bektaşî tariki bütün haşmetiyle saltanat sürerken, artık diğer tarikler de İstanbul’da yerleşmeye; tekkeler açıp müritler peyda etmeye başlamıştı.

Yeniçerilerin kâmilten (*tamamen*) Bektaşî olması itibariyle, “Dervişler Saltanatı”nın başlıca hâkimiyet merkezlerini bu tarikin tekkeleri teşkil ediyordu. Ve İstanbul’un muhtelif yerlerinde, derhal Bektaşî tekkeleri kurulmuştu.

Yedikule’de Kazlıçeşme’de ve Topkapı’da iki dergâh vardı ki bunlar da münhasıran Balım Sultan koluna mensup mücerret dervişler bulunuyorlardı:

Eyüp sırtlarında, Hafız Baba isminde bir zat tarafından bir tekke tesis edilmişti.

Sütlüce’de Hüseyin Baba Kâğıthane civarındaki Karaağaç’ta da Münir Baba adındaki zatların açtıkları tekkeler, İstanbul halkının derhal rağbetini celbeylemişti.

DURMUŞ BABA

Rumelihisarı'nda, bilhassa Anadolu'dan gelen Türk babalar tarafından tesis olunan tekke, en münevver (*aydın*) Bektaşilerin toplantı merkezi halini iktisap eylemişti.

Rivayetlere nazaran Rumelihisarı'nda ve tam sahilde, Hisar burnunda Durmuş Baba isminde Bektaşî Erenlerinden bir zatın kabri yanına da bir tekke inşa edilmişti. Bu zat denizciler arasında kerametleriyle büyük bir şöhret kazanmıştı. Bu itibarla Bektaşî tarihine mensup denizciler, büyük fırtınalarda başları sıkıldığı zaman:

— Medet, Durak Baba, diye onu imdada çağırırlar, tehlikeden kurtulmak için ona adaklar adarlar ve İstanbul'a geldikleri zaman, tekkeye koşarlardı.

Istıranca Ormanlarının arasına sıkışmış olan bir Bektaşî tekkesi daha vardı ki buradaki dervişler geyik, sıyın, karaca avlarlar, bunları pastırma yapıp vaktin padişahına yollarlar, büyük miktarda ihsanlar alırlardı.

Çamlıca ve Merdivenköyü'nde de birer dergâh kurulmuştu. Merdivenköyü'ndeki dergâha, tarihi bir kıymet atfolunuyordu. Rivayete nazaran, ikinci Osmanlı hükümdarı Sultan Orhan devrinde Türk kuvvetleri Üsküdar civarlarına kadar akınlar yaptığı zaman, Hacı Bektaş-ı Velinin halifelerinden Şahkulu Sultan namında bir zat, Türk akıncılarına pişdarlık (*öncülük*) etmişti. Ve Bizans askeri kuvvetlerinin vaziyetlerini tarassut etmek (*gözetlemek*) için, şimdiki tekkenin bulunduğu yere yerleşmişti. Ve nihayet orada vefat ederek kabri bir müddet gizlenmişti, sonra bu kabir keşfolunarak Mehmet Ali Baba tarafından orada bir tekke tesis edildi. Seneler geçtikçe büyüyen ve ehemmiyet kesbenden bu tekke, İstanbul Bektaşilerinin büyük bir ekseriyetine merkez teşkil etti. Hatta saray mensuplarının pek çoğu bu tekkenin müritlerindendi.

İşte, İstanbul'da Bektaşî tarikinın nüfusu bu tekkeler vasıtasıyla daima tezayüt ederken, artık diğer tarikler de muhtelif yerlerde yerleşmeye ve halk arasında intişar etmeye başlamıştı.

Mevleviler de, İstanbul surları haricinde, Yenikapı denilen yerde, Galata Kulesi'nin bulunduğu tepe üstünde, Boğaziçi sahilinde –şimdi Çırağan Sarayı'nın Harem Dairesi'nin bulunduğu mevkide dergâhlar tesis etmişlerdi.

Bu iki tarik – Anadolu'da olduğu gibi- İstanbul'da da rekabete girişmişlerdi. Ve yine Anadolu'da olduğu

gibi, zadegân (*soylular*) denilen yüksek tabakaya mensup zümre ile saray erkânının, devlet ricalinin büyük bir kısmı, bu Mevlevi dergâhlarına intisap etmişlerdi (*bağlanmışlardı*).

Aynı zamanda, Nakşibendiler de araya sokulmuştu. Onlar tarafından da İstanbul'un muhtelif yerlerinde tekkeler tesis olunmuştu. Halkın, şeriat ile tarikatı birleştirmek isteyen zümresi de, o tekkelere koşuyordu. O tekkelerde, diğer tarikatlara ayrıca birer rekabet sahası olmuştu.

Seyid Ahmet Yesevi'nin bütün orta Asya'yı istilâ eden büyük tarikinden bahsederken Bektaşilik gibi, Nakşibendiliğin de bu tarikten ayrılmış olduğunu arz etmiştik.

Bu tarik, dokuzuncu asrın ikinci nısıfından (*yarısından*) başlayarak, onuncu asra kadar Anadolu'da intişar etmişti (*yayılmıştı*). Ve tıpkı Bektaşî tariki gibi, İstanbul'un fethini müteakip, devletin hükûmet merkezine yerleşmişti. Ve şeriat taraftarı olan zümreyi, derhal cezp etmişti.

Nakşibendilik gayet zahidane bir meslek takip ediyordu. Bilhassa Sünniliğin itikatlarına tamamiyle riayet ettiği için, halkın mutaassıp zümresini şiddetle alakadar eyliyordu. Bu itibarla Nakşibendî tekkelerinde de büyük dervişler kitleleri belirliyordu.

RUFAl DERVİŞİ

SEYİD AHMET RÜFÂİ

İstanbul'un ruhuna hâkim olmaya başlayan "Dervişler Saltanatı"nın kahramanları, yalnız bunlardan ibaret değildi. Birinci Selim'in Mısır'ı fethetmesi üzerine, Türk beldelerine daha büyük bir faaliyetle akın etmeye başlayan diğer bir takım Arap tarikatları vardı ki, bunlar da muhtelif halk zümreleri arasında kendilerine müritler temin etmişlerdi. Bunların en mühimi de Rufai Tariki idi.

Tarikin müessisi olan Seyid Ahmet Rufai, takriben 512 senesinde, Irak'da Evasia kasabasında dünyaya gelmiş; 578 (1118) senesinde vefat ederek o civardaki Ümmü Abide kasabasında defnedilmişti. Âlim ve şairdi. Mevcut olan tarikatları dikkatle tetkik ettikten sonra, kendi namına izafetle Rufai Tariki'ni tesis etmişti.

Bu tarik, Osmanlı hükûmetinin teşekkülünden evvel Anadolu'ya girmişti. Lâkin intişar edememişti (*yayılamamıştı*). Evrat ve ezkârının Arapça olması, ayin ve erkânının bir takım ağır kayıt ve şartlara tâbi bulunması, halkı cezbetmemişti.

Fakat Osmanlı hükümetinin teşekkülünden sonra, “Dervişler Saltanatı” başlar başlamaz, Rufai tarikinın şeyhleri de harekete geçti. Diğer tariklere rekabet edebilmek için ayin ve erkânda ıslahat icra edildi. Hatta Haririyye-kiyaliyye - nuriyye - uzbe - fenâriyye - bürhaniyye -fazliyye - cendeliyye - cemiliyye - ataiyye-sebsebiyye-imadiyye-sıyâdiyye - kantaniyye nakla-riyle birtakım kollar vücuda getirildi. Âyin esnasında okunan ilahilerden bazıları Türkçeleştirildi. Halkın nazarı dikkatini celbetmek için ayinlerde vücutlarına şiş saplamak, karınlarına kılıç sokmak, ağızlarına ateş koymak, kafalarını -azgın birer koç gibi- duvarların taşlarına çarpmak şeklinde birtakım esrarlı fevkalâdelikler ilâve edildi.

Doktor Dozi’nin meşhur Tarih-i İslâmiyet’i, hiç şüphesiz ki Müslümanlığa karşı halisâne bir maksatla yazılmamıştır. Fakat bu mühim eserde, bir hayli hakikat de vardır. Ezcümle muharrir (özetle yazar) iki büyük ciltten mürekkep (oluşmuş) olan bu tarihini yazabilmek için senelerce uğraşmış, bir hayli kıymetli malumat toplanmıştır. Mevzuları şiddetle alâkadar eden o malûmatın dervişlere ait kısmına şöylece göz gezdirmek, faydalı olacaktır.

Doktor Dozi der ki:

“Türkiye’de, başlıca otuz iki tarik vardır. Her birimin kendisine has ve müessisi tarafından muayyen usul ve erkânı vardır. Elbiselerinin farklarıyla de yekdiğerinden temyiz olunurlar. Bütün imparatorluğun her tarafına

saçılmış olan ve her biri bir şeyhinin idaresi altında otuz, kırk dervişi bulunan tekkeler takvaperver kimse-lerin atıyye ve tecrübeleri sayesinde zengindirler.

Fakat dervişler, orada yemek ve yataktan başka bir şey almazlar. Taam nadiren iki ve üç kabdan mürekkep olur. Herkes hücrelerinde yemek yer. Fakat üç veya dört kişinin beraber taam etmesi de memnu (yasak) değildir.

Müteeħhıl (evli) olanlara hususi bir ikametgâh verilir. Lâkin haftada iki veya üç defa bahûsus sima'lârına ve zikirlerine takaddüm eden keza tekkede yatmak mecburiyetleri vardır.

Dervişler, esvaplarını ve diğer ihtiyaçlarını bizzat tedarik ederler. Bu sebepten dolayı, çalışıp kazanmak için bir sanat öğrenirler.

Bir derviş kendisini geçindiremediği takdirde, ona akrabası, tarikata mensup zenginler yardım ederler. Şeyhler de müritlerinin vaziyetlerine alâka gösterirler.

Dervişler, mensup oldukları tekkelere karşı, hiçbir taahhülle bağlı değildirler. Herhangi bir sebepten dolayı, diğer bir tekkeye ve hatta büsbütün başka bir tarike geçebilirler. Lâkin bu hürriyeti kullananlar pek azdır. Pir, mürşid, tekke ve tarik değiştirmek, sebatsızlık sayılır.

Bu dervişlerin hayatı o kadar zekâyı dolduran bir şey tasavvur edilemez. Çünkü onların katlandıkları meşakkate, herkes tahammül edemez.

Her derviş, Allah'ın yedi ismini her gün binlerce defa

zikretmek mecburiyetindedir. Hücra bir köşeye çekilip binlerce defa o isimleri tekrar edenler araların da, çıldıranlar da eksik değildir.

Tarikatlardan birçoğunun hususi raksları vardır. Bu rakslar, tekkenin bu işe mahsus bir salonunda yapılır. Bu salon pek sadedir. Ahşaptan inşa edilmiştir. Salonun Mekke cihetindeki duvarının ortasında bir mihrap vardır. Tekkenin şeyhi bu mihrapta bir koyun postu üzerinde oturur. Bundan dolayı kendi Postnişin tesmiye olunur (isimlendirilir).

Âyinlere, Allah'ın ismi ile başlanır, sükûnetli hareketlerle yapılan başlara gittikçe hızlanır.

Tarikatların bazı şubelerinde dervişler, dirsekleri birbirine dokunacak surette otururlar. Okunan dua ve ilahilerin ahengine uyarak, sağa ve sola doğru sallanırlar. Bazı şubelerde de, bu ayini ayakta yaparlar.

Hareketler, daima mevzun ve ahenkdardır. Gözler kapanır, çehreler mahzun bir hal alır. Bilhassa Rufaile-
rin ayinleri nazarı dikkati caliptir. Onları bütün raksları – yani ayinleri- üç sahneyi şamildir.

Evvelâ bütün dervişler, mihrapta oturmuş olan şeyhe hürmet ve huluslarını arz ederler. Şeyhin önüne diz çökerek onun ellerini öperler. Sonra şeyhe temas etmiş olan ellerini yüzlerine, gözlerine sakallarını sürerler. Bunu müteakip salonun yarım daire teşkil eden koyun postlarına çekilirler. Hep bir ağızdan tekbir getirirler.

Kur'an'ın ilk suresi olan Fatiha'yı tilavet ederler. Bu

biter bitmez şeyh, Lâilâheillâllah diye zikre başlar. Dervişler de buna cevap olmak üzere hususî bir ahenkle sallanarak Allah ismini tekrarlar.

İkinci sahne, daha calibi dikkattir. Sesi güzel bir derviş tarafından terennüm edilen peygambere ait bir methiye, dervişlerin kalplerini ve hislerini coşturmaya kâfi gelir.

Bu esnada dervişler, mütemadiyen öne arkaya doğru sallanırlar. Ve:

“Allah” Diye bağırlar.

Bu sallanmalar ve bağışmalar, bir çeyrek saat devam eder. Ondan sonra, birdenbire yerlerinden fırlarlar. Ayağa kalkarlar, dirseklerini birbirlerini dayarlar. Bu defa da sağa sola doğru sallanmaya başlarlar. Bu hareket esnasında sağ ayak daima yerinde kalır. Sol ayak vücutla beraber hafif hafif aynı istikamete doğru sallanırlar.

Bu esnada dervişler, kendilerinden geçmiş bir haldedirler. Bazılarının renkleri sararır, gözleri kapanır. Bazıları da sarhoş gibi sersemlemiş bir hal alır. Düşmek için, sağındaki solundaki arkadaşlarına dayanır.

Şeyh, dervişlerin umumi ve hususi vaziyetlerine pek sıkı alaka gösterir. Onların sallanmaktan, çalkanmaktan ve boğuk boğuk bağırmaktan bitkin bir hale geldiklerini hissedince:

... İllallaaaah... Diye bağırarak zikre fasıla verir.

Bu istirahat devresinde, yine güzel sesli dervişlerin

–yani, Zâkirlerin- okudukları ilahiler ve medhiyeler dinlenir. Böylece birkaç dakika geçtikten sonra sıra, üçüncü sahneye gelir.

Artık bu sahnedeki hareketler kolay kolay tasvir edilemeyecek derecede heyecanlıdır... Serpuşlar ve hırkalar, birer tarafa atılır. Kollar, omuzlardan birbirine geçirilerek büyük bir halka yapılır. Bir taraftan zikre devam olunarak diğer taraftan muntazam bir tempo ile bütün salon dolaşılır.

“Ya Allah... Ya hu!..” Diye bağırlılır. Sert, keskin, vecd (aşk) ile karışık nâralar atılır. Ve artık dervişlerin hepsinde, hissiz ve şuursuz insanların coşkunuğu vardır. Ve birçoklarında, arkadaşlarının sürüklemelerine tâbi olan bir istiğrak hali başlamıştır.

O zaman şeyh, halkanın ortasına girer. Ellerini muntazam tempolarla birbirine vurarak hareketin intizamını temin eder.

Dervişler, artık kendilerinden geçmişlerdir. Her türlü azaba, ıstıraba ve can acılarına tahammül edecek derecede hissiz kesilmişlerdir.

Hizmete memur olan dervişler, şeyhin oturduğu mihrapta asılı olan kılıçlar, bıçaklar, şişler, demirler arasından ucu sivri iki şiş alırlar. Onları, evvelce hazırlanmış olan ateşte iyice kızdırırlar ve sonra, hususi bir merasimle şeyhe uzatırlar.

Şeyh kendi kendine bir dua okuyup o kızgın şişlerin üzerine üfler. Tarikatların piri olan Seyid Ahmed

Rüfai'nin ruhundan istimdat eder (yardım ister).

O esnada dervişlerden bazıları ellerini şeyhe uzatırlar. O kızgın demirleri alırlar. Dilleriyle yalayarak söğüturlar ve bunu yaparlarken, âdeta bir şehvet hazzı duyarlar. Fakat o kızgın demirleri şeyhin elinden almak bahtiyarlığına nail olamayanlar hemen halkadan çıkarlar. Mihraba koşarlar. Oradaki kılıçları, bıçakları, şişle-ri kavrayarak vücutlarına saplamaya başlarlar.

Bunlardan bazıları, daha büyük coşkunkluk yaparlar. Salonun kapısına kadar geri geri çekildikten sonra, bütün kuvvetleriyle mihraba koşarlar. Ve kafalarını çılginca bir şiddetle oradaki mermer direklerden birine çarparlar.”

Doktor Dozi'nin bu tasviri, hakikate pek de aykırı değildir. O kızgın demir parçalarını yalayan dillerin çatır çatır yanması, çıplak vücutlarına saplanan şişlerin, kılıçların, bıçakların hiç bir kanlı iz bırakmaması ve bütün hızı ile mermer direklere çarpan kafaların bir anda parçalanmaması, cidden hayrete şayan bir keyfiyettir.

Nitekim Doktor Dozi de bizzat bu hayreti gösterdikten sonra mütalaasına şu suretle devam etmektedir:

“Bu dervişler, kurnaz ve hilekârdır. Raks ve zikirlerini temaşa (seyir) etmeye koşan halkın gözünde, kendilerini mukaddes ve keramet sahibi göstermek için lâzım olan her türlü tedbirleri almışlardır. Yaralarını ve yanıklarını, göründüklerinden daha az tehlikeli kılmak

için, reçeteleri vardır. Nitekim bu hilekârlıkta, şeyhlerde dervişlerle ortaktır. Güya şeyhin yanıkları, yaraları dili ile yalaması adeta ilahi bir şifadır. Ve böyle bir şifa hassasına malik (sahip) olan şeyhin salyasında, onun kerameti âşikârdır.

Nitekim bu salya, hastalara da emsalsiz bir devâ addedilir. Bu devadan istifade edebilmek için diğer günler, tekkelere hastalar getirilir. Bu hastalar yan yana ve yüzüstü yere yatırılarak şeyh tarafından çiğnenir. Eğer hasta şeyhin kerametine inanmış ve ona bütün ruhu ile bağlanmışsa, o salya ve çiğnenme tedavisi muhakkak ifakadle (iyileşmeyle) neticelenir. Aksi takdirde, hastanın imansız ve itikatsızlığına atfedilir.”

Dervişler hakkındaki mütalaayı bir hayli ileri götüren Doktor Dozi, bu bahis etrafındaki yazılarını, şu suretle bitirmektedir:

“Dervişlere, pek hürmet olunur. Şahsiyetler bile bulunur. Onlar da tekkelere giderler. Zikirle iştirak ederler. Ve hatta kendi hanelerinde de dervişliğin adap ve merasimini yerine getirirler.

Dervişlere, en ziyade harp zamanlarında kıymet ve ehemmiyet verilir. Harbe giden her kumandanın, maiyetinde birkaç derviş götürmesi âdettir.

Bu dervişler, geceleri zafer için dua ederler. Gündüzleri de Hazreti Peygamberin vaatlerini hatırlatarak zabitleri ve neferleri harbe teşvik eylerler.

Harplerde dervişlerin yeri, daima sancağın dibinde-

dir. Çünkü bazı harplerde tehlikeye giren sancağı, dervişler halâs etmişlerdir (kurtarmışlardır).

Şeyhlerin ekserisi rüya tabir ederler. Ve kerametler gösterirler. Bunların arasında, gerek cismani ve gerek ruhani rahatsızlıkları şifayab edenler ve hattâ faili meçhul olan sirkat (hırsızlık) hadiselerinin sariklerini (hırsızlarını) bilenler bile vardır.

Mahaza münevver (aydın) fikirli Türkler dervişlere çok ehemmiyet vermezler. Hatta onlar hakkında iyi bir fikir de beslemezler. Hakikaten dervişler arasında dindarane amel ve hareketleriyle cidden hürmete lââyık kimselere tesadüf edilebilir. Lâkin yine bunlar arasında sarhoşluğun ve çapkınlığın numunesi addolunacak ser-seriler de eksik değildir.”

MEVLEVİ DERVİŞLERİ - AMEDEO PREZIOSI

ŞEYH AHMET BEDEVİ

Rufailerin adap ve erkânı hakkında uzunca bir yazı yazmış olan Türkler arasında ve İstanbul'da oldukça intişar eden (*yayılan*) tariklerden biri de, Bedevi tariki idi.

Bu tarikin müessisi olan Seyid Ahmet Bedevi 596 (1119) tarihinde Fas'ta dünyaya geldi. 675'de (1218), Mısır'da Tanta şehrinde vefat etti.

Dervişlerin arasındaki ananevi rivayetlere nazaran bu zat Resulüllah efendimizin sülâlesindendir. Pederi ile on bir yaşında iken Hicaz'a gitmiş, Hac etmiştir. O tarihten itibaren yüksek kemâl eserleri göstermiş, nihayet tarikatını tesis eylemiştir.

Bu tarik de, Rufai tariki ile beraber Türkler arasına girmiştir ve sonraları, Şenâviye-Sutühiyye- Halebbiyye-Âliyye-Abdul - Bernessiyye - Cevheriyye kolları teessüs etmiştir (*kurulmuştur*).

Bedevilerin de İstanbul'un muhtelif yerlerinde dergâhları vardı. Başlarına, kırmızı sarık sararlardı. Ayinleri, Rufai ve Sadi tariklerinin ayinlerine benzer-

di. Ancak ayakta zikrederlerken o kadar birbirlerine sarılırlardı ki, âdeta bir kütle haline gelirlerdi. Buna da “Bedevi topu” derlerdi.

SEYİD SADEDDİN CEBÂVÎ

Yine İstanbul’da en münteşir (*yaygın*) tarikatlardan biri de Sadi tariki idi. Bu da 593 (1196) senesinde Havran’da Cebâ kasabasından doğan Seyid Sadeddin Cebâvi tarafından tesis edilmişti.

İstanbul’da ilk Sadi dergâhı Kovacılar’da açılmıştı. Bu ilk dergâhı Fatih’teki Ejder ve Kasımpaşa’daki Eba Rısa dergâhları takip etti. Bu dergâhlarda daima, gece ayinleri icra edilirdi.

Sadi tarikinin ayini de, Rufai ayinine müşabihti (*benzerdi*). Hatta ilk zamanlarda yapılan ayinler sadece zikirden ibaretken, sonraları şiş kullanmak usulü de kabul edildi. Rufailerden farkları başlarına beyaz renkli yün sarık sarmaktan ibaretti.

MERKEZ EFENDİ

Bir de Sümbüliye tariki vardı ki bu da, İstanbul halkı arasında bir hayli intişar etmişti (*yayılmıştı*).

Bu tarik de Sümbül Sinan denilen Şeyh Sinaneddin Yusuf isminde bir zat tarafından tesis edilmiştir. Mısır’da yüksek derecede tahsil etmiş, bilhassa tefsir ilminde, devrinin en meşhur uleması arasında iştihar

etmişti (*tanınmıştı*). Yavuz Sultan Selimin Mısır'ı fethinden sonra İstanbul'a geldi. Koca Mustafapaşa'ya yerleşti. Sümbüli tarikini tesis etti. Bir taraftan da büyük camilerde vaaz ve irşat ile meşgul olarak 936 (1529) tarihinde vefat eyledi.

Vefatından sonra yerine Merkez Efendi denilen Şeyh Muslahaddin adında bu zat Denizlili idi. Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a gelmiş ve Şeyh Sümbül Sinan'ın tarikatına girmiş, Züht ve takvasıyla az zaman zarfında tarikat mensupları arasında temayüz eylemişti (*kendini göstermişti*).

Merkez Efendi, az zaman zarfına birçok şöhret kazanmıştı. Hatta Kanuni Sultan Süleyman'ın validesi kendisine Mevlânekapısı haricinde büyük bir dergâh yaptırmıştı.

Rivayete nazaran Merkez Efendi, padişaha haber göndermiş. Nikâh ile kızını istemiş, Padişah Sultan Süleyman bu talebi garip bulmakla beraber, birdenbire reddedememiş:

— Pekâlâ... Fakat bir padişah kızını alabilmek için, kırk katır yükü altın vermek lâzım gelir. Eğer şeyh efendi bu miktar parayı tedarik ederse, kızım ile derhal izdivaç edebilir, diye cevap vermiş.

Bunun üzerine Merkez Efendi, dergâhın yan tarafındaki bir yeri kazdırmış. Oradan çıkan toprağı çuval-lara doldurup, kırk katıra yükleterek saraya yollamış.

Sultan Süleyman, çuval-ları açtırıp da hepsinin altın

dolu olduğunu görünce hayretler içinde kalmış. Kısa bir tahkikat yapmış, çuvallara doldurulan toprağın, ancak keramet kuvvetiyle altın olduğunu anlamış. Kızını, Merkez Efendi'ye vermeğe mecbur kalmış.

Tabiidir ki bu rivayet, hurafata istinat eden bir menkıbeden başka bir şey değildir. Ancak şu ciheti nazarı dikkate almalıdır ki. Merkez Efendinin ilmi kudret ve kuvveti ve bilhassa zühdü takvasının salâbeti kendisine atfolunan kerametten kat kat yüksektir.

Dergâhın yanında, hakikaten suyu dizlere kadar çıkan bir mağara vardır. Bu mağaranın, Merkez Efendinin Çilehanesi olduğu rivayet olunmaktadır. Bu rivayet hakikate daha yakındır.

ŞEYH SEYYİD

Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır'dan dönen muzafer ordularını o kadar İranlı ve Mısırlı şeyh ve derviş takip etmişti ki, artık İstanbul âdetâ bir dervişler bel-desi haline gelmişti.

Fakat Sultan Selim bunlarla meşgul olacak vaziyette değildi. Onun sekiz senelik hükümdarlık hayatı, saltanat ve siyaset ihtirasları içinde geçmişti. Bu itibarla İstanbul'u dolduran muhtelif milletlere mensup tarikât ehline ciddi bir alâka gösterememişti. Yalnız Şeyh Seyyid denilen Hicazlı bir şeyh vardı ki, vakit buldukça onu sarayına davet eder, ihsan ve iltifatlara gark eylerdi. Bu da, mühim bir sebebe müsteniddi (*dayanırdı*). Bu şeyh Sultan Selim'e şehzadelğinde tesadüf etmiş:

— Sen padişah olacaksın. İran küsrâlarının ve Mısır Firavunlarının tahtlarına oturacaksın. Fütuhâtının şevket ve azameti ile kıyamete kadar cihanın gözlerini kamaştıracaksın, demişti.

Sultan Selim, Şeyh Seyyid'in bu sözlerini, ancak Şah İsmail'e galebe çaldıktan sonra hatırladı. Muzafferen İstanbul'a avdet ettikten sonra, derhal onu arattı. Mısır zaferinden sonra da artık hiç unutmadı.

Sultan Selim'in resimlerinden biri, kulağında bir küpe olmak üzere tersim edilmiştir (*resimlenmiştir*). Bu küpe dolayısıyla onun Bektaşî tarikatına ve hatta mücerret babalar zümresine dâhil olduğu zannedilir.

Hâlbuki - babası İkinci Beyazıd'ın Balım Sultan'dan nasip almasına rağmen- Sultan Selim ile Bektaşî tariki arasında en küçük bir münasebet mevcut değildir. Hatta Bektaşilikle alakası şu tarafa dursun, İran seferine giderken şüphe üzerine kestirdiği kırk bin masum Türkün içinde on bini mütecaviz Bektaşî'nin de bulunduğu rivayet edilmektedir.

BOSNALI ŞEYH HAMZA

Fakat birinci Sultan Süleyman büyük babasının yolunu takip etmişti. O da babasının yolunu takip etmişti. O da babası Sultan Selim gibi cihat peşinde koşmakla beraber, büyük babası gibi tarikat mensuplarını daima temayül (*eğilim*) göstermiş hatta -bazı rivayetlere nazaran- Bektaşî tarikatına da intisap eylemişti (*bağlanmıştı*).

Ancak, bu hükümdarın devrinde dikkate şayan bir hadise vukua geldi, o tarihe kadar milyonlarca halkın kalplerinde saltanat süren şeyhlerin ve dervişlerin hiç biri hükümet tarafından rencide edilmediği halde. Bosnalı Şeyh Hamza isminde bir kimse cellat elinde can verdi.

Bosnalı Hamza, Bayramiye tarikinın şeyhlerinden ve Hüsâmeddin Ankaravi'nin halifelerindendi. İlmi ve fazlı dolayısıyla hoca unvanını ihraz etmişti (*kazanmıştı*). Günlerinin uzun saatleri cezbe-i ilâhiye dalmış olarak geçerdi. Muhitinde bulunanlar, onun kerametine kaniydi. Nitekim idamından müteessir olanlar, o feci akıbeti Allah tarafından zuhur eden bir fevkalâdeliğe atfederek kendisini “Şehit” diye tavsif etmişlerdi.

Öldürüldüğü yerde:

“Tarikatı Bayramiye ricalinden Hüsamettin Ankaravi Hazretlerinin Halifesi, Ehlullahı kiramdan Bosnavi Eşşeyh Hoca Hamza, Kaddese Sırrahu Hazretlerinin merkadi münevverleridir (aydınlarıdır). kenduleri, müstağrakı cezbei ilâhi ve mukarini sohbeti olanlar dahi biihtiyar müncezebi olurlar idi. Bazı halatı acibesi istid-raca hamlolunduğundan bu makamda rütbei şahadete nail ve mazhar olmuşlardır.

Rahmetullahu aleyh... 969”

Diye bir levha mevcut olduğu gibi, mezar taşında da:

“Kutbülârifin Gavsülvasılın Eşşeyh Hoca Hamza

Kaddese Sırrahu Hazretlerinin Merkadi münevverleridir (*aydınlarıdır*). 969”

Diye bir kitâbe vardır.

Bu yazılardan da anlaşılıyor ki bu zat şeyh ve dervişlerden ilk siyaset kurbanıdır. Herhalde, hükûmetin hoşuna gitmeyecek bir harekette bulunduğu için feci bir akıbete uğramıştır.

İstirad (*arasöz*) olarak şunu da arz edeyim ki, Atai tarihinin 70-71-283’üncü sayfalarıyla Katib Çelebi fezlekesinin 1’inci cildinin 380’ninci sayfasında bu zat hakkında bazı malumat bulunduğu dair bir not aldım. Fakat bunun tetkikine vakit ve imkân bulamadım.

Bosnalı Şeyh Hamza’nın uğradığı bu feci akıbet, “Dervişler Saltanatı”na zerre kadar halel getirmemişti. Halkın cahil ve saf zümresi, yine tekkelerin kapılarını aşındırarak şeyhlerden ve dervişlerin kerametlerinden kendilerine feyiz ve saadet dilenmekte idi.

Hatta Sultan Süleyman bile aynı hissiyata tâbi oluyordu. Sık sık İstanbul’daki tekkelere kurbanlar ve ih-sanlar göndermekle beraber muhtaç olan tekkeleri de tamir ettiriyordu.

GEYLANİ, MEVLANA, BATTAL GAZİ, GÜLBABA TÜRBELERİ

Kadiri tarikinin müessisi Seyid Abdülkadir Geylânî’nin Bağdat’taki türbesinin yanındaki harabeye

yüz tutmuş camiye, yeni baştan ihya ettiği gibi, Mevlâna Celâleddin-i Rumi ve Seyid Battal Gazinin türbelerini de mükemmelen tamir ettirdi.

Sultan Süleyman, Hazreti Mevlâna'ya karşı beslediği hürmeti göstermek için bununla da kalmadı. Dergâhın yanında iki minareli bir cami ile bir semahane, dervişler için hücreler ve bir de imare yaptırdı.

Fakat asıl cömertliğini Bektaşî tarikine gösterdi. Seyid Gazi kasabasındaki Battal Gazi'nin türbesini yeni baştan tamir ettirdiği gibi türbenin yanına yeni bir tekke, bir cami bir medrese, fukara ve dervişler için imaret yaptırdıktan sonra, bu yeni müesseselere kâmilten (*tamamen*) Bektaşî dervişlerini yerleştirdi.

Fakat: onun en ehemmiyet verdiği bir Bektaşî dervîşi vardı ki o da Gülbaba idi.

Tarihi rivayetler nazaran bu zat daima Yeniçeri kışlalarında bulunan Bektaşî babalarındandı. Fatih, ikinci Sultan Beyazıd, Birinci Selim devirlerindeki harplere iştirak ederek askerler arasında cesaretiyle nam ve şan kazanmıştı.

Sultan Süleyman Macaristan fethine giderken, Gülbaba da orduya iltihak etti (*katıldı*) ihtiyarlığına rağmen yine gayret ve şecaat (*yiğitlik*) gösterdi. Nihayet, bugün Budapeşte dediğimiz Budin Kalesi zapt olunurken, düşman tarafından atılan bir gülle şahadet şerbetini içti ve orada defnedildi.

Birçok tarihlerin müşterek rivayetlerine naza-

ran cenazesi bütün ordunun iştirakiyle kaldırıldı. Şeyhislâm Ebusuud Efendi tarafından kaldırılan cenaze namazında yetmiş bin askerle, bizzat Sultan Süleyman da vardı.

Sultan Süleyman, bu zatın hayatında kendisine gösterdiği hürmeti, ölümünden sonra da idame etmiştir. Nitekim cenaze namazında bizzat bulunmakla beraber, sonra da üzerine bir türbe inşa ettirmiştir. Bu türbe, halen mevcut olup Macarlar tarafından da malûmatına itina edilmektedir.

Bu tarihi türbe hakkında verilere malûmata -ve elimizdeki resimlere- nazaran beyaz taştan yapılmış olan bina tasarısıyla Türk mimarı tarzında genişliği her tarafı on ikişer adım olmak üzere altı cepheli olup, üzeri kiremitle kapanmıştır. Türbenin içi o zamandan kalma tahtadır. Ortada, bir kapak vardır. Gülbaba'nın gömülmüş olduğu yer bu kapağın altındadır.

Türbe Tuna sahiline yakın yüksek mevkidedir. Vagner isminde bir mimarın varislerine ait büyük bir köşkün bitişiğindedir.

Gülbaba, yalnız Türkler arasında değil, Macarlar arasında da büyük bir şöhret kazanmıştır. Her tarafını güller sarmış olan bu küçük ve mütevazı yerin bugün bile Budapeşte'ye giden bu din ve milletten seyyahların mutlaka görmek istedikleri bir ziyaretgâhtır.

Abdülkerim Kadiri, Şeyh Mahmut Çelebi, Şeyh Piri, Şeyh Hacı Halife, Şeyh Bekir Halife, İznikli Şeyh Muhiddin, Şeyh İskender Dede, Erdebili Şeyh Sinan,

İştibli Şeyh Muhiddin, Şirvanlı Şeyh İsmail, Şeyh Ramazan, Şeyh Bali, Şeyh Öves, Şeyh Baba Haydar Semerkant, Şeyh Safiyeddin, Şeyh Muhiddin, Karalı Şeyh Çelebi, Şeyh Ishak, Şeyh Abdülgaffar Medeni, Şeyh Mübarek, Merzifonlu Şeyhzade Mevlâna Abdi Çelebi, Şeyh Mahmut Dede, Şeyh Abdullah Dede

Sultan Süleyman'ın muhteşem zamanı "Dervişler Saltanatı"nın en parlak devri idi. "Müftü Şeyh" denilen Abdülkerim Kadiri ilime irfanıyla temayüz etmişti (*kendini göstermişti*). Selâtin camilerde, tasavvufa ait vaazlar verirdi. Her cuma günü küçük Ayasofya camisinde vaaz ederdi. Binlerce müridi, kerametine kaniydi.

Şeyh Mahmud Çelebi, Emir Buhari'nin halifesi idi. Vekar (*ağırbaşlılığı*) ve ihtişamıyla (*görmeyiyle*) temayüz etmişti (*kendini göstermişti*).

Şeyh Piri'de Emir Buhari'nin halifelerindendi. Halka alakasını kestiği Müritlerini, ancak halifeleri vassıtasıyla idare ederdi.

Şeyh Hacı Halife hastalıklı bir zattı. Fakat halk onun da birçok kerametlerine inanmıştı.

Şeyh Bekir Halife, sevimli çehresi edibane sözleri, bilhassa tekkesini ziyarete gidenlere karşı gösterdiği cömertlikle kendisini sevdirmişti.

İznikli Şeyh Muhiddin, Sultan Selim Camisi'nde imamdı. Rivayetlere nazaran âbid (*ibadet eden*) ve zahid bir zattı. O da kerametliğe şöhret almıştır.

Şeyh İskender Dede okuma yazma bilmeyen ümmi

bir adamdı. Fakat tasavvufa ait bilgileriyle iştihar (*meşhur*) ederek yanına bir hayli mürit toplamıştı.

Erdebilli Şeyh Sinan uzun müddet irşatla meşgul olmuştu. Etrafında bir hayli müridi bulunuyordu. Rüya tabirinde isabetiyle meşhurdu.

İştibli Şeyh Muhiddin riyazat ehlindendi. Çok zamanını inziva köşesinde zikirle geçirirdi.

Şirvanlı Şeyh İsmail, Şeyh Ramazan, Şeyh Bali, Şeyh Öves, Şeyh Baba Haydar Semerkant, Şeyh Safiyeddin, Şeyh Muhiddin, Karalı Şeyh Çelebi, hıristiyandan dönme hekim Şeyh İshak, Şeyh Abdülgaflar Medeni, Şeyh Mübarek, Merzifonlu Şeyhzade Mevlâna Abdi Çelebi, Şeyh Mahmut Dede, Şeyh Abdullah Dede ve daha birçok şeyhler, Sultan Süleyman devrinde, muhtelif tariklerin mürşitlerindendi...

CEZAYİRLİ ŞEYH

Tekkeler, gece gündüz dolup boşalıyordu. İlim ve fazilet sahibi şeyhlerin tekkeleri birer irfan mahfeline benziyordu. Şeyhlerinin odalarından kahve ocaklarına kadar her köşede, muhtelif zümrelere mensup halk tabakalarının tatlı musahabetlerle vakit geçirdikleri görülüyordu. Ve bunların ekseriyetini de edipler, şairler, zarifler teşkil ediyordu. Bir tarafta tasavvufa ait vecâimiz bir bahis cereyan ederken, diğer tarafta da ilahi bir gazelin şen ve şuh mısraları, dinleyenlerin ruhuna zevk veriyordu.

Fakat bazı tekkeler de fesadın ahlaksızlığın, gayri tabii şehvet ihtiraslarının kaynağı olmuştu. Kahve ocaklarında esrarlar içiliyor,-şâbu emred- dilber müritlerin hüsnü cemâllerine secdeler ediliyor... Bütün bu fezahatler, ilahi aşk ve şevkin icaplarına atfolunarak ahlak düşkünlüğünün son hadlerine kadar gidiliyordu.

1209-1619 senesinde, garip bir hâdis vukua geldi. Bütün İstanbul'u derin hayretlere gark etti.

Bu tarihten birkaç sene kadar evvel Cezair taraflarından bir şeyh gelmiş. Koca Mustafapaşa taraflarında bir eve yerleşmiş, bir müddet sonra da ikametgâhını bir tekke haline kalbetmişti.

Bu meçhul şeyh, mevcut olan tariklerin hiç birini beğenmiyordu. Kendi rivayetine nazaran, yeni bir tarikin esaslarını kurmak istiyordu.

Fakat bu esaslar neden ibaretti? Cezairli Şeyh, bunları kolayca izah etmiyordu. Tarikine, esrarengiz bir mahiyet veriyor, müritlerine ifşaatta bulunmaktan çekiniyordu.

Bu vaziyet böylece devam ettikten sonra bir gün şeyh, halife ittihaz ettiği müritlerinden birine:

— Artık, tarikimizin esrarını yavaş yavaş ifşa edebiliriz. Ancak, müritlerimizin arasında bir tasfiye yapmak, sır saklayamayacak kadar boşboğazları aramızdan çıkarmak lâzım, dedi ve bu tasfiye de muhiti ve müritleri çok yakından tanıyan halifesini memur etti.

Cezayirli Şeyh'in vaziyeti o civar halkına pek emni-

yet vermediği için esasen müritleri azdı. Bu tasfiyeden sonra tekke büsbütün tenhalaştı. Ancak, şeyhin intihap ettiği (*seçtiği*) beş on kimseye münhasır kaldı.

Fakat buna rağmen, tekkedeki ayin faaliyeti artmıştı. Hemen hemen her gece şeyhin seçilmiş müritleri toplanıyorlar, kapıları ve pencereleri sımsıkı kapadıktan sonra, herkesçe meçhul olan ayinlerine devam ediyorlardı.

Bu vaziyet evvela komşuların nazarı dikkatini celbettir. Gizlice hükümete haber verildi. Tekkenin bu esrarengiz nihayetini anlamak için, memurlar tayin edildi.

Nihayet bir gece ayin esnasında tekke basıldı. Hepsi de çırılçıplak kadın ve erkeklerden mürekkep olmak üzere otuz kişi çıkarıldı. Kadınlar bir tarafta erkekler de diğer tarafta olmak üzere şiddetli bir isticvaptan sonra Cezairli Şeyh'in İbâhiyye Mezhebi'ne mensup olduğu "İştiraki Nisvan" (*kadınların ortaklığı*) esasına müstesad gizli bir tarik kurduğu anlaşıldı.

Müftü, Çeşmizade Mahmud efendiler verdiği fetva üzerine on beş erkek kâmilan (*hepsi*) asıldı, Kadınlar da Tomruk zindanına atıldı.

Bu hadise, İstanbul'un her muhitine oldukça mühim dedikodular husule getirdi. Fakat beş on gün sonra, unutulup gitti. Tarik namına kurulan bu insafsızca teşekkül, tarikat mensuplarına gizli bir kin besleyen ham sofuları şeyhler aleyhine bir hayli coşturmakla beraber "Dervişler Saltanatı"nın haşmetime zerre kadar halel getiremedi.

DERVİŞ - AMEDEO PREZIOSI

AZİZ MAHMUD HÜDAÎ

Bu devirde, -yani, takriben 1020 - 1038 (1611-1628) seneleri içinde- bütün İstanbul halkının azami derecede hürmetini kazanmış olan bir şeyh vardır ki o da Hüdai Aziz Mahmud Efendi idi.

Bu zat, aslen Koçhisar'da doğmuş. Kuvvetli bir medrese tahsili gördükten sonra kadı olmuştu. Bir aralık Bursa'ya gitmiş, orada, Bayramiyye Tariki'nin şeyhlerinden Şeyh Mehmed Üftade'yi ziyaret etmişti. Onda gördüğü feyiz ve kemal Hüdai Efendi'yi o kadar cezp etmişti ki derhal kadılıktan vazgeçmiş ve derviş sıfatıyla Hazreti Üftade'nin dergâhına intisap eylemişti (*bağlanmıştı*).

Hüdai Efendi, dervişlik âlemin de birdenbire çok büyük terakki eserleri gösterdi. Bir müddet, mâsivâ⁹² ile alakasını kesti. İnzivaya çekildi. Sonra İstanbul'a gelerek Üsküdar'a yerleşti. Bayramiye Tariki'nden feyiz almakla beraber Celvetiyye Tariki'ni seçti. O tarik namına tekke tesis etti. Şöhreti, günden güne arttı.

92- Dünya'ya dair her şey.

Muhitine, binlerce mürit topladı. Bunların arasında birçok devlet ricali ile saray erkânı da vardı. Hatta padişahlar bile onun duasını almak istiyorlar. Tekkesine sık sık kurbanlar ve ihsanlar gönderiyorlardı.

Hüdai Efendi'nin tesir ve nüfusu o kadar artmıştı ki, en küçük arzuları, padişahın bir iradesi gibi derhal yerine getiriliyor, hatta onun dergâhına iltica eden mahkûmlar bile cezadan kurtuluyordu.

İkinci Sultan Osman'ın idam ettirmek için İstanbul'a getirttiği Halil Paşa, Üsküdar'a gelir gelmez bir takriple (*yolunu bularak*) muhafızlarının elinden kurtularak Hüdai Efendi'nin dergâhına kaçmış:

Şeyhim! Sana teslim oluyorum. Beni, padişahım gazabından kurtar. Bütün hayatımca mutfağına odun taşıyayım, diye Şeyh Hüdai'nin ayaklarına kapanmıştı.

Hüdai Efendi'nin Sultan Osman'a gönderdiği küçük bir haber, Halil Paşa'nın idamdan kurtulmasına kâfi geldi. Hatta -kardeşini bile ölümden affetmeyerek beddua alan o zalim hükümdar- Halil Paşa'yı affetmekle de iktifa etmeyecek ona ikinci vezirlik ve kapitan paşalık verdi. Bu suretle, Şeyh Aziz Hüdai Efendi'yi memnun etmek istedi.

Bu vak'adan takriben (*yaklaşık*) iki sene kadar sonra, bir meseleden dolayı Kızlarağası sürgün olarak Mısır'a gönderildi. İki buçuk milyon altın kıymetindeki serveti de zapt edildi.

Fakat Kızlarağası'nın hasımları, ağanın gizli bir ha-

zinesinden bahsediyorlar ve bunu da, Kızlarağası ket-hudasının bildiğini iddia ediyorlardı.

Kethuda, tevkif edilerek sadrazamın sarayında göz hapsine alındı. Ve gizli hazineyi söyletmek için şiddetli bir tazyik başladı.

Kethüda, dayanamadı bir kolayını bularak saraydan kaçtı. Üsküdar'a geçip Şeyh Aziz Hüdai'nin dergâhına kapandı. Sırtına bir hırka giyip, dervişler arasına karıştı. Ancak bu suretle, takipten masun kaldı (*korundu*).

Nihayet günün birinde Sadrazam Ali Paşa da sipahilerin tazyikine uğrayınca, derhal bir tebdil kayığı ile Üsküdar'a geçti. Aziz Hüdai Efendi'ye iltica etti, Kırk adet kurban kesti. Ancak bu sayede sipahilerin taarruzundan kurtulabildi.

Aradan çok geçmedi, Bizzat Sultan Osman bile, Şeyh Aziz Mahmud Efendi'ye başvurmak mecburiyetini hissetti. Gördüğü bir rüyayı, evvelâ Hoca Ömer Efendi'ye söyledi. Fakat onun tabirini beğenmedi. Bir kere de Şeyh Aziz Hüdai Efendi'ye anlatarak onu da tabir ettirmek istedi. Kendisini saraya davet ederek rüyasını nakletti.

Rüya pek korkunçtu. Sultan Osman mana âleminde tahtına oturmuş. Kur'an-ı Kerim okuyordu. Birdenbire Resulü Ekrem Efendimiz peyda oldu. Padişahın elindeki Kuran'ı aldıktan sonra ve sırtındaki libasını da çekip çıkardıktan sonra kendisine bir tokat vurdu. Sultan Osman, tahtından yuvarlandı. Hemen kalkıp Resulullah'ın ayaklarına yüz sürmek istedi ise

de muvaffak olamadı. Büyük bir heyecana kapıldı. Ve bu heyecan esnasında uyanmıştı.

Şeyh Aziz Mahmud Efendi, büyük bir pervasızlıkla rüyayı tabir etti:

— Padişahım, Kur'an-ı Kerim şer'i şerifin hükmüdür. Libas âlemi vücuttur. Tövbe ve istiğfar ile meşgul olunuz, dedi.

Bu sözler, artık ölümün padişaha pek yaklaşmış olduğunu açıktan açığa ihbar etmek demektir. Sultan Osman gibi şımarık ve gaddar bir padişaha bunu söylemek, her halde çok büyük bir cesaretti.

Sonra... Sultan Osman, Hac etmek için Hicaz'a gitmek istedi. Fakat Aziz Hüdai Efendi:

— Caiz ki bir fitne zuhur eder, diye nasihat etti.

Padişahı bu fikirden vazgeçirmek istedi. Aklına geleni yapan genç padişah, bu nasihate kulak vermedi. Yolculuk hazırlığına girişti. Fakat yeniçerilerin isyanı padişahın arzusunu altüst etti ve nihâyet hâdise feci bir şekilde kendi ölümü ile neticelendi. Şeyh Hüdai Efendi bile, Allah tarafından mukadder bir ceza olan bu tarihi facianın önüne geçemedi.

Aziz Hüdai Efendi, "Dervişler Saltanatı"nın en haşmetli bir sultanı gibi ikbal ve saadet içinde yaşadı. Onun dergâhında hem dünya hem de ukba (*ahiret*) için büyük bir feyz vardı. Müritleri, ona en derin bir iman ile bağlanmışlardı. Herhangi bir felaketin tehdidi altında bulunanlarda, onun dergâhının eşiğinden atlar

atlamaz kendilerini en emin bir melcede (*sığınakta*) buluyorlardı.

Nice vezirler, onun himayesi sayesinde kellelerini cellâdın kanlı kılıcı ve yağlı kemendinden kurtarmışlardı ve niceleri de derviş hırkasını giyerek onun dergâhının mutfaklarında ve kahve ocaklarında çile çıkarmışlardı.

Şunu da ilâve etmek lâzımdır ki bu zat kazanmış olduğu o büyük şöhrete layıktı. Onun ilim ve irfanı, zamanında belli başlı âlimlerden, mutasavvıflardan ve şairlerden de ona hürmetler toplamıştı.

Zamanının gözlerini kamaştıran ikbaline rağmen, bu büyük zat dervişane tevazuunu (*alçak gönüllüğünü*) daima muhafaza etmişti. Onun müritlerinden, İznikli Hüsrev Beyzade Ali Bey isminde bir zat vardı. Bu zat, Osmanlı saltanatının kuruluşunda büyük bir rol oynayan Şeyh Ede Balının ahfadındandı (*torunlarındandı*). Ali Bey, bir kitap yazmıştı. Bunu bir nüshasını Aziz Hüdai Efendi'ye takdim eden mektubuna, Şu cümleyi kaydetmişti:

“Müridanın en zayıfından, üstadı ekmele...”

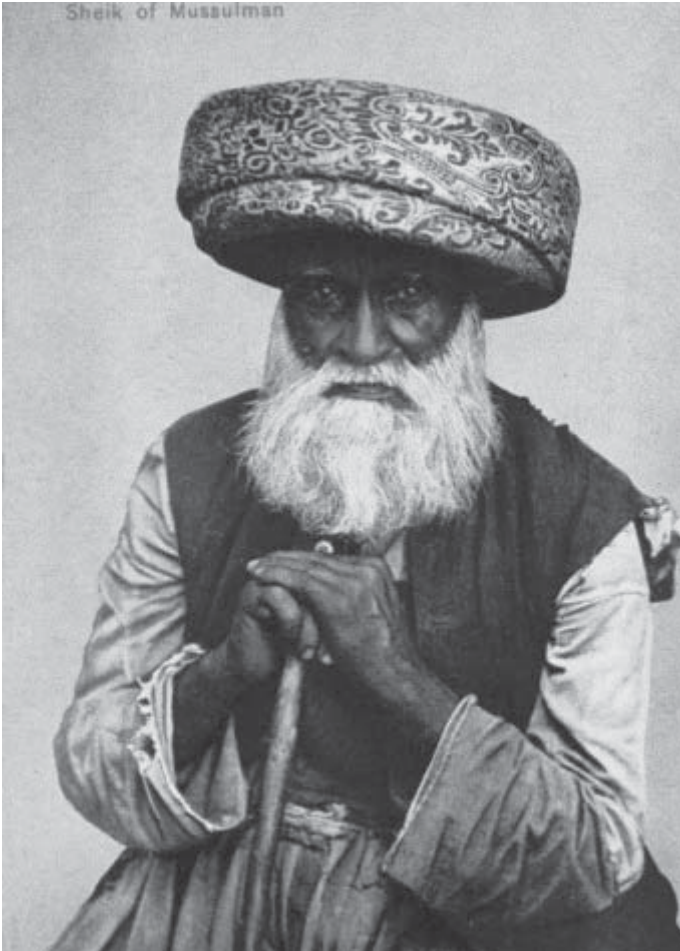
Aziz Hüdai Efendi bu cümleye:

“Fukaranın en zayıfından, ulemanın en âlimine...”

Fıkrasıyla mukabele ederek tevazu içinde büyüklüğünü gösterdi.

Ve nihayet, her fani gibi bu büyük zat ta, 1038 (1628) senesinde fâni hayata veda ederek, ebediyet

âlemine intikal eyledi. Bu müessif hâdise, İstanbul halkını dilhûn etti. Uzun müddet, onun aziz hatıraları, kalplerden silinmedi...

ŞEYH ALAADİN – ŞEYH AHMET

Simdi “Dervişler Saltanatı”nın yine mühim bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyoruz. Biri Safiler diğeri de Şeriatçılar olmak üzere, iki zümrenin çarpışmasından mütevellit hâdiselere temas ediyoruz.

Fakat bu hadiseler, henüz bir mücadele kıvamını almadan iki ehemmiyetli vaka daha cereyan etti.

Bunun biri, Sakarya şeyhi meselesidir. Dervişlik postundan hükümdarlık tahtına sıçramayı kuran bir şeyh, Bedreddin Simavi’yi taklit etmek istemiştir.

Dördüncü Sultan Murad, Bağdat seferine gidiyor, her geçtiği yeri, kana boyuyordu. En küçük bir şikâyet, derhal ölümle neticeleniyordu.

Padişah Ilgın’a geldiği zaman, Eskişehir kadısı ordugâha geldi. Sultan Murad’ın huzuruna çıkarak:

— Devletlû hünkârım! Burada bir şeyh türedi. Bu gidişle padişahlığını ilân edecek, dedi.

Sultan Murad, biraz insafli davrandı. O aralık dervişlerle ulema arasındaki çarpışmayı bildiği için,

Kadı'nın bu ihbarını, bir iftira sandı. Hâlbuki kısa bir tahkikattan sonra şu hakikati anladı:

Senelerce evvel, Hazreti Peygamber'in neslinden geldiğini iddia eden bir Seyid, Ilgın'a gelmiş yerleşmişti. Orada küçük bir tekke tesis etmişti. Fakat çok geçmeden bu Seyyid vefat ederek yerine Alâaddin isminde bir halifesi geçmişti.

Fakat Şeyh Alâadin alelâde bir tekke şeyhliği ile iktifa edecek (*yetinecek*) kadar kanaatkâr değildi. Bilakis son derecede haristi.

Bu haris (*açgözlü*), Şeyh Ahmet isminde gayet zeki ve kurnaz bir adamı kendisine halife yapmakla beraber, müritlerimden birkaç kişiyi de maksadını temin için seçmiş, bunları kendi lehinde propaganda yapmak için o civardaki köylere göndermişti.

Köylüler, son derece saf ve cahildi. Propagandacıların sözlerine inanıvermişler, Şeyh Alâaddin'in müritliğini kabul etmişlerdi.

Bu defa da, Ahmed'in ihtiras damarları kabarmıştı. Birdenbire ehemmiyet kesbeden ve zenginleşen tekkenin şeyhliğini kurmaya başlamıştı.

Nihayet Ahmet bir plân tertip etti. Zekâsı sayesinde birtakım fevkaladelikler gösterdi. Kendisinin Allah tarafında, kulları doğru yola davet edecek mehdi olduğuna dair tekkedeki dervişine gizlice kanaat verdi. Bir müddet daha gectikten sonra, bir gün dervişleri başına toplayarak:

— Şeyhimizin itikadına halel gelmiştir. Artık bunun bekası caiz değildir. Katli lâzım gelir, diye onları ikna etti.

Şeyh Alaaddin'i öldürerek onun yerine geçti.

Fakat Ahmet, Şeyh Alâaeddin'den daha haristi. Uydurduğu mehdilik iddiasına adeta kendisi de kanaat getirmişti. Müritlerine öyle bir takım fevkaladelik göstermişti ki bu cahil adamlar artık kendisine körü körüne iman etmişler, canlarını ve mallarını feda etmeyi büyük sevap addedecek dereceye gelmişlerdi.

Şeyh Ahmed'in müritleri arttıkça artmış adeta Ilgın havalisindeki saf köylüler, ona tapmaya başlamıştı. Aynı zamanda Ahmet de şımardıkça şımarmış, hakiki bir mehdi gibi güya Allah tarafından bir takım emirler vermeye başlamıştı.

Vaziyet bu dereceye geldikten sonra Şeyh Ahmet tekkesini şehre nakletmeyi kurmuştur. Çünkü mütevazı bir köydeki tekkesi artık ona dar geliyordu.

Ahmet, kararını vermişti. Bir gün müritlerimden yetmiş seksen kişiyi silahlandırarak Ilgın şehrine gönderdi. Bunlar Şeyh Ahmet namına şehri isteyecekler, tekkelerini oraya nakledeceklerdi.

Silahlı müritler, şehir halkı ile karşılaştılar, maksatlarını anlattılar. Fakat bu mecnunane talebe hiç bir mana veremiyen halkla şiddetli bir münakaşaya başladılar.

Araya, şehrin kadı ve müftüsü girdi. Fakat şeyh

Ahmed'in her sözünü yerine getirmek için canlarını fedaya hazır olan bu adamları geri çevirmeye imkân görülemedi.

Bunun üzerine kanlı bir mücadele başladı. İki taraftan da birkaç kişi ölüp bir hayli kimse de yaralandı. Şeyh Ahmet daha büyük hareketlere kalkışacaktı, fakat zalimane siyaseti dillere destan olan padişah dördüncü Sultan Murad'ın ordu ile o tarafa doğru geldiğini haber alınca korkusundan sinerek sükûta mecbur kaldı.

Sultan Murad, kısa bir tahkikattan sonra bu hakikati öğrenince Şeyh Ahmed'in derhal tutularak kendisine getirilmesini emretti, Sahte Mehdinin yakalanması için, üzerine asker gönderildi.

Ahmed, tehlikeyi anlar anlamaz, derhal dağlara kaçtı. Kendisine her türlü fedakârlıktan çekinmeyen dervişlerini etrafına topladı. Büyük bir inat ile mukavemete başladı.

Ahmed'in başında, sekiz binden fazla silahlı müridi vardı. Mukavemeti, kolaylıkla kırılamadı. Müritlerini, mahir bir kumandan gibi idare eden Şeyh Ahmed takip kuvvetlerine bir hayli telefât verdirdi. Hatta Tırhala Beyi Hasan Paşa ile Karahisar Sancak Beyi de bu kanlı mücadelelerde şehit gitti. Derviş kisvesi altındaki bu azılı haris, böylece birçok insan kanına girdikten sonra, Çiftelerli Osman Ağa isminde birinin tertip ettiği hile ile ele geçirildi.

Ahmed yakalandığı zaman Sultan Murad da Konya'ya gelmişti. Sahte Mehdinin ele geçirildiğini ha-

ber alınca, diri olarak huzuruna getirilmesini emretti.

Sultan Murad, Ahmed'i görünce, acı bir tebessümle gülümsedi.

— Sen. Hazreti İsa'yım dermişsin. Gerçek mi? Dedi.

Ahmed, padişahın tebessümünden, uğrayacağı akıbeti derhal hissetti. Lâkin metanetine zerre kadar hâlel getirmedi:

— Hâşâ padişahım! Ben; Allah'ın kulu, Muhammed'in ümmetiyim. İsa Aleyhisselâm'ın da peygamberliğini kabul ederim. Ve onun, tekrar yeryüzüne geleceğini bekleyenlerdenim, diye cevap verdi.

Padişah bu defa da müstehzi (*alaycı*) bir tebessümle sordu:

— Sana kurşun işlemez, kılıç kâr etmezmiş. Öyle mi?

Ahmed, artık ölümün kendisine pek yaklaşmış olduğuna kanaat getiriyordu Metanetini muhafaza etmekle beraber hiddet ve şiddeti dillere destan olan padişahı da birdenbire kızdırmaktan içtinap ediyordu. Padişahın bu müstehzi sualine derhal şu cevabı buldu:

— Hey padişahım. İnsanoğlu olur da, kurşun işlemez, kılıç kâr etmez olur mu? Bazı safdil müritlerim vardır Onlar, öyle itikat ederler.

Sultan Murad, şikâriyla (*avıyla*) oynayan bir kaplana benziyordu. Ölümün korkunç pençesine girmiş olan sahte Mehdiyi üzmekten zevk duyuyordu. Padişah:

— O halde, müritlerinin itikadı bozulmasın. Seni, kurşun ve kılıçla öldürtecek ve kemend ile boğduracak değilim, dedi ve Ahmed'i, cellâda teslim etti.

Cellât meşhur Kara Ali idi. Senelerden beri bu işte pişmiş olan bu resmi hükûmet cellâdı, padişahın ne demek istediğini hissetmişti.

Kara Ali, büyük bir maharetle hemen Ahmed'i çırılçıplak soyarak sadece ayağında bir don bıraktı. Başındaki siyah sarıklı koca kavuğu da almadı. Şifre denilen ince yüzlü gayet keskin bir bıçak çıkararak işe başladı.

Kara Ali, evvelâ Ahmed'in göğsündeki deriyi yüze-
rek birkaç dival⁹³ çıkardı. Sonra, kürek kemiklerinin üzerindeki derileri kaldırdı.

Ahmed, o kadar metanet gösterdi ki en küçük bir şikâyet sadası bile duyulmadı.

Kara Ali, padişahı biraz neşelendirmek istedi. Eğer Ahmed'in, parmaklarını kırıp mafsallarından ayıracak olan sahte Mehdi hiç şüphesiz ki feryad edecek, bu da, haşin ruhlu Sultan Murad'ın hoşuna gidecekti.

Fakat Ahmed, parmaklarının çıtır çıtır kırılmasına ve bıçakla sinirlenip kesilip mafsallarının ayrılmasını da mukavemet etti. Hatta ıstırabından şikâyet etmek şu tarafa dursun:

— Acele etme cellâtbaşı! O kadar ivme, diyecek kadar mukavemet göstererek seyircileri hayretlere gark eyledi.

93- Cellatlara mahsus bir tâbirdi. Parça parça deri kaldırmak, demektir.

Bu işkence, ancak sahte Mehdinin burnu ve kulakları kesilmek suretiyle hitama erdi.

Ahmed, gösterdiği harikulade metanetine rağmen, döktüğü kandan bayılıp gitmişti. O haliyle bir merkebe yükletildi. Bütün ordugâhta gezdirilerek teşhir edildi. Sonra, bir kenara atılarak kendi haline bırakıverdi. Sultan Murad hakikaten şahane vadini ifa etmişti. Ona kurşun, kılıç ve kement ile öldürtmemiştir. Fakat onu mahkûm ettiği ölüm, her vicdanın, kolay kolay kabul edemeyeceği derecede müthiş ve fecidi.

POSTNİŞİN BEKİR ÇELEBİ

Dervişler Saltanatı'nın haşmet ve azametini halledar eden diğer bir vakadan da bahsetmiştik. Bu da Konya'da vukua geldi.

Sultan Murad, Revas seferinde Konya'dan geçerken, Hazreti Mevlana'nın postişini olan Bekir Çelebi'ye pek fazla iltifat etmiş, kendisine samur kürkleri giydiren birçok kıymetli hediyeler verdikten sonra:

— Dergâhın mutfak masrafı için bir şey vermek arzusundayım. Ne istersin, diye sual etmişti.

Bekir Çelebi, bir meseleden dolayı Muğla nahiyesi-nin reayasına gücenmişti. Şimdi bu fırsattan istifade ederek, onları istediği gibi elinin altında bulundurmak için:

— Padişahım! Muğla reayasından, her sene bir yük akça tahsil etmeme müsaade eyle, diye cevap vermiş.

Padişah da Bekir Çelebi'nin bu isteğini kabul etmişti. Bekir Çelebi, o günden itibaren artık o nahiyede şiddetle tahakküme başlamıştı. Bir hayli tahsilât yapmıştı. Fakat aldığı paraları kat'iyen dergâhın mutfağına masraf etmiyerek mühürlü keseler içinde, kendi hesabına saklamıştı. Aynı zamanda, Padişahın iltifatından cesaret bularak, hükûmet işlerine de karışmaya başlanmıştı.

Sultan Murad, Konya'ya gelip sahte Mehdi Şeyh Ahmed'in işi ile meşgul olurken, Bekir Çelebi'den de kendisine şikâyet edildi.

İnsan hayatına zerre kadar ehemmiyet vermiyen Padişah Bekir Çelebi'yi de öldürmeye karar verdi. Huzuruna getirtti. Büyük bir öfke ile:

— Mutfak masrafı için topladığın paraları saklayarak, dervişleri aç bırakmak şeyhliğe yakışır mı? Dedikten sonra:

— Boğun, diye emir verdi.

Fakat o esnada huzurda bulunan Şeyhülislâm, araya girdi. Yalvarıp yakararak Bekir Çelebi'yi ölümden halâs etti.

Bekir Çelebi İstanbul'da ikamete mecbur edildi. Padişahın gazabına uğradığı için herkesle alakasını kesildi. Bir müddet sonra da, sefalet içinde ölüp gitti.

ŞEYH MAHMUD

Dördüncü Sultan Murad'ın dikkate şayan bir vak'ası daha vardır ki, mevzuumuzla alâkadardır. Ve aynı zamanda, hayali bir roman mevzuunu da andırır.

Diyarbakir'e Şeyh Mahmud isminde bir derviş gelip yerleşmişti. Nakşibendî tarikinın şeyhlerindendi. Tebriz civarındaki Rumiye kasabası halkından olduğu için Rumiye Şeyhi deniliyordu. Zühdü takvasıyla şöhret bulduğu için de halk tarafından hürmet görüyordu.

Şeyh Mahmud'un nüfuzu Diyarbakir'den İran hudutlarına kadar yayılmıştı. Yüz bini mütecaviz (*aşkın*) müridi vardı. Halk, kendisine o derece itikat etmişti ki, herhangi bir sebepten dolayı yemin edenler:

— Aziz başı için, diye, onun namına ant içiyorlardı.

Bir gün Şeyh Mahmud'un tekkesine son derece yakışıklı bir delikanlı iltica etti (*sığındı*). Şeyhin dizlerini öptükten sonra:

— Ben Cebeli Lübnan Hâkimi Maun oğlu evlatlarındanım. İsyan eden babam, Küçük Ahmed Paşa tarafından yakalandığı sırada kaçtım. Senin şöhretini işittiği için buraya gelip sana sığınmaya mecbur kaldım, dedi.

O tarihte, böyle bir takım firarilerle tekkelere dehalet etmeleri (*sığınmaları*) âdetti. Şeyh Mahmud da, bu delikanlıyı tekkesine kabul etti.

Aradan kısa bir müddet geçti. Bu delikanlı bir gün yine Şeyhin huzuruna çıkarak:

— Benim babam Fahreddin kimya ilmini bilirdi. Bana da öğretmişti. Bakırı gümüşe ve gümüşü de altına tahvil edebilirim. Huzurunda bu maharetimi sana ispat edeyim, dedi. Ve hakikaten de bir bakırı gümüş gibi bembeyaz hale getirdiği gibi gümüşü de altın gibi sarartarak hem şeyhi ve hem de tekkedeki müritleri hayretlere gark etti.

O sırada Dördüncü Sultan Murad, Revan seferine gidiyordu. Diyarbekir'e uğramıştı. Şeyh Mahmud ile de tanışmıştı.

Bir gün şeyh, Sultan Murad'a bu delikanlıdan bahsetti:

— Padişahım! Sana hazine lazımdır. Bu ilim, san'atı evliyadır. Eğer murad buyrulursa, bu delikanlı size sim ü zer (*gümüş ve altın*) yapsın dedi.

Sultan Murad şeyhin bu teklifine muvafakat etti. Delikanlıya, altın ve gümüş yapmak için bir laboratuvar yeri gösterildi. Lâzım gelen eczaları almak için de bin altın verildive ayda bin kuruş da maaş tahsis edildi. Eskiden maden işlerinde kullanılmış olan bir keşanbaşı da yapılacak olan altın ve gümüş nezaret edecekti.

Padişah bu emri verdikten sonra Revan harbine gitti. Delikanlı da laboratuvarını kurduktan sonra işe girdi. Lâkin birkaç gün sonra birdenbire zevk u safaya dalıverdi.

Bu delikanlı, erkek değildi. Genç ve dilber bir kız olduğu halde Lübnan dağlarından kaçıp tek başına

Diyarbakir'e gelirken, bir tecavüze uğramamak için erkek kıyafetlerine girmişti ve bu sırrı da, kimseye ifşa etmemişti.

Genç kız, Diyarbakir'in en yakışıklı delikanlılarını en güzide çalgıcılarını başına toplayıp sabahlara kadar kendi başlarında eğleniyordu. Kapıcıbaşının.

— Canım, asıl işimiz ne olacak. Ne kadar masraf edildi. Bir imalathane vücuda getirildi. Hele bir miktar altın ve gümüş imal et de, ondan sonra istediğin gibi eğlen, diye ihtarlarına ehemmiyet bile vermiyordu.

Aradan çok geçmeden, sahte kimyagerin genç bir kadın olduğu anlaşıldı. Kapıcıbaşı, korkmaya başladı. Vaziyeti derhal padişaha yazdı.

Sultan Murad, fena halde hiddetlendi:

— Biz şeyhe itimat etmiştik. Böyle bir mekkâreyi (*yük hayvanını*) niçin bize sevk etti?

Diye şeyh Mahmud'a adetâ kinlendi.

Seferinde dönerken, padişah yine Diyarbakir'e uğradı, Padişahın öfkesinden haberdar olmıyan şeyh Mahmut bir hayli hazırlıklar yaptı. Sonra, şehir hari-cine çıkarak padişahı karşıladı. Hâlbuki Sultan Murad, şeyhin yüzüne bakmadı. Hatta padişah için hazırlanan yemekler, kazanlar içinde kaldı.

Genç kız, derhal boğulup Dicle nehrine atıldı. Şeyh Mahmud ise, padişahını iltifatından mahrum kaldı. Ve

bu vaziyet bütün Diyarbekir muhitinde, büyük bir dedikodu uyandırdı.

İhtimal ki Sultan Murad'ın, Şeyh'e karşı hidde-ti, o derecede kalacaktı. Fakat Diyarbekir'in uleması içinde, Şeyh Mahmud'u çekemiyen birçok kimseler vardı. Bunlar, bu fırsatı kaçırmadılar.

— Bu şeyh, bildiğiniz gibi değildir. Arabistan, Ace-mistan, Kürdistan ve bütün Irak halkı onun muhib-bi, yüz binlerce kişi de mürididir. Mademki padişah kendisinden yüz çevirmiştir. Şimdi orduyu hümayun buradan kalkıp gittikten sonra şeyh intikam almak is-tiyecek ve bir işaretle, bütün müritlerini isyan ettire-cektir, diye, Sultan Murad'ın maiyeti erkânı üzerinde tesir yaptılar.

Padişah, zaten adam öldürmek için bahane arıyor-du. Şeyh aleyhinde söylenen sözleri doğru buldu.

— Tez, Kara Ali gitsin. Şeyh'in kârını itmam etsin (*bitirsin*), diye emir verdi.

Kara Ali, Şeyh'in bahçesindeki köşke gitti. Padişahın maiyetinde bulunan Rumeli kazaskeri Ebussüûdzade Mehmet Efendi, orada misafirdi.

Kara Ali, elinde yağlı kemendi ve yanında asesbaşı olduğu halde, Şeyh Mahmud'un odasına girdi.

— Efendi! Hemen zikirle meşgul ol Kısmet bu ka-darmış dedi ve yağlı kemendi şeyh Mahmud'un boy-nuna geçirdi. Bir çırpıda, onun kârını itmam etti (*ta-mamladı*).

Fakat ne oldu ise, Kazasker Mehmet Efendi'ye oldu. Adamcağız bu ani ve feci hâdiseden son derecede korkmuştu. Şeyhten sonra, boğulmak sırası kendisine gelecek zannetti. Ödö patlayarak o da bu tarihi cinayete kurban gitti.

Şeyh Mahmud'un bu açıklı akıbeti, hakikaten şark muhitinde büyük bir tesir ve teessür husule getirdi. Sultan Murad'ın bu yüzden büyük bir gazabı ilahiye uğrayacağına hükmedildi.

Gariptir ki Sultan Murad İstanbul'a avdet ettikten sonra onu ölüme sürükleyen hastalığı baş gösterdi. Yapılan bütün tedaviler hiçbir fayda temin etmedi. Nihayet içlerinde; 2 şehzade, 5 sadrazam, 6 defterdar, 5 yeniçeri ağası, 1 sipahi ağası, 1 müftü, 1 şair (*Nefî*), 16 paşa, 7 sancak beyi, 10 kadı, 4 kethüda, 20 zorba 2 kâtip, 3 vergi tahsildarı, 1 hekim başı, 2 şeyh, 1 Dürzi bey, 1 Nogay prensi, 1 patrik, 1 Kırım hanı, 1 Gürcü hanı, 1 Eflâk beyi, 2 Fransız tercümanı, 1 kapı kâhyası, 1 Venedik taciri olmak üzere takribi hesapla yüz bin kişinin kanından mürekkep arkasında kanlı bir iz bırakarak bir yatsı vakti dayanılmaz ıstıraplarla inleye inleye can verdi.

Onun ölümü memleketin her köşesinde gizli bir sevinç husule getirdi. Aynı zamanda Diyarbekirliler de büyük bir memnuniyet hissetmişlerdi. Ve bunlar padişahın ıstırap içinde can vermesini masum Şeyh Mahmud'un manevi bir intikamı telâkki eylemişlerdi.

CİNCİ HOCA

Sultan İbrahim devri, birçok şeyh ve derviş kıyafetinde şarlatanların ortaya çıkmasına sebebiyet vermişti. Bunlar, kadın düşkünü olan padişahın büyük bir zaafa uğrayan ricaliyet hislerini kuvvetlendireceklerini iddia eden bir takım dolandırıcılardan ibaret olup, saray halkından bazılarının tavsiyeleriyle padişaha takarrüp etmişlerdi (*yaklaşmışlardı*). Fakat Cinci Hoca'dan başka hiç biri maksadı temin edememişti. Bu sebepten dolayı birdenbire parlayan ikbal yıldızları, yine birdenbire sönüp gidivermişti. Hiç biri, "Dervişler Saltanatı"nın asırlardan beri devam eden parlak haşmetinden istifade edememişlerdi. Cinci Hoca ise, dervişler zümresine mensup değildi. Sultan İbrahim'in şehvet kaynaklarını sehharane (*sihirli*) bir kuvvetle oturan bu softa azmanı ise ilmiyye mesleğindendi. Bu itibarla Sultan İbrahim devrinin "Dervişler Saltanatı", pek revnaktar geçmemişti. Bilâkis, ulema silkine mensup olanların mevkii daha ziyade kuvvetlenmişti.

Padişah 4'üncü Sultan Mehmet henüz çocukluk devresinde idi. Hükûmetin bütün idaresi, Turhan Valide Sultan'ın eline geçmişti. Valide Sultan'ın istinat ettiği (*dayandığı*) başlıca iki kuvvet vardı ki her biri ulema diğeri de Yeniçerilerdi.

HOCAZADE

Turhan Sultan devrinde ulema zamanın en mühim simaları –Hacı Sadettin sülâlesinden- Ebu Said Efen-

di, Behai Efendi, Hüsamzade, Memikzade Kocazade Mes'ud Efendiydi.

Bu zatların her biri, beşer onar ay Şeyhislâmlık makamında bulunuyorlardı. İhtirasları ve rekabetleriyle ulema eşrafının (ileri gelenlerinin) haysiyetini lekeliyecek hareketlerle milletin ağırbaşlı zümresinin nefretini kazanmışlardı.

İçlerinden en nüfuzlusu Hocazade idi. Bu nüfuzu, Turhan Sultan'a intisap etmekle (bağlanmakla) ele geçirmişti.

Hocazade, ilim ve faziletten behredar (nasiplenmiş) değildi. Yalnız birkaç defa Turhan Sultan'ın huzurunda vezirlerin İhanetlerini yüzlerine çarpmış, sarayda doğrulukla şöhret almıştı.

Bu şöhret, Hocazade'yi şımartmıştı. Kendisi Anadolu kazaskeri olduğu halde müftüye emredecek derecede mevki ve nüfus kazanmıştı. Müftü Ebu Said Efendi'nin daima aleyhinde bulunuyordu. Onun rüşvet aldığından bahsediyordu.

Hocazade, sureta (görünüşte) müftüye iyilik etmek ister gibi görünüyordu. Hâlbuki hakikatte, onun bütün ayıplarını ortaya koyuyordu.

Bir gün Rumeli Kazaskeri, Müftüye, Hocazadenin tezvirlerinden (yalanlarından) bahsederken, kendi içeri girdi. Müftü ile uzun uzadıya münakaşaya girişti. Bu münakaşa, tatsız tuzsuz bir senlik ve benlik davasından ibaretti.

Müftü Hoca'ya:

— Sizin bu kadar cüret göstermeniz, terki edep değil mi? Siz, bizim elimizi öpmeye gelmediniz mi? Dedi.

Hoca'ya:

— Beli efendim. Öpegeldik ve yine öperiz. Amma sözlerimize gelince, biz onları size hayırhahlıktan (*iyi niyetten*) söyleriz. Şimdi halk der ki, “Molla hazretleri bu ana dek, bin kuruş rüşvet almış.” Biz, bu sözlerden elem hissetmekteyiz, diye cevap verdi.

BEHAİ EFENDİ

Hemen her tarafta rüşvetten, paradan, mansıptan (*makamdan*) bahsediliyordu. Bunlardan başka bir şey işitilmiyordu.

Güya Osmanlı devletinin idaresi, bu akçelerle ve bu mansıpların taksiminden ibaretti. Ve ulema bu yüzden, birbirlerine rakip kesilmişlerdi.

İlme, kemâle ve fazilete hürmetten zerre kadar eser görünmüyordu. Her gün birbirlerinin aleyhinde tertip ettikleri mazbatalar, saraya gönderiliyordu.

Birçok entrikalar çevrildikten sonra, nihayet müftü Ebu Said Efendi azledildi. Yerine Behai Efendi Şeyhislâmlık makamına geçti.

Behai Efendi sertliği, fakat doğruluğu ile meşhurdur. Fakat onun doğruluğundan da şüphe ettirecek vakalar zuhur ediyordu.

O sırada İstanbul'a Şeyh Mahmut isminde uzun saçlı bir adam gelmişti. Bu şeyh, Nakibüleşref Zeyrekzade ile görüşürken

— Din ve devlet harabeye yüz tutmuştur. Bu hale sebep şer'i şeriatın terk olunması ve hükümet umurunun (*işlerinin*) bir kadın elinde kalmasıdır. Mademki Valide Sultan ile etba-ı külli umura (*bütün işlere*) müdahale ederler. Elbet fitne ve fesat çoğalır. Gerek budur ki, Valide Sultan'ı bir adama tercih ederler ve devlet umurundan el çektirirler, dedi.

Zeyrekzade, bu sözlerden telaş etti:

— Sakın böyle bimana (*manasız*) sözler söyleme Sonra zarar çekersin, dedi.

Fakat şeyh Mahmud firar etti:

— Biz, gördüğümüz kabahiyi söylemeye şer'an memuruz, diye cevap verdi.

Aynı sözleri, başka yerlerde söylemekten de çekinmedi. Fakat arası çok geçmeden bu olay saraya aksetti. Derhal Şeyh Mahmud'a deli damgası vurularak Süleymaniye Tımarhanesi'ne gönderildi. Boğazına da koca bir zincir geçirildi.

Bu vaka halk arasında şuyu bulunca (*yayılınca*) bir heyecan başladı. Şeyh'e taraftarlık edenler arttıkça arttı. Şeyhlere ve dervişlere düşkün olanlar her gün tımarhaneye giderek Şeyh Mahmud'u ziyaret ediyorlar, tabla tabla yemekler götürüyorlar, bilhassa onun deli olmadığına kanaat getirdikleri için halâs çareleri dü-

şünüyorlar, hatta Şeyhislam Behai Efendi'ye müracaat ederek:

— Bu şeyh efendi, divane değildir. Hak söz söylediği için bu hale gelmiştir. Mademki müftüsünüz. Onu kurtarmak şer'an sizin vazifenizdir, diyorlardı.

Fakat sultan aleyhinde söz söyleyen bir adam hakkında, onu harekete getiremiyorlardı.

Nihayet, halkın heyecanından doğacak galeyanı sadrazam anlamıştı. Hükümetin başına bir iş çıkmaması için, bir gün Şeyh Mahmud'u tımarhaneden çıkarmış memleketine yollamıştı.

Fakat bu vaka dolayısıyla Behai Efendi aleyhinde bir itimatsızlık uyanmıştı.

İşte tam bu esnada idi ki Kadızadeliler meselesi tekrar meydana çıkmaya başlamıştı.

Mesele, mühimdi. Koyu şeriatçı olan Kadızadelilerle, tarikatçıların arasına müthiş bir zıddiyet girmişti, bu yüzden İstanbul'da "Mütekellimin" ve "Sofiyye" namıyla iki cephe husule gelmişti.

Şeriatçıların başında, Kadızadeler bulunuyordu. "Dervişler Saltanatı"nı bir türlü çekemiyen ve hazmedemeyen ham sofularda, onlara taraftarlık ediyordu.

Mutasavvıflar başında ise, Şeyh Sivasi'nin hulefasından Abdüllahid Efendi vardı. İlim ve irfan sahibi birçok şeyhler ve dervişler de onun etrafında toplanmışlardı.

ŞEYH USTUVÂNÎ

Kürd ulemasından Molla Mehmet isminde birinin Tarikatı Mehmediye hakkındaki tenkidi, Mehmet Ağa Camisi imamı Tatar İmam denilen yarım âlimlerden birinin şerhi, Kadızadeleri ayaklandırmaya kâfi gelmişti. Bu şerhte, Tarikatı Mehmediye'deki hâdislerin tahrifi (*değiştirildiği*) iddia edilmiş; Şeyhislâm Behai Efendi'ye müracaat edilerek:

— Elbette katline fetva verin. Tepeliyelim diye, Molla Mehmed'in idamı istenilmişti.

Hâlbuki Behai Efendi tarikat taraftarı idi. Bu talebi, kabul etmemişti.

Nihayet Kadızadelerin entrikası, meseleye başka bir şekil verdi. Ustuvânî lâkabını taşıyan bir Arap şeyh elde edildi. Onun vasıtasıyla tarikatçılara yeniden hücum geçildi.

Ustuvânî cidden cüretkâr bir şahsiyetti. Şam'da yaptığı bir cinayetin cezasından kurtulmak için kaçmış. İstanbul'a gelmişti. Hangi tarike mensup olduğu belli değildi. Orta derecede âlim olmakla beraber, kuvvetli bir talâkata malikti (*sahipti*). Bu adam, Kadızadelerin gizli tesirleriyle saraya intisap etti (*girdi*). Bostancılara, ahçılara, helvacılara ve diğer saray mensuplarına kendisini sevdirdi. Böylece kendisine çarçabuk bir taraftar kütlesi temin ettikten sonra, bir gün bir Has Oda'ya bir kürsü koydurup vaaza başlayarak tarikatlar aleyhinde hücum geçti.

Halveti tariki mensuplarının coşkun zikirleriyle, Mevlevilerin ney ve semalarını şiddetle tenkide girişti. Hatta Sema hakkında raks tabirini kullanmaktan bile çekinmedi.

Hâlbuki Şeyhislam Behai Efendi, her iki tarikin de hamisi idi. Fakat Hâs Oda'ya kurulmuş olan bir kürsüde yükselen bu ağır tenkitlere mukabele edemedi.

Kadıızadeler, Şeyhislâm'ın bu sükûtundan cesaret aldılar:

— Şeyhislâm, yalnız tarikatları himaye etmekle kalmıyor. Yalnız fetvalarla değil, padişahların emir ve fermanlarıyla da menedilmiş olan tütün ve kahvenin istimalini (*kullanılmasını*) mubah görüyor, diye tahrikâta başladılar.

Bahaî Efendi, metin bir adamdı. Bu itham karşısında, sükûnetini tamamıyla muhafazaya çalıştı. Kadızadelerin arzusu hilâfına olarak, bir münakaşa mevzu açmaktan kaçındı.

Lâkin tütünün ve kahvenin müptelaları derecesinde, aleyhtarları da vardı. Bunlar, meseleyi parmaklarına dolamışlardı. Şeyhislam aleyhinde mütemadiyen birçok dedikodular yapıyorlardı. Şeyh Ustuvânî'nin bu mevzu etrafındaki vaazlarını, mübalağalarla her tarafa yayıyorlardı.

Kadıızadeler, bu vaziyeti bir muvaffakiyet addettiler. Sadrazama müracaatta bulunarak, dervişlerin rak-sı ve tegannilerinin men'i için bir emir istediler.

Sadrazam, Kadızadelerinin taraftarlarından ürke-
rek, bu emri verdi. Verilen emir, derhal tatbik edildi.
Kadızadelerde adamları, bir cuma günü Demirkapı'da-
ki Halveti dergâhına dayandılar. Âyin yapan dervişleri
silleler, tokatlar ve tekmelerle tekkeden dışarı attılar.

Bu hâdisе, dervişler üzerinde bir ürküntü husule
getirdi. Fakat bazıları da

— Bu hâdisе tekrür ettiği takdirde mukavemete
karar verdi.

Samsuncubaşı Ekmel Tekkesi'nin postişini Şeyh
Ömer Efendi'nin müritlerindendi. Maiyetine silahlı
adamlar alarak tekkeye gitti. Âyin yapanlara iştirak
etti. Hatta sırtındaki kaftanı çıkararak kendisi de zikir
halkasına girdi.

Samsuncubaşı bu celâdeti göstermekle de kalma-
dı. Sadrazamın huzuruna dayandı. Ne yapıp yaparak,
dervişlerin zikir ve devranına müdahale olmaması için
yeni bir emir aldı.

Birinci emri nakzeden (*bozan*) bu ikinci emir üze-
rine, Kadızadeler bocaladılar bir sükûttan sonra, eski
Şeyhislam Kemal Paşazade ile Ebusüûd Efendi'nin
raks ve devranın haram olduğuna dair vermiş olduk-
ları fetvaları ortaya çıkardılar. Aynı suretle bir fetva al-
mak için Şeyhislâm Behai Efendi'yi tazyike başladılar.
Fakat bu teşebbüslerinde de muvaffak olamadılar. Bu
muvaffakiyetsizlik karşısında da yine Şeyh Ustuvânî'ye
başvurmak mecburiyetinde kaldılar. Bol paralarla elde
ettikleri on iki kadar şeyh ve vaizi Ustuvânî'ye yardım-

cı verdikten sonra, yine Şeyhislâm aleyhinde vaazlara başlattılar.

Behai Efendi, bu defa da sükûtunu muhafaza etti. Dedikodularla İstanbul muhitinde büyük bir velvele husule getirmemek için, aleyhindeki sözleri işitmezlikten geldi.

Ustuvâni, Şeyhislâm'a yaptığı hücumların boşa gittiğini görünce, derhal hedefini değiştirdi. Behai Efendi'yi başka vasıta ile kızdırmak için, Mevlevi tekkesinin postnişini şeyh Abdülkerim Çelebi'ye şu mealde bir tezkere gönderdi.

“Mevcud olan fetvalara rağmen, raks ve devrana ettiğin için, seni men etmek vacib olmuştur. Tekkeni basarız. Seni ve sana tâbi olanları katlederiz. Ve tekkenin temelini birkaç arşın karıp toprağını deryaya dökeriz. Bu dereceye gidilmedikçe, o tekkede namaz kılmak caiz olmaz.”

Abdülkerim Çelebi bu tezkereyi alınca şeyhislâma gitti:

— Bak, efendi! Bu aslı belirsiz herif bizi ne güne tahzir eder (*çeşit korkutur*), diye şikâyet etti.

Behai Efendi, son derecede hiddetlendi. Derhal:

“Sen ki, Ustuvâni'sin. Bu varakayı alınca, huzuruma gelmelisin. Muhalefet edersek, hakkında vahim olur.” Diye bir tezkere yazarak Ustuvâni'ye gönderdi.

Ustuvâni, o kadar büyük bir korkuya kapıldı ki, evvelâ ne yapacağını şaşırdı. Düşündükten sonra, sad-

razama dehalet etmekten başka çare bulamadı. Hemen Babıâli'ye koşarak vezirin eteklerine sarıldı:

— Dahîlek (*sana sığınırım*), ya paşa! Müftü bana kast edecek. Padişah başı için beni halâs eyle, diye yalvarmaya başladı.

Sadrazam, bu yalvarmaya dayanamıyarak Reis Efendi'yi Şeyhislâma gönderdi. Behai Efendi, bu fırsatı fevt etmedi (*kaçırmadı*). Tekkelerde raks ve devranın men'i hakkında emir verdiği günden beri sadrazama karşı beslediği gizli öfkeyi hissettirmek istedi:

— Bak efendi! Bu devlette şimdi rüşvetler alınıp, mansaplar müzayede suretiyle satılmakta. Münkirat (*inkârcılık*) ve kabayihden (*kabahatlerden*) bu kadar ef'al (*hareketler*) icra olunmakta iken, böyle katli vacip fitne-cı adamların himayesi neden icap ediyor? Dervişlerin devranı, fukahanın efkârı, eski bir hikâyedir. Biz de şeriatın zahirine uyarak raksın hürmetine dair fetva verdik. İslamiyet'imize imtisal eyledik (*uyduk*). Ancak, sofuları döğmeye ve öldürmeye, tarikat ehlini ayinlerden menetmeye rıza göstermeyiz. Nitekim nice büyük padişahlar ve sadrazam hazretlerinden büyük vezirler, bizden daha âlim müftüler de rıza göstermişlerdir. On iki yaşındaki masum padişahın etrafındakilere sokularak fitne ve fesat çıkartmakla ortalığı birbirine katan bu adamları himaye etmek neden iktiza eder (*gerekir*)? Ya Ustuvâni tedib olunur (*yola getirilir*). Veyahut o habisin sakalını tıraş edip kürke korum, diye mukabele etti.

Aynı zamanda İstanbul kadısı Esad Efendi'yi çağırarak, Kadızadelere mensup vaizleri ayrı ayrı celbetmesi, kürsülerde sofular aleyhinde söz söylememeleri hakkında kat'i tembihat icra etmesi için emir verdi.

Sofuların -yani dervişlerin- başlarında bulunan Ebusuud efendi, bu emri haber alır almaz derhal Şeyhislâm'a geldi. Lâyık olmadıkları halde bunca hak-sızlıklara uğrayan meşayih (*şeyhler*) ve dervişâne himayesinden dolayı Behai Efendi'ye teşekkürlerini arz ettikten sonra:

— Aman velinimet efendimiz! Hemen bu fikrinizde sabitkadem olunuz, diye rica ve ısrar eyledi.

O kadar devlet işleri arasında, bu ulema ve dervişler mücadelesi adeta mühim bir mesele teşkil etmişti. Ve bu meselenin, artık basılması lâzım gelirken, bir kat daha alevlenmişti.

Bu defa da dervişler şımarmışlardı. Fatih Camisi'nin kürsüsünde, Zâkîrzade Mehmet Efendi ile şeyh Erdebilzade dervişlerin lehine olarak vaazlar veriyorlar, ham sofular aleyhinde bas bas bağırıyorlardı.

Zâkîrzade, Aziz Mahmud Huda-i Efendi'nin halifelerindendi. Bir gün vaazda:

— Ulema ve eizze (*azizler*) din devran ve zikri ilâhiyi erkânı tarikattan olmak üzere tavsiye etmişlerdir. Tevhit ehline kâfir diyen, kendisi kâfir olur, diye feryat etmişti.

Erdebilzade de:

— Sofuların devranı hakkında sözü olan gelsin,

bizden cevabını alsın, diye Ustuvâni'ye haber göndermişti.

Ustuvâni, sakalının tıraş edilerek küreğe konulmasından korkarak ağzını değiştirmişti. Zakirzade'ye hiçbir cevap vermediği gibi, Erdebilzade'nin gönderildiği habere de:

— Hâşâ... Bizim sözümüz onlar hakkında değildir. Ehli lehvü⁹⁴ hevâ olanlardır, diye mukabele göstermekte iktifa etti.

Bu arada, dervişlerin en hararetli taraftarı olan Tatar İmam da ortaya atıldı. Bütün kitaplarını bir katıra yükletip Fatih Camisi'nin avlusuna getirerek meydana yaydı:

— Emri şer'e razıyız. İşte meydan. Kadızadeliler buyursunlar, imtihan olalım, diye bağırmağa başladı.

Meydan, seyircilerle doldu. Herkes, kitaplarının önünde dimdik duran Tatar İmam'ı alkışlıyor, dervişlerin lehine dönen cereyandan memnun görünüyordu.

BEKTAŞ AĞA

Kadıızadeler artık hasımlarıyla başa çıkamayacaklarını anlamışlardı. Şimdi de Behai Efendi'yi azlettirmek için çareler aramaya başlamışlardı. Talih ve tesadüf karşılarında Bektaş Ağa'yı çıkardı.

94- Lehv insanı akıbetten korkmaktan, tefekkürden, insanın uykusunu kaçırın hakikatlerden uzaklaştıran-alıkoyan, insanı faydasız şeylerle meşgul eden her şeye verilen isimdir. Bunlar ister oyun gibi hakikati sabit olsun, ister müsamere, hikâye, şarkı, türkû gibi şeyler olsun fark etmez.

Bektaş Ağa, yeniçeri ocağının en eskisi idi. Kösem Sultan zamanında büyük bir nüfuz kesbetmişti. En mühim entrikalar daima onun vasıtasıyla çevrilirdi.

Bektaş Ağa, bol bol içki içerdi. Fakat buna mukabil tütünün kokusundan nefret ederdi. Bu itibarla, tütün düşmanlarının en başına geçmişti. İşte, Kadızadeler de, hasımlarını ilmen mağlup edemeyince bir entrika çevirmek istemişler. Behai Efendi'yi, Şeyhislâmlık makamından devirebilmek için, tütün meselesini ellerinde bir bayrak gibi kullanmaya teşebbüs etmişlerdi.

Mesele, yine tazelenmişti.

— Tütün ve kahve, muhtelif fetvalarla menedilmiştir. Birkaç padişah da, bu fetvalar mucibince amel olunması için fermanlar vermişler; hatta hilafına hareket eden nice kimselerin de kafalarını kesmişlerdir. Hal böyle iken bu müftü Behai Efendi hangi ahkâma göre kahve ve tütünün mubah olduğuna dair fetva vermiştir, diye tahrikâta girişmişlerdi.

Bu tahrikâtın ucu, nihayet Bektaş Ağa'ya dayanmıştı. Kadızadelerin propagandacıları ağayı hiddetlendirecek sözler söyledikten sonra:

— Şeriat, şerre âlet oluyor. Nizam-ı âlemi bozan bu hale bir çare bulmak gerek ağa hazretleri, diye ihtiyar ve cahil Arnavut'u harekete getirmeye çalışıyorlardı.

Halbuki o esnada Bektaş Ağa büyük bir işe atılmıştı. Bu haris ihtiyar, türlü entrikalarla eline geçirmiş olduğu büyük servetle kanaat etmeyerek İstanbul'un et

ticaretini inhisar (*tekel*) altına almış, kasaplarla müthiş bir rekabet ve mücadeleye başlamıştı. Tabiidir ki bu mühim meşguliyet arasında, Kadızadelerin davasıyla kâfi derecede meşgul olamayacaktı.

Fakat Kadızadeler, bunu hissetmekte gecikmediler. Bektaş Ağa'ya, derhal biz yardımcı tedarik ettiler. Yine tütün düşmanlarından Kara Çelebizade'yi ileri sürdüler.

Kara Çelebizade de, ilmiyye ricalinden idi Çoktan beri gözünü Şeyhislâmlık makamına dikmişti. Bu hâle vakıf olan Kadızadelerin tahrikâtı üzerine Behai Efendi'yi devirmek için yapılacak olan entrikalara büyük bir memnuniyetle iştirak etti.

Şimdi, bir taraftan Behai Efendi'nin tütün ve kahveyi mubah kılan fetvası aleyhinde propagandalar yapıyorlar, diğer taraftan da Şeyhislâm'ın mugayiri usul icra eylediği kadılık ve müderrislik tevcihatının delillerini topluyorlardı. Ve böylece, Behai Efendi'yi arkadan vurmaya çalışıyorlardı. Hâlbuki Behai Efendi metanetine katiyen hâlel getirmiyordu. Aleyhinde söylenen sözleri kâmilten(*tamamen*) işitiyordu. Ve onlara;

— Tabiata mülayim gelen şeyler, hoştur. Bunların haram olduklarına dair elde şeri delil olmadıkça, mubah addolunur. Tütün ile kahvenin haram olduğuna dair delil bulan varsa getirsin. Bizde görelim. Fikrimi tashih edelim diye cevap veriyordu.

Kadızadeler daha ileri girmişler Behai Efendi'yi sözleriyle ilzam edecek (*susturacak*) bir tuzağa düşür-

mek istemişler. Bir münakaşa mevzuu açmak için:

— Eslâfınızdan (*sizden öncekiler*) hiç biri tütün ve kahvenin mubah olduğuna dair fetva veremedi idi. Siz, hangi delile istinaden verdiniz? Diye haber göndermişti.

Behai Efendi bu suale evvela gülmekle mukabele gösterdi. Sonra:

— Tütün, halk arasında şuyu bulmuştur (*yayılmıştır*). Bunun menine imkân olmadığına şüphe yoktur. Dördüncü Sultan Murad zamanında birçok kanlar dökülmesine rağmen yine ortadan kaldırılamamıştır. Ve bir o kadar daha kan dökülür ve kaldırılamıyacaktır. Yüz binlerce halkın kanını döktürmekten veyahut yüz binlerce kişi halka mubah olmayan şeyleri içirip de onları günahkâr etmektense onları kurtarıp kendim günahkâr olmayı tercih ettim. Onun için tütün ile içkinin mubah olduğunu fetva verdim, diye cevap verdi.

Bu cevap cidden hekimane idi. Ve hasımlarını ilzam etmişti. Bu metin şahsiyete karşı açılan mücadele, böylece devam edip gidiyordu. Dervişlerin hamisi olan Şeyhislam'ı devirmek mümkün olamıyordu.

Ham sofularla dervişler arasındaki bu çetin mücadele kim bilir daha ne kadar zaman devam edip gidecekti. Fakat ne çare ki, Behai Efendi ile İngiliz Sefiri arasında geçen bir hâdise onun bütün düşmanlarının yapmıya muvaffak olamadıkları fenalıkla neticelendi.

Behai Efendi nihayet, siyasete kurban gitti. Azle-

dildi. Bir gemiye bindirilerek Gelibolu'ya gönderildi. Oradan Lâpseki'ye giderek Birgoş Köyü'nde, Fethi Çelebizade Mehmet Efendi'nin köşküne yerleşti. Yüksek çınarların gölgelendirdiği cesim (*büyük*) havuzun kenarında sükûnete kavuşarak hayatının bakiyesini o sükûn ve inziva içinde geçirdi.

İki taraf da mücadeleden yılgın bir hale gelmişti. Fakat galebenin hangi tarafa kaldığı belli değildi. Ancak Behai Efendi'nin yerine Şeyhislâm olan Kara Çelebizade Abdül Aziz Efendi'den şikâyetler başlamıştı. Asıl şimdi kadılıklar, müderrislikler ve diğer ilmiye mansıpları adeta birer mal ve mata gibi müzayede ile satılıyor, hatta vazife başında bulunan kadılar ölmüş gibi gösterilerek, bunların yerlerine başkaları gönderiliyordu. Tabiidir ki bu haksızlıklar da birçok dedikodulara sebebiyet veriyordu.

Buna mukabil tekkelerde de ayinler devam ediyor, "Dervişler Saltanatı" birer birer sarsılmakla beraber halkın tekkelere olan düşkünlüğü, eski şeklini muhafaza eyliyordu.

MESUT EFENDİ

O tarihte yirmi iki yaşında bulunan padişah Dördüncü Sultan Mehmed'in birdenbire Mevlevi tarikine intisap etmesi, "Dervişler Saltanatı"nın şeklini derhal değiştirmiş, zaten halkın şikâyetçi olduğu ilmiye zümresine yeni bir darbe indirmişti.

Genç padişahın Mevlevî tarikine girmesine Münec-cimbaşı Derviş Ahmet Efendi delâlet etmişti. Sultan Mehmet, büyük bir zevk aldığı Ayin-i Şeriflerde bulunmak için, haftada iki defa Beşiktaş Mevlevihanesi'ne gitmeyi âdet edinmişti. Hatta padişah, derviş kisvesini giymekten bile içtinap etmemişti (*çekinmemişti*). İç hazinedeki ağır Hint kumaşlardan eteklikler, Mevlevî tennureleri⁹⁵ bile kestirip diktirmişti. Konya'daki Hazreti Mevlâna dergâhından hususi surette yapılmış olan sikkeler getirtmişti.

Padişahın bu kıyafetle Beşiktaş Mevlevihanesi'ne gelip gitmesi halkın hoşuna gidiyor, mukabele günleri tekkenin civarında izdihamdan geçiliyordu.

Sultan Mehmet, Mesnevi dinlemeye ve semaileri seyretmeye o kadar düşkünlük gösteriyor ki haftada iki gününü Davutpaşa Sarayı'nda geçiriyor, aradan Yenikapı Mevlevihanesi'ne gidiyordu.

Artık Mevlevî tarikinın ikbal yıldızı birdenbire parlamıştı. Bütün Mevlevî tekkeleri, mirîden (*devlet hazinesinden*), et, ekmek, yağ ve pirinç alıyorlardı. Mevlevî dervişleri, devlet erkânından bile hürmet görüyorlardı.

Buna mukabil, ilmiye ricali arasında arpalık kavgaları arttıkça artıyor, halkın şikâyeti ayyuka çıkıyordu. Artık tahammülfersa (*dayanılmaz*) bir hal alan bu vaziyete, ancak belli başlı bazı ulemanın şuraya buraya

95- Mevlevî dervişlerinin giydiği kolsuz, yakasız, yırtmaçlı, beli kırmalı, uzun ve geniş giysi.

sürülmesiyle nihayet verilmek isteniliyordu. Fakat ilmiye erkânını saran ihtirasın önüne bir türlü geçilemiyordu.

Nihayet, padişaha suikast yapılacağına dair saraya gizli bir haber verilmişti. Bu ihbara nazaran bu suikast şebekesine, Şeyhislam Mesud Efendi de dâhildi.

Mesud Efendi derhal azledildi. Hemen bir gemiye bindirilerek Bursa'ya gönderildi. Oradan da, sürgün olarak Diyarbekir'e gidecekti. Fakat kendisini affettirmek için çareler arayan Mesud Efendi, yolların emniyetsizliğinden bahsederek kendisine muhafızlar tedariği bahanesiyle yolculuğuna devam etmek istemedi. Hâlbuki Bursa kadısı Sadreddinzade Ruhullah Efendi, evvelce bir meseleden dolayı Mesud Efendi'ye fena halde kinlenmişti. Şimdi, intikam zamanının geldiğine hükmetti:

Mesud Efendi, sekban toplamakla meşgul oluyor. Buradan hareket etmek istemiyor diye yeni Şeyhislam'a mektup gönderdi. Şeyhislam'ın da bu mektubu padişaha arz etmesi üzerine:

“Mesud Efendi, gerek azimet etmiş olsun ve gerek henüz orada bulunsun. Bu emri şerif vasıl olduğu anda, idam edilecektir.” Diye kadı Ruhullah Efendi'ye bir hattı hümayun gönderildi.

Ruhullah efendi, bu hattı bir akşamüzerine almıştı. Derhal mahkeme hademeleriyle Mesud Efendi'nin ikametgâhını kuşattı.

Ay ışığında meyva yemekle meşgul olan Mesud

Efendi, etrafının sarıldığını görünce, başına gelecek felaketi anladı. Kendisi, cesur bir adamdı. Hemen bir kılıç alarak müdafaaya hazırlandı. Lakin üzerine hücum edenlere pek fazla dayanamadı. Kılıç ve hançer darbeleri altında parçalandı.

Mesud Efendi idam olunan Şeyhislâmların ikincisi idi. Onun bu feci akıbeti de, ilmiye zümresinin bir kat daha gözden düşmesine sebebiyet vermişti.

ŞEYH SALİM

Mamafih Mesud Efendi'nin ölümünü meşhur bir şeyh de takip etti. Bu da sabık Şeyhülislâmın en aziz dostlarından olup bilhassa onun sayesinde temayüz eylemişti (*sivrilmişti*). Ve bugünkü meşhur dolandırıcı-lara rahmet okutacak şeytani zekâsıyla, birçok ahmak-ları haraca kesmişti.

Bu adama, Mıgırlı Şeyh Salim deniliyordu. Cezayir'den gelmiş olan bu Arap, on beş seneden beri İstanbul'da ikamet ediyor, başta maktul Şeyhülislâm Mesud Efendi olmak üzere bütün devlet erkânının en yakın dostlarından bulunuyordu.

Kendi ifadesine nazaran marifetleri pek çoktu. İsteddiği zaman ruhları celbedip onlarla konuşuyor, en mahrem işler hakkında istişarelere giriyor, hatta devlete ait mühim meseleler hakkında, asırlarca evvel vefat etmiş olan büyük kimselerin ruhlarıyla görüşerek onlardan aldığı fikir ve mütalaayı devlet erkânına bil-

diriyor, âdeta devlet umuruna (*işlerine*), istikametler veriyordu.

Aynı zamanda Huddam denilen cin ve perilerine de birçok işler gördürüyor, onların vasıtasıyla insanların yapmağa muktedir olamadıkları en güç şeyleri kolaylıkla icraya muktedir olduğunu iddia ediyordu.

Sonra gaipten de haber veriyordu. Hatta arada sırada keramet bile gösteriyordu. Hulâsa onun için gizli bir şey ve yahut yapılamıyacak hiçbir iş yoktu. Kendisi gibi, keskin zekâlı dervişleri vardı. Bunlar, bu derras (*hilekar*) şeyhin muvaffakiyetini temine vasıta oluyorlardı, sabahtan akşama kadar sonu gelmeyen ziyaretçilerin önünde türlü entrikalar çevirerek, o ahmaklar zümrelerini derin hayretlere gark ediyorlar, böylece efendilerinin şöhretini arttırdıkça artırıyorlardı.

Bu entrikaların haddi, hesabı yoktu Meselâ, şeyh hazretleri ziyaretçileriyle otururken, dervişleri geliyorlar:

— Efendim! Valide Sultan Hazretleri tarafından gelmişler. Huzurunuzda kabul buyurmanızı niyaz ediyorlar, diye haber veriyorlar, Şeyhin:

— Canım, sırası mı şimdi? Dostlarımızla görüşüyorduk. Fakat mademki gelmişler, bırakın huzurumuza girsinler, diye müsaade etmesi üzerine, saray baltaçıları kıyafetinde birkaç kişiyi getiriyorlardı.

Bunlar, şeyhin ellerini dizlerini öpüyorlar. Başlarını da getirdikleri bohçaları ve altın dolu torbaları şeyhin önüne koyuyorlar:

— Valide hazretleri mübarek ellerinden öptüler. Bu hediyeleri kabul buyurmanızı rica ettiler. Aynı zamanda şu mektubu da cevap vermenizi niyaz eylediler, diye atlas keseler içinde bir mektup veriyorlardı.

Şeyh hazretleri bin bir naz ile mektubu alıyor, açıyor, okuyordu. Sonra, büyük bir kayıtsızlıkla yanındaki yastığın üzerine bırakıyor:

— Bu aralık çok meşgulüm. Müsait bir zamanda arzularını yerine getiririm, diye cevap veriyordu.

Ziyaretçiler, bu sahnenin aslını bilmiyorlardı. Manzarayı hakikat zannediyorlar, Valide Sultan'a karşı bile o derece müstağni bulunan şeyhi, gözlerinde büyütükçe büyütüyorlardı.

Bu cüretkâr herif, hiç kimseden çekinmeye lüzum görmüyordu. Bir tiyatro aktörü gibi yetiştirdiği adamları sıfatıyla, sadrazamdan ve hatta padişah tarafından getirilen uydurma hikâyeleri dinliyor, onlara cevaplar veriyor, kendisini o derecede yüksek nüfuz ve kudret sahibi gösteriyordu.

Şöhreti, bütün İstanbul'u tutmuştu. Her gün kendisine yüzlerce ziyaretçi geliyordu. Bunların çoğu, muhtelif işler hakkında ricalarda bulunuyor, avuçlar dolusu altınlar, Cezayirli düzenbazın ayaklarına dökülüyordu.

İstanbul'a yalınayak ve yırtık bir gömlek ile gelmiş olan bu zeki ve dessay Arap, hazineler sahibi olmuştu. Fakat ihtirasını bir türlü teskin edemiyordu. Bir taraftan hükûmet erkânı arasındaki dostları vasıta-

sıyla şunun bunun işini görürken, diğer taraftan da gümrük varidatından, vesair devlet hasılatından kendisine de imtiyazlar koparıyordu ve bütün bunlara da Şeyhülislâm Mesud Efendi'yi alet ediyordu.

Mesud Efendi'nin birdenbire uğradığı felâket, Şeyh Salim'in mevkiini de sarsmıştı. Hakkında bazı şüpheler uyanmıştı. Bahusus Sadaret mevkiine gelen Köprülü Mehmed Paşa, derhal tahkikata başlatmıştı. Ve bu mahir dolandırıcının mahiyetini çarçabuk anlamıştı.

Fakat Şeyh Salim halk arasında o kadar nüfuz peyda etmişti ki, onu bir anda tepelemek, pek kolay olmayacaktı. Buna binaen Köprülü hakimane bir tedbir kullanmaya mecbur kaldı.

Evvelâ Şeyh Salim'in devlet hazinesinden aldığı paraların büyük bir kısmını kesti. Varidatı bu suretle sekteye uğrayan haris şeyh derhal ferman ve beratlarını toplayarak Babialî'ye gitti. Onları Köprülü'nün önüne dökerek, yapılan muamelenin haksızlığından şikâyet etti:

Köprülü, mülâyim davrandı:

— Haklısınız Şeyh Efendi. Ne yapalım ki devlet, büyük bir muzayaka (*darlık*) içindedir. Sizin gibi hamiyet sahibi zevatın da böyle zamanlarda hükûmete yardım etmesi lâzım gelir. Hele şimdi sabrediniz fedakârlık gösteriniz. İnşallah yakında vaziyet düzelince, zararların telâfi edilir, diye mırıldandı.

Fakat Şeyh Salim, bütün hayatında hamiyet kelimesini duymamıştı. Köprülü'nün sözlerine yanaşmadı. Bilâkis, derhal parladı:

— Bunlar, padişah ihsanıdır. Siz, nasıl kesebilirsiniz, diye, bağırmaya başladı. Ve sonra:

— Mademki böyledir, Hele görünüz biz size ne işleriz diye divanhaneden dışarı fırladı.

Zeki Köprülü şerir herif hakkında aldığı malûmata nazaran, icap eden tedbirleri evvelce almıştı. Asesbaşı Zülfikar Ağa ile adamları bir köşede bekliyorlardı. Köprülü acı bir tebessümle asesbaşıya baktı.

Zülfikar Ağa, derhal bu bakışın manasını anladı. Şeyh Salim'i takibe başladı. Arkasından yetişerek ensesine bir tokat patlattı. Arap, evvelâ şaşırды ve sonra başına geleceğini anlayarak bir yaygara kopardı. Fakat Zülfikar Ağa ondan daha baskın çıkarak:

— Vay... Devlet, millet aleyhine söz söylüyorsun, ha... Yoldaşlar, şahit olun diye, şeyh Salim'i tevkif ederek bir odaya kapadı.

Köprülü, derhal padişaha bir arz tezkeresi gönderdi. Devlet ve millet aleyhinde söz söyleyen Cezayirli Kasım ismindeki şahsın cezalandırılmasına müsaade istedi. Muvafık cevap gelmesi üzerine, düzenbaz şeyh o gece boğularak lâşesi (leşi) denize ilka ediliverdi (bırakıldı).

OLANLAR ŞEYHİ

Bu hâdise de “Dervişler Saltanatı”nın devamına hiçbir sekte iras etmedi. Meselâ, Şeyh Kasım böyle bir akıbete uğrarken, Olanlar Şeyhi lakabıyla maruf olan Şeyh İbrahim Efendi isminde bir zat da yazdığı

şiiirlerin incelik ve zarafeti ile gerek dervişler ve gerek münevverler (*aydınlar*) arasında hürmet ve tekrimle yâd edilmekteydi.

İstitrat olarak (*sırası gelmişken*) şunu da arz edelim ki, bu Olanlar Şeyhi ile Oğlan Şeyhi birbirine karıştırmamalıdır. Çünkü Oğlan Şeyh, Kanuni Sultan Süleyman devrinde henüz yirmi iki yaşında olduğu halde Şeyhislâm İbn-i Kemal Efendi'nin verdiği fetva mucibince, on iki müridiyle at meydanındaki çeşmenin önünde kafası kesilmek suretiyle idam edilmişti. Bayramiyye tariki şeyhlerinden Pir Ali Efendi'nin oğlu olup 314 senesinde dünyaya gelme 335 de de cellâdın kılıcı altında can vermişti. Gençliğinden kinaye olarak kendisine Oğlan Şeyh denilirdi. Hâlbuki Olanlar –yani Olgunlar- Şeyhi İbrahim Efendi ise, Oğlan Şeyh'ten çok zaman sonra gelmiştir ve bir hayli zaman gönüllerde saltanat sürdürdükten sonra tabii ölümle vefat etmiştir.

ŞEYH MURADZADE

Fakat... Birinci Sultan Mahmud devrinde büyük bir tarihi hâdiseye kâmil olan Şeyh Muradzade yalnız Osmanlı hudutları içinde değil, bütün İslam âleminde, “Dervişler Saltanatı”nın maneviyatı üzerine geçivermişti.

Asıl ismi, Mehemmed-ül Muradî olan bu zat, Nakşibendî tarikinin şeyhlerinden Murad isminde bir zatın mahdumu idi. Buhara'da dünyaya gelmişti. Yük-

sek tahsili, ilim ve faziletiyle kemale ermişti ve İstanbul'daki Nakşibendilerin daveti üzerine İstanbul'a gelmiş parlak bir surette istikbal edilmişti (*karşılanmıştı*).

Kendi isminden ziyade, babasının ismine izafetle Muradzade diye yad olunan bu zat, kısa bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Şam'a gitmiş, bir müddet de orada ikamet ettikten sonra Hac maksadıyla Hicaz'a azimet etmişti (*gitmişti*).

Mekke'den Medine'ye gelen Muradzade şehrin kabristanını ziyaret ederken Beyti Nâbîğa denilen yerde bir noktayı gösterdi:

— İşte. Resulûllah Efendimizin pederleri Hazreti Abdullah burada metfundur, dedi ve bunu, evvelce gördüğü bir rüyaya atfetti.

Derhal, toprak açıldı. Orada metfun olan cesedin hakikaten Hazreti Abdullah'a ait olduğu bazı delillerden anlaşıldı. Derhal oraya bir türbe yapıldı. Cesedin üzerine müzeyyen bir sanduka kapatılarak, üzerine sırmalı örtüler yapıldı. Türbenin içi, kıymettar kandillerle donatıldı.

Bu tarihi hâdise, Şeyh Muradzade'nin kerametine atfolunarak bütün İslam âleminde onu büyük bir şöhrret kazandırdı.

GALİP DEDE

Padişahlar, hangi tarika temayül (*eğilim*) gösterirlerse, “Dervişler Saltanatı”da o tarika intikal ediyordu. Ve bu sebeple de Bektaşilikle Mevlevilik arasındaki beş asırlık rekabet devam edip gidiyordu.

Saraya muhtelif tarikler girmiş olmakla beraber, bunlar bu iki tarik kadar hükümrân olamamışlardı. Bilhassa, Mevlevilik kadar rağbet bulamamışlardı.

Yeniçeri ocağının bozulması ikide bir de çıkan isyan ve ihtilallerin canlara mal olması, yeniçerilerin gözden düşmelerine sebebiyet vermişti. Bu unsurun Bektaşilere bağlı olması, dolayısıyla, aynı zamanda o tarik de halk üzerindeki tesir ve nüfuzunu kaybetmişti. Fakat Mevlevi tariki daima muvazenesini dikkatle muhafaza etmiş, bilhassa siyasi işlere karışmadığı için bu tarikin varlığında, hiçbir sarsıntı husule gelmemişti.

Mevlevi Tariki, ikinci padişah Sultan Orhan’ın oğlu şehzade Süleyman Paşa’dan başlayarak her padişahın devrinde daima kıymetini muhafaza etmişti. Fakat Üçüncü Sultan Selim zamanında, ikbal şahikasının son noktasına kadar yükselmişti. Çünkü tarikin yük-

sek ayınındeki tantana ve ihtişam (*görkem*), bu hassas ve musikişinas hükümdarı, cazibesinin bütün kuvvetiyle kendisine çekmişti. Bundan dolayı âdetâ büyük bir aşk ve alâka ile Mevlevi tarikine intisap eylemişti.

Kulekapısı Mevlevihanesi postnişini ve o devrin en büyük şairi Şeyh Galip Dede, padişahın en samimi dostları arasına girmişti.

Sultan Selim, hemen hemen iki üç hafta geçirmeden bütün Cuma selâmlıklarını Kulekapısı dergâhında yapıyor, Orada, hünkâr mahfelinin altın yaldızlarla müzeyyen kafesleri önünde Mesnevi Şerif dinleyip ayini temaşa ettikten sonra, o devrin en güzide şahsiyetlerini teşkil eden münevver (*aydınlar*) Mevlevilerle tanışıyordu. Aynı zamanda dergâhın bütün dede ve dervişlerini de iltifatlara gark ediyordu.

Sultan Selim, yüksek bir musikişinastı. Devrinin en büyük musiki üstatlarını etrafına toplamıştı. Bunların arasında, Mevlevi dergâhlarının o muhteşem ayinlerini idare eden en mümtaz şahsiyetler vardı. Bunlar haftanın üç gecesinde Topkapı Sarayı'nda toplanıyorlar, Sultan Selim'in bu içtimalara tahsis ettiği Serdab Köşkü'nde, Türk musikisinin altın devrini yaşıyorlardı.

Bir aralık Kulekapı Mevlevihanesi, tamire muhtaç bir hale gelmişti. Galip Dede, padişahın teveccühünden istifade etmek için manzum bir istida yazarak kendisine takdim etti.

Derviş hükümdar, istidayı okur okumaz derhal mimarbaşığı çağırdı. Dergâhın mükemmelen tamiri için

emir verdi.

Tamir, az zamanda yapıldı. Parlak bir açılış merasimi yapılması kararlaştırıldı. Bu merasime, dergâhın büyük hamisi Sultan Selim de davet olunacaktı.

Padişah daveti kabul etti. Fakat dergâha eli boş gitmek istemedi. Şahane bir hediye götürmüş olmak için, sûzi dilâra faslından bir Ayini Şerif besteledi. Bunu, bendegânından ve meşhur musikişinaslardan Vardakosta lakabıyla maruf (*bilinen*) Ahmet Ağa'ya bizzat meşk etti. Ahmet Ağa da dergâha giderek, âyinihan dedeler denilen musiki heyetine öğretti. Dergâhın açılış günü bu ayini şerif terennüm edildiği zaman, dinleyenleri hayretlere gark etti.

Sultan Selim bir taraftan en çetin hükûmet işleriyle meşgul olurken diğer taraftan da dergâh dergâh dolaşüyor, Mevlevi tarikine karşı merbutiyet (*bağlılık*) ve meftuniyetini (*hayranlığını*) gösteriyordu. Artık bu tarikin "Dervişler Saltanatı"ndaki mevkii, tam kemâl mertebesini bulmuştu ve bu manevi saltanatın tahtında da Galip Dede hükümlan oluyordu.

Bu zat, Mustafa Reşid Efendi denilen birinin oğlu idi. 1171 (1757) senesinde, İstanbul'da dünyaya gelmişti. Oldukça kuvvetli bir tahsil gördükten sonra, babasının teşvikiyle divanı hümayun kalemine girmişti. Fakat onun ilahi bir aşkla yanıp tutuşan ruhu, Babialî'nin köhne minderleri üzerinde miskin miskin pineklemesine müsait değildi. Onun yüksek heyecanlarını, ancak şiir ve musikinin başı olduğu bir dergâhın semahanesi tatmin edebilecekti.

Galip, ruhunun ihtiyacını keşfetti. Günün birinde Yenikapı dergâhına giderek derviş sikkesini ve tennure giydi. Orada, bin bir gün çile çekti. Bütün hassasiyeti, bir kat daha tekemmül etti. Nihayet bir gün, Kulekapı Mevlevihanesi'nin postuna geçti.

Fakat o, yalnız bir postnişin olarak kalmadı. Neyden ve mesneviden aldığı ilhamlarla şiirler yazdı. Bunlardan bir divan yaptı. Bu divanı herkesten evvel Üçüncü Sultan Selim takdir etti. Divanı, üç bin altın sarf ederek harikulade bir surette teclid ve tezyin ettirdi (*ciltletip süsletti*). Bu surette, emsalsiz bir kıymetşinaslık gösterdi.

Osmanlı tarihinde, pek çok şeyhler padişahların şahsi dostları arasına girmişlerdi. Fakat bunlardan hiç biri, Şeyh Galib'in Sultan Selim üzerinde yaptığı tesiri husule getirememişti.

O, riyakârlıklar, dalkavukluklar, avamın keramet adını verdiği şarlatanlıklarla değil, ilminin, irfanının ve bilhassa sanat dehasının kıymeti ile Sultan Selim gibi münevver (*aydın*) bir padişahın samimi dostları arasına girmişti.

Bütün hayatını şiir ve aşk içinde geçiren Galib Dede, 1213 (1798) tarihinde:

Kim kadiri ilâç eylemeğe, hükmü kaderdir,

Tarihî imiş Gâlib-i zarın eseri aşk

Diye inliyerek ebediyet âlemine geçerken, "Dervişler Saltanatı" da, hakiki bir saltanatı kaybetmişti.

CEZAYİRLİ HACI MEHMET

1206 (1791) senesinde, birbirini müteakip kayda şayan iki hâdise oldu.

O tarihlerde Mığribi denilen ve derviş kisvesine giren birtakım serseriler sık sık İstanbul'a gidiyorlar; büyüçlük, sihirbazlık, gibi dolandırıcılık ve düzenbazlıkla, ellerine geçen cahil ve ahmakları soyup soğana çeviriyorlardı.

İşte, bu cümleden olarak, Tahtakale'de Cezayirli Hacı Mehmet isminde bir şeyh türemişti. Görünüşe nazaran, çok zengindi. Büyük ve mükellef konağında, dilber köleler ve nefis cariyelerle zevki sefa içinde yaşamakta idi.

Bu şeyh taslağı, her derde derman olduğunu söylüyor, bilhassa altın yaptığını iddia ediyordu. Ve böylece kendisine müracaat eden budalalardan avuç doluları para alarak muskalar veriyor, altın yapmak sanatını öğretmek bahanesiyle de, Ermeni kuyumculardan yüzlerce altın çekiyordu.

Valide Hanı'ndaki sarraflardan bilhassa iki Ermeni vardı. Bunlar, Hacı Mehmed'in tuzağına yakalanmışlardı. Altın yapmayı öğrenmeye çalışıyorlardı. Fakat bir türlü muvaffak olamıyorlardı.

Hacı Mehmet bu muvaffakiyetsizliği sarrafların itikatsızlığına atfediyordu. Ve tam itikatla, tecrübelerine devam tavsiye ediyordu.

İki sarraf, artık kasalarını boşaltmışlardı. Ve nihayet

iflâs borusunu çalmışlardı. Bu arada bazı kimseler de:

— Bu şeyh bizi dolandırdı, diye feryada başlamışlardı.

Dolandırıcılık, muhakkaktı. Ancak buna, bir şeyhin karışması, İstanbul'da büyük bir dedikodu uyandırmıştı. Ve bilhassa, tarikat mensupları ayaklanmışlar, Hacı Mehmet hakkında tahkikat yapılarak cezalandırılmasını istemeye başlamışlardı.

Hacı Mehmet, talih yıldızının makûs tarafa döndüğünü görür görmez, artık aleyhindeki hücumlara dayanamayacağını anladı. Bir gün ansızın bir gemiye atlayarak kaçtı.

Fakat dolandırılan kimseler Babıalî'ye dayanmışlar, firarının bıraktığı malların satılarak zararlarının tanzimini istiyorlardı.

Asıl hayrete şayan olan cihet şurasıdır ki, iflâs etmiş olan o iki Ermeni sarraf âdeta Hacı Mehmed'in avukatı olmuşlardı. Bunlar Hacı Mehmed'i şiddetle müdafaa ediyorlar:

— Be canım, hakkınızı istemekte nedir bu derece telaş ediyorsunuz. Malûm ya şu efendimiz yer altındaki hazineleri keşfetmek sanatına da âşinadır. Kendisine gaipten haber verilen bir hazineyi çıkarıp tekrar gelecektir. O zaman sizin istediklerinizi de verecektir. Eğer telâş etmek lâzım ise, biz edelim. Bu ana kadar kendisine beş yüz kese para verdik. Henüz bunun semeresini elde edemedik. Mamafih halen efendimiz-

den ümidimizi kesmedik, diyorlar, Şeyh Mehmed'e gösterdikleri bu bağlılıkla, herkesi hayretlere gark ediyorlardı.

Fakat iş işten geçmişti. Şeyh Mehmet vuracağı vurgunu vurduktan sonra bir daha avdet etmemek üzere İstanbul'u terk etmişti.

O esnada, yine derviş kıyafetinde bir mağribi tarafından, cüretkârane bir hareket vukua geldi. Bunun dedikoduları da günlerce İstanbul muhitini işgal etti.

1206 senesi Rebiülahırının 20'inci (17 Aralık 1791) Cuma günü idi. padişah Üçüncü Sultan Selim o gün Ayasofya Camisi'ne selamlık etmişti.

Hünkâr, tam mahfili hümayuna girip yerine oturur oturmaz, mihrabın sol tarafındaki cemaat arasından Cezayirli derviş elbisesi giymiş bir Arap fırladı. Yüzünü mahfile çevirerek Cezayir Arapçasıyla bir şeyler bağırdı. Sonra, elini koynuna sokarak bir Timur misket güllesi çıkardı. Altın yıldızlı kafesler arkasında hayal meyal görünen padişaha doğru fırlattı. Fakat tutturamadı.

Bunun üzerine bir kat daha hiddete kapılan derviş, derhal elini koynuna daldırdı. Bir bomba daha çıkardı. Lakin bunu atmaya muvaffak olamadı. Derhal halk tarafından yakalandı. Sille ve tokat darbeleri altında, caminin meyyit kapısından dışarı çıkarıldı.

Sultan Selim, büyük bir korku geçirmişti. İbret olmak üzere, cüretkârın derhal öldürülmesini emretti.

Bu emir padişahın maiyet zabitleri tarafından tatbik edildi. Derviş kıyafetindeki suikastçı, saray kapısının önündeki Sultanahmet Çeşmesi'nin basamaklarına yatırılarak kafası kesildi.

Bu hadise de böyle geçmişti. Fakat Mıgırıp denilen Afrikalı dervişler hakkında da açıktan açığa bir husumet belirmişti. Bunlar, az zaman zarfında birer ikişer toplanarak, birer bahane ile İstanbul'dan teb'id edildi (uzaklaştırıldı).

ÜSKÜDARLI ŞEYH İBRAHİM

Fakat 1226 senesinde, “Dervişler Saltanatı”nın vakaları arasında, bunlardan daha mühim bir hâdisе karıştı. Bir müddet İstanbul muhiti dedikodu içinde kaldı.

Bu hâdiseye sebebiyet veren, Üsküdarlı Şeyh İbrahim'di. Hangi tarıkata mensup olduğu bir layıkıyla bilinemiyen bu şeyh, Sırrı Vahdet diye bir usul icat etmişti.

Şeraitçiler, bu usulü şiddetle tenkit ediyorlardı. Birçok kimseler de buna bir türlü akıl erdiremiyorlardı.

Fakat ne olursa olsun, Çamlıca yolunun تنها bir köşesine çekilmiş olan Şeyh İbrahim şarlatanlıkla işini yürütüyor, hastaları okuyor, sevdalılara muska veriyor, kurduğu zaviyede hiç bir kontrole tabi olmadan saltanat sürüyordu.

Bir gün Sultan Mahmud Harem Dairesi'nin

Hırka-ı Saadet Dairesi'nden çıkarak Bağdat Köşkü'ne gidiyordu. Tam koridorun yarısına geldiği zaman sünnet odasında bir kıyamettir koptu. Şangır şangır odanın camları kırılıyordu.

Genç padişah, derhal duraladı.

— Varın, bakın. Ne oluyor? Diye, yanındaki adamları ileri yolladı.

Koşup gidenler birkaç dakika sonra geldiler:

— Efendim Hasodalılardan Hüseyin Ağa kulunuz çıldırmış. Odanın camlarını kırıyor, dediler.

Hüseyin Ağa, derhal yakalandı. Bir yere kapatıldı. Tahkikat yapıldı. Bu zavallı adamın Şeyh İbrahim'in müritlerimden olup, “Yâ Hay... Ya Kahhar” isimlerini binlerce defa tekrar etmek suretiyle yaptığı zikre dayanarak çıldırdığı anlaşıldı. O tarihte böyle zikirlere ve dervişane fikirlere müdahale etmek âdet olmadığı için mesele kapandı.

Fakat kısa bir müddet sonra bir gün padişah Çamlıca'ya gezmeye gitti. Atla bir binanın önünden geçerken, o binanın kapısındaki atlar, arabalar, kadınlar ve erkeklerden mürekkep kalabalık nazarı dikkatini cezbettiler. Bilhassa bunların arasında bulunan birkaç Enderun ağasını merak ederek,

— Burası nedir? Bu ağalar, burada ne dolaşıyor? Dedi.

Maiyetinde bulunanlardan biri:

— Padişahım, burası Şeyh İbrahim'in zaviyesidir.

Bu gördüğünüz kalabalıkta onun müritleriyle ziyaretçileridir. İçerisi kalabalık olduğu için giremiyorlar, kapıda sıra bekliyorlar, diye cevap verdi.

Sultan Mahmud, Şeyh İbrahim'in adını işitir işitmez, sünnet odası hâdisesini ve zavallı Hüseyin Ağa'nın feci akıbetini hatırlıyarak fena halde hiddetlendi.

— Anlaşıldı. Bu adam şeyh değil kallaş imiş. Tiz, nefyolunsun (*sürülsün*), diye, Babıâli'ye haber gönderdi.

Bir iki saat sonra Şeyh İbrahim, onbaşı tarafından zaviyesinden çıkarılarak sürgüne gönderildi.

Vak'a, mühimdi. Böyle şarlatanlara inanmış olan öyle safdil bir zümre vardı ki, bu tabii hâdis, onların üzerinde çok menfi bir tesir husule getirdi. Avama mahsus muhitlerden:

— Ne demek? Mâsivadan el çekmiş. Evliyaullah zümresine girmiş olan bir zata böyle muamelede bulunmak revayi hak mıdır? Diye, bir takım sözler işitildi.

Mamafih, Şeyh İbrahim'in bu ibrete şayan akıbetinden memnun olanlar da vardı. Bunlar da:

— Ehlullah kisvesi geyip de habaset icra edenlerin sonu budur. Oh olsun, diyorlardı.

Süleyman Faik Efendi mecmuasında, bu meseleye temas eden, acayip fıkra vardır.

Bu zat der ki:

“Bizim Âsitane -yâni, İstanbul- halkı, surete kapılıyor. Meselâ, bir meczup Hind çingenesi bir acube hey’et yapıp sözünü ve tavrını da kıyafetine uydurduktan sonra, âdetâ akıllı adamları da aldatabilir.

Pederim merhumun uşaklarından Bindallı Mustafa derler, denen ve dessas ve hilekâr bir habis vardı. Pederin vefatından sonra hizmetkârlığı terk ile, başına bir Özbek tacı giymiş ve kendine derviş süsü vermişti. Bir iki sene böylece Âsitane’de gezip sonra ortadan kayboldu.

On sene geçtikten sonra kendine Selahaddin adını vermiş. Edirne’ye gitmiş. O sırada, Moskof cengine hazırlanan ordu da, Edirne sahrasında imiş.

Bu habis, bu vaziyetten kendisine bir fayda temin etmek istemiş. Kendine benzer on serseri daha tedarik etmiş. Onları alıp orduya gitmiş. O sırada orda bulunan Sadrazam ile diğer devlet ricalini ziyaret ederek:

— Fakir, Özbek şeyhlerindenim. Müridlerim de yanımdadır. Ordunun selâmeti için gece gündüz dua edeceğim. Askerlerimizin arasına bizi kabul edin, demiş.

Sadrazam ile diğerleri buna inanmışlar. Bu sahte şeyhe izzet ve ihsanda bulunduktan sonra, ordu hazinesinden maaş bağlamışlar. Kendisi ve dervişleri için de âlâ iki çadır kurmuşlar.

Sadrazam bu herife o kadar ehemmiyet vermiş ki, sabah ve akşam kendi mutfağından yemekler gönderirmiş.

Aradan altı ay geçmiş. Bu müddet zarfında Selâhaddin gizliden gizliye birçok işlere girişmiş. Ve bir hayli para biriktirmiş.

Nihayet, orduya hareket emri gelmiş. Fakat Selâhaddin, bir özür bahane etmiş:

— Biz birkaç gün burada kalalım. Arkadan yetişiriz, demiş.

Böylece, Selânik tarafına savuşuvermiş.

O esnada memuriyetle Selânik'e gitmiştim.

Mehmed Beyefendi'nin çadırına indim. Sohbet esnasında çadıra giren Özbek şeyhinin bizim Bindallı Mustafa olduğunu görünce, hayret ettim. Mehmed'in yüzü buruşmuş, sakalı ağarmıştı. O da beni görür görmez tanıdı. Hemen elini ağzına götürerek:

— Sakın, beni tanımış olma, gibi bir işaret yaptı.

Mehmed Beyefendi, son derece vakar (ağırbaşlı) ve azamet sahibi idi. öyle olmakla beraber, hemen kalkıp Bindallı Mustafa'nın elini öperek kendisine yatacak yer gösterdi.

Mustafa gösterilen yere kurulup oturdu. Tıpkı bir Özbek gibi konuşuyordu.

Mehmet beyefendi bir aralık:

— Yakında, Asitane'ye gideceğiz. Dedi

Mustafa derhal:

— Biz de sizinle gelmek isterdik amma gaibden bizlere, Şam tarafına seyahat göründü, dedikten sonra

büsbütün azametli bir tavır takındı.

— *Falan paşa evlâdımıza selâmımızı götürün. Filân paşa oğlumuzun gözlerinden öperiz. İşlerine şu suretle devam etsinler. Bizim, himmetimizi beklesinler, diye sözlerle beni büsbütün hayretler içinde bıraktı.*

Biraz sonra, Mehmet Beyefendi'ye dualar ettikten ve onun verdiği bolca ihsanı da cebine indirdikten sonra, kalkıp gitti. Benim içime de bir merak girdi.

Bir şey bahane ettim. Mehmet Beyden izin alarak çadırdan çıkıp arkasından gittim. Mustafa'ya yetiştim:

— *Bu ne haldir? Dedim.*

Demin Mehmet Beyefendi'ye elini öptüren Bindallı Mustafa, şimdi benim elimi öperek, sualime cevap verdi:

— *Ne yaparsın? Dünya tuzağı, dedikten sonra, sözlerine devam etti:*

Zamanın büyüklerini ne suretle aldatıp ne miktar para topladığını anlattıktan sonra:

— *Artık İstanbul'a gidemiyorum. Beni tanırılar da başıma bir iş çıkarırlar diye korkuyorum. Artık burada da duramıyacağım. Bu akşam, meçhul bir diyara kaçacağım, diyerek, beni hayretlere gark eyledi."*

Süleyman Faik Efendi mecmuasından naklettığımız şu satırlar da gösteriyor ki, Osmanlı İmparatorluğunun kurulduğu günden beri dervişlik kisvesi, âdeta bir menfaat vasıtası ittihaz edilmişti. Hakikaten tarikat ehli olan birtakım temiz kimseler, kendile-

rini ilahi aşkın cezbesine kaptırarak, tekkelerin ücra köşelerinde bir hırka ve bir lokmaya kanaat ederken, Şeyh Kasımlar, Şeyh Salimler, Şeyh İbrahimler ve Bindalli Mustafalar gibi kallaşlar da düzenbazlıklarıyla kendilerine servet ve menfaatler temin etmişler, saf halkın zararına olarak, saltanat sürmüşlerdi.

HAYDAR BABA

Yine o sıralarda İstanbul'da, Haydar Baba isminde bir Bektaşî babası türemişti ve yeniçeri kışlarına yerleşmişti.

Bu adam kimdi? Nereden gelmişti? Bilinmiyordu. İran lehçesiyle konuşuyor ve Horasan'dan geldiğini söylüyordu. Bu itibarla da kendisini, beş asır evvel Horasan'dan geçip gelen Horasan erlerine benzeterek, cahil Bektaşîler üzerinde büyük tesirler yapmaya muvaffak oluyordu.

Haydar Baba, günlerinin uzun saatlerini, yeniçeri bölüklerinin çorbacıları arasında geçiyordu. Geceleri de, Yedikule'deki Bektaşî dergâhlarına giderek Cem ayinleri tertip ettiriyordu. Yeniçerilerin en azgın gurubunu oraya toplayarak hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nin mübarek meydanını bir haşarat yatağı haline getiriyordu.

Fakat dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki bu adam Horasan'dan geldiğini söylediği halde ne Türk dervişlere ve ne de Türk babalara zerre kadar iltifat etmiyor-

du. Yeniçerilerin de Türk efrat ve zabitanından hoşlanmıyordu. Onların da Türk olmıyanlarını seçiyordu. Hatta birçok zamanlar:

— Yeniçerilik demek, devşirmelik demektir. Nitekim hazreti pir efendimiz Türklere değil, devşirmelere kisve giydirmiştir. Nitekim hazreti pirin bu halis askerleri, içlerine Türk karıştıktan sonra, artık eski cengâverliklerini kaybetmişlerdir, demekten bile çekinmiyordu.

Üçüncü Sultan Selim, askeri ıslahata başladığı zaman, yeniçeriler arasına ilk fesat tohumunu o saçmıştı. Türk olmayan yeniçerilere:

— Gözünüzü açın evlâtlar! Bu Osmanoğlu, size bir oyun oynıyacak. Başına Türkleri toplayıp sizleri kırdıracak, diye, onları isyan ve ihtilâllere teşvike başlamıştı.

Kabakçı Mustafa'nın İstanbul'u alt üst eden kanlı isyanında, Haydar Baba'nın da büyük bir hissesi vardı. Asıl garibi şurasıdır ki onun saçtığı fesat tohumları, Türk adını taşıdığı halde aslı ve nesli olmıyan bazı soy-suzlar üzerinde de tesirler yapmış.. Onları da yabancı unsurların şımarık güruhu arasına katmıştı.

Alemdar Mustafa Paşa en saf imanlı bir Bektaşî idi. Adeta kendisini, Hazreti Pir'in mukaddes ocağına nezretmişti. Öyle olmakla beraber, Haydar Baba onun aleyhinde de birçok isnadatta bulunmuş. Alemdar'ın haber alması üzerine, İstanbul'dan kaçmaya mecbur olmuştu.

Fakat onun cahil dimağlara akıttığı zehir, iki büyük cinayetin icrasına kâfi gelmişti. Hükümdarlar arasında, ismi altın hat ile yazılmaya lâyık olan Üçüncü Sultan Selim ile Osmanlı vezirleri içinde hürmetle yâd edilmeye seza olan Alemdar Mustafa Paşa gibi iki kıymetli şahsiyet, alkanlar içinde can vermişlerdi.

Vakıa Haydar Baba, İstanbul'dan kaçmıştı. Fakat onun zararlı telkinleriyle yeniçeriler de şımardıkça şımarmışlardı. İstanbul'u, mutlak olarak hâkimiyet altına almışlardı. Bunların içinde, yeniçeri maskesi takarak zorbalığa kalkışan birçok haydut bozuntuları da vardı.

Meselâ, Osman Çavuş isminde Makedonyalı bir Bulgar dönmesi, İstanbul iskelelerine gelen odun, kömür, zahire vesaireyi haraca kesmişti. Şehrin ihtiyacı için gelen bu gibi şeyleri, karaya çıkar çıkmaz, sahiplerini tehdit ederek, ucuzca alıyordu. Sonra kendi depolarına yerleştiriyor, iki üç misli fiyat zam ederek halka satıyordu.

Bir gün yeniçeri zabitlerinden bir odabaşı, Unkapanı İskelesi'ne inmiş, evine ihtiyacı için bazı şeyler satın almak istemişti.

Fakat karşısına derhal, Osman Çavuş dikilmişti. Ve odabaşının alacaklarına fahiş fiyatlar istemişti.

Bu yüzden bir münakaşa başlamış, nihayet mücadeleye dayanmıştı. Odabaşı cesur bir adamdı. Hemen oradan bir odun kavrayarak Osman Çavuş'un üzerine atıldı. Fakat araya girdiler. Kavgayı teskin ettiler.

Mesele böylece bitebilirdi. Lâkin Osman Çavuş güya Odabaşı'yı cezalandırıp bir kat daha nüfuzunu arttırmak için sekbanbaşına şikâyetle gitti.

Sekbanbaşı bu fırsatı kaçırmadı:

— Benim tarafımdan yeniçeri ağasına git de, orada şekvada bulun diye, Ağakapısı'na yolladı.

Osman Çavuş Ağakapısı'na giderken sekbanbaşının kestirmeden gönderdiği adamları ondan daha evvel oraya varmışlardı.

— Ağa! Hele şöyle buyur, diye, Osman Çavuş'u karşıladılar.

Oradaki ahıra tıktılar. Çarçabuk boğdular.

Hâdise, mühimdi. Öyle azılı şeririn ortadan kalkması, azılı şerirlerden bazılarını sindirmişti. Lâkin bazılarının üzerinde de hiçbir tesir husule getirmedi.

“Biz, Hacı Bektaş köçekleriyiz Ocağımız, kıyame-te kadar bakidir.” Diye nâralar atanlar, bir taraftan hükûmeti tehdit ve diğer taraftan da halka tacize devam etmekteLERdi.

Bunları sindirebilmek için, birkaç korkunç misal daha gösterilmek icabetti. Kalyonculardan Taşcı Mahmud ismindeki habisin Beşiktaş açığındaki nöbetçi gemisinde kafası kesildi. Kanlı, kellesi, Topkapı Sarayı'nın kapısında teşhir edildi.

Sonra, Unkapanı nizam ustalarından Ekmekçi İsmail denilen şeririn ayağını ağır zincir takıldı. Çekmece açıklarında denize atıldı. Bu vakalar bile, artık çile-

den çıkmış olan zorbaları korkutamadı. Zorbalıkların bir türlü arkası alınamadı.

Üsküdar'da, Balaban İskeleyi'nin arkasında ve Debağhane civarındaki bekâr odaları, âdeta birer şekavet (*haydutluk*) ocağı halini almıştı. Oralara, hükûmet devriyeleri bile girip çıkamıyorlardı. Zorbalılar sokaklar da gözlerine kestirdikleri namuslu aile kadınlarını sürükleyerek cebren bu odalara getiriyorlar; tüyler ürpertici fezahatleriyle (*alçaklıklarıyla*), ailelerin şeref ve mukaddesatını ayaklar altında çiğniyorlar. Sonra da zil zurna sarhoş oldukları halde sokaklarda dolaşarak:

— Biz, pir duası almış erleriz. Var mı bize yan bakan? Diye, naralar atıyorlardı.

Sekbancıbaşı Osman Ağa ara sıra bunlarla mücadeleye girişiyordu. Fakat hiçbir müspet netice elde edemiyordu. Hatta Galata'da Kulekapısı yakınındaki kahvehanenin sahibi ve zorbaların en şeriri olan Yetimoğlu'nun İstanbul zindanına atılıp boğulması bile vaziyeti ıslah edemedi.

Hâdiseler, birbirini takip ediyordu ve artık zorbalının gemi iyice azıya aldıkları anlaşıyordu.

1231 senesi Rebiyülevvel ayının ilk günü (31 Ocak 1816) yeniçeri ağası, zorbaların ustalarından üç kişiyi yakalatmış boğdurmak için zindana attırmıştı. Bunun üzerine yeniçeri ağası aleyhinde bir galeyan başlamıştı. Hüseyin Usta adında bir şeririn teşviki ile Yeniçeri Ağasından intikam alınması kararlaştırılmıştı.

Bir iki gün sonra ağa selamlıktan dönüyordu. Binmiş olduğu sandal Yemiş İskeleyi'ne yaklaşır yaklaşmaz, Hüseyin Usta ile ona tâbi olan on beş kadar usta ve bir takım karakullukçu kayıklarla denize açıldı. Ağanın sandalı kuşatıldı.

— Yoldaşları isteruk, diye şiddetli bir tazyik başladı.

Yeniçeri ağası Seyid Mehmed Efendi cesur bir adamdı:

— Bire yolsuzlar, erkânsızlar! İbadulallah'ın emniyet ve selâmeti için o makuleleri ferman ile katlediyorum. Siz ne demek istersiniz? Yoksa fermana karşı zorbalık mı edeceksiniz? Diye bağırdı.

Bu haklı tekdir, şerirleri büsbütün kudurtmaya kâfi geldi. Ağa sahile çıkarılarak Ağakapısı'na kadar sürüklendi ve orada, zorbalardan birinin tabanca kurşunu ile katledildi.

Bu vakadan kısa bir müddet sonra Haydar Baba tekrar İstanbul'a geldi ve kendisini tamamiyle emniyette görmediği için, yeniçerilerden 99'uncu bölüğün kışlasına yerleşti.

Fakat burada rahat durmuyordu. Sabah akşam, başına toplanan zorbalara:

— Ne vezirler, ne padişahlar, sizlere hiç bir şey yapamazlar. Siz pir duası aldınız. Karakazanın etrafında, kıyamete kadar baki kalacaksınız diye, onları mütemadiyen zorbalığa teşvik ediyordu.

Hükûmet, onun geldiğini haber almıştı. Bu zararlı mahlûkun ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştı. Fakat tabiidir ki, kışla dâhilinde tevkif olunamazdı. Kışladan çıktığı zaman da ustalar onun etrafını sıkı bir muhafaza çemberiyle çeviriyorlar, hükûmetin icra vasıtası olan sekbanların, aseslerin ona yaklaşmasına imkân vermiyorlardı.

Artık hükûmet onu kendi vasıtalarıyla tevkif etmekten ümidini kesmişti. Bu işi Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya havale etti.

Hasan Ağa, bir hayli düşünüp taşındıktan sonra, onu bir hile ile Çardak İskeleyi'nden kayığa bindirtti. Üsküdar'a geçirdi. Orada 99'uncu bölüğün taraftarları olmadığı için kolayca tevkif ettirdi. Mukavemet göstermek isteyen ustaları Rumelihisarı'na gönderdi. Haydar Baba'nın da derhal menzil beygirlerine bindirilerek süratle yola çıkarılması için emir verdi.

Hükûmetçe verilen gizli bir karara göre, Haydar Baba evvelâ Kastamonu'ya sürgün edilecek, orada bir müddet kalıp adı İstanbul'da unutulduktan sonra, gizlice öldürölüverilecekti.

Fakat bu plânı tatbik e lüzum kalmadı. Haydar Baba, kuvvetli bir muhafaza altında Bolu'ya geldiği zaman, beygirden iner inmez ayakta duramıyarak yere yuvarlandı. Sırtüstü uzandı. Artık bir daha ayağa kalkmadı. Yetmiş beş yaşında olan ihtiyar derviş mukallidi (*taklitçisi*) yol yorgunluğuna dayanamamış, bir daha açılmamak üzere gözlerini ebediyen kapamıştı.

Fakat bu hâdis, İstanbul'da pek kolay kapanmamıştı. Onun tevkifini duyunca bütün 99'uncu bölüm ayaklanmış kışlada kalan ustalar derhal Babî'ye dayanmış:

— Bu ne işdir? Mâsivâdan el çeken bir ehlî tarik ile onun uğrunda canbaş fedâ eden yoldaşlarımız alakonsunlar. Cümlesinin iadesini isteriz. Yoksa ortalığı kırar geçiririz, diye bağırmaya başlamışlardı.

Sadrazam, bu ustaları huzurunda kabul etmiş:

— Ne acayip iddiada bulunulmuştur, yoldaşlar... Padişah ile kulları arasına girilmez. Emirülmüminin maslahatına müdahale edilmez. Bahusus, bu iş hakkında fetva vardır, diye, onları dağıtmak istemişti. Fakat ustalar dağılmamışlar.

— Fetvayı görelim, diye ısrara başlamışlardı.

Sadrazam:

— Hay, hay. Fetvayı şerif Şeyhislam'ın yanındadır. Bugün, Yeniçeri Ağasına tebliğ olunacaktır. Siz, Ağakapısı'na gidin. Fetvayı orada bekleyin, demiş, ustaları güçlükle başından savabilmiş; aynı zamanda da böyle bir fetva alıp ağa kapısını yollaması için Şeyhislam'a haber göndermişti.

Ağakapısı'na giden ustalar, diğer bölüklerin ustalarına da haberler göndermişler; onları da oraya celbetmişlerdi.

Fetvanın gelmesi, gecikmedi. Meydanı dolduran zorbarların karşısında okunan fetva, şu tek cümleden ibaretti:

İmamül müslimin tarafından hayır düşünülerek saltanat merkezinden uzaklaştırılan bir kimsenin iadesine cebrolunamaz.

Fetva denilince akarsular dururdu. Padişahın hattı ile tasdik olunmuş bulunan bu fetvayı dinleyince ağalar da susmuştu.

Fakat bu sükûnet uzun sürmemişti. Birkaç gün sonra, 99'uncu bölüğün kışlasından kaynakayan dedikodular, derhal diğer kışlalara da sirayet etmişti.

— Şeriatı, hileye uyduruyorlar. Cümle yoldaşlarımızı, bu minval üzere üçer beşer kırmak istiyorlar. Nitekim Şeyhislam konağında gizli meşveretler yapılıyor. Kim bilir hakkımızda ne güna (çeşit) kasıtlar hazırlanıyor, sözleri, bütün zorbaları heyecana getirmişti.

EŞKİNCİ ORDUSU – YENİÇERİ İSYANI

O sırada, esasen Sultan Mahmud ile hükûmet erkânı, yeniçeri ocağının ıslahını düşünmekteydi. Bunun için de, Eşkinici adıyla yeni bir asker sınıfı yapmaya karar vermişlerdi.

Fakat biliyorlardı ki, bu iş pek kolay olmayacaktı. Çünkü ortada, bu yüzden vukua gelen kanlı bir vaka vardı. Sultan Selim gibi bir padişah ile onun münevver devlet erkânı, ıslahat uğruna kurban giderek şehit olmuşlardı. Buna binaen Sultan Mahmut ile onun müşavirleri son derecede ihtiyatla hareket ediyorlar; zorba-

ların kıskançlığını tahrik ederek yine kanlı bir isyana sebep olmamak için teşkil olunacak Eşkinci sınıfını da yine Yeniçeri Ocağına bağlıyorlar, bunların idaresini, yeniçeri kâtibinin emrine veriyorlardı.

Teşkilat başladı. Birkaç gün zarfında, kaydolan beş altı yüz kişiye resmi elbise giydirilip ellerine birer tokmak kundaklı tüfek verilip bellerine de birer kılıç takıldıktan sonra yeniçerilerin merkezi olan Etmeydanı'nda yeni askerlerin şerefine dini merasim yapıldı. Dualar edildi, nutuklar söylendi. Yeniçeri zorbalarının kıskançlığını harekete getirmemeye ehemmiyet verildi. Hatta, zorbaların kodamanları evvelâ Şeyhislam'ın konağına ve sonra Ağakapısı'na celbedilerek yeni askeri talimlerine müdahale vuku bulmıyacağı kendilerine taahhüt ettirildi. Artık bu işin emniyet ve selâmetle yürüyeceği, devlet erkânı tarafından, kanaat getirildi.

Yeniçeri kışlalarında ve zorbalar arasında tam bir sükûnet vardı. Eşkinci taraftarları bundan pek memnun görünüyorlar, hatta pek yakında, zorbaların da bu teşkilâta dahil olacağını ümit ediyorlardı ve İstanbul'da, gizliden gizliye korkunç bir kazanın kaynamaya başladığını bilmiyorlardı.

Nihayet 1241 senesi Haziranın 3'üncü Perşembe günü, bu kazan birdenbire taşıtı. O sabah erkenden zorbalar, kışlalarındaki kazanlarını Etmeydanı'nın ortasına çıkarmaya başlamışlardı.

Kazanların ortaya çıkması, isyan alâmeti demekti.

Ve bu isyan o kadar mükemmel tertip edilmişti ki, bir iki saat zarfında bütün yeniçeri kışlalarındaki efratla Tahtakale, Asmaaltı, Unkapanı gibi haşerat yatağı olan yerlerdeki Yeniçeriler Etmeydanı'nda birleşivermişlerdi.

İstanbul'da, korkunç bir hava esmeye başlamıştı. İki de birde tekerrür eden ve gürültülerden bıkmış, usanmış olan halkı büyük bir korku almıştı. Çünkü bu defaki isyanın diğerlerine benzemediğine ve bütün İstanbul'un alt üst edildiğine dair çıkan sözler, herkesi şaşırtmıştı.

İçtima biter bitmez hareket başladı. Evvelâ, Mısırkapı kâhyası Mesud Efendi'nin konağı yağma edildi. Eskincilere talim hocası gönderdiğinden dolayı zorbarlar ona fena halde kinlenmişlerdi.

Aynı zamanda büyük bir zorba kafilesi de sadrazamın konağına gitmişti. Orası da on beş yirmi dakika zarfında yağma ediliverdi. Sadrazamın hazinesinden alınan para ve elmasların miktarı, bugünkü hesapla, yarım milyon lirayı buluyordu.

Zorba kabileleri oradan oraya koşuyor yağmalar devam ediyordu. Aynı zamanda Etmeydanı, korkunç bir mahşer yeri gibi kaynaşıyordu. Ve bunların arasında Arnavut Bektaşî babalarının dolaştıkları görülüyordu.

Bu yabancı babalar, Bektaşî tarikinin ne maksatla kurulduğunu bilmiyorlardı. Büyük bir ekseriyeti Arnavut ve Türk'ten başka unsurlarla mahlut (*karişmiş*) olan zorbarları tahrik ediyorlar, Türk varlığını müdafaa

için kurulmuş olan Yeniçerileri Türklerin varlıklarına yağma ve imhaya teşvik ediyorlardı.

Yine bu yabancı babalardan bir kısmı da Üsküdar'a ve Boğaziçi'ne koşuyorlar, oralaradaki Arnavutları, Etmeydanı'ndaki isyana iştirak ettirmek için nutuklar söylüyorlardı.

Gaflet uykusunda bulunan hükûmet, uyanmıştı. Devlet erkânı, şaşırılmışlardı. İşin önünü nasihatle almak için, Etmeydanı'na ulemadan söz geçiren kimseleri gönderiyorlardı. Fakat bu isyan, sözle bastırılacağı benzemiyordu. Gitgide şiddetini arttırıyor, vaziyet feci bir hal alıyordu.

Sultan Mahmud, esasen yeniçeriler aleyhindeki kararını vermişti. Hükûmet erkânı da aynı fikirdelerdi. Halk ise büyük bir dehşete kapılarak bu büyük kanlı arbedenin neticesini beklemekteydi.

Netice, hükûmetin galebesiyle hitama (*sona*) erdi. Sancağı Şerif çıkarılarak, yeniçerilerin isyan merkezi olan Etmeydanı'na hücum edildi. Buraya hücum eden -hükûmete sadık- askerlere halk da iltihak eyledi (*katıldı*). Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, bu halk kitlesi arasına, birçok Bektaşiler de girmişti. Bunlar da, kendilerine yeniçeri süsü veren bir alay haydut ve serserinin Hacı Bektaş-ı Velî'nin ocağına gösterdikleri hürmetsizlikten müteessirdi (*üzgündü*).

Asiler tamamıyla mağlup olduktan sonra, büyük mikyasta bir temizlik başladı. Sultanahmet Camisi'nin içinde, devlet erkânından bazıları, divanıharp gibi bir

meclis kurmuşlardı. Yakalanıp getirilen asileri, kısa bir isticvaptan geçiriyorlar ve sonra, kapıda bekleyen cellâtlara teslim ettirerek boğduruyorlardı. Bunların büyük ekseriyeti, Türk'ten gayri unsurlardı.

Ulema zümresi, derhal padişahın ve hükûmet erkânının etrafında toplanmışlardı. Öteden beri Bektaşilere düşman olan bu saray dalkavukları padişah ile devlet ricalini tahrik ediyorlar:

— Asıl suçlu olan, Bektaşî babalarıdır. Uyur aslanı, uyarmışlardır. Yeniçeri tayfası, öteden beri itaat üzere-
dir. Ancak, bir canipten kışkırtılırsa o zaman isyan baş
gösterir. Mademki bu yeniçeri nizaina nihayet vermek
istenilmektedir. O halde, Bektaşîlerin de harita-i
âlemde silinmeleri lâzım geliyor, diye, Bektaşîlerin
imhasına teşvik ediyorlardı.

Teşvik, derhal tesirini gösterdi. Ertesi gün Topka-
pı Sarayı'nın içindeki camide, Bektaşîlik aleyhtarla-
rından bir cemiyet akdedildi. Tarihî bir karar vermek
için toplanan bu cemiyet; eski şeyhülislamlardan ve
ilmiyye ricali denilen ham sofulardan mürekkepti.
Fakat bunlara, ehli tarik namına, Nakşibendi tariki
şeyhlerinden Yahya Efendi türbedarı Hafız Efendi, İd-
ris Köşkünde tekkesi olan Balmumcu Mustafa Efendi,
Mevlevî şeyhlerinden Galata Dergâhı Postnişini Kud-
retullah Efendi, Beşiktaş Postnişini Abdülkadir Efendi,
Kasımpaşa Şeyhi Ali Efendi, Halvetiyye tarikinden Ko-
camustafapaşa Tekkesi Şeyhi ile Zâkirbaşı Şetarizade
Şeyh Ahmed Efendi, Üsküdar'da Nasuhizade Şeyh
Şemseddin Efendi, Halvetiyye tarikinden Hüdai Şeyhi

Şahap Efendizade Seyyid Efendi, Bandırmalızade Galip Efendi, Sadiyye tarikinden Kovacı Şeyh Ahmed Efendi iştirak ettirilmişti.

Padişah İkinci Sultan Mahmud da bu içtimada hazır bulunuyordu. Cereyan eden müzakereyi, kafesli bir paravan arkasından dinliyordu.

Evvelâ, Şeyhislam söze başladı Hacı Bektaş-ı Veli ile sair tarikat pirlerinin kutsiyetleri hakkında bir başlangıç yaptı. Sonra:

— Bu zevatı kiramla onların tarikat âliyyelerine hiç bir diyeceğimiz yoktur. Ancak, tarikat, şeraitle kaimdir. Şeriatsız tarikat bidattir. Bektaşiler ise şeriati unutmuşlar, nefslerinin havasına dalmışlardır. Haram olan nesneleri helal yapmışlardır. Bu güruhun kâfir olduklarına dair tevatür vardır. (*Şeyhlere dönerek*) ey meşayih kiram! Bu taife hakkında, sizlerin malûmatınız nasıldır? Bu makule, tarikat ehlinde mi sayılır? Dedi.

Hayrete şayan olan cihet şurasıdır ki bu sözleri söyleyen Şeyhislam Efendi'nin hususi meclisine dâhil olan ve daima ülfetine bulunanların çoğu Bektaşî idi. Fakat Bektaşilik düşmanı olan ilmiye güruhuna hoş görünmek ve mevkilerini kuvvetlendirmek hırsı, Şeyhislamı bu riyakârlığa sevk etmişti.

Şeyhlerden bazıları:

— Zahirde, onlarla hiçbir ülfetimiz yoktur. Herkesin batınını ise, ancak Allah-ü Teâlâ bilir, diye cevap verdiler.

Bazıları ise, başlarını önlerine eğip sükût ettiler.

Ancak, müfrit şeriatçı ile Nakşibendî şeyhleri:

— Allahü âlem, amma. Üsküdar canibindeki Bektaşî tekkelerinde bazı münkiratın (*inkârcılığın*) vukuu, işitilmektedir, diyerek Şeyhislam'ı tasdik etmek istediler.

Müzakere, bu mevzu etrafında devam etti. Niha-yet, Bektaşilerden bazılarının ramazanda oruç tutmadıkları, esrar içtikleri, dem kullandıkları, tekkelerinde saz çaldırdıkları, namaz kılmadıkları madde tasrih olunarak (*belirtilerek*) tespiti edildikten sonra:

— Bu makuleler (*takım*) hakkında, şeriatın icabı nedir?

Bu سوالin cevabı hazırıldı. Zaten bu cevap hazırlandıktan sonra, bu cemiyet toplanmıştı.

Cevap, kısa ve kat' i idi:

Tekkelerinin hedmi (*yıkılması*) ve kendilerinin katli lâzım gelir.

Âlâ... Fakat bu cezayı, müstahak olanlara yüklenmek icap ederdi. Fakat ham sofuların hiç biri, ellerine geçen bu fırsatı kaybetmek istemedi. Çünkü asırlardan beri onların besledikleri husumet Bektaşilerin şahsına değil, Bektaşî tarikatına müteveccihli.

Sultanahmet Camisi'nin yanında, -bugün bile daha hâlâ mevcut olan- hünkâr mahfeli kapısı ile cami arasında, o yirmi - yirmi beş metrelik karanlık tünelin içi, boğulan ve kafası kesilen yeniçerilerin cesetleriyle bir maktel haline gelirken, Bektaşî tekkelerinde de tevkifler tahripler başlamıştı. Ve ilk hamlede, Üsküdar'da

Kıncı Baba ile Salih Baba ve İstanbul ağasızade Ahmed Baba yakalandı. Kıncı Baba Üsküdar'da, Salih Baba Ayasofya'da saray kapısının önünde, Ahmed Baba da Tophane'de asıldı. Ve boyunlarına da cürümlerini bildiren birer yafta takıldı.

Dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, bu üç babanın boynuna takılan yaftaların hiçbirinde, idam cezasını mucip olacak hiç bir madde mevcut değildi. Bunlara atfedilen başlıca suç.

1 - Ekli savum yani, oruç yemek

2- Terki salât yani, namaz kılmamak

3-Sebbi şikeyn yani, birinci, ikinci, üçüncü halife Ebubekir, Ömer ve Osman'a küfretmek”den ibaretti.

İlmiyye ricali hasımlarını imha etmek için ortaya attıkları fetvaya hiç olmazsa:

“Devletin emniyetini ve memleketin asayişini ihlâl” gibi bir cürümden bahsetmeye lüzum bile görmemişler, bu üç Bektaşî Babasını asabilmek için namaz kılmamayı, oruç tutmamayı, bin iki yüz sene evvel hilâfet makamını işgal etmiş olan üç şahsa sövmeyi idam cezası vermeye kâfi sebep ittihaz etmişlerdi. Hâlbuki bu adamların cürümleri bunlardan ibaretse, yapılan hareket de, tarihi bir cinayetti.

Rumelihisarı'ndaki Şehitlik Tekkesi, Öküz İmanı Tekkesi, Karaağaç Tekkesi, Yedikule Tekkesi, Sütlüce Tekkesi, Eyüp Tekkesi, Çamlıca Tekkesi de temellerine varıncaya kadar tahrip edildi. Hatta bu da kâfi gelmedi,

bu tekkelerin yanlarındaki mezarlıklarla diğer mezarlıklarda metfun olan Bektaşî kabirlerinin taşları parça parça edilerek Bektaşîlik aleyhinde husumet, pek feci bir şekilde gösterildi. Hâlbuki ölümlere ve kabirlere hürmet, İslâm dininin en büyük şiarı olduğu gibi mezar taşlarından intikam almak da en gülünç bir hareketti.

Yıkılan tekkelerin Babaları ve Dervişleri derhal toplanmış, Darphane zindanına atılmıştı. Bunlar hakkında tayin olunan ceza da, idam hükümlerinden daha hafif olmadı.

Bunlar, Şeyhislam'ın huzurunda, basit bir isticvap-tan (*sorgudan*), iman ve itikatlarına dair hafif bir imti-handan geçirildiler.

Mesaili itikadiyede cevaba kadir olamadıklarından dolayı, islâhî hal ve tashihi itikat için, Anadolu'ya Kadem Beryi, Ebradi, Kayseri vesaire gibi ulema yetiştiren memleketlere sürgün edildiler.

Tabiidir ki bu icraatın vilâyetlerde de tatbikine girildi. Birçok yerlerdeki Bektaşî tekkeleri hâk ile yeksan edildi. Bektaşîlik cürmüyle birçok kimselerin başları kesildi. Ancak, Kırşehir'de Hacı Bektaş Veli'nin metfun bulunduğu Pir evine ilişilemedi. Yalnız, ulema zümresine mensup bir Nakşibendî şeyhi oraya gönderildi. Dergâh, Nakşibendî tekkesi haline ifrağ edildi (*çevirildi*). Verilen talimata göre o Nakşibendi şeyhi, dergâhtaki Baba ve dervişlerin itikatlarını şeri şerif mucibince tashih edecek (*düzeltecek*), onları beş vakitte cemaatle namaz kılmaya icbar eyliyecek, Bektaşî ayininin icrasına müsaade etmiyecekti.

Böylece, Yeniçerilikle beraber, Bektaşilik de ilga edilmişti (*kaldırılmıştı*). Ve bu tarihî hâdise cereyan ederken, Yeniçeri veya Bektaşî olarak altı binden ziyade baş kesilmişti. Bu da, o tarihî hâdisenin kanlı faslını teşkil etti.

Fakat asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, gerek Padişahın ve gerek devlet erkânının hoşlarına gitmeyen bazı kimseler vardır ki, bunlar da Bektaşiler zümresine katılmış, Anadolu'nun şurasına burasına sürgün edilmişlerdi.

Bektaşiliğin kaldırılması, başlıca iki tarikin işine yaramıştı. Onlardan boş kalan mevkii, Mevlevîlerle Nakşibendîler paylaşmışlardı. Ham sofular da, Bektaşiliğe indirilen bu kahir (*ezici*) darbeden, pek memnun kalmışlardı.

İkinci Sultan Mahmud da, amcası Üçüncü Sultan Selim gibi, Mevlevî tarikine intisap etmişti (*bağlanmıştı*). Saray erkânının ekserisi de, aynı tarikin dervişlerinden idi. padişaha hoş görünmek isteyenlerden pek çokları da, başlarına derhal birer Mevlevî sikkesi geçirmişlerdi.

Mevlevî tariki böylece, “Dervişler Saltanatı”nda mühim bir mevki almıştı. Fakat yanı başında, mühim bir rakibi vardı. Ulema zümresinin en nüfuzlu şahsiyetleri de, şeriatçı olan Nakşibendî tarikini destekliyorlar. Mevleviler hakkında:

— Hoş, onlar da Bektaşilerden farklı değillerdir. Gerçi dergâhlarında alenen içki içmezler amma, giz-

lice afyon istimal ederler (*kullanırlar*). Namaza ve niyaza yan çizerler. Vakitlerini ney üflemek ve raks etmekle geçirirler, diye, Mevlevîleri zammederlerken, Nakşîbendiler için de:

— Elbette, tariki hakka gidenler, ancak Nakşibendîler, Namazlarında, ihtiyaçlarındadırlar. Etliye, sütlüye karışmazlar. Cidden ehlüllah seyr ve sülûkünden ayrılmazlar, diyorlardı ve bu son sözleriyle de büyük bir hakikate temas ediyorlardı.

Gerek Yeniçeriliğin imhası ve gerek Bektaşiliğin ilgası (*kaldırılması*), başlıca bir nedene dayanmakta idi ki bu da, etliye, sütlüye karışmak meselesi idi. Yeniçeriler, asırlardan beri kökleşen tesir ve nüfuzlarına güvenerek devletin idaresine karışıyorlar, istedikleri bir şeyi almak için, isyanlar ve ihtilâller gerçekleştiriyorlardı. Bundan dolayı da, başta padişahlar olmak üzere her devrin devlet ricalini tehdit altında bulunduruyorlardı. Devşirmelerin bu hal ve hareketleri, haklı olarak herkesi bıktırmış intizar ettirmişti ve artık, bu devşirmelerin tahakkümlerine nihayet vermek, türlü bir zaruret ve mecburiyet haline gelmiş ve hatta teşebbüslere bile geçilmişti. Fakat bu teşebbüsler daha tasavvur halde iken bile pek zararlı neticeler vermiş, her defasında kanlı hâdiselerle hitama (*sona*) ermişti.

Halbuki Osmanoğulları'ndan her biri memlekette, kendi şahsi nüfuz ve kudretlerinden başka bir tesir istemiyorlardı. Ve bilhassa, ikide birde başkaldırarak saltanat mevkiini tehdit eden Yeniçerilerin tahak-

kümüne tahammül edemiyorlardı. Fakat bu tahakkümden kurtulabilmek için de, hiçbir şey ve celâdet gösteremiyorlardı. Bilhassa İkinci Sultan Osman'ın, Sultan İbrahim'in, Dördüncü Sultan Mehmed'in, Üçüncü Sultan Ahmed'in feci ve hazin ölümlerini göz önüne getiren Padişahlar devşirmelerin bütün şımarıklıkları karşısında sükût ediyorlardı.

Üçüncü Sultan Selim de, mahirane bir hareketle Yeniçeri tahakkümlerine hitam (*son*) vermek istemişti. Fakat o da tasavvur ve teşebbüsüne kurban olarak kanlar içinde can vermişti.

Bütün bunlar göz önünde dururken, İkinci Sultan Mahmud'un gösterdiği cüretkârlık, acaba ne ile tefsir edilecekti?

Son devirlerin tarihini büyük bir vukuf ve salâhiyetle yazmış olan meşhur Angel Hard, bu suale şu cevabı vermektedir:

“Sultan Mahmud'un, kendi nüfuzu ve hâkimiyetine muhalif ve düşman olanlara – yâni, Yeniçeri denilen zatlarla – girdiği mübarezede (çarpışmada), mühim bir siyasî gibi hareket etti. Fakat kazandığı muzafferiyetin, kendisine tahmin ettiği müceddidlik vazifesini hükmü ifadan âciz kaldığı, çok geçmeden kendini gösterdi.

Milletini, Garp medeniyetine alıştırmak için Asya halkına mahsus âdetleri menetmiş olan Rusya İmparatoru Petro'yu taklit hevesine kapılan Sultan Mahmud, kendisini büsbütün zevahire kaptırmıştı. Bütün fil ve hareketlerinde gösterişler icrasına kalkışmıştı.

Sultan Mahmud, her yerden ziyade Türkiye’de hükümdarın hakiki haysiyetine esas addedilen âdetlerle vakurane tavırları, merasim ve teşrifatı terk etti. Hatta kıyafetini bile değiştirdi. O zamana kadar padişahın huzurunda herkesin ayakta durması usul iktizasından olduğu halde Sultan Mahmud, vezirleri ile ulemanın, oturmalarına müsaade etti.

15 Hazirandan – yâni, Yeniçerilerin ilgasını (kaldırılmasını) takip eden 1241 senesi 2 Haziranından on iki gün – sonra sokağa Mısırlı kıyafetinde çıkmaya başladı. Oldukça uzun olan sakalını, epeyce kestirerek kısalttı. Hatta kendi yüzünün şeklini de değiştirmekle de kalmadı. Uzun sakallı devlet ricaline de, sakallarını kestirmelerini ihtarlara başladı. Bu değişikliklere o kadar ehemmiyet verdi ki eski usul eyerlere bile binmedi. Ve Avrupa eyerlerinde bir türlü rahat edemiyen sadrazamı tekdir etti.”

Fakat Angel Hard’ın dizip döktüğü bu yenilik gayreti, halkı hiçbir surette memnun edemedi. Herkes Yeniçerilerden şikâyetçi olduğu halde, - Bektaşiler de dahil olmak üzere - altı bin kişinin gaddarane bir surette öldürülmesi, halkı son derecede müteessir etmiş (etkilemiş); Sultan Mahmud’a karşı açıktan açığa bir nefret belirmişti.

Bir Cuma günü padişah, cuma namazını Fatih Camisi’nde kılmıya karar vermişti. Beşiktaş Sarayı ile Fatih Camisi arasındaki caddelere, yeni teşkil edilen taburlardan nizam neferleri dizilmişti.

Padişah sırtında da mavi bir ceket altında kırmızı çuhadan bir potur, sırtında beyaz bir harmaniye, fesinin üzerinde elmaslı bir sorguç olduğu halde kendisini selamlıyan askerlerin arasından geçerek Yeni Köprü'ye gelmişti. Tam köprünün ortasına geldiği zaman, seyirciler arasından:

— Dur, diye bir ses işitildi. Ve sonra saçları omuzlarına kadar dökülmüş olan bir derviş, ileri atılıp padişahın bindiği atın dizginlerine yapışarak:

— Gâvur padişah! Bir gün gelecek ettiğin küfürlerden dolayı Cenab-ı Hak senden hesap isteyecek. Sen, İslamiyet'i tahrip ediyorsun. Peygamberin lanetini cümlemizin üzerine celbeyliyorsun, diye feryad etti.

Tahmin edersiniz ki: bu cüretkârane feryadın cevabı bir ân bile gecikmemişti. Fakat bu da, halkın nefretinin bir kat daha artmasına sebebiyet vermişti. Çünkü hayatını hiçe sayarak halkın lisanına tercüman olan cür'etkâr Saçlı Şeyh'ti. Yani ahalinin cahil gönülleri ni tamamıyla cezpt etmiş olan bir şahsiyet ve binlerce müride malikti (*sahipti*).

Yeniçeriliği imha ettiği günden itibaren Sultan Mahmud'un rahat ve huzuru kaçmıştı. Birçok kimse ler gibi onda da zorbaların hortlıyacağına dair bir kanaat vardı.

Böyle bir hadise zuhurunda hükümete müzaheret etmeleri için bütün İstanbul halkı silahlandırılmıştı. Mahalle aralarına yayılan hafiyeler de, Yeniçeri bakiyeleriyle Bektaşileri şiddetle takip ve tarassut ediyorlardı.

Fakat bütün bir şehir halkını silahlanmış olması da Sultan Mahmut'un içine bir ürkeklik verdi. Birkaç gün sonra silahlar toplatılarak herkesin iş ve gücü ile meşgul olması emredildi. Ve bu arada vuku bulan bazı yanlışlıklardan dolayı heyecanlı hadiseler zuhura geldi.

Mesela o esnada, bir katil suçundan dolayı bir Yahudi idam edilecekti. Böyle idam vakalarında cellâtların çarşıları dolaşarak "hamaliye" diye esnaflardan para toplamaları adetti.

Cellâtlar, Mahmutpaşa Çarşısı'nda böylece dolaşırlarken, sıra bir Yahudi'nin dükkanına geldi. Fakat Yahudi, para vermekten imtina etti.

— Adamı kim asacaksa o sırtına yüklensin de mezara götürsün. Ben, hamal parası veremem, diye, cellâtları dükkânından kovmak istedi.

Fakat Cellâtbaşı hiddetlenerek Yahudi'nin suratına bir tokat indirdi. Tokadın acısından deliye dönen Yahudi, ne yapacağını şaşırdı. Haykıra haykıra, yokuştan aşağı kaçmaya başladı.

Tabiidir ki oradaki esnaflar, heyecana kapıldı. Birçokları, yeniçerilerin hortladığını sandı. Derhal dükkânlar kapandı. Herkes kaçışmaya başladı. Bütün o civar, dehşet içinde kaldı. Ancak hükümetin müdahalesiyle iş anlaşıldı. Ve halkın heyecanı, zorla yatıştırıldı.

Bektaşiliği İstanbul'da kontrol etmek mümkün

olmuyordu. Şuraya buraya sinmiş olan Bektaşilerin yeniçeri bakiyelerini teşvik ve tahrik etmemeleri için her vasıtaya başvurulmuştu. Bu tedbirler cümlesinden olmak üzere Sultan Mahmud tarafından Babiâli'ye bir hattı hümayun gönderildi. Bu Hatta

“İstanbul ahalisinin birbirine kefil olması,

Devletin nizamlarına aykırı hareket edenlerin, yeni asker ve hükûmet aleyhinde söz söyleyenlerin, derhal idam olunması,

Yalan haberler yayanlardan –şimdilik- yirmi kadar kesânın birkaç gün zarfında, İstanbul'un kalabalık yerlerinde salben idam olunarak halkın korkutulması”

Gibi zalimane emirler münderiçti (yer almıştı).

Tabiidir ki bu emirler, derhal yerine getirildi. Mahalle imamları vasıtasıyla halk birbirine kefil olarak hükûmete birer taahhüt senedi verildi.

Şunun bunun elinde kalmış olan tek tük silâhlar da derhal en yakın karakollara teslim edildi.

Fakat emrin son maddesinin tatbikine girişilmesi, İstanbul halkına cidden dehşet verdi. Serserker Hüsrev Paşa, o müthiş emri yerine getirmek için, kendilerine Bektaşilikle alâka isnat olunan tebdil hamlacılığından çıkma, tahafçılar kâhyası Hacı Ahmed Ağa'yı Eminönü'nde, Kuruyemişçiler kâhyası –seksen yaşında- Uzun Mehmed Ağa'yı Yemişçiler Çarşısı içinde, Divan Çavuşu Abdi Ağa'yı Unkapanı'nda, Balmumcular Kâhyası Süleyman

Ağa'yı Zindankapısı'nda, Kayıkçı Halil'i Üsküdar'da; kalabalık insan kütlelerinin karşısında astırmak ve kafalarını kılıçla kestirmek suretiyle idam etmişti.

Vakıa halk, bu zalimane siyasetten korkmuştu. Fakat idam edilenlerin kâmilten (*tamamen*) masum olup, saray erkânından şunun ve bunun husumetlerine kurban olduklarına dair bazı şeyler duyulmuştu.

Eh... Devlet idaresinde zulüm o kadar hâkim olmuştu ki, Hüsrev Paşa için bitaraflığını göstermek, güç bir iş değildi. Nitekim ikinci parti olmak üzere, Hamallar Kâhyası Şakir Ağa'nın, Kömürcüler Kâhyası Ali'nin, Taşcı ustalarından Mehmed'in, bir yazıcının, adi zabıta cürümleriyle müslim ve gayri müslüm birkaç kişinin daha asılıp kesilmesi, halkı büsbütün korku ve dehşet içinde bırakarak, artık herkes sükût etti.

Vakıa halk, sinmişti. Fakat yapılan bir zulümlerden dolayı herkesin kalbinde beliren nefret de, o nispette tezayüt etmişti (*artmıştı*).

Kavalalı Mehmed Ali'nin Mısır'da isyanını, hükûmet ordularına galebe çalmasını Sultan Mahmud ile devlet erkânının bu zalimane ve müstebidane hareketlerine atfediyorlar, bilhassa Saçlı Şeyh'in son sözlerini hatırlayarak:

— İşte, bu yapılan haksızlıklar, Allah'ın gayretine dokundu. Kavalalı gibi bir gönüllü neferi, koskoca Âli Osman hükûmetini zangır zangır sarsıyor, padişahlık kuvvetini yerden yere çalıyor. Bu gidişle Allah'ın gazabı arttıkça artıyor, diye, Sultan Mahmud'a ve onun

zalimane emirlerine icra vasıtası olanlara lânet okuyorlardı.

Angel Hard, Sultan Mahmud hakkında:

“*Kendi tebaasının lânet ve nefretine düçar olan*” tabirini kullanmıştır ki bunda, hiç de haksız değildi. Çünkü bu hükümdar; devlet idaresinde ciddi ıslahat yapmak, asırlarca milletin başına dert olan yeniçerileri ortadan kaldırmakla hakikaten faydalı işler görmüş olmasına rağmen, insan hayatına hiçbir kıymet vermemek, mevkiini tahkim etmek için birçok masumları öldürtmek suretiyle, İkinci Sultan Osman’ın, Dördüncü Sultan Murad’ın ve hatta Sultan İbrahim’in dahili siyasetini takip etmişti.

O devrin ricalinden bir Hâlet Efendi vardı ki, Sultan Mahmud’un devlet işlerindeki yegâne müşaviri idi. Bu zalim aslen Kırım Tatarlarından ve Mevlevi dervişlerindendi. Şeytanî zekâsıyla iştihar etmişti (*tanınmıştı*). İsteddiği kimseleri devletin en yüksek makamlarına kadar çıkarmış, hoşlanmadıklarını da kısa bir emirle cellâdın önüne sürüklenmişti. Yunan istiklâline göğüs geren Tepedelenli Ali Paşa gibi bir kahramanın uğradığı feci akıbet bile, onun nefrete şayan siyasî entrikalarının cümlesindendi.

Bu adam, Sultan Mahmud devrinin en kanlı bir cellâdı kesilmişti. Yegâne zevki, adam öldürtmekti.

Onun bir tek sözle idama mahkûm ettiği kimselerden Reşid isminde birini kurtarmak için kendisine müracaat etmişler;

— Reşid, henüz pek gençtir. Merhamet edin. Eğer mutlaka tedibi lâzım geliyorsa, başka suretle cezalandırılması için emir verin, diye istirham etmişlerdi.

Halet efendi, bu istirhama:

— Genci katletmek yazık. İhtiyarı astırmak günah. E, öldürtmek için her zaman orta yaşlıyı nereden bulalım? Diye cevap vermişti.

Cevdet Tarihi der ki:

“Gerek İstanbul’da ve gerek taşralarda insanın kadri yoktu. Adam öldürmek ile piliş kesmek, bir gibi idi. Hatta bir aralık İstanbul’da eracıf (uydurma sözler) çoğalmakla, önünü almak için Meclisi Vükelâda bir çare arandığı sırada Hâlet Efendi tedbiri kâfi olmak üzere:

— Şimdi, Okçular başındaki baş kesilsin. Sairlerine hayf ve dehşet gelir ve eracıfın arkası kesilir, dediğinde, huzzardan biri:

— Aman. O benim berberimdir, demekle, Hâlet Efendi:

— Canım, ona mahsus değil ya? Öte taraftaki berberin boynu vurulsun. Maksat hâsıl olur, demiş olduğu meşhurdur.”

Unutmamalıdır ki göğsünde o derecede katı ve zalim bir kalp taşıyan Hâlet Efendi de, bir Mevlevi derviş idi. ve nihayet öyle bir gün geldi ki, o da zulümlerinin cezasını bizzat kendi hayatıyla ödedi.

SOFTALAR KIYAMI

Sultan Mahmut, isyan unsuru diye, Bektaşileri ortadan kaldırırken ulema zümresine istinat etmekle pek fahiş bir hata irtikâp eylemişti (*işlemişlerdi*). Çünkü memleketteki fesat kaynaklarından biri de, bu zümrenin siyasete âlet olan şahsiyetleri.

Birkaç münasebetle bahsetmiştik ki, esasen tarikatchılarla şariatçılar arasında, asırlardan beri, sinsî bir mücadele vardı. Çok zaman gizlenen ve bazen da açıklanan bu mücadelede, ham sofuların bütün gayretlerine rağmen, “Dervişler Saltanatı” bir türlü yıkılamamıştı. Fakat mücadele de, bir türlü durmamıştı. Çünkü bunlar, dini siyasete âlet ederek Padişahları ellerine geçirmek istiyorlar; halka uhrevî telkinlerde bulunurlarken, kendileri dünya kaygısından fariğ olmuyorlar (*vazgeçemiyorlar*), yalnız arpalıklarını düşünüyorlardı.

Sultan Mahmud’un Yeniçerilerle Bektaşiler aleyhindeki tamimi, bunlara hoş gelmişti. Bektaşilere kâhir (*ezici*) bir darbe indirilecek olursa, “Dervişler Saltanatı”nın bir köşesi, yıkılacak, ondan daha az kuvvete malik (*sahip*) olan diğer tariklerin de artık ehemmiyeti kalmıyacaktı. O zaman, artık istedikleri gibi siyasî oyunlar oynıyacaktılar, bütün nüfuz ve kudreti ellerine almalıya muvaffak olacaklardı.

Bu hesap, Sultan Mahmud ve Sultan Mecit devirlerinde tahakkuk etmedi. O devirlerde Mevlevî tariki, ikbal mevkiini muhafaza edebildi. Mevlevîler siyase-

te karışmaktan içtinap ettikleri (*kaçındıkları*) için, göze çarpmadıkları gibi, ulema zümresinin kendilerini göstermelerine de hiç fırsat zuhur etmedi.

Fakat Sultan Aziz devrinde, vaziyet biraz değişmişti. Bu padişah ta Mevlevî muhabbeti olmakla beraber, bu muhabbetini alenen göstermemişti. Çünkü şahane azameti, dervişane bir vaziyet almasına müsait değildi. Buna binaen, “Dervişler Saltanatı”nın şaşaası, sö-nüvermişti.

Buna mukabil softalar, artık bekledikleri fırsat zamanının geldiğine hükmetmişler ve gizlice faaliyete geçmişlerdi. Hükûmetin tam bir gaflet içinde bulunduğu esnada başlayan bu faaliyet cidden mühimdi. Çünkü softalar, sessiz sedasız silahlanarak, âdeta gizli bir ordu vücuda getirmişlerdi.

Bu hazırlık da tek bir hedef teşkil ediyordu. Asırlardan beri nasıl ki zorbarlar her yeniliğe karşı:

“İstemezük.” Diye haykırmışlarsa, softaların menfi ruhlarında aynı muhalefetin dalgalandığı seziliyordu.

Sultan Mahmud devrine gelinceye kadar softalar, ekseriya zorbarlarla bağdaşmışlar, bütün ihtilâllerde, davulu yeniçerilere çaldırarak parsayı kendileri toplamışlardı. Fakat yeniçerilik ortadan kalktıktan sonra, artık bir softalar hâkimiyeti kurmayı düşünmeye başlamışlar, bunun içinde silahlı bir kuvvet olarak hazırlanmışlardı.

Bu kuvvet, bu defa başlı başına harekete geçti. Ve

bu hareket, cüretkârane bir tehdidi ihtiva etmekteydi.

1293 senesi Rebiyülahır ayının 16'ıncı (11 Mayıs 1876) Çarşamba günü, evvelâ Fatih ve sonra Beyazıt ve Süleymaniye Medreselerindeki softalar derslerini tatil etmek suretiyle birdenbire bir grev yaptılar. Camilerde topladılar. Ders minderlerini havalara fırlattılar:

“Devlet ve milletin hak ve istiklâli şunun bunun ayağının altında çiğneniyor, böyle bir zamanda ders, nemize gerek” Diye feryada başladılar.

Fakat maksat, bu değildi. Bir ihtilâl başlangıcı olan grev, doğrudan doğruya Şeyhislâm Hasan Efendi aleyhine müteveccih. Arpalıkları kendi adamlarına tahsis eden bu efendiyi istemiyen İlmiyye ricali vardı. Bunlar el altından, softaları idare ediyorlardı.

Grev, çarçabuk kıyam haline intikal etti. Camilerdeki toplantılar, meydanları geçiverdi.

Softa kabileleri, Beyazıt ve Fatih Meydanlarında toplanıyorlardı. Cübbelerinin altında palalar, kılıçlar, piştovlar vardı. Hararetli nutuklar söylüyorlar, yavaş yavaş ağızlarındaki baklaları çıkarıyorlar, artık açıktan açığa:

— Müslümanlar, Hıristiyanların hakaretlerine maruz kalıyorlar. Din kardeşlerimiz her yerde eza ve cefa görüyorlar. Bunlara sebep olanlar, sadrazam Mahmud Nedim Paşa ile Şeyhislâm Hasan Efendi'dir. Bunları şer'an ortadan kaldırmak, cümlemizin üzerine farizadır, diye bar bar bağırıyorlardı.

Dedikodudan hoşlanan avam zümresi, bu nutukların cazibelerine kapılarak derhal softaların etrafına toplanmıştı. Allah'ın hiçbir farzını yerine getirmeyenler, softaların ilan ettikleri farza koşuyorlar Sadrazam ile Şeyhülislamı ortadan kaldırarak sevaba nail olmak için birbirlerini çığnıyorlardı.

Softalar, kafalarına uygun bir halk zümresinin kendilerine iltihak ettiğini (*katıldığını*) görür görmez şımarmışlardı. Derhal, cübbelerinin altındaki palaları, kılıçları, yatağan bıçaklarını meydana çıkararak, Babiâli ve Şeyhislem kapısı civarında toplanmaya ve halkı daha büyük mikyasta kendilerine iltihak ettirmek (*katmak*) için daha fazla bağırıp çağırmaya başlamışlardı. Aynı zamanda, etraflarına toplanan halka da, sarık sarmayı teklif ediyorlardı.

Asıl dikkate şayan olan cihet şansıdır ki, serasker Hüseyin Avni Paşa ile Mithat Paşa da Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa'yı istemiyorlar, bu ihtilâli hoş görüyorlar, üç beş asker mangasıyla derhal dağılacak olan bu softaların taşkınlıklarına müsamaha gösteriyorlardı.

Vaka, saraya aksetmişti. Sultan Aziz dehşetler içinde kalarak, Başmabeyinci Hafız Mehmet Beyle seryaveri Halil Paşa'yı, dağılmak ricasıyla softalara göndermişti.

Softalar, kendilerini dağıtmak için hükûmet kuvvetlerini beklerken, birdenbire karşılıklarına padişahın başmabeyincisi ile seryaveri çıkınca büsbütün şımarmışlar:

— Padişahımızın her iradesi can ve baş üzerine.. İllevelâkin, bizim dâvamız, umuru âzimedendir. Din ve devlete aiddir. İbadullahın selâmeti için, dâvamızdan vazgeçemeyiz, Mahmud Nedim Paşa ile Hasan Efendi azlolmadıkça, dağılmayız diye, dayatmışlardı.

İş bu raddeye gelince, başka tesirlerde karışmaya başlamıştı. İlmiyye ricali denilen zümre içinde birtakım haris adamlar vardı. Şimdi bunlar da âsilere gizlice haberler gönderiyorlar; kendilerinin Şeyhislâm nasbedilmelerini talep etmek için softalara:

— Aman, dayansınlar. Matlup hâsıl olmadıkça, zinhar dağılmasınlar. Hizmetleri mükâfatsız kalmaz, diye softaları teşvik ediyorlardı.

İsyan, büyüdükçe büyüdü. Artık payitahtın emniyet ve asayişini tehdit ediyordu.

Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa, ihtilâlcileri dağıtmak için hiçbir tedbir alamamıştı:

— Araba, arkadan yetişsin, diye emir verdikten sonra, Babîâli'den pabuçsuz kaçmıştı.

Hatta konağına bile gidemiyerek, birkaç gün akrabalarından birinin evinde saklanmıştı.

İhtilâl, softaların galebesiyle neticelenmişti. Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa ile Şeyhislâm Hasan Efendi azledilmişlerdi. Devletin iki büyük rûknünü deviren bu ihtilâle de tarihte, “Softalar Kıyamı” denilmişti.

Bu kıyam da gösteriyor ki, memlekette isyan, ihtilâl

ve fesat unsuru yalnız yeniçeriler ve onların mensubiyet iddia ettikleri Bektaşiler değildir. Asırlardan beri vukua gelen hadsiz ve hesapsız isyanlara, gizli ve aşikâr olarak daima softalar da iştirak etmişler, fakat kendilerini daima ikinci plânda göstermişlerdi. Fakat, yeniçeriliğin imha ve Bektaşiliğin ilgasından (*kaldırılmasından*) sonra, artık softalar birinci plâna geçmişler, doğrudan doğruya isyan ve ihtilâl çıkaracak derecede cüret iktisab etmişlerdi (*kazanmışlardı*).

Sultan Aziz ilmiyye ricaline lüzumdan fazla itibar etmediği gibi, dervişlere de büyük bir ehemmiyet vermemişti. Mamafih ecdadının eski bir âdetini de unutmuyarak, her Cuma günü selâmlıktan saraya avdet eder etmez, -başının sadakası olmak üzere- bazı tekkelere kurbanlar ve ihsanlar göndermeyi ihmal etmemişti.

Sultan Mecid'in, Sultan Aziz'in ve ancak üç ay padişahlık eden Sultan Murad'ın devirlerinde artık "Dervişler Saltanatı" yavaş yavaş inkıza (*çökmeye*) başlamıştı. Bunda, münevverlerin (*aydınların*) çoğalması, dervişlere ve şeyhlere karşı itikadın azalması ve alafrangalık denilen garp medeniyetinin her sınıf halk tabakasının arasına yayılması gibi sebepler vardı.

Buna mukabil, Bektaşî tekkeleri, tekrar faaliyete başlamıştı. Bilhassa, Bektaşî tarikine mensup olan Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa'nın zamanında, Merdivenköy, Çamlıca ve Rumelihisarı dergâhları âdeta yeniden yapılarak birer ikişer ortaya çıkan babalar giz-

lice nasip veriyorlar, Muharrem ayının onuncu günlerinden itibaren ikinci güne kadar Cem ayinleri yapıyorlardı. Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki bu cemlere, hükûmet erkânıyla saray mensuplarından bir hayli kimseler de iştirak ediyorlardı

Esasen Sultan Mahmud'un bu tarik hakkındaki hiddet ve şiddeti Bektaşiliğin manevî varlığı üzerinde büyük bir tesir yapamamıştı.

Çünkü Alevilerde olduğu gibi, Bektaşilerde de ta-kiyye denilen bir ihtiyat tedbiri vardı. Yani, herhangi bir tehlike karşısında, kendilerini Bektaşilikten hariç bir unsur gibi gösteriyorlar, fakat gizliden gizliye kendi iman ve itikatlarına sadık kalıyorlardı.

Bektaşilik ilga edildiği (*kaldırıldığı*) zaman babalar-
dan bir haylisi idam edilmek, sürülmek ve tekkeler,
temellerine kadar ortadan silinmekle beraber; indi-
rilen bu kahir darbe, tarikin ruhuna hiçbir tesir icra
edememişti.

NUR BABA

Vakıa babaların mevkii, bir müddet -zahiren- boş kalmıştı. Fakat meşhur Nur baba vesaire gibi birtakım genç babalar, cellâdın kılıcından ve sürgün olmaktan kurtulabilerek İstanbul'un ücra yerlerinde saklanmışlardı. Sultan Mahmud'un vefatından sonra bunlar bir müddet gizli gizli ayinler yapmışlar ve nihayet, Sultan Aziz devrinde tekrar ortaya çıkmışlardı.

Mehmet Ali Dede Baba'nın Merdivenköy dergâhını şeneltmesine mukabil, Nur Baba daha büyük bir

cüretkârlık göstermişti. Bu itibarla, Bektaşî tarikinin müceddidleri sırasına geçmişti.

Nur Baba, yaradılışı itibariyle çok yüksek bir karakter sahibi idi. Makedonyada, Bančko isminde bir köyde dünyaya gelmişti. Ve o dergâhın postnişini Bâkır Baba'nın himmetiyle tahsil görmüş, zâhir ve bâtın ilimlerinde terakkiye müstaid (*uygun*) bir şekilde yetiştirilmişti.

Son derecede zeki idi. henüz on sekiz yaşına geldiği zaman Arapçayı büyük bir vukufle öğrenmiş, fıkıh ilminde vasil olduğu derece ile Bâkır Baba'yı hayretlere gark eylemişti.

Bâkır Baba, bu genç, zeki ve müstaid talebesine naip (*vekil*) verdikten sonra onu üç sene Rumeli dergâhlarında dolaştırmış, birçok babaların sohbetlerine iştirak ettirmişti. Ve yirmi bir yaşına geldiği zaman da, İstanbul'a göndermişti.

Nur Baba'nın asıl ismi, Mehmet'di. Onun, çok genç yaşında kesbettiği kemâl dolayısıyla -henüz derviş olduğu halde- Bâkır Baba ona Nur Baba adını vermiş; o da mürşidinin verdiği bu unvanı, hayatının son gününe kadar muhafaza eylemişti.

Bâkır Baba'nın maksadı, genç evlâdının İstanbul'da zahir ilimlerini esaslı bir surette ikmal etmesi, sonra yine dergâha dönerek kendisinin vefatından sonra makamına geçmesinden ibaretti. Ve ona bir tavsiye mektubu vererek, İstanbul'da Sofular civarında, Çukurçeşme'de dergâhı olan Esad Baba'ya göndermişti.

Esad Baba da, o devrin sayılı âlimlerindendi. Genç dervişe, büyük bir alâka göstermiş, cami derslerine devamı tavsiye eylemişti. Fakat aradan bir sene geçmeden, yeniçeriliğin imha ve Bektaşiliğin ilga (*kaldırılma*) hâdisesi zuhur etmişti.

Bir gün, cami dersinden dönen genç Nur Baba, Esad Baba Dergâhının tahrip edilmekte olduğunu uzaktan görünce, duralamıştı. Fakat bir iki dakika sonra, ihtiyar babanın sürüklene sürüklene dergâhtan çıkarılarak parçalandığını görür görmez, büyük bir korku ve heyecanla kaçmış ve saklanmıştı.

Bu saklanma senelerce devam etmişti. Taşralardaki dergâhlar da kâmilten(*tamamen*) tahrip edildiği için, artık Bâkır Baba'nın tekkesine dönmeye de lüzum görmemişti. Artık mukadderata tâbi olarak kendisini tahsile vermiş; hâdisatın alacağı şekli beklemişti.

Bu da, çok uzun sürmeden inkişaf etmiş (*ilerlemiş*), Sultan Mahmud'un vefatı üzerine, Bektaşilik cereyanı, sessiz sedasız yine baş göstermişti.

O zaman, Mehmet Baba da harekete geçti. Sultan Mahmud'un icraatıyla alay eder gibi, Demirkapı'da, Topkapı Sarayı'nın duvarlarına bitişik küçük bir binada, mütevazı bir tekke tesis etti. Vaktiyle Bâkır Baba'nın ettiği bir tavsiyeyi hatırlayarak kendisine de Nur Baba unvanını verdi. İşe girişti.

Nur Baba, cahil değildi. Bilâkis ilim ve irfanıyla o zamanın belli başlı uleması arasına girmiş, kendisini her sınıf ve zümreye sevdirmişti. Böylece, birçok ah-

bab ve dostlar peyda etmişti. Yeni mürşit, ilk müritlerini bunların arasından seçti. Nur Baba dergâhı az zaman zarfında, alıp yürüyordu.

Nur Baba'nın nasip verdiği evlatların çoğu, o devrin münevverlerindendi (*aydınlarındandı*). Tarikata dâhil olmak isteyenlerin de, sıkı bir imtihandan geçirilmesi, âdet ittihaz edilmişti. Bu itibarla Nur Baba tekkesinin inkişafına (*ilerlemesine*) hiçbir halel gelmedi. Sultan Meccid devrini büyük bir temkin ve ihtiyatla geçiren Nur Baba, Sultan Aziz devrinde Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazam olmasını müteakip irşat sahasını büsbütün genişletti, devlet ve saray erkânından pek çok kimselelere nasip verdi. Bilhassa memurlardan ehl-i beyt muhibbi olanları, kendi muhitine çekti. Tam doksan yedi sene süren irşat hayatında beş bini mütecaviz evlat yetiştirdi ki meşhur Sadrazam Talât Paşa ile Şeyhislam Musa Kâzım Efendi de, Nur Baba'nın bu muazzam evlat kitlesine dâhildi.

Bektaşî tarikine, hiçbir babaya nasip olmayacak derecede inkişaf (*ilerleme*) vermiş olan Nur Baba, 1338 senesi Teşrinievvel (*ekim*) ayının 19'uncu günü, tam 121 yaşında olduğu halde, ifa etmiş olduğu hizmetten memnun ve müsterih bir surette kalıbı dinlendirdi.

Asıl dikkate şâyan olan cihet şudur ki, şafak sökerken, ihtizar haline girmişti. Öyle olmakla beraber, başucundakilerle aralarında şu kısa muhavere (*konuşma*) geçmişti:

Acaba, ordudan ne haber?

Bugün İstanbul'a giriyor, Baba Erenler

Oh. Çok şükür; Elhamdülillâh. Hak erenlerin lutfu keremi, bize bunu da gösterdi.

Fakat o, dört buçuk sene süren mütareke senelerinin en acı çilelerini çeken İstanbul'un, İstiklâl harbinden muzaffer çıkan kahraman Türk ordusu tarafından yeniden fethini, zahir gözleriyle değil, ancak batın gözü ile görebilmişti.

O, kalıbı değiştirdikten dört saat sonra, İstanbul'un ikinci fatihleri de İstanbul'un Anadolu yakasından Sirkeci iskelesine geçmişlerdi.

Nur Baba, hiç şüphesiz ki "Dervişler Saltanatı"nın en güzide sultanlarındandı. Yüz yirmi bir senelik hayatında, çocukluk devresinden başlayarak ömrünün son gününe kadar, daima muhitindekilerin takdir ve hürmetleri arasında yaşamıştı. İlim ve fazileti, ahlâkının dürüstlük ve salâbeti ile çirkin bir romana mevzu olmaktan çok uzaktı. Onun bu meziyetlerini hiçe sayan muharririn, mütareke senelerinde ifa etmiş olduğu vatanperverane hizmetlere hürmet etmesi lâzımdı. Mamafih, onun aleyhinde yazılan eser, müessirin aleyhine tesir uyandırmaktan başka hiçbir işe yaramadı.

DERVİŞLER SALTANATI

SULTAN HAMİD DÖNEMİ MEVLEVİ DERVİŞLERİ

SULTAN HAMİD DÖNEMİ

Sultan Mahmud tarafından darbe yiyen, Sultan Mecid ve Sultan Aziz devirlerinde sönük geçen “Dervişler Saltanatı”, Sultan Hamid devrinde yine parlamıştı. Bunun da mühim bir sebebi vardı.

Sultan Hamid, annesini pek küçük yaşta kaybetmişti. Bu öksüzlük, onun ruhu üzerinde, çok büyük bir tesir husule getirmişti. Esasen annesi verem olduğu için, kendisi de pek hafif ve çelimsiz olarak dünyaya gelmişti. Sekiz on yaşına geldiği zaman bile, çocukluğun çeviklik ve cevvaliyetini gösterememişti. Bu itibarla sıhhsizdi. Neşesizdi. Onu himayesine alan Perestu Kadın Efendi’nin itinalı bakımları, şehzadenin üzerinde hiçbir tesir husule getirmemişti.

Şehzadenin, Kız Mehmed Bey isminde, hususi bir tabibi vardı. Kadın Efendi ile bu doktor daima baş başa veriyorlar; şehzadeye kuvvet ve neş’e vermek için ne mümkünse yapmaktan çekinmiyorlardı. Hatta maneviyata bile müracaat ediyorlardı.

Ekseri saray kadınları gibi, Perestu Kadın Efendi de tarikata intisap etmişti (*bağlanmıştı*). Merkez Efendi dergâhının müritlerindendi. Bazı günler Şehzade Hamid Efendi'yi alıp dergâha götürüyor, Şeyh Efendi'ye nefes ettiriyor; tespihten geçiriyordu. Bazı günler de, nefesi mücerrep (*sinanmış*) olduğu rivayet edilen şeyhleri saraya celbederek, şehzadenin sıhhat ve âfiyeti için onlardan şifa dileniyordu.

İşte Sultan Hamid, daha küçük yaştan itibaren bu suretle şeyhler ve dervişler arasına karışmıştı. Ve onlara, büyük bir itikat ile bağlanmıştı.

On sekiz yaşına geldiği zaman usulen kendisine bir saray tahsis edilmiş ve hususi tabipliğini de, Mavroyani Bey deruhte etmişti. Bu zeki doktor, efendisinin itikadını bozmak istemedi. Bir taraftan bu zayıf ve nahif Osmanlı prensini sporlar, açık havada gezip dolaştırmalar, nebati ilâçlarla kuvvetlendirmeye çalışırken, diğer taraftan da vakit vakit onu ziyarete gelerek nefes etmekte devam eden şeyhlere de ilişmedi. Genç şehzade az zaman zarfında inanılmıyacak surette değişti. Artık bütün tehlikeyi atlatarak sporcu bir delikanlı kuvvetini iktisab etti (*kazandı*).

Büyükdere'deki çiftliğinin bahçesinde, saatlerce çiçekler ve ağaçlarla meşgul oluyordu. Her gün saatlerce ata binerek maslak sırtlarında dolaşıyordu. Yanına birkaç kişi alarak İstranca ormanlarında ava gidiyor, gecelerini bile, mandıralarda çobanlar arasında geçiriyordu. Bazen da bir vapura binerek Marmara'ya

açılıyor. Vapurun küpeştesinden denize atlıyor. Uzun uzadıya o açık denizde yüzdükten ve dalgalarla güreştikten sonra, sıhhat ve neşe ile sarayına avdet ediyordu.

Sultan Hamid'in bizzat naklettiğine göre⁹⁶ bir aralık sinirleri bozularak bir iç sıkıntısına uğradı ve bu garip hal, arttıkça arttı. O dereceye geldi ki artık rahatı ve huzuru kalmadı.

Doktor Mavroyani Bey'in ilâçları, fayda vermedi. Karada ve denizde atlar, arabalar, sandalla ve vapurlarla gezip dolaşmalar da hiçbir müspet tesir husule getirmede. O zaman aklına, kendisini daima okuyan bir Kadiri şeyhi geldi. Atına binince, Topkapı'ya gitti. Şeyhi ziyaret etti. Kendi rivayetine nazaran, büyük bir hüznün ve manevi elemle girdiği yerden, büyük bir neşe ve hafiflikle sarayına avdet eyledi.

Bu hadise, genç Osmanlı prensini Kadiri tarikine bağladı. Hatta –tıpkı bir şehirli gibi- bütün usul ve merasimine riayet ederek o şeyhten inâbe (*tövbe*) bile aldı.

İşte bu sebeplerden dolaydır ki. Sultan Hamid'in tahta oturduğu günden itibaren “Dervişler Saltanatı”nın ikbal yıldızı parlamaya başlamıştı.

Yeni padişahın şeyhlere ve dervişlere düşkünlüğünü bilenler, bu vaziyeti istismar ediyorlar, türlü türlü rivayetlerle Sultan Hamid'in itikadını kuvvetlendiriyorlardı.

Meselâ, Rus Çarı Aleksandr ordularını mütemadi-

96- Sultan Hamid'in Son günleri adlı eserimizden.

yen ileri sürüyor, Anadolu ve Rumeli'deki Hıristiyan tebaasını isyan ve ihtilâllere teşvik ediyor; Osmanlı mevcudiyetini mütemadiyen tehdit ediyordu.

Irak'ta, Süleymaniye şehrinde ikamet eden Kân Ahmet isminde bir şeyhin manevi kuvvetiyle Rus çarını ortadan kaldırmaya karar veriyor. Bir akşam kıvılcımlı kül ile doldurulmuş bir mangalın içine bir Hindistan cevizi gömüyor. Kendisi de tespihi alıp mangalın başına geliyor. Durup dinlenmeden okuyup üflüyor. Tespih çekiyor. Tam sabaha karşı, mangaldaki Hindistan cevizi patlıyor. O zaman şeyh:

— Eh.. Artık çarın tasallutundan kurtulduk, diyor.

Ertesi gün de Çar Aleksandr'ın bir bomba ile öldüğü duyuluyor.

Sultan Hamid, bu vakayı haber alıyor. Şeyh Kân Ahmed'e karşı büyük bir itikatla bağlanıyor. Padişah olduktan sonra, onu İstanbul'a aldırıyor. İzzet ve ikramda bulunuyor. Kendisine ihsanlar verip maaşlar tahsis ettikten sonra, müreffehen, muazzezen memleketine gönderiyor.

İstitraten şunu da arz edeyim ki, inanılması biraz güç olan bu vakayı Sultan Hamid bizzat naklettiği gibi, 1315 (1900) senesinde bir münasebetle görüştüm şeyh Kân Ahmed'in oğlu da aynen hikâye etmişti. O zaman bile ihtiyat kaydı ile dinlediğim bu efsanevi keramete Sultan Hamid gibi zeki ve anlayışlı bir hükümdarın nasıl inandığına hayret etmemek mümkün değildir.

Yine Sultan Hamid'den bizzat menkuldür ki (*nakledilmiştir ki*), hükümdarlığının ikinci senesinde arkasında büyük bir kan çıbanı çıkarmıştı. Bir Yafa portakalı kadar olan bu çıbanı, hiçbir ilâçla delmek mümkün olamamıştı.

Doktorlar çıbanı yarmaya karar vermişlerdi. Hâlbuki Sultan Hamid bu ameliyata taraftar değildi. Fakat çektği ıstırap da artık canına yetmişti.

Nihayet, doktorların ısrarına ve çıbanın ıstırabına tahammül edemiyen Sultan Hamid:

— Çıban bu gece de delinmezse, yarın yardıırım, diye, doktorlara teminat verdi. Ve o gece, -tesadüfen İstanbul'da bulunan- şeyh Kân Ahmed'i saraya davet etti ve kendisinden manevi müzaheret (*yardım*) diledi.

Süleymaniyeli şeyh:

— Merak buyurmayın, padişahım. Gün doğmadan, yaranız delinecektir, diye teminat verdi. Ve yara, sabaha karşı delindi.

Anlaşıyor ki bu şeyh de; keskin zekâsıyla keramette göbek attıran şeyhler zümresindendi. Fakat ne olursa olsun, Sultan Hamid'in şeyhlere ve dervişlere beslediği itikadı kuvvetlendirmiş; Yıldız Sarayı'nın yanı başında, bir Misafirhane-i Hümayun denilen dairenin kurulmasında büyük bir tesir göstermişti.

SULTAN HAMİD DÖNEMİ BEKTAŞİ DERVİŞİ

SEYYİD MEHMET BİN SÜNUSÎ

Misafirhane-i Hümayun denilen bu daire; Osmanlı hükûmetinin hudutları içinde yeniden hüküm sürmeye başlayan “Dervişler Saltanatı”nın merkezi idi. Rumeli’den, Anadolu’dan bilhassa Arabistan’dan ve hatta dünyanın bütün İslâm diyarından İstanbul’a gelen şeyhler ve dervişler bu dairede ayrı ayrı odalarda misafir edilirdi.

Bunlar, büyük otellerin müşterileri olan kibar seyahatçılar gibi bu dairenin mükellef odalarına yerleşirlerdi. Aylarca saray mutfağının nefis yemeklerini yerler, Kilercibaşı Osman Bey tarafından hazırlanan çeşit çeşit şerbetleri içerler, padişahın sıhhat, selâmet ve âfiyetine dua ederlerdi.

Mamafih Sultan Hamid’in bu adamlara gösterdiği misafirperverlikten maksat, yalnız onların duasını almaktan ibaret değildi. Halife-i Rûyi Zemin (*yeryüzünün halifesi*) unvanını taşıyan padişah, yeryüzünde bulunan bütün Müslümanların muhabbetlerini kazanabil-

mek için o siyaseti takip ederdi. Bir müddet Daire-i Hümayun'da misafir kalan bu şeyhler ve dervişler, memleketlerine avdet ettikleri zaman, padişahın en tabii propagandacıları kesilirlerdi.

Sultan Hamid, Anadolu ve Rumeli şeyhler ve dervişlerden ziyade, Arabistanlı ve Afrikalı şeyhlere ehemmiyet verirdi.

Afrika'nın Akdeniz sahillerinden Büyük Sahra'ya doğru inen Şazili ve Sunusi isminde iki tarik vardı ki bunların salikleri milyonlarca insandan mürekkepti. Sultan Hamid, şahsen Kadiri tarikine mensup olmakla beraber, siyaseten bu iki tarike son derecede hürmet gösterdi.

Şazilî tarikinın şeyhlerinden Şeyh Zifir İstanbul'a geldiği zaman Sultan Hamid bu zata sarayının yanında muazzam bir tekke yaptırarak o tarikin intişarını (*yayılmasını*) temin etmişti. Nitekim harem ağalarının mühim bir kısmı ile saray kadınlarının ekserisi, Şeyh Zâfir'den inâbe (*tövbe*) alarak o tarike intisap eylemişlerdi (*bağlanmışlardı*).

Fakat Sultan Hamid'in nazarında asıl ehemmiyet kesbeden, bilhassa Sünusiler'di. Çünkü, bu tarikin müessisi olan Seyyid Mehmed bin Sünusî, vatanı olan Cezayir'den Mekke'ye gelmiş, orada, İslâm kardeşliği esasına müstenit olmak üzere – ismine izafe edilen – tariki tesis etmişti. Bu itibarla bu tarik, siyaseten büyük bir ehemmiyeti haizdi (*taşıyandı*).

Bu tarik, Arabistan, Asya ve Afrika'nın muhtelif

yerlerinde intişara (*yayılmaya*) başlar başlamaz, “İttiha-dı İslâm” fikirleri de kuvvetlenmeye başlamış; tarika-tin dindarane gayesi, derhal siyasî bir mahiyet almıştı.

Sünusî şeyhleri ve dervişleri her Hac mevsiminde Mekke’de toplanıyorlar, siyasî maksatlarının her tara-fa yayılması için müzakerelerde bulunuyorlardı.

Tarikatın müessisi olan Seyyid Mehmed Sünusî, hiç şüphesiz ki kuvvetli bir şahsiyetti. 1800 tarihinde, Cezayir’in Müstaganem şehrinde dünyaya gelmişti. Taşındığı Seyyid unvanından da anlaşılacağı veçhile, Hazreti Peygamberin sülâlesindendi. Daha pek çok genç iken pederi tarafından tahsiline çok ehemmiyet verilmiş, Fas medreselerine gönderilmişti.

Ve orada tahsilini ikmal ettikten sonra da, Afrika’nın şimal (*kuzey*) sahilindeki bütün beldelerinde, kendisine bir seyahat icra ettirilmişti.

Seyyid Mehmed, küçük yaşından beri son derece takvaperverdi. O seyahati esnasında gördüğü dinî sui-istimaller, ahlâkî rezaletler, genç seyyidi çok müteessir etmiş (*üzmüş*) ve bu teessürün sevgiyle muhtelif yerler-de vaazlar vermişti.

Fakat bu vaazlarla Müslümanları intibaha (*uyanışa*) davet etmek, ona kâfi gelmemişti. İslamiyet’i tered-diden (*gerilemekten*) kurtarabilmek için daha büyük çapta faaliyet göstermek lâzım olduğuna hükmetmiş, Mekke’ye gelip yerleşmişti.

O sırada Mekke, Vehhabilerin elindeydi. Seyyid

Mehmed derhal Vehhabilerin âlimleriyle temasa geçmiş, onlardan birçok şeyler öğrenerek malûmatını genişletmişti. Bunun üzerine, İslamiyet'i hürufattan kurtaracak ve bütün Müslümanlar arasında kardeşlik hisleri uyandıracak bir tarik kurmayı düşünerek, bu tasavvurunu da orada iptidaî bir şekilde tatbik ettikten sonra, 1843 senesinde şimalî (*kuzey*) Afrika'yı geçmiş; Derne Dağları'nda, Zaviye-i Beyza adı ile ilk tekkesini tesis eylemişti.

Seyyid Mehmed, son derecede zeki idi. Umumî malûmatı bir hayli yüksekti. Yaptığı seyahatler, cihan siyaseti hakkında ona birçok şeyler öğretmişti. İslamiyet'in ati ve istikbali hakkında mühim fikirler peyda etmişti. İşte o, bu meziyetleri dolayısıyla, kurduğu tarike derhal kuvvetli bir mecra vermiş, az zaman zarfında, hayrete şayan neticeler ele geçirmişti.

Artık her gün, Afrika'nın her köşesinden yüzlerce kimseler Zaviye-i Beyza'ya koşuyorlar, onun etrafında toplanıyorlardı.

Vaziyet, öyle bir hale geldi ki, Seyyid Mehmed Sünusi'nin derhal bir hükûmet kuracağından endişe edildi. Her ihtimale karşı, Bingazi mevkiindeki asker kitalarının takviyesine girişildi.

Seyyid Mehmet, Osmanlı hükûmetiyle bir hâdisе çıkarmaktan çekindi. Tarikinin merkezini, Bingazi çölünün büyük sahra ile birleştiği yerde bulunan Cerbub mevkiine geçti ve orada, - resmen değilse de- manevî surette bir "Dervişler Saltanatı" tesis etti.

Seyyid Mehmed, tıpkı bir hükümdar gibi yaşıyordu. Cerbub'daki Sünusî Zaviyesi, her sene yüz binlerce Müslüman tarafından ziyaret ediliyordu. Ve bütün o havalide, Seyyid Mehmed'in koyduğu dinî kanunlara itaat ediliyordu.

Afrika'nın bu ıssız çöllerinde, hayrete şayan bir emniyet tesis etti. Birbirine düşman olan kabileler, birleşti. O zamana kadar hiçbir hükûmet tanımıyan vahşiler bile, Seyyid Mehmed'in manevî saltanatı karşısında boyun eğdi. Ve bütün dinsiz kabileler, Sünusî tarikinın camiasına girerek Afrika çöllerinde din esasına müstenit (*dayanan*) yepyeni bir medeniyet zuhura geldi.

Fakat Seyyid Mehmed'in hayatı, pek uzun sürmedi. Kurduğu tarikin kökleştiğini gördükten sonra, elli yaşında olduğu halde, memnun ve müsterih bir surette vefat etti.

A TURKISH Mullah or priest—as kindly a face as one would see in any country.

SULTAN HAMİD DÖNEMİ BİR MOLLA

EL MEHDİ

Seyyid Mehmed'in yerine, henüz yirmi yaşında bulunan küçük oğlu El Mehdi geçti. Büyük oğlu dururken, babasının yerini onun alması, şöyle bir sebepten ileri gelmişti:

Seyyid Mehmed hastalandığı zaman her ihtimali düşünerek kendisine bir halife tayin etmek istedi. Bunun için de, iki oğlunu imtihandan geçirdi. Bu imtihan, pek garipti. Seyyid Mehmed, zaviyedeki bütün müritleri topladı. İki oğluna, zaviyenin önündeki hurma ağacına çıkmalarını söyledi. İki delikanlı ağaca çıktıktan sonra da:

— Allah ve peygamber aşkına, kendinizi ağaçtan atınız, dedi.

Büyük oğlu korktu. Hiçbir hareket göstermedi. Fakat küçük oğlu El Mehdi, kendisini aşağıya atmak için tereddüt bile göstermedi. Seyyid Mehmed, evvelce hurma ağacının dibine gizlice bol miktarda kum döktüğü için bu imtihan, tamamıyla zararsız olarak geçmişti. Büyük oğlu Seyyid Mehmed'in gözünden düşmüş, küçük oğlu da hilâfeti hak etmişti.

Nefsini Allah'ın iradesine teslimden çekinmiyen El Mehdi, gençliğine rağmen, babasını aratmadı. Tari-katın, o vasi çöllerdeki nüfuzunu arttırdıkça arttırdı. Seksen sene zarfında Sünusi tariki, bütün orta Afrika ile Trablusgarp ve Bingazi'de büyük bir hâkimiyet ka-zandı.

Her sene Hac mevsiminde Sünusi şeyhler Mekke'de toplanıyorlar, bütün İslâm âleminde tarikin nüfuzunu arttıracak meseleleri müzakere ediyorlardı.

Sultan Hamid, Sünusilerin kazanmış oldukları mevkiden istifade etmek istedi. Onlara iki defa hu-susi yaverlerinden, Liva rütbesinde Sadık ülmü Eyyed Paşa'yı gönderdi.

Sadık Paşa, Şam eşrafından (*ileri gelenlerinden*) Azım zade ailesine mensup olduğu için hiçbir tercümana hacet kalmadan, Şeyh Sünusi ile mülâkat etti. Padi-şahın kıymettar hediyelerini verdi. Fakat her iki ziya-retinde de, Sultan Hamid'in beklediği neticeyi elde edemedi. Seyyid Sünusi, âdeta barid (*soğuk*) muamele göstererek, hiçbir kuvvetin -hatta hilâfet kuvvetinin bile- tesiri altına girmek istemediğini ima etti.

Sultan Hamid, Sünusi Şeyh ve dervişlerinden bazı-larını İstanbul'a getirdi. Onlara son derecede izzet ve ikram gösterdi. Cuma günleri Selâmlık resmi âlisinde bulundurarak o muhteşem ve tantanalı merasimle, onların gözlerini boyamak istedi. Fakat o çöl evlatları-nı tamamıyla elde edemedi. Onlar, padişahın mübala-ğalı ikramlarına nasıl kulak asmadıysa, Avrupalıların bile gözlerini kamaştıran debdebe ve saltanata öyle-

ce lakayt kaldılar. Hatta Sultan Hamid'in -Şâzililere yaptığı gibi- onlara da saray civarında bir tekke açmak teklifine bile lakayt kaldılar.

Sultan Hamid, herkesten olduğu gibi, her unsurdan da istifade etmeyi çok iyi bilirdi. Ve halk zümrelerini elinde tutmak için de, muhtelif milletlere mensup, belli başlı şeyhleri de taşradan İstanbul'a getirtir, onları ihsanlara inamlara gark ederek minnettarlıklarını celbettikten sonra, yine memleketlerine gönderirdi. Bu meyanda Arnavutluk'tan da Kalkandelen Şeyhi denilen bir zatı İstanbul'a getirtmiş ve onu da Yıldız civarında yerleştirmişti.

Bu zat, Arnavutluk'ta büyük bir ehemmiyeti haizdi. Birçok müritlere malikti (*sahipti*). Onun, padişah tarafından hürmet görmesi, Arnavutluk'un birçok yerlerinde güzel tesirler husule getirdi.

Sultan Hamid'e karşı, bir kat daha sadakat hisleri belirdi.

Mamafih padişahın şeyhlere karşı bu siyaseti takip etmesi, biraz da emniyet meselesi idi. Çünkü bu evhamlı padişah, vilâyetlerde halkın pek fazla hürmetine mazhar olan mühim şahsiyetlerden çekinir; onları göz önünde bulundurmak isterdi. Buna binaen nüfuzlu şeyhleri bir müddet İstanbul'a getirtip, onların sadakatinden emin oluncaya kadar saray muhitinde misafir ettikten sonra bol maaşlar ve tahsisatlar bağlayarak memleketlerine iade etmeyi âdet edinmişti.

THE CHELEBI OF KONIA.

To face p. 20.

SULTAN HAMİD DÖNEMİ BİR ÇELEBİ

ÇELEBİ EFENDİ

Sultan Hamid'in şehzadelik devrinden beri maiyetinde bulunan hususi bendegânı arasında, muhtelif tarikatlara mensup olanlar vardı. Ve bunların içinde en nüfuzlu olanlar da, Bektaşilerdi.

Sadrazam Mahmud Nedim Paşa tarafından şehzadelğinde Sultan Hamid'e takdim edilen bir Lütfi Ağa vardı ki, bir zamanlar bütün saray halkı ile devlet erkânını avucunun içine almıştı.

Bu Lütfi Ağa, Bektaşî idi. ilk efendisi Mahmud Nedim Paşa Bektaşiliği nasıl himaye ettiyse, onun vefatından sonra Lütfi Ağa da bu işi kendisine bir vazife edinmişti. Ve Sultan Hamid de, onun telkinleri sayesinde, Bektaşîlerin en zararsız kimseler olduklarına kanaat getirmişti.

İnsanları tanımak hususunda büyük bir zekâ kuvvetine malik (*sahip*) olan bu padişah, kısa bir zaman sonra, kanaatinde aldanmadığını hissetmiş: büyük babası Sultan Mahmud'un şiddetle ilga ettiği

(kaldırdığı) bu tarikin yeniden canlanmasına tamamıyla müsamaha göstermişti. Ve bazı tecrübelerinin iyi neticeler vermesi üzerine de en yakında bulunanları Bektaşilerden seçecek kadar onlara temayül (eğilim) izhar etmişti.

Meselâ, uğurlu sadrazam diye büyük bir teveccüh gösterdiği Sadrazam Halil Rifat Paşa, Bektaşî idi. büyük bir arzu ile sadaret mevkiine getirdiği Şakir Paşa ile Avlonyalı Ferid Paşa da Bektaşî tariki müntesiple-rindendi. Hatta uzun zaman Şeyhülislâmlık eden Cemaleddin Efendi'nin de Bektaşî olduğu rivayet edilirdi.

Bunlardan başka, senelerce kendisine Başkâtıblık eden Tahsin Paşa, Mehmed Ali Baba'nın evlatlarından nasipli bir Bektaşî olduğu gibi, nefsi şahanesini teslim ettiği Tüfekçi başı Tahir Paşa, Tüfekçi Küçük Tahir Paşa, Tüfekçi Halil Bey, Haremi Hümayunun kapısının muhafazasına memur Boşnak Yusuf Bey, şifre kâtibi Kâmil Bey, kilerci başı Osman Bey vesaire gibi sarayın en yüksek erkânından ekserisi, Bektaşîlerden mürekkepti.

Malûmdur ki Sultan Hamid dedikodulardan çekindiği için halkın şurada burada toplandığını hiç istemezdi. Hatta evlerde düğün yapılırken eşi dostu davet etmek bile, zabıtanın hususi bir müsaade almaya mütevakıftı. Buna binaen, saray hafiyeleri ekseriya böyle toplantı yerlerini daima mevzu yaparak, Sultan Hamid'in evhamını jurnaller takdim ederlerdi.

Bu cümleden olarak, Muharrem aylarında da Bek-

taşı tekkelerinde yapılacak olan içtimalar hakkında Sultan Hamid'e jurnaller yağdırmak âdet hükmüne gelmişti.

Fakat Sultan Hamid bu jurnallerin hiç birine ehemmiyet vermez:

— Bektaşiler, iyi adamlardır. Etliye sütlüye karışmazlar, diye mukabele ederdi.

Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, Sultan Hamid devrinde bu kadar geniş müsamahaya mazhar olan Bektaşiler tarafından kanuna ve nizama aykırı hiçbir hareket görülmemiş, hatta gece vakti sokakta fenersiz gezmek töhmetiyle dahi bir Bektaşî'nin zabıta memurları tarafından çevrilmiş olduğu işitilmemişti.

Buna mukabil, Merdivenköyü, Çamlıca ve Rumeli-hisarı dergâhları, adeta birer irfan meclisi haline gelmişti. Devlet ricalinden ve saray erkânından birçokları açıktan açığa bu dergâhlara devam ederlerdi.

Sultan Hamid devrinde, "Dervişler Saltanatı"nın ikbal yıldızları yine parlamaya başlamıştı. Padişah, her Cuma namazından sonra, bir veyahut birkaç tekkeye –Kilercibaşı Osman Bey veyahut Seccadecibaşı İzzet Bey- vasıtasıyla ihsanlar, kurbanlar, erzaklar yollardı.

Sultan Hamid, Kadiri tarikine mensup olmakla beraber, diğer tarıklara da müsavi surette muamelede bulunmak siyasetinden ayrılmazdı. Şeyhler ve dervişler aleyhinde verilen jurnallerde da evhama kapılmazdı. Bir gün kendisine bir jurnal verildi. Ve bu jurnalın münderecatı da (*içeriği de*) çok mühimdi.

Vuku bulan ihbara göre “Kilercibaşı Osman Bey, gizlice veliaht Reşad Efendi ile münasebet tesis etmiştir. Hatta onu biran evvel tahta çıkarmak için birtakım teşebbüslere girişmiştir. Veliaht, Mevlevi tarikine mensup olduğu için bu işe Konya’daki Hazreti Mevlâna dergâhının postnişini Çelebi Efendi de dâhildir. Reşad Efendi sarayından kaçırılıp Konya’ya götürülecek. Konya halkının da yardımıyla orada tahta geçirilecektir. Hatta her ciheti hazırlanmış olan bu meselenin son safhasını müzakere etmek için, Çelebi Efendi tarafından, dergâhın aşçıbaşı İstanbul’a gönderilmiştir.”

Sultan Hamid’in böyle bir jurnal alıp da evhama kapılmaması mümkün değildi. Bahusus, bu jurnalden bir gün sonra takdim edilen ikinci bir jurnal, vaziyeti büsbütün değiştirdi. Bu jurnale nazaran da “Kilercibaşı Osman Bey, Ramazanın on beşinci günü Hırka-i Saadet ziyareti esnasında padişaha bir suikast tertip ettirmiştir. Padişahın Hırka-i Saadet dairesine geçeceği bahçenin duvarına hiç belli olmayacak surette bir saatli bomba yerleştirilmiştir.

Padişah oradan geçerken bu bomba, bir pil vasıtasıyla infilâk edecektir.”

Hâlbuki bu iki jurnale mevzu yapılan Kilercibaşı Osman Bey, Sultan Hamid’in en sadık adamlarındandı. Padişah onu şehzadeliğinde maiyetine almış, bu jurnallerin verildiği güne kadar onun hakkında şüpheyi mucip bir şey duymamıştı.

Aynı zamanda Osman Bey Sultan Hamid’den etek-

ler dolusu ihsanlar, maaşlar, kıymetli hediyeler almış olan zengin bir adamdı. Saraydaki vazifesi bitip de serbest kalır kalmaz, zevk ve sefahat içinde yaşırdı. Bu vaziyette olan bir adam, kendisine son derecede lütufkâr davranan efendisine karşı niçin ihanette bulunacaktı?

Fakat Sultan Hamid, bunları düşünecek halde değildi.

Çok mahirane bir surette tertip edilmiş olan jurnalın hakikat olup olmadığını anlamak için, derhal tahkikata girişti.

O tarihte, bir vilâyetten diğer bir vilâyete seyahat edenler “Mürur Tezkeresi” (*geçiş belgesi*) taşıdıkları için, İstanbul’a girip çıkanlar, zabıta tarafından dikkatle kaydedilirdi. Sultan Hamid de, derhal Haydarpaşa İstasyonu zabıta merkezine birini gönderdi. Konya dergâhının aşçıbaşısının İstanbul’a gelip gelmediğini tahkik ettirdi.

Cevap, müspet. Hakikaten üç gün evvel Konya’dan, İsmail Dede isminde kerli ferli bir Mevlevî dervîşi İstanbul’a gelmişti.

Sultan Hamid, bu haberi alır almaz, verilen jurnal-lerin hakikate yaklaştıklarına kanaat getirerek, derhal Kilercibaşı Osman Bey’i sarayda tevkif ettirdi. Başta Arap İzzet Paşa olmak üzere, en emniyet ettiği adamlarından mürekkep bir hey’et tarafından isticvabına (*sorgulanmasına*) emir verdi.

Sultan Hamid bu emri vermekle beraber, bir paravan arkasından isticvabı bizzat dinledi. Yapılan muamele, Osman Bey'in çok gücüne gitmişti. Soruşturma esnasında, kendisine isnat olunan fiilleri şiddetle inkâr ettikten sonra;

— Yazık, bunca sene, ona ettiğim hizmetlere ve gösterdiğim sadakate, diye, yüksek sesle, Sultan Hamid'i tenkit edecek derecede cüretkârlık göstermekten de çekinmedi.

Sultan Hamid, Hırka-i Saadet Dairesine de bir heyet gönderdi. Jurnalde bahsedilen duvarı kâmilten (*tamamen*) yıktırdığı halde bombaya benzer hiçbir şey göremedi.

Aynı zamanda, veliahdın sarayını şiddetli bir tarasut altında bulunduran Beşiktaş Muhafızı Müşir Hasan Paşa'dan da inceden inceye tahkikat icra edildi. Kilercibaşının kendisi şu tarafa dursun, onun adamlarından bile hiç kimsenin, Veliaht Reşad Efendi dairesiyle münasebette bulunduğu dair en küçük bir şüphe bile olmadığına kanaat getirildi.

Fakat Sultan Hamid, bunları da kâfi görmedi. Güya, gördüğü bir rüyadan dolayı kendisi ile mülâkatta bulunmak bahanesiyle Çelebi Efendi'yi Konya'dan İstanbul'a getirtti. Onu sarayda misafir etti. Büyük bir maharetle isticvaptan geçirtti. Bu isticvap da, hiçbir şüphe bırakmıyacak surette menfi zuhur etti jurnallerin yalan olduğuna dair Sultan Hamid'e kanaat geldi. Fakat hem Osman Bey ve hem de Çelebi Efendi, padişaha gücenmişlerdi.

Osman Bey, bu vakadan o kadar müteessir oldu (üzüldü) ki, hastalandı ve iki aydan fazla yatakta yattı. İyi olduktan sonra da, uzun zaman sarayın semtine uğramadı.

Sultan Hamid'in birçok izzet ve ikramına, bol miktarda ihsan almasına rağmen, Çelebi Efendi de Konya'ya küskün avdet etti. Hatta padişahın şifreli telgrafla verdiği emir üzerine kendisini Konya İstasyonu'nda karşılayan Vali Ferid Paşa'ya:

— Bu mesele, bana pek güç geldi. Zatı Şâhane'nin, bizlere emniyet ve itimat etmesi icap ederdi. Çünkü Mevlevilerin şimdiye kadar hiçbir siyaset oyununun karışmadıkları, tarihçe malûm olan bir keyfiyetti, diye, Sultan Hamid'den şikâyet etti.

MEVLEVİ DERVİŞİ - BEKTAŞİ DERVİŞİ - HOCA

ŞEYH NAİLİ EFENDİ

Arz ettiğimiz vechile Sultan Hamid, şeyhlere ve dervişlere karşı son derecede müsamahakâr davranırdı. Ancak bir defa, bir tekke şeyhi hakkında şiddetli muamelede bulunmak mecburiyeti karşısında kaldı. Onda da haksız sayılmazdı.

Mesele, gayet mühimdi. 1312 (1896) senesinde, aza ve efradı binleri geçen gizli bir cemiyet ele geçmişti. Bu cemiyet, 1305 senesi Mayıs ayının 21 inci günü (2 Haziran 1889), -o tarihte, Sarayburnu'nda bulunan-Tıbbiye mektebinde, dört tıbbiye talebesi tarafından kurulmuş olan İttihadı Osmanî adındaki cemiyetin tekemmül ettiği (*olgunlaştığı*) bir teşekkülden mürekkepti. Adını, İttihad ve Terakki'ye çevirmişti. Ve İdare Heyeti de, Numune-i Terakki mektebi Ders Nazırı Hüseyin Bey, Ali Seydî Bey, Hacı Ahmed Bey, Doktor Besim Ömer Paşanın pederi Ömer Şevki Bey, Şûrayî Devlet Müddeiumumî (*savcı*) muavinlerinden Hakkı Bey vesaire o devrin münevverlerinden (*aydınlarından*) mürekkepti (*oluşmuştu*). Hatta Zaptiye Nazırı Nazım

Paşa ile İstanbul Merkez Kumandanı Müşir Kâzım Paşa da bu gizli cemiyeti himaye etmekteLERdi.

Cemiyet, Hükûmetin istibdad (*baskı*) ile idaresine nihayet vermek ve meşrutiyeti ilân ettirmek için, Sultan Hamid aleyhinde teşekkül etmişti. İdare Heyeti, Kocamustafapaşa'da Bedevî tekkesinde toplanıyordu. Ve bu içtimalara, tekkenin şeyhi Naili Efendi riyaset (*başkanlık*) ediyordu.

Naili Efendi, bir tekke şeyhî ve Kabataş camisinin hatibi olmakla beraber, yüksek siyasî fikirlere malik (*sahip*) bir münevverdi (*aydınlı*). Hemen hemen müritlerinin hepsi bu cemiyete ithal etmişti. Hiçbir hayat endişesine kapılmadan da çok büyük fedakârlıklardan çekinmemişti.

Cemiyet azalarından, Numune-i Terakki ismindeki hususî mektebin müdürü Ali Nadir Bey, bir gün Tokatlıyan'a gitti. Fazla miktarda rakı içti. Orada tesadüf ettiği bir adama, sarhoşlukla cemiyet hakkında bazı şeyler söyledi. O da derhal saraya koşarak bu ifşaatı haber verdi.

Derhal tahkikat başladı. Büyük mikeyasta tevkifat yapıldı. Tabiidir ki bunların en başında, Şeyh Naili Efendi de vardı.

Naili Efendi, Yıldız Sarayı'nda isticvap edilirken, çok yüksek medenî cesaret gösterdi. Hükûmetin müstebidane (*despotça*) idaresini şiddetle tenkit ettikten sonra:

— Millete karşı yapılan bu muamele, zulümden başka bir şey değildir. Zât-ı Şâhane, ya bu vaziyeti tebdil ve ıslah etmeli. Yahut saltanat mevkiini ehliyet ve liyakat sahibi bir şehzadeye terk etmeli, dedi.

Bir paravan arkasından müttehimlerin (*suçlananların*) isticvabını dinleyen Sultan Hamid bu sözleri işitir işitmez, büyük bir ürküntü hissetti. Bu cüretkâr şeyhin, Afrika çöllerine sürülmesi ve hiçbir suretle firarına meydan verilmemesini emretti. Bu suretle şeyh Naili Efendi, on sekiz kişiden mürekkep ailesi efradı Trablusgarp vilâyetinin sahile en uzak kazalarından birine gönderildi.

Şeyh Naili Efendi, Meşrutiyetin ilânına kadar orada yaşadı. Sultan Hamid kendisine dolgun bir maaş tahsis ettiği için, hiçbir geçim sıkıntısı karşısında kalmadı. Meşrutiyetin ilânını müteakip İstanbul'a avdet ettiği zaman da, bir kahraman gibi karşılandı.

İşte, Sultan Hamid'in gazabına uğrayan tek şeyh ve derviş, yalnız bu Şeyh Naili Efendi'den ibaretti. Bundan başka, kendi aleyhinde söz söyleyen birkaç şeyh ve derviş daha vardır ki, onları da bol maaşlarla, Medine'ye göndermişti. Binaenaleyh, Sultan Hamid'in ehli tarik hakkındaki menfi icraatı, yalnız bunlara inhisar etmişti.

RUFİ Dervîşî

EMİN BABA

Sultan Hamid'in, bir Bektaşî babası ile çok dikkate şayan bir macerası vardır. Bu da onun, Bektaşîlere karşı beslediği hissiyata bir miyardır (*ölçüdür*).

Bu Bektaşî babasına, Emin Baba derlerdi. Bu zat, Edirnekapı haricinde, küçük bir kulübede ikamet ederdi. Senelerce tek başına yaşadığı bu kulübenin bütün eşyası da, bir tek eski yatakla, tahta sedir üzerinde küçük bir minder, bir çatlak fincan ile büyücek bir cezveden, bir teneke su kupası ile bir de kırık testiden ibaretti. Sıcak bir şey yemek âdeti olmadığı için, kulübede tava, tencere, sahan, tabak vesaire gibi şeyler mevcut değildi.

Emin Baba, bu kadar mütevazı ve münzevi bir hayat geçirmekle beraber, pek çok kimseler tarafından tanınmıştı. Hatta saray kadınlarından bile onun karametine inananlar vardı. Vakit vakit ziyaretine giderler, elini öpüp duasını alırlardı.

1284 senesi Sefer ayının 18'inci ve Haziran ayının

21'inci (21 Haziran 1867) günü Sultan Aziz, Paris'te açılan sergiyi ve Londra'yı ziyaret etmek için İstanbul'dan hareket etmişti. Fakat yapılan seyahat programı birtakım tebeddüllere uğradığı için, avdeti gecikmişti. Oğluna son derecede düşkün olan Valide Sultan bu gecikmeden türlü manalar çıkarıyordu. Günler geçtikçe merakı artıyor, hatta:

— Aslanım ne zaman gelecek? Diye gözyaşları döktüğü bile vaki oluyordu.

Bir gün, Sultan Mahmud'un zevcelerinden Tıryal Kadınefendi, Valide Sultan'ı yine oğlunun hasretiyle ağlar görünce:

— Sultanım. Müteessir olma. Edirnekapısı'nda, bizim bir Emin Babamız vardır, Gidelim, onu ziyaret edelim. Keşif ve keramet sahibi bir zat olduğu için, Zatı Şahanenin ne zaman avdet buyuracaklarını sorup öğrenelim, dedi.

Evlât hasreti Valide Sultan'ın içine o derece çökmüştü ki, Tıryal'ın bu teklifini derhal kabul etti.

Bu iki büyük saray kadını, kendilerini kimsenin tanımaması için bir kira arabasına bindiler. Edirnekapı haricine gittiler. Kapısı hiçbir zaman kapanmıyan Emin Baba'nın kulübesine girdiler.

Tıryal Kadın, Bektaşî tarikinin müntesiplerindendi (bağlılarındandı). Emin Baba'ya niyaz etti. Eski aşinalığın verdiği bir itimatla:

— Baba erenler! Bak sana kimi getirdim. Bu, valide

sultandır, dedi.

Emin Baba bu takdime zerre kadar ehemmiyet bile vermedi. Elindeki çubuğundan uzun uzun iki nefes çektikten sonra:

— Ya... Öyle mi? Hoş geldin, kadın. Otur, şöyle, diye, tahta sediri gösterdi.

Valide Sultan, Emin Baba'nın bu muamelesinden hayretler içinde kaldı. Fakat Emin Baba'nın, o fakir kulübede almış olduğu şahane vekar (*ağırbaşlılık*) karşısında, bütün gururunu unutarak:

— Oğlum ne zaman gelecek? Diye sormaya başladı.

Fakat Emin Baba'dan:

— Padişah değil mi? Canı ne zaman isterse o vakit gelir. Biz, onun keyfinin kâhyası değiliz ya? Diye taş gibi katı bir cevap aldı.

Bu cevap üzerine, Valide Sultan bir kat daha endişeye kapıldı. Tiryal Kadın ile Emin Baba'ya yalvardı, yakardı. Bu münzevi Bektaşî, çok sözden hoşlanmadığı için:

— Merak etme... Önümüzdeki çarşamba değil... Öteki çarşambaya gelecek, diye kadınları başından savdı.

Valide Sultan vermek istediği hediye ve paraları da:

— Kimsenin yardımına muhtaç değilim diye, almadı.

Tesadüfün, kim bilir nasıl bir cilvenin eseridir ki,

Emin Baba'nın tayin ettiği 1284 senesi Rebiyülahır ayının 6'ncı (7 Ağustos 1867) çarşamba günü İstanbul semalarında akseden selâm toplarının gürültüsü arasında Sultan Aziz İstanbul'a gelip sarayına girdi. Valide Sultan çılginca bir sevinçe oğlunu karşıladıktan sonra, Emin Baba'nın kerametini nakletti.

Sultan Aziz, büyük bir hayretle annesini dinledikten sonra, derhal Hazine-i Hassa nazırını çağırarak:

— Git. O zat-ı şerifi bul. Her nerede isterse derhal bir ev tedarik et. Döşet, dayat. Kendisini yerleştir. Her ay, ihtiyacına kâfi para ver. Bize dua etsin, çabuk, diye emir verdi.

Hazine-i Hassa Nazırı, Emin Baba'ya gitti. Padişahın iradesini tebliğ etti. Emin Baba ev istemek şu tarafa dursun:

— Benim kulübem, bana yeter. Hiçbir şeye de ihtiyacım yok. Eğer padişah bir cömertlik etmek istiyorsa, şu anda bir lokma ekmeğe muhtaç nice zavallılar var, onları arasın bulsun, diye cevap verdi. Bütün ısrarlara rağmen, hiçbir şey kabul etmedi.

Aradan bir hayli zaman geçti. Sultan Hamid, saltanat makamına geldi. Bir gün Tıryal Kadın ile görüşürlerken, söz bu meseleye intikal etti. Kadın Efendi, o kadar büyük bir hararetle Emin Baba'dan bahsetti ki, onu mutlaka görmek için Sultan Hamid'in içinde büyük bir arzu belirdi. Hemen tahkikat icra ettirdi. Artık son derecede ihtiyarlamış olan Emin babanın hâlâ hayatta olduğunu öğrendi. Hemen onu saraya getirtmek

için, Seccadecibaşı İzzet Bey'i gönderdi.

İzzet Bey, Emin Baba'yı kandırıp da saraya getirmek için çok müşkülât çekti.

Emin Baba o kadar pejmürde ve perişan bir kıyafetteydi ki, o şekilde onu padişahın huzuruna sokmak mümkün değildi. Fakat halinden çok memnun olan koca Bektaşî, sırtındaki lime lime abayı değiştirmeye bir türlü muvafakat etmediği (*razı olmadığı*) gibi, başındaki Bektaşî tacını çıkarmaya da katiyen rıza göstermedi. Sultan Hamid'in

— İhtiyar adamcağızı rahatsız etmeyin. Zarar yok. Olduğu gibi huzura girsin, diye irade etmesi üzerine, Emin Baba o pejmürde kıyafetiyle Sultan Hamid'in huzuruna girdi. Ve mutat olan hiçbir merasime riayet etmiyerek:

— Merhaba erenler, diye selâm verdi.

Babanın bu hali, Sultan Hamid'in pek hoşuna gitti. Onunla, biraz lâtife etmek istedi. Kendisine oturmak için yer gösterdikten sonra:

— Beni tanıdın mı? Dedi.

Emin Baba, uzun ve beyaz kaşlarının altında, sönmeye yüz tutan bir kandil gibi hafifçe ışıldayan gözlerini bir müddet padişahın yüzüne diktikten sonra:

— Hayır... Galiba, seninle hiç muhabbet etmedik, diye cevap verdi.

Sultan Hamid, bu cevaptan da hoşlandı. Artık şöylece konuşmakla devama başladı:

— Ben... Padişahım...

— Ya... Fena değil! Eh, herkes kendi varlığı içinde bir padişaktır.

— Senin, birçok keşif ve kerametlerinden bahsediyorlar.

— Olabilir... Zaten bu dünya, budalalarla dolu..

— Bektaşilerin bir sırrı varmış. Bana biraz ondan bahsedebilir misin?

— Allah, Allah... Hem padişahım, diyorsun... Hem bana, bir sırrı ifşa ettirmek istiyorsun. Padişahların, akıllı olmaları icap eder.

— Fakat ben bu sırrı çok merak ediyorum.

— E... O kadar merak ediyorsan, sen de Bektaşî olur, öğrenirsin.

Bektaşî olmak için ne lâzımdır?

Evvelâ, aklına sahip olmak lâzımdır.

Şu halde, ben Bektaşî olabilirim.

Ne biliyorsun?

Çünkü aklıma sahibim...

Emin Baba, gevrek gevrek gülmeye başladı. Ve Sultan Hamid de sormaya mecbur kaldı:

Ne gülüyorsun?

Akıl sahibi olduğunu söylüyorsun da, ona gülüyorum.

Değil miyim?

A, Erenler! Eğer zerre kadar aklın olsaydı, padişah olmazdın. Bu kadar külfete katlanmazdın. Benim gibi bir köşeye çekilip, rahatına bakardın.

Sultan Hamid, vakarını (*ağırbaşlılığını*) daima muhafaza eden bir hükümdar olmakla beraber, Emin Babanın bu safiyane sözlerine zerre kadar hiddetlenmemişti. Bilâkis, Bektaşî'nin söylediklerinde, âdeta birer hikmet sezmişti. Bu yolda daha bazı şeyler konuştuktan sonra:

— Sizlerin itikadınıza biraz bozuk diyorlar, dedi.

Emin Baba, gülümsedi:

— Sen, hiç kasap dükkânının önünden geçtin mi? diye mukabele etti ve Sultan Hamid'in:

— Evet, demesi üzerine:

— O halde, görmüşsündür. Her koyun kendi bacağından asılır, diye cevap verdi:

Nihayet Sultan Hamid, son سوالini sordu:

— Söyle bakalım. Benden ne istersin?

Emin Baba, hiç düşünmeden cevap verdi:

— Bütün hayatımda, yalnız bir defa müşşidimden nasip istedim. Ondan başka, hiç kimseden bir şey istemedim ve istemeyi de akıldan geçirmedim.

Sultan Hamid, son derecede ısrar ettiği halde, ona hiçbir şey kabul ettiremedi. Nihayet:

— Eğer bu inadında devam edersen, çok müteessir olurum (*üzülürüm*) dedi.

Gariptir ki, Sultan Hamid'in son sözü, Emin Baba'nın üzerinde büyük bir tesir husule getirdi. Çünkü o, bütün hayatında kimseyi müteessir etmemiştii (üzmemiştii). Sakalını eline alıp düşündükten sonra:

— Haydi, seni müteessir etmemek (üzmemek) için bir şey isteyeyim, dedi. Ve Sultan Hamid'in büyük bir memnuniyetle:

— İste... Ne istersen, iste...

Demesi üzerine:

— Benim mürşidim, Salih Baba'dır. Gönüller âleminin bu büyük sultanı, kulübemin yanındaki bir kucak toprak altında yatıyor. Vakıa, altmış senedir, onun mübarek cesedini örten toprağa türbedarlık ediyorum. Fakat bugün, yarın ben de kalıbı değiştirirsem, o toprağın ayaklar altında çığneneceğini biliyorum ve bunu düşündükçe, müteessir oluyorum (üzülüyorum)... Mademki bir efendilik etmek istiyorsun. Ona bir mezar taşı yaptırır. Eğer onun ayakucunda bana da bir kabir açtırıverirsen, o da bana yeter, diye cevap verdi.

Bana bu hikâyeyi, bizzat Seccadecibaşı İzzet Bey nakletti ve hatta Sultan Hamid'in iradesiyle Salih Babanın taşını yaptırdıktan sonra, onun ayak ucuna bir mezar yeri daha ilâve ettirerek etrafını bir parmaklık çevirttiğini ve kısa bir müddet sonra kalıbını dinlendiren Emin Baba'nın o mezara defnedildiğini ilâve eyledi.

İzzet Bey'in tarifine nazaran bu iki Bektaşî

babasının kabri, Kuyulukahve denilen yerdedir. Gidip görmeyi çok istedim. Fakat bu arzumu, bir türlü yerine getiremedim.

İRANLI DERVİŞLER

AFRİKA KÖKENLİ BİR DERVİŞ

EBÜ'L HÜDA

Sultan Hamid'in Misafirhane-i Hümayunu dolduran şeyhlerden, dervişlerden, seyyidlerden ve dedelerden maada, yine bu zümreye mensup bazı misafirleri dahi vardır ki bunlara da ya, hususî ve mükellef birer konak tahsis edilir veyahut da saray erkânının ya bir mabeyincinin veyahut bendegân denilen imtiyazlı kimselerin konaklarına misafiri has hazreti şehriyari sıfatıyla muvakkaten yerleştirildi. Bunlar, yakın istikbalde(*gelecekte*), mühim ikbal mevkilerine geçecek şahsiyetlerdi.

Bunların İstanbul'a gelerek misafir olmaya başladıkları günden itibaren etraflarında bir dalkavuk kitlesi peyda olmaya başladılar. Ve onun ikbal yıldızı parlar parlamaz, artık kendisinden muhtelif şekillerde istismara (*yararlanmaya*) çalışırlardı.

Sultan Hamid, insanları idare etmek ve onlardan istifade eylemek usulünü hiç şüphesiz ki gayet iyi bildi:

— Ben, çok iyilerle, çok fenaları; çok akıllılarla, çok ahmakları tutarım, derdi. Ve orta yaradılışta adamlara hiç ehemmiyet vermezdi.

İşte, Yıldız Sarayı’nın kapısından girip çıkanların ekserisi de, bu zümreye mensup kimselerdi.

Sonra, yine Sultan Hamid:

— Saraylara hakikat girmez, derdi. Ve bu sözleriyle de, etrafında dönen entrikaların mahiyetini herkesten daha iyi bildiğini ima ederdi.

Bu itibarla, Sultan Hamid’e yaklaşanların hemen hepsi de birer zekâ oyunu ile saray kapısından içeri girenler, İstidatları nispetinde, kendilerine birer mevki temin ederlerdi. Fakat Ebü’l Hüda isminde Halepli bir Arap şeyhi kadar hiç kimse, bu zekâ oyunlarında istidat gösterememiş. Hiçbir şahıs, onun derecesinde muvaffakiyetle kendini idare edememişti.

Ebü’l Hüda, Sultan Hamid’in tahtına cülûs ettiği (tahta çıktığı) senelerden başlayarak, tam otuz buçuk sene, sarayın en nüfuzlu şahsiyetlerinin en başına geçmişti. Oynadığı rollerin hemen hepsi, birer roman mevzuu olacak derecede ehemmiyeti hâkimdi. Herkesin birbirine rakip geçindiği, yekdiğerinin gözlerini oymak istediği Yıldız Sarayı’nda o, hiçbir rakibinin sarsamadığı bir kuvvet halinde, muhteşem bir ikbal devri geçirmişti. Hatta Meşrutiyetin ilân edildiği zaman, en acı hakaretlere maruz kaldığı halde, “Dervişler Saltanatı”nın henüz zeval bulmadığını ihsas eden de, yine bu mühim şahsiyetti.

Ebü'l Hüda, kimdir? Saraya ne surette intisap etmiştir (*bağlanmıştır*)? Şer ve fesat membaı olan Yıldız Sarayı'nda, otuz üç sene yaşayabilmek için, Sultan Hamid'e kendisini nasıl sevdirebilmiştir?

Bu sualler, üzerlerinde uzun müddet durulacak birer keyfiyettir.

Birçok kimselerin rivayetlerine nazaran Ebü'l Hüda, aslı ve nesli belli olmayan bir Haleplidir.

Çocukluğunu Halep sokaklarında haylaz haylaz dolaşan, gençlik zamanında da hiçbir işe yaramıyan soysuz bir serseridir. Yapacak hiçbir iş bulamadığı için, yirmi yaşlarına geldiği zaman kendisine bir Rufai dervişi süsü vermiş, elinde bir def, omzunda rengi solmuş bir yeşil bayrak olduğu halde, köy köy dolaşarak dilencilik etmiştir.

Sonra, günün birinde, devre çıkmış olan Vali Kâmil Paşa'ya tesadüf etmiş.. Onun gördüğü bir rüyayı tabir ederek:

— Paşam, müjde. Pek yakında, büyük bir memuriyetle İstanbul'a gideceksiniz, demiştir. Ve hakikaten Kâmil Paşa, çok geçmeden, nazırlık ile İstanbul'a celledilmiştir.

Aradan çok geçmeden, padişah da bir rüya görmüştür. Fakat bu rüya, bir türlü tabir edilememiştir. O zaman Kâmil Paşa kendi rüyasını tabir eden o genç ve serseri Rufai dervişi hatırlamış, padişaha tavsiye etmiştir. Derhal Halep valisine bir telgraf çekilmiş,

Köy köy dolaşarak ilahiler söyleyip def çalarak dolaşan o serseri dervişi jandarmalar vasıtasıyla buldurularak derhal kılık ve kıyafeti değiştirilmiş izzeti ve ikramla İstanbul'a gönderilmiş kendisine padişahın rüyası nakledilmiş. Serseri derviş bu rüyayı o kadar muvaffakiyetle tabir etmiştir ki, o günden itibaren artık onun talihi değişmiş, Halep sokaklarında ve köy ahırlarında yaşayan bu adam Sultan Hamid'in en makbul şahsiyetleri arasına girmiştir. Ve otuz üç senelik hayatını da, Sultan Hamid'e muska yazmak, büyü yapmak, onun sık sık falına bakmakla geçirmiştir.

Fakat hayır... İkbâl mevkiinin şahikasına kadar çıkan Ebü'l Hüda, bu şekilde tasvir edilen bir şahsiyet değildir. O, evvelâ meşhur Mithat Paşa'dan başlayarak devletin en yüksek erkânının, saray kadınlarının ve nihayet padişahın nazarı dikkatini celbederek kendisine mevki yapmış olan bir zekâ sahibidir. Bütün muvaffakiyet sırrı da, zekâsını maharetle kullanmaktan ibarettir. Mevkiini de falcılık, büyücülükle değil, Sultan Hamid'in birçok siyasî entrikalarına vasıtalık etmek suretiyle temin ve tahkim etmiştir (*sağlamlaştırmıştır*). Bu itibarla hayatı da, en meraklı bir roman kadar ehemmiyeti haizdir. Onun ölümünün üzerinden otuz beş sene kadar bir zaman geçtiği halde, adı henüz hafızalardan silinmemiştir. Bu itibarla onu tam bir roman mahiyetini arzdan hayatı hakkında – vesikalara müsteniden (*dayanarak*) – vereceğimiz malûmat, birçok okuyucularımızın meraklarını tatmin edecektir. Bu arada, Yıldız Sarayı'nın esrarlı maceralarına ait bazı

şeyler de öğrenilecektir ki, bu da ayrıca bir fayda teşkil edilecektir.

Evvelâ şu ciheti arz edeyim ki Ebü'l Hûda birçoklarının zannettikleri gibi, aslı nesli belli olmayan bir ser-seri değildir. Bilâkis Irak, Suriye ve Arabistan halkının son derece hürmetine mazhar olan Seyyid Abdülkadir Geylânî hanedanının bir kolu olan Sayyâdizade ailesinden Şeyh Hasan isminde bir zatın sulbundan dünyaya gelmiştir. Amiyane bir tabirle, şeytana çarığı ters giydirecek derecede şiddetli bir zekâyâ maliktir (*sahiptir*). Babası tarafından küçük yaşta Halep'e gönderilmiştir. Orada, medrese tahsilini süratle ikmal etmiştir. Kalbur üzerine gelen birçok zevatla görüşmek ahvali âlem hakkında çok geniş malûmat elde etmiştir. Hatta devletin o tarihteki dâhili ve harici siyaseti hakkında da bir hayli fikir hâsıl eylemiştir. Ve İstanbul'a ilk geldiği zaman da, yirmi bir yaşını henüz ikmal etmiş; yirmi beş yaşına girmiştir.

1292 – 1876 senesi Nisan ayının 23'üncü cuma günü, Sultanahmet civarında Toprak Sokağı'nda oturan sabık Bağdat mektupçusu Tevfik Bey'in kapısı çalıyor. Emektar bir uşak kapıyı açıyor. Başında tertemiz beyaz bir sarık, sırtında az giyilmiş bir lata bulunan hafif ve seyrek sakallı bir adamla karşılaşılıyor.

Uşak:

— Kimi istediniz, diye soruyor.

Misafir Arap şivesi bariz olan gayet fasih bir Türkçe ile şu cevabı alıyor:

— Tefvik Beyefendi'nin devlethaneleri burası değil mi? Bir iş hakkında kendilerini ziyarete geldim.

Uşak misafiri selâmlık odasına alıyor. Efendisine haber veriyor. Biraz sonra Tefvik Bey odaya giriyor, misafir, ev sahibini etekliyor ve koynundan çıkarıp hazırladığı mektubu verirken; yine o itinalı Türkçesiyle:

— Efendim! Kevakibizade Abdülkadir Efendi bira-
deriniz, mahsusen selam ettiler. Gözlerinizden öptü-
ler, diyor.

Tefvik Bey, oturuyor. Misafirini de oturtuyor. Zarfı yırtıyor. Mektubu çıkarıyor. Ve aynen şu satırları oku-
yor:

“Biraderi muhteremin, Efendim Hazretleri.

Zat-ı alilerine bu arizamı takdim eden zat, Halep vilayetinin hani Şeyhun nahiye ve kariyesinde mukim, Rufai tarikatı şeyhlerinden Hasan Efendi'nin büyük şeyhlerinden Hasani Efendi'nin büyük mahdumu Ebül Huda efendidir. Kendisi, mühim bir işin takibi zımnında, İstanbul'a gitmek mecburiyetindedir. Garibüddiyardır. Her hususta himmet ve muaveneti (yardımı) Alinize muhtaçtır. Pederi Şeyh Hasan Efendi Hazretleri daima duasına mazhar olduğumuz bir zat olduğu gibi hamili ariza Ebülhuda Efendi de zekâ ve liyakat eshabındandır (sahiplerindendir). Kendilerine ibzal olunacak lütuf ve mürüvvet, acizlerini ihya buyuracaktır. Aynı zamanda zat-ı alilerine eciri azim de kazandıracaktır. Bu hususta samahat ve inayeti (cömertlik ve yardımı) alinizin diriğ buyurulmamasını (esirgememenizi) rica eder, bu vesile de

tazimat ve ihtiramatı faikamı teyid eylerim efendim hazretleri. ⁹⁷

Tevfik Bey, mektubu kapayıp yanındaki sigara iskemlesinin üzerine koyuyor. Ebü'l Huda ile konuşmaya başlıyor;

— Hoş geldiniz, safa geldiniz... Mesele, nedir?

— Efendim! İki ay kadar evvel, Halep nakibül - eş-rafi (*ileri gelenleri*), Suyutizade Seyyid Rıza Efendi vefat etti, Ondan münhal (*boşta*) kalan bu vazifenin uhde-i acizaneme tevcihi için Halep Vilayetine müracaat ettim. İstidam (*dilekçem*), Kadılığa havale edildi. Kadılık tarafından da, müsted'inin liyakati derkardır (*dilekçe sahibinin uygunluğu içindedir*) kaydı ile (*Bab-ı Meşihata*) (*Şeyhülislamlık makamına*) gönderildi. Şimdi, bu meseleyi takip için İstanbul'a gelmiş bulunuyorum ve haki payı alinize yüz sürüyorum.

Ebü'l Huda bu sözleri söylerken, Tevfik Bey büyük bir dikkatle dinliyor, onu büyük bir dikkatle gözden geçiriyor, büyük bir talakatle (*düzgün sözle*) konuşmasına hayretler ederken, onun zekâ kıvılcımları parılayan kor gibi siyah ve süzgün nazarları karşısında, adeta manyatizmalandığını hisseyliyordu.

Tevfik Bey, derhal hükmünü vermişti. O andaki düşüncesini, açıkça söyledi:

-Liyakatiniz, tamamıyla aşıkâr. Ancak, bu iş için pek genç değil misiniz?

97- On sene kadar evvel, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile İstanbul'a gelmiş olan Ebül Huda'nın oğlu Hasan Halid Paşa'dan aldığım hususi notlardan.

-Efendim, yaş meselesi mevzuubahis olamaz zannederim. Hatta diğer talipler zuhur ederse, onlarla imtihana da girebilir.

-Ala... O halde, hiç durmadan teşebbüse geçelim. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tan. Bugün, Cuma, Tabiidir ki Bab-ı Meşihat kapalıdır. Yarın öğle namazından sonra, zahmet edip buraya geliniz. Beraberce Şeyhülislam Efendi Hazretlerine gidelim. İnşaaallahu Teâlâ, ricamızı kabul ettiririz. Akşam çorbasını da beraber içeriz...

Ertesi gün, Tefvik Bey, Ebü'l Huda'yı alarak Şeyhülislam kapısına gitti. O tarihte Şeyhülislam, - Kuzubi denilen Hasan Fehmi Efendi idi.

Tefvik Bey, maruf (*tanınan*) bir şahsiyetti. Şeyhülislam gerek onu ve gerek onun refakatindeki Ebü'l Huda'yı, güler yüzle kabul etti. Ricalarını dinledi. Bilhassa, Ebü'l Huda'yı dikkatle gözden - Ve söz arasında şunu bunu sorarak - biraz da imtihandan geçirdi.

— Maşallah... Efendi oğlumuz gençliğine rağmen, liyakat erbabından görünüyorlar. Kendilerine o vazifenin tevcihinde isabet olacağını zannediyorum. Ancak şu var ki, merhum Rıza Efendi'nin biraderi Abdülmecid Efendi de vilâyete müracaat etmiş. Geçen gün söylüyorlardı, evrakı da buraya gelmiş. Şu halde, ben şimdi onun evrakını buldururum. Bu iki zattan hangisi vazifeye daha elyaktır (*uygundur*), diye vilâyetten sorudururum. Gelecek cevabın ehemmiyeti yok. Efendinin

liyakatini nazarı dikkate alarak, ben nasıl olsa bu işi kitaba uydururum. Siz, arada sırada evrak kalemine uğrayın. Evrakınızın vilâyetten gelip gelmediğini anlayın, diye cevap verdi.

Eh. artık Tefvîk Bey işini gücünü bırakıp ta Ebû'l Hüda Efendi'nin evrakını takip edecek değil ya. O da;

— Şeyhülislâm Efendi Hazretlerinin vadi âlilerini işittiniz ya? Artık, işiniz oldu demektir. İki üç günde bir, evrak kalemine uğrayıveriniz. Neticesinde de beni haberdar edersiniz, deyip Ebû'l Huda Efendi'yi haline terk ediverdi.

Artık, kendisine yakın bir istikbalin (*geleceğin*) Naki-büleşrafı nazariyle bakan bu Rufai şeyhzadesi, hemşerilerinin delâletiyle Tahtakale'de bir han odasına yerleşti. Ve iki günde bir Şeyhülislâmın kapısının evrak odasına devamı, kendisine iş, güç edindi.

Günler, haftalar, aylar geçiyordu. Fakat Halep vilâyetinden beklenen cevap bir türlü gelmiyordu.

Ebû'l Huda'nın babası, esasen pek zengin değildi. Yol masrafı olarak ona verdiği para, iki ay zarfında tükenivermişti. Mağrur şeyhzade, şundan benim yardım istemeyi gururuna yediremedi. Kendisine bir iş temin etmek için şurada burada dolaşırken, bir gün Mahmutpaşa çarşısından geçti. Oradaki bazı dükkânların arı kovanı gibi işledikleri nazarı dikkatini celbetti. Kısa bir tahkikattan sonra, ekserisi Mığrılı Araplar tara-

findan işgal edilen bu dükkânlarda fala bakıldığını, remil (*fal*) atıldığını, muhtelif şeylere muska yapıldığını öğrendi.

O tarihte hava parası henüz icad edilmiş olmadığı için bir dükkân bulup açmak zor bir iş değildi. Bahuş açılacak dükkânın bütün sermayesi de bir masa ile birkaç sandalyeden ibaretti. Ebü'l Hüda, Sirkeci'de, kebaçılık eden bir Halepliden beş lira ödünç alarak bir dükkân kiraladı. Dükkânının kapısına da, Meşhur Arap Hoca diye bir levha yazıp astı ve derhal işe başladı.

Zekâ ve talih, Ebü'l Hüda'nın işini derhal kolaylaştırdı. Halep'ten gelecek evrakın gecikmesine mukabil, onun bu taraftan kısmeti açıldı. Birkaç müşterinin falında zuhur eden isabetten sonra, artık meşhur Arap Hoca'nın dükkânı arı kovarı gibi işlemeğe başladı.

Ebü'l Hüda fal, muska, nefes vesaire gibi şeylere inanacak derecede budala değildi. Fakat daha dükkân kapısında görünen bir müşterinin gözlerinden içini okuyacak derecede zekâyâ malik (*sahip*) olan bu adam, gösterdiği isabetlerle o zaman zarfında kendisine bir hayli müşteri temin etti.

Artık Ebü'l Hüda, hem para kazanıyor, hem de arada sırada şeyhülislâm kapısına koşarak işini takip ediyordu. Fakat evrakının gecikmesinden de eskisi kadar müteessir olmuyordu (*üzülmüyordu*).

O civarda, Sultan Mecid'in gözdelerinden Dilber Yar isminde yaşlıca bir saraylı oturuyordu. Ve sık sık,

romatizmadan şikâyet ediyordu. Bir gün, komşularından biri, meşhur Arap Hoca'yı tavsiye etti. Ona okunduğu takdirde şifa bulacağına dair teminat verdi.

Saraylı Hanım, derhal Ebü'l Hüda'yı evine getirtti. Rahatsızlığını anlattıktan sonra, nefes etmesini rica etti.

Ebü'l Huda, büyük bir zekâ eseri gösterdi.

— Efendim! Her derdin bir sebebi vardır ve her şeyden evvel, o sebep araştırılmalıdır. Müsaade buyurursanız evvelâ yıldızınıza bakayım. Ondan sonra nefes ile tedaviye başlayayım, dedi.

Saraylının adını ve anasının, babasının adını, bir kâğıda kaydetti. Ertesi günü gelmek vaadiyle çıkıp gitti.

Hatta saraylı hanımın verdiği parayı da kabul etmedi.

— Efendim! Biz, para âşıklısı değiliz. İnşallah siz ifakat bulunuz da (*iyileşiniz de*), bize bir sarık hediye edersiniz. O da kâfi, diye, büyük bir tok gözlülük gösterdi.

Ebü'l Hüda, saraylı hanımın evinden çıkar çıkmaz, o civardaki dükkân sahiplerinden maharetle tahkikata girişti. Senelerden beri orada oturan bu kadın hakkınca birçok şeyler öğrendi. Ertesi gün, gidip te:

— Hanımefendi hazretleri! Mübarek ecdadımdan tevarüs ettiğim (*miras aldığım*) manevi kuvvet sayesinde, rahatsızlığının bütün sebeplerini öğrendim, diye söze

başladıktan sonra öğrendiklerini o derece mahirane bir şekilde nakletti ki, gerek saraylı hanımı ve gerek onun emektar kalfalarını hayretlere gark eyledi. Nihayet sözü döndürüp dolaştırıp:

— Siz, bir düşman şerrine uğramışsınız. Altı sene evvel, bir sirkat (*hırsızlık*) meselesinden dolayı evinizden kovduğunuz bir kadının intikamı karşısında kalmışsınız. Fakat merak etmeyiniz. Okumakla hastalık geçecektir. Ancak şu var ki bu okuma müddeti, tam kırk gün sürecektir, dedi.

Ebül Hüda bu kırk gün müddet süre koyması, sebepsiz değildi. Çünkü o keskin zekasıyla şuna hükmetmişti ki, saraylı hanımın müptelâ olduğu romatizma devam edecekti. Ve kadın da, hiç şüphesiz ki kırk günün neticesini bekliyecekti. O zamana kadar da nasıl olsa, Halep vilâyetinden cevap gelecek, okuma keyfiyeti de bu suretle hitama (*sona*) erecekti.

Senelerden beri dizlerinin sızısından mustarip (*sıkıntılı*) olan saraylı hanım ifakat bulmak için kırk değil, yüz kırk güne dahi razı olmuştu. Kadıncağız:

— Ah, Efendi hazretleri! Sizi, Cenab-ı Hak mı bizlere ihsan etti? Allah, nefesinizi keskin etsin, diye, yana yana dua ediyordu.

Garip değil mi? Ebül Hüda'nın saraylı hanımı okumaya başlaması üzerinden birkaç gün geçer geçmez hava değişmişti. Rutubetli günlerin geçmesi ve havanın birdenbire kurak gitmesi üzerine, saraylı hanımın romatizması da, birdenbire değişivermişti.

Artık saraylı hanım, sevincinden durup oturamıyordu. Bitmez ve tükenmez teşekkürlerden sonra, onu yemeğe alıkoyuyor, kerametine tamamıyla kani olduğu mübarek misafirini börekler ve tatlılarla besliyordu.

Ebü'l Hüda, artık dünya saadetine konmuştu. Saraylı hanımın -tahtına henüz çıkmış olan- Sultan Hamid'in analığına⁹⁸ pek yakın olduğunu bildiği için kendisine büyük bir ikbal kapısı açılmakta olduğuna kanaat getiriyor, vaziyeti de ona göre idare ediyordu.

Meselâ, para almak şu tarafa dursun en küçük bir açgözlülük bile göstermiyordu. Daima davetli bulunduğu akşam yemeklerinden sonra halavetli bir ses ve Arap şivesi üzerine birkaç aşk şiiri okuyarak dindar kadının ruhu ve maneviyatı üzerinde büyük bir tesir husule getiriyordu.

Gün geçtikçe bu tesir o kadar artmıştı ki: Saf kadıncağız artık maneviyatının bütün kuvvetiyle Ebül Hüda'ya bağlanmıştı. Ve hatta o zeki adamın müessir telkinleriyle, hastalığını bile unutmaya başlamıştı.

O esnada, bir meseleden dolayı saraylı hanım, Sultan Hamid'in valideliği tarafından saraya davet edildi. Şundan, bundan bahsedildikten sonra söz, saraylı hanımın hastalığına intikal etti. Kadıncağız:

—Allah merhamet etti de, karşımıza Evliyâullah'tan bir zat-ı şerif çıkardı, diye söze başladı. Ebül Hüda'yı

98- Sultan Hamid pek küçükken validesi vefat etmişti. Sultan Mecid'in zevcelerinden Perestu Kadınefendi, onun analığını deruhte etmişti.

öyle bir medh-ü senâ etti ki; koskoca makamı mehdi ulyâ⁹⁹, Perestu Kadın Efendi:

— Aman, himmetleri hazır olsun. İnşallah günün birinde, biz de kendilerinin dualarını alırız... Kendilerine, gaibane selâm ve ihtiramlarımızı bildiriniz. Aslanım –yani Sultan Hamid’in- âfiyet ve saltanatına dua etmelerini de kendilerinden rica eyleyiniz, demeye mecbur kaldı.

Saraylı hanım, o gece sarayda kalarak ertesi gün evine avdet etti. Ve kendisini okumaya gelen Ebül Hüda’ya, Valide Sultan’ın sözlerini aynen bildirdi. Ebül Hüda o kadar büyük bir sevinç duydu ki, âdeta kendisinden geçti:

— Mübarek ceddimin himmeti, cümlelerin üzerinde hazır ve nazır olsun. Esasen şevketmeab efendimize beş vakitte dua etmek hem âdetim ve hem vazifemdir, diye mukabele etti.

Asıl garibi şurasıdır ki, o gece Sultan Hamid Harem Dairesine girerek yatak odasına girerken Perestu Kadın Efendi –her gece olduğu gibi- kendisini karşıladı. Kendisine istirham edilen bazı meseleleri arz ettikten sonra, saraylı hanımın Ebül Hüda hakkında söylediklerini anlattı. Ve sonunda:

— Bu zat-ı şerif, malûmu şahaneniz olsun. Belki, ihtiyaç hissedilir, diye mırıldandı.

Evvelce de arz etmiştik ki, Sultan Hamid’in der-

99- Sultan Hamid’in analığı Perestu Kadınefendi’ye “Makamı Mehdi Ulya” ünvanı verilmişti.

vişlere ve şeyhlere itikadı vardı. Buna binaen, derhal alâka göstererek sormaya başladı.

— Bu zatın adı neymiş?

— Vallahi aslanım, çetrefil bir isim. Pek aklımda kalmadı. Mamafih, ferman buyurursanız yarın öğrenir, size arz ederim.

— Fakat böyle keşif ve keramet sahibi bir zat, niçin öyle dükkân köşelerinde sürünüyormuş?

— Şeyhislâm kapısında bir işi varmış. Lâkin bu işin bir türlü neticesini alamamış. Kimseye yük olmadan nafakasını tedarik edebilmek için, bir dükkân almış. Hem sevap için hastaları okuyormuş, hem nafakasını kazanıyormuş. Fakat günlük nafakasını temin ettikten sonra da, on para fazla almıyormuş.

Anağının söylediği bu sözler Sultan Hamid'in alâkasını bir kat daha kuvvetlendirdi.

— Demek ki, riyazet ehli (*nefsini kırmış*) bir zat, diye mırıldandıktan sonra:

— Bu ihbarınıza memnun oldum. Bu zatı şerifin nerede bulunduğunu öğreniniz de bana haber veriniz, deyip, yatak odasına girdi.

Ertesi gün akşama doğru, musahiplerden Cemal Ağa vasıtasıyla, padişaha şu küçük pusula takdim edildi:

“Matlubuşahaneleri olan zatı şerif, Nuruosmaniye’de Şeref Sokağı’nın iç köşesindeki dükkânda olup, mezkûr dükkânın üzerinde, meşhur Arap Hoca diye bir levha

muhrerdir. Kendilerinin ismi ise, Halepli Ebül Hüda Efendi'dir... Zinhar, ihmal buyurulmaya."

Sultan Hamid, hemen ikinci mabeyinci Osman Beyi çağırarak pusulayı ona verdi:

— Yarın bu zatı, sessiz sedasız saraya celbediniz, diye emretti.

Ebül Hüda, kendisinin bu suretle Sultan Hamid'e tanıtıldığından haberdar değildi. Vakıa Ebül Hüda'nın mutut olan akşam ziyaretinde, saraylı hanım saraya gittiğini söylemişse de, saray terbiyesinin ketumluk şartına riayet ederek, Valide Sultan ile konuştuklarına, isminin ve kendisinin arandığından bahsetmemişti.

Ertesi sabah, Ebül Hüda gelip dükkânını açtıktan kısa bir müddet sonra, içeriye kırmızı fesli, kısa boylu, şişmanca, temiz giyinmiş bir adam girdi. Evvelâ, sü-ratli bir bakışla bomboş dükkânı gözden geçirdikten sonra:

— Halepli Ebül Hüda Efendi siz misiniz? Dedi.

Bir görüşte insanları tanımak kabiliyetine malik (*sa-hip*) olan Ebül Hüda, bu adamın herhalde bir müşterisi olamayacağına hüküm etmişti. Binaenaleyh bu sual-den yüreği oynıyarak temkin ve ihtiyatla cevap verdi:

— Evet, benim.

— Sizinle bir yere kadar gideceğiz?

— Niçin?

— Niçin olduğunu bilemiyorum. Fakat herhalde, hakkınızda hayırlı olacak bir iş için, zannederim.

Ebül Hüda, kısa bir düşünce geçirdi. Her halde, kendi şöhretini duyan büyüklerden birinin konağına götürüleceğini tahmin etti. Fakat tahmininin derecesini anlamak için mahirane bir kurnazlık gösterdi:

— Eğer buradan gaybubetimiz uzun sürecekse, dükkânımı kapatayım, dedi.

Hâlbuki o adam, -bütün saray adamları gibi- kısa ve müphem (*belirsiz*) bir cevap verdi.

— Vallahi, ne kadar zaman zarfında buraya döneceğimizi bilemem. Nasıl isterseniz, öyle hareket ediniz. Yalnız, bir az çabuk olunuz da, diye sabırsızlık alâmeti gösterdi.

Ebül Hüda kalktı. Dükkânını kapadı. O adamı takibe başladı. Fakat Şeref Sokağı'nın Nuruosmaniye Caddesi'ne çıkacak ilk sokağının içinde bir saray arabasının önünde durdukları zaman, öyle bir heyecan geçirdi ki, az kalsın, boğulacaktı.

Kırmızı fesli adam, arabanın kapısını açtı:

— Buyurun, diye mırıldandı.

Ebül Hüda, artık solgun bir renk alan cübbesinin eteklerini toplayıp, yüksek sesle bir de besmele-i şerife çekerek, arabaya daldı.

Araba, hareket etti. Babîâli Yokuşu'nu indi. Sirkeci ve Bahçekapı'dan dolaştıktan sonra, köprüyü geçti... Ebül Hüda da artık meraktan çatlama derecesine gelmişti. Yine mahirane bir sualle gittikleri yeri öğrenmek istedi:

— Galiba, uzakça bir yere gidiyoruz.

Fakat saray adamı, âdeti muhafaza etti.

— Eh... Biraz uzakça...

Zeki Halepli, bu gidişte mühim bir iş olduğuna artık katiyen kani olarak, neticeye kadar sükûta karar verdi.

Araba, Tophane'yi, Salıpazarı'nı, Dolmabahçe'yi, Beşiktaş'ı geçerken Ebül Hüda zihninde bir takım tahminler yürütüyordu. Fakat İstanbul'un bu taraflarını bilmediği için, hiçbir kat'i hüküm veremiyordu.

Araba Yıldız Yokuşu'nu çıkarken Ebül Hüda'nın içinde bir sual belirdi:

— Galiba, Yıldız Sarayı dedikleri yere gidiyoruz. Yani, padişahın ikamet ettiği saraya. Yâ Rab! Lütfuna iltica ediyorum. Bu gidişi, hakkımda hayırlı et, diye kendi kendine söyledi.

Araba, sarayın Koltuk Kapısı önünde durdu. Kapıda bekleyen süngülü nöbetçilerle, Arnavut elbisesi giymiş olan tüfekçilerin arasından geçerken Ebül Hüda'nın ayakları birbirine dolaşıyor, heyecandan titreyen dudaklarının arasından, mütemadiyen bir takım dualar mırıldanıyordu.

Sultan Hamid, Dolmabahçe Sarayı'ndan Yıldız Sarayı'na henüz nakil etmişti. Teşkilât ve tertibat henüz ikmal edilmemişti. Her tarafta, göze çarpacak derecede bir karışıklık vardı. Fakat muhtelif yerlerde nöbetçilik eden tüfekçiler, sıkı bir tarassut vazifesi ifa ediyorlardı.

Mabeyin Dairesi'ne girerlerken, Çerkes tüfekçilerden biri, çetrefil bir lisanla, kırmızı fesli adama sordu:

— Nuri Ağa! Bu hoca efendiyi nereye götürüyorsunuz?

Nuri Ağa, telaşsızca cevap verdi:

— İkinci mabeyinci Osman Bey'in odasına...

Geçiniz.

Nuri Ağa, bir kapının önünde oturdu. Hademe ile konuştu:

— Beye haber ver. İsteddiği efendiyi getirdim.

— Bey, huzurda.

— O halde, efendi misafir odasında otursun.

— Hayır. İçeriye buyursun... Bey, sabırsızlıkla kendisini bekliyor.

Ebül Hüda, bu konuşmayı tamamıyla işitti. Büsbütün bir hayret ve taaccüp içinde kalarak:

— Allah Allah.. Acaba, beni niçin bu kadar sabırsızlıkla bekliyorlar, diye söylendi.

Hademelerin açtıkları oda kapısından içeri girdi. Yıldızlı koltuklardan hangisine oturmak lâzım geleceğini düşünürken, kapı tarafından gelen bir ayak gıcirtısı işitti. Başını çevirdiği zaman, kumral sakallı bir adam kendisine gülümsedi.

— Geldiniz mi, hoca efendi? Buyurunuz, oturunuz da, teşrifinizi Zat-ı Şahane'ye arz edeyim, dedi.

Ebül Hüda, âdeta bir baygınlık geçirdi.

— Yâ Rab! Aklım sana emanet. Ben kim? Zat-ı Şahane kim? Ne için benim teşrifimi ona arz edecekler? Bu iş de bir yanlışlık var ama Allah encamını (*sonunu*) hayreyleye, diye düşünerek kendisine en yakın olan bir koltuğa oturuverdi.

İkinci mabeyinci Osman Bey, biran bile odada durmadan, çıkıp gitmişti. Ebül Hüda, bir buçuk saatten beri geçirdiği bu heyecanların sersemliğinden derhal silkindi. Kafasının içinde bir zekâ kıvılcımının parladığını hissetti. Ve âdeta yüksek sese yakın bir fısıltı ile:

Yâ, Ebül Hüda... Fettih aynek! Diye, kendisine hitap etti.

Bu hitap, büyük bir manayı ihtiva etmekteydi. Daha doğrusu:

Ey Ebül Hüda! Gözünü aç. Bütün zekânı kullan. Bu fırsattan istifade et. Cesur ve metin ol. Kazanmasını beceremezsen, hayatının sonuna kadar nedamet edersin (*pişman olursun*), demek istemişti.

Ebül Hüda, henüz bu kararını vermişti ki, odadan içeriye telâşla bir hademe girdi. Yerlere kadar eğilip Ebül Hüda'yı selâmladıktan sonra:

— Buyurunuz efendim!.. Dedi.

Ebül Hüda, hemen yerinden sıçradı. Hademeyi takibe başladı. O tarihte henüz Küçük Mabeyin dairesi yapılmamıştı. Sultan Hamid, hususi surette görüşmek

istediklerini Mabeyni Hümayun dedikleri –cadde üzerindeki - büyük binanın alt katında salonun sağ tarafında bulunan odada huzuruna alırdı.

Ebül Hüda salona girer girmez, oda kapısının önünde bekliyen Mabeyinci Osman Bey, hemen kendisine doğru ilerledi:

— Zatı Şâhane’nin huzuruna girdiğiniz zaman ne suretle hareket edeceğinizi biliyor musunuz? Dedi.

Ebül Hüda, azametli bir tebessümle gülümsedi:

— Her ne kadar taşradan geldikse de mübarek ced-dimizden intikal eden terbiye ve tevazula (*alçak gönüllü*) Zat-ı Şâhane’ye tazimatta (*saygıda*) bulunacağımıza emin olabilirsiniz, diye cevap verdi.

Osman Bey, cahil bir adamdı. Ebül Hüda’nın ne demek istediğini anlamadı. Sultan Hamid’i de daha fazla bekletmek olamazdı.

Beni takip ediniz, diye mırıldanarak oda kapısını açıp içeri daldı.

Sultan Aziz huzuruna girenleri büyük bir azametle kabul ederdi. Odanın kapısında bekliyen mabeyincilerin tavsiyesiyle, bu padişahın huzurunda yere kapanıp ayaklarını öpmek âdeti. Bu yüzden de birçok dedikodulara sebebiyet vermişti. Hâlbuki Sultan Hamid amcasının hal’ine sebep olan şeyleri yapmamayı karar verdiği için, huzuruna girenlerin yerlere kapanmasını menetmişti ve kendisi de ekseriya misafirlerini ayakta kabul ederdi. Nitekim Ebül Hüda’yı da o suretle kabul etti.

Ebül Hûda, oda kapısından girerken büyük rolünü icraya karar vermişti. Mahir bir tiyatro aktörü gibi, derhal vaziyetini değiştirdi. Bütün müşterilerine karşı son derecede mütevazı bir tavır alan bu zeki adam, rengi solmaya başlamış cübbesinin önünü kavuşturarak büyük bir vakar ile

— Esselâmualeyküm, yâ emirel müminiyn, diye öyle tannan ve ahenktar bir selâm verdi ki; Sultan Hamid birdenbire irkildi.

Karşısında dimdik duran Ebül Hûda'nın vaziyeti, âdeta bir manyetizma tesiri husule getirdi. Harem ağalarından öğrendiği Habeş Arapçası ile:

Ve aleykümselâm, yâ evlâdı Arap, diye cevap verdi.

Bütün zekâsını keskin bir silâh gibi kullanmaya karar vermiş olan Ebül Hûda, padişahın üzerinde matlup olan (*istenilen*) tesiri yaptığını anladı. Tıpkı, bir caminin minberinde hutbe okuyan bir hatip gibi evvelâ bir dua ile söze başladı.

Sultan Hamid de mabeyinci Osman Bey de şaşır-mışlardı. İkisi de, önlerine bakarak duayı dinliyorlardı.

Ebül Hûda Sultan Hamid'in ömrüne âfiyetine, saltanat ve ikbaline, dini devlete hizmetlerindeki muvafakiyetine dua ettikten sonra:

Yâ, emiril mü'miniyn! Mübarek ceddım Seyid Ahmed Rufai'nin kerameti sayesinde, şu ânda huzurunuzda bulunuyorum. Esasen bunu da, on sekiz aydan beri bekliyordum, deyip, sözünü kesti.

Ebül Hûda'nın bu sözleri, Sultan Hamid'in nazarı dikkatini celbetti. Huzurunda büyük bir vakar ile durarak ceddinin kerametinden ve on sekiz aydan beri huzura çıkmayı beklediğinden bahseden bu adam, acaba ne demek istemişti.

Sultan Hamid, bir daha irkildi. Kendisinde, âdeti bir ürperme hissetti. Köşedeki som altın yıldız koltuğu göstererek;

— Buyurunuz. Oturunuz, diye Ebül Hûda'yı oturduktan sonra, kendisi de onun yanındaki koltuğa yerleşti.

İlk defa aralarında, şu muhavere (*konuşma*) cereyan etti:

— Galiba, Haleb'den teşrif etmişsiniz.

— Evet, Emirîl mü'miniyn.

— Şeyhislâm dairesinde de bir işiniz varmış.

— O işimiz, âdi bir vesileden ibarettir. Hakikatte buraya gelmemizin sebebi, manevi bir vazifenin ifası içindir.

— Ne gibi, manevî bir vazife?

— Ferman buyurursanız, Zatı Şâhanenize bir rüyadan bahsedeceğim.

— Buyurunuz.

Ebül Hûda, zihnini toplamak istiyormuş gibi, birkaç saniye sükût etti. Elini hafifçe alnında gezdirdi. Sonra, gayet ciddi bir vaziyet alarak sözlerine devam etti:

Bugün ile beraber, tam on sekiz ay, üç gün evvele müsadif olan (*rastlayan*) gece idi. O gece, mutat olan tarikat vazifelerini ifa ettikten sonra birdenbire üzerimde bir hal hissettim ve oturduğum seccadenin üzerinde, kendimden geçtim. Himmeti üzerinizde ve üzerimde hazır ve nazır olsun, mübarek ceddım Seyid Ahmed Rufai Hazretleri girdi. “Yâ, ebetî. Yâ Ebül Hüda! Bilmiş ol ki, bugün, Osmanlı tahtına yeni bir padişah geçti. Bu padişahın ecdadı, halifelik vazifesini bitemamihâ ifa etmediler. Emirül mü’miniyn oldukları halde, İslâm âlemine ehemmiyet vermediler. Fakat bu yeni padişah bu vaziyeti ifaya çalışacak. Maşrıktan Mağrıbe kadar bütün İslâm âlemini fiilen hâkimiyeti altına alacak. Biz seni bu Emirül mü’minine hizmette bulunmaya memur ettik. Yakında, seni bu hizmetin ifasına göndereceğiz. Hazır bulun.” Dedi, titreyerek uyandım. Hemen gidip rüyamı, pederim Hüseyin Efendi dainize (*duacınıza*) anlattım. Son derecede sevindi: Oğlum! Seni tebrik ederim. Mübarek ceddımız tarafından, Emirül mü’minin Hazretleri nezdinde bir vazifeye tayin buyurulmuşsun. Git, bu vazifeyi ifa et. Fakat bunun mukabilinde hiçbir memuriyet ve maddi menfaat kabul etmiyeceksin. Yalnız, manevi mükâfatla ifa edeceksin, dedi.

Ebül Hüda, hakikaten dikkate şayan bir talâkat ve ahenkle ve gayet müessir bir Arap şivesiyle, ağır ağır, bunları söylerken Sultan Hamid büyük bir dikkatle kendisini dinliyor. Gittikçe artan bir hayretle Ebül Hüda’ya alâka gösteriyordu.

Ebül Hûda, sözlerinin padişah üzerindeki tesirini anlamak için, sükût etmişti. Sultan Hamid, sanki meraklı ve heyecanlı bir hikâye dinliyormuş gibi sabırsızlıkla;

— Allah, Allaaaaah.. Sonra? Dedi.

Ebül Hûda, yaptığı tesirden memnun olarak hafifçe, gülümsedi. Ve devam etti;

— Sonra, ya Emirül mü'minin. Dainiz, mübarek ceddimin tayin buyurduğu mukaddes vazifeyi ifa için, derhal İstanbul'a müteveccihen (*doğru*) hareket etmek istedim. Fakat pederim: "Lââââ, ya Ebül Hûda!. Henüz vakit gelmedi. Hareket zamanı için, tekrar irşat vuku bulacaktır. Dikkat et." Dedi. Bekledim. Zatı hilâfepenahileriniz, nezdinde memur olduğum hususî vazifeye biran evvel başlamak için, sabırsızlıkla bekledim. Nihayet, dört ay kadar evvel gördüğüm ikinci rüya üzerine kalktım, mübarek ceddimin emrine ittibaen (*uyarak*) hilâfet ve saltanat merkezine geldim.

— O rüyayı da nakleder misiniz?

— Sultanım efendim! Bu bir rüya değil, âdetâ bir emir ve irşattır. Mamañih, fermanınız mucibince, arz edeyim. Bu senenin –yani 1292 (1876) senesinin- mart ayı henüz girmişti. Halep'teki dostlarınızdan ve tarikatımızın mensuplarından Kevâkibîzade Abdülkadir Bey'den bir mektup geldi. Pederime hitaben yazılmış olan bu mektupta, Halep nakibüleşrafı Suyûtî zade Seyyid Rıza Efendi vefat etti. Gerçi biraderi bu vazife-

ye talip ise de, ehil değildir. Hâlbuki eşraftan (*ileri gelenlerden*) bazı ihvan ve muhibban ile yapılan müzakere-lerde, cümlemizin malûm ve mergubu olan (*beğendiği*) mahdumu âliniz Ebül Hüda Efendi bu vazifeye elyak (*layık*) görülmektedir. Bu hususta derhal teşebbüse geçiniz. Tarafımızdan da, icab eden hizmet ve yardım ifa edilecektir, deniliyordu...

Pederim dainiz, “Halep’te eşraftan (*ileri gelenlerinden*) ve sâdâtı kiramdan o kadar zevatı muhtereme varken, böyle bir vazifeyi, bir köy dergâhına çekilmiş bir delikanlıya veremezler. Abdülkadir Efendi evlâdımız bana ve sana bir teveccüh eseri göstermek istemiş amma, bunda pek isabet gösterememiş,” dedi. Doğrusunu arz etmek icap ederse, dainizde de aynı kanaat husule geldi. Fakat o gece, ceddi pâkim, Seyyid Ahmet Rüfa-i Kaddese sırrakul âlî hazretleri beşuş (*güler yüzlü*) bir çehre ile tekrar rüyama girdi. Elinde tuttuğu yeşil bir cübbeyi sırtıma giydirdikten sonra, kulağıma eğilerek üç defa “Dikkat. Dikkat. Dikkat.” Dedi. Büyük bir heyecanla uyandım. Hemen koşup pederim dainizi uyandırdım. Ve rüyayı anlattım. Pederim dainiz gülümsedi. Aynı irşat, bir az evvel bize de vaki oldu. Demek ki artık, vakit ve saat gelmiştir. Evvelâ, Halep’e git. Nakibüleşraflık talebi için bir istida ver. Ve sonra, işini takip için İstanbul’a git. Emirül mü’minin tarafından vuku bulacak davete intizar et (*bekle*), dedi.

Sultan Hamid, birdenbire irkildi. Karşısında büyük bir vekarla (*ağırbaşlılıkla*) oturan ve ciddiyetinden en küçük bir şüphe bile husule getirilemeyecek derecede

nezahetle (*incelik*) konuşan bu şeyh zadenin sözlerine inanmamak mümkün değildi. Esasen şehzadeliginden beri batıl itikatların tesiri altında bulunan Sultan Hamid, alâkasını büsbütün arttırarak bir daha:

— Allah, Allaaaaaah.. Sonra? Dedi.

Padişahın ruhuna tamamıyla nüfuz ettiğinden emin olan Ebül Hüda, hafifçe başını önüne eğerek:

— Sonrası, malûm yâ Emirül mü'minin. İşte şu anda, huzurunuzda bulunuyorum, diye cevap verdi.

Sultan Hamid, büyük bir hayret ve taaccüble sordu:

— Huzuruma kabul için, hiç kimsenin tavassutuna (*aracılığına*) müracaat etmediniz mi?

— Lâ vallah, ya Emirül mü'minin.. Pederim dainizin de dediği gibi biliyordum ki o nakibüleşraflık meselesi, dainizi İstanbul'a sevk için bir sebepten ibaretti. Bu sebeple İstanbul'a geldikten sonra, mübarek ve muallâtına kalbi şahanenize herhangi bir surette ilham vuku bularak, dainizi huzurunuzda celb buyuracağınız da malûm bir keyfiyetti. Eh, artık bu cihet de malûm olduktan sonra, artık vasıtaya müracaat etmek icap eder mi? Dainizce en büyük vasıta, mübarek cedimin kerametidir. Cenabı Hak, onun himmet ve sıyanetini üzerinizden eksik etmesin.

Ebül Hüda, derin derin içini çekti. Mabeyinci Osman Bey'in odasında, birkaç dakika zarfında, zihninde tasarladığı rolü büyük bir muvaffakiyetle oynadığına tamamen kaniydi. Ve şimdi derin derin içini çekerken, zihninden de şunları geçirdi:

— Biz, elimizden ve dilimizden geleni yaptık. Bakalım şimdi ne zuhurat olacak.

Ebül Hüda'nın beklediği zuhurat, derhal kendini gösterdi. Sultan Hamid:

— Ben de ehli tarikim ve tariklerin pirânına hürmet ederim. Cenabı Hak, cümlemizi onların şefaatlardan mahrum bırakmasın. İnşallah, mübarek ceddiniz, seyyidina Ahmet Rufai hazretlerinin kerametleri tahakkuk edecek. Ve himmetinizle âlemi İslâm'a hayırlı hizmetler ifa edilecektir, diye, Ebül Hüda'nın sözlerine inandığını ve iman getirdiğini açıkça belirttikten sonra, âdeta hürmet ifade eden bir vaziyetle Ebül Hüda'yı isticvaba (*sorgulamaya*) girişti:

— Şimdi ne ile meşgul bulunuyordunuz?

— Ya Emirül mü'minin! Her ne kadar dünya tamahından tamamıyla azade isek de, yine beşerî ihtiyaçlardan müstağni değiliz. Malûmu seniyyenizdir ki, insana bir hırka, bir lokma lâzım. Biz de, hem bir lokma tedarik etmek ve hem de dertlilere derman olabilmek için Nuruosmaniye semtinde bir dükkân tedarik ettik. Orada, ediyye-i me'sûre¹⁰⁰ ve Âyât-ı Kuraniye ile hem fakirane ve dervişane maişetimizi tedarik ediyoruz ve hem de, ümmeti Muhammedin maddi ve manevi âlemini teskine gayret ediyoruz.

Sultan Hamid, ciddi bir alâka ve siyasi bir maksatla sordu:

— Rufai tarikinin büyük ve en çok münteşir (*yaygın*)

100- Ediyye-i me'sûre: Tesirli dualar, demek.

tariklerden olduğunu biliriz. Bir hususta, siz de biraz malûmat verir misiniz?

— Ya Emirül mü'minin!... Sâlikî ve âcizane mürşidi bulunduğumuz Tarikat-i Aliyye-i Rûfâiyye, Arabistan'da, Acemistan'da, Efganistan'da, Hindistan'da, Habeşistan'da, Sudan'da ve hatta Çini maçin'de en ziyade intişar etmiş (*yayılmış*) olan bir tarikettir. Hatta Seyyid Ahmet Rûfâî hazretlerinin ceddi pâkî ve dainizin de ceddi mutahharı olan Resulûllah Efendimize nispetle, Tarikati Muhammediye dahi denilebilir. Tarikin muhtelif kolları vardır. Lâkin altıncı pederim Sayyâdi'nin tesis ettiği kol, Halep vilâyetinde tutunuz da bütün Suriye ve kısmen Arabistan ve Basra'ya kadar kâmilan (*tamamen*) Irak'ı kaplamıştır. Adedi sahihi malûm değilse de, elyevm (*bugün*) pederim dainiz tarafından idare edilen Sayyâdi kulunun mevcudu, takriben iki milyon kadar vardır. Bunların cümlesi, pederim dainize bağlıdır ve yine cümlesi de, zât-ı şahanenize sadıktır. Pederim dainizin başlıca gayesi, cümle müsliminin, siz Emirül mü'minin efendimizin etrafında toplanması merkezinde olduğu için beş vakit namazda ve tarikatın âyini esnasında, ömrü âfiyetinize, saltanat ve şevketinize dua etmek, Sayyadilerin vazifesi hükmüne girmiştir.

Ebül Hüda'nın büyük bir ciddiyetle söylediği bu sözlerden Sultan Hamid'in pek memnun olduğu çehresindeki tebessümlerden anlaşılıyordu.

İhtimal ki Ebül Hüda, ikide birde Emirül mü'minin diye hitap ederek gururunu okşadığı padişahı tama-

mıyla teshir ettiğine (*etkilediğine*) nasıl kanaat getiriyorsa, herhalde Sultan Hamid’de, iki milyonluk bir kitleyi manevî bir rabita ile kendisine bağlanmış olan bir adamın oğlunu ele geçirdiğinizden dolayı, büyük bir memnuniyet hissediyordu.

— Pederiniz kaç yaşındadır?

Zeki Ebül Hûda, bu سوالin ihtiva ettiği gizli maksadı, derhal anladı. Sultan Hamid’in hoşuna gidecek bir cevapla karşıladi:

— Doksan yaşını mütecavizdir, ya Emirül mü’minin. Senelerden beri istirahat halindedir. Büyük oğlu dainiz olduğum için, tekkemizdeki ayinler kâmilan (*tamamen*) tarafımdan icra edilir. Diyebilirim ki bugün, Sayyadı kulunun riyaseti (*reisliği*), hemen hemen dainizin üzerinde gibidir.

Eh. Artık Sultan Hamid, Ebül Hûda’ya tam numarasını vermişti.

— Çok âlâ. Cenab-ı Hak, bizim hizmetimizde de muvaffakiyetler ihsan etsin, dedikten sonra, pazarlığa girişti:

— Demek ki şimdi siz, Halep Nakibül Eşraflığını almak için İstanbul’a geldiniz?

— Arz etmiştim, ya Emirülmü’minin. Herhalde o, maddî bir sebep ve bahane olacak.

— Ne olursa olsun. Şimdi, Sadrazam Mithat Paşa’ya haber göndereceğim. Sizin hakkınızda bir inha (*atama yazısı*) yazıp Şeyhislam Efendi’ye göndersin. Yarın, nakibüleşraflık beraatını alabilirsiniz.

— Cenabı Hak, Emirül mü'minin hazretlerinin ömürlerine tükenmez ömür berekâtı ihsan etsin...

— Âmin... Söyleyiniz bakalım. Daha neler istersiniz?

— Lâa, ya emirülmü'minin. Dünyevî ikbal ve saadetten hiçbir şeye talip ve râgıb (*istekli*) değilim. Ancak, âlemi İslâm hakkındaki hizmeti şahanenizin icra vasıtası olmak vazifesiyle mükellefim.

— Malûm. Fakat bu icraatta bulunmak için size resmi bir makam ve memuriyet vermeliyim.

— Emirül mü'minin sıfatıyla, bütün emirlerinize itaat mecburiyetindeyim. Ancak, rica ederim. İstirham eylerim. Dâinizi, resmî makam ve memuriyetlerden affediniz.

Ebül Hüda'nın gösterdiği bu istiğna (*gönül tokluğu*), Sultan Hamid'i hayretler içinde bırakıyordu ve artık onun, hakikaten bir lokma ve bir hırkaya kanaat eden bir derviş olduğuna inanıyordu.

— Pekâlâ. Sizi arzunuzda serbest bırakayım. Şimdi, nerede ikamet ediyorsunuz.

— Söylemeye teeddüb ederim (*çekinirim*), ya Emirül mü'minin. Tahtakale'de bir han odasında ikamet ediyorum. Fakat han, pek fazla kalabalık olduğu için, feraizi ilâhiyeyi (*farzları*) ve icâbatı tarikıyyeyi (*tarikat gereklerini*), huzuru kalple ifa edemiyorum. Daha sakın bir yer bulup oraya nakil etmek istiyorum.

Sultan Hamid ayağa kalktı. Orta masasındaki zili çaldı. İçeri giren hademeye:

— Osman Bey'i çağırın, diye mırıldadı.

O sırada Osman Bey, salonda dolaşıp duruyordu. Sultan Hamid'in huzurundan büyük bir ikbal hamulesiyle çıkacak olan Ebül Hüda'yı koltuklamak ve diğer saray erkânına meydan vermeden onu eline almak için, sabırsızlıkla bekleyip duruyordu. Hademenin:

— Huzura buyurun, demesi üzerine, hemen odaya koştu.

Sultan Hamid, şu emirleri verdi:

— Osman Bey! Saraya en yakın bir yerde (Ebül Hüda'yı göstererek) Efendi hazretlerine bir ev tedarik edilsin. Fakat bu ev hazırlanıncaya kadar, kendilerini siz misafir ediniz. Aynı zamanda, sarayda da münasip bir oda bulunuz. Gündüzleri de orada otursunlar. Bize yakın olsunlar, dedi.

Osman Bey bu emirleri telâkki ederken, Ebül Hüda ile sıkı bir dostluk temin edeceğini düşünerek sevinç içindeydi. Ebül Hüda ise artık kendinden geçmişti. Fakat çarçabuk kendini toparlıyabildi:

— Ya Emirül mü'minin! Mübarek ceddimin himmeti, her an üzerinizde hazır ve nâzır olsun, dedikten sonra, ellerini semâya kaldırarak Arapça bir dua etti.

Sonra, dervişane bir tevazua karışan asilâne bir vâkarla, Osman Bey'i takip eyledi.

Sultan Hamid'in iradeleri derhal tatbik edildi.

Evvelâ, Ebül Hüda, Osman Bey tarafından muhteşem bir saray arabasına bindirip Nişantaşı'ndaki kona-

ğına götürölerek selâmlık dairesine yerleştirildi.

Sonra; sarayda kendisine bir oda tahsis edildi. Gündüzleri, gelip o odada oturacak, icap ederse bazı işler hakkında Sultan Hamid'le müşaverede bulunacaktı *(konuşacaktı)*.

Aynı zamanda, saraya yakın olmak için Serencebey Yokuşu'nda beş odalı bir ev bulundu. Sarayın Yorgancıbaşı tarafından tefriş olundu *(döşendi)*. Biri yaşlıca, ikisi genç olmak üzere üç carıye tedarik edildi. Saray mutfağından bir aşçı, bir bahçıvan ile Hâs ahırdan bir de araba gönderildi. Bir gün zarfında, sadrazam Mithat Paşa tarafından resmî muamelesi ikmal edilerek Halep Nakibüleşraflığına tayin olunan Sayyadîzade Ebül Hüda Efendi hazretleri, on yedi gün mabeyinci Osman Bey'in konağında misafir kaldıktan sonra, Serencebey Yokuşu'ndaki devlethanelerine nakledilerek yerleştirildi.

Sarayda, Ebül Hüda'nın birdenbire bir yıldız gibi parlamışı, mühim bir hâdise olmuştu. Artık herkes ona çatmak için etrafında pervaneler gibi dönüp dolaşıyordu.

Eğer Ebül Hüda'nın yerinde bir başkası olsaydı, bu vaziyetten derhal şımarıverirdi. Fakat Ebül Hüda bilâkis ciddiyetini muhafaza etti. Gençliğine ve bilhassa saray hayatındaki tecrübesizliğine rağmen o kadar muvazeneli *(ölçülü)* hareket ediyordu ki bütün saray halkı, hayretler içindeydi.

Bu zeki adam her şeyden evvel, padişahın kendisi-

ne gösterdiği teveccühü kaybetmemeyi düşünüyordu. Ve her hareketinin Sultan Hamid tarafından haber alınması ihtimaline binaen vaziyetini ona göre tanzim ediyordu (*düzenliyordu*).

Erkenden kalkıp abdest alıyor, sabah namazını kılıyor. Seccadenin üzerine oturuyor:

— Yâ Rab!... Emirül mü'minine sıhhat ve selâmet et... Yâ Râb! Emirül mü'minine kudret kuvvet, şevket ihsan et... Yâ Rab, Emirül mü'mininin ikbal ve saltanatını müzdad et (*arttır*), diye, uzun uzun dualar ediyordu.

Bunların, gizliden gizliye Sultan Hamid'e aks edeceğini bekliyordu.

Sonra, kuşluk vakti saraya gidiyor, yerlere kadar eğilen, ellerini eteklerini öpen saray adamlarının arasından geçerek kendisine tahsis edilmiş olan odaya giriyor. Kendisine hulûs çakmak (*yaratanmaya çalışmak*) için ziyaretine gelen saray erkânı ile görüşüyor. Sultan Hamid'in emir ve iradelerine intizar ediyordu.

Sultan Hamid sabahları devlet umuruna ait evrakların tetkiki, sadrazam ve nazırları kabulü gibi işlerle meşgul olduğu için Ebül Hüda'yı ekseriya öğle yemeğinden sonra huzuruna celbediyor, muhtelif mevzular üzerinde müzakerelere girişiyordu.

Ebül Hüda, bir iki gün zarfında, saraydaki bütün fikir cereyanları anlayıvermişti. Bu itibarla, Sultan Hamid'in de hemen hemen bütün düşüncelerini öğ-

renmişti. Padişah ile cereyan eden müzakereler esnasında daima o cereyanları gözetmek suretiyle cevaplar veriyor, her gün biraz daha Sultan Hamid'in gözüne girerek mevkiini tahkim ediyordu.

İlk zamanlarda bu müzakereler Arabistan siyasetine münhasır kaldı. Asırlardan beri Osmanlı İmparatorluğunun takip ettiği kötü idare yüzünden, Arabistan'la Irak ve hatta Suriye halkı bir türlü Türklere ısınmıyorlardı. Hatta vakit vakit hükûmete karşı isyan eserleri göstermekten bile çekinmiyorlardı.

Yemen, hemen hemen daimî bir isyan halindeydi. Hicaz tamamıyla şeriflerin tesir ve nüfuzu altına girmişti. Irak'ta muhtelif cereyanlar birbiriyle çarpışıyordu. İran hükûmeti, Bağdat, Basra ve havalisi hakkında hususi emeller besliyordu. Mısır'da da, Suriyelilerle birleşmek ve bir Arap hükûmeti teşkil etmek için gizli emeller belirliyordu.

Sultan Aziz, ne dâhili ve ne de harici siyasete kâfi derecede ehemmiyet vermemişti. Devlete büyük bir donanma ve asrî silâhlarla mücehhez (*donanmış*) bir ordu kazandırmakla beraber, Rus Çarlığının tamamıyla tesiri altına girmişti. Devletin harici siyaseti, âdeta Çarlığın İstanbul'daki sefirinin eline geçmişti. Bu itibarla Arabistan'daki karmakarışık vaziyet bir türlü düzelememişti.

Hâlbuki Sultan Hamid, daha şehzadelikinden itibaren, "İttihadı İslâm" siyaseti takibine başlamıştı. Ve tahta çıkar çıkmaz da aynı siyasetle meşgul olma-

yı kararlaştırmıştı. Onun içindir ki Ebül Hûda'nın -kerameti andıran- sözleri, çarçabuk kendisini tes-hir edivermişti (*etkilemişti*). Nitekim Ebül Hûda saraya yerleştikten sonra da aralarında geçen müzakere ve müşaverelerin (*konuşmaların*) mühim bir kısmını, Ara-bistan ve "İttihadı İslâm" meseleleri teşkil etmekte idi.

Ebül Hûda, bütün zekâsını kullanıyor; Abdülhamid'in temas ettiği bahisleri nazarı dikkate alarak, padişahın gizli düşüncelerini kolaylıkla anlı-yordu. Ve kendisi de o noktalar üzerinde durarak, pa-dişahın her gün biraz daha fazla itimadını kazanıyor-du.

Ebül Hûda, yalnız padişahı memnun etmekle kal-mıyor; umumî cereyanları da nazarı dikkate alıyor, Kendisini Sultan Hamid'e sevdirdiği gibi, efkârı umu-miyede de (*kamuoyunda da*) bir mevki temin etmek isti-yordu.

O esnada meşrutiyet ilân edildi. Bütün münevver-ler (*aydınlar*) ve vatanperverler, bu mesele etrafında birleşmişlerdi. Sultan Hamid, mevkiini tahkim etmek için, bu cereyanın başına geçmişti.

Ebül Hûda, bu vaziyetten istifade etti. Meşrutiyet lehinde, Sultan Hamid'e bir lâyiha (*tasarı*) verdi. Aynı zamanda bunu bir risale (*broşür*) şeklinde bastırtarak vatanperverlere ve halka tevzi ettirdi (*dağıttırdı*). Bu su-retle, saray haricinde de nazarı dikkati celbedecek bir zekâ eseri gösterdi.

Mebusan Meclisi açıldıktan sonra, Sultan Hamid'e

malûmat vererek meclis müzakerelerine devamla başladı. Bu devam, onu padişaha bir kat daha yaklaştırdı. Her gün meclise gidiyor. Bir locaya yerleşiyor, müzakereleri dinliyor. Onları bir gramofon gibi kafasına yerleştirdikten sonra saraya geliyor. Sanki meclisin zabıt defterlerini okuyormuş gibi, bütün tafsilatıyla padişaha naklediyordu. Fakat meclisin hususiyetlerinden bahsederken son derecede ihtiyatlı bir lisan kullanıyor; hatta bazı mebusları tenkit ederken bile gayet temkinli davranıyor, ne padişaha ve ne de saray erkânının arasında dedikoducu olarak tanınmaktan son derecede içtinap gösteriyordu (*çekiniyordu*).

Sultan Hamid, Ebül Hüda'dan son derece de memnundu. Ve günler, aylar geçtikçe de bu memnuniyeti de artıyordu. Hatta bir mahrem bendegânına:

— Bu zatın karşımıza çıkmasına hakikaten bir keramet eseri olduğuna istinat getiriyorum. Ve kendisinden maddi ve manevî bir surette istifade ediyorum, demekten bile çekinmiyordu.

Ebül Hüda'nın Sultan Hamid nezdinde şeref ve itibarı, artık yavaş yavaş ecnebiye taşmaya başlamıştı. Bilhassa İstanbul'da bulunan Suriyelilerin, Iraklıların ve Hicazlıların memleketlerine gönderdikleri mektuplar dolayısıyla, oralarda da Ebül Hüda'ya karşı büyük bir alâka uyanmıştı.

Artık, hükûmetle çetin işi olanlar doğruca İstanbul'a geliyorlar. Ebül Hüda'ya iltica ediyorlar. ve maksatlarına muvaffak olduktan sonra, büyük bir memnuniyetle

çıkıp gidiyorlar, fakat giderken ve gittikleri yerde, Ebül Hüda'nın padişah nezdindeki nüfuz ve tesirini söyleye söyleye bitiremiyorlardı.

Birkaç daire vardı ki, Ebül Hüda bunları tamamıyla elde etmişti. Çünkü iş için kendisine müracaat edenler ekseriya o dairelere müracaat mecburiyetindelerdi. Şeyhislam Kapısı ile Evkaf, Adliye, Maliye, Dâhiliye, Rüsumat (*Gümrük İdaresi*) daireleriyle Şurayı Devlet bu kabildendi.

Ebül Hüda'nın nüfuzu arttıkça artıyor, Toros Dağları'nın eteklerinden itibaren Basra Körfezi'ne, Arabistan sahillerine kadar her tarafta onun nüfuzundan istifade etmek isteyenler çoğalıyordu.

Senelerden beri tekkelere ve tarikatlara karşı tamamıyla kayıtsızlık gösteren halkın bir kısmı, şimdi akın akın Rufai tarikine girmeye başlamışlardı.

Parasızlık yüzünden tekkelerini kapamış olan Rufai şeyhleri Ebül Hüda'ya müracaat ederek Evkaf İdaresi'nden tahsisat alıyorlar, tekkelerini tekrar açıyorlardı.

“Dervişler Saltanatı” tekrar, bütün şaşaasıyla parlamaya başlamıştı. Padişahın mensup olduğu Kadiri Tariki ile saray erkânını cezbeden Şazili Tariki vaziyette hâkim olmaya çalışırken, Ebül Hüda, ikbal yıldızı parlamaya başladığı günden beri, Rufai Tariki derhal onların fevkine (*üstüne*) sıçramıştı.

O tarihte, saray jurnalciliği henüz başlamıştı. He-

nüz bir kadro halini almamakla beraber bazı saray erkânı Sultan Hamid'e jurnaller veriyorlar, Çırağan Sarayı'nda mahpus bulunan Sultan Murad ile Veliaht Reşad Efendi'den bahsederek:

“Halkın temayülatı (eğilimleri), bunlar üzerindedir. Zatı Şahane'nizi hal'ederek (tahttan indirerek)–onlardan birini- tahta çıkarmak için suikast tertip olunması muhtemeldir.”

Diye jurnaller veriyorlardı. Böylece Sultan Hamid'i ürküterek güya sadakat gösteriyorlar, bunun mukabili olarak da padişah'tan bol bol paralar çekiyorlardı.

Sultan Hamid'in bunlara inanmakta hakkı vardı. Çünkü cülûsunun (tahta çıkmasının) üzerinden henüz üç dört ay geçmişti ki, kendi yaverlerinden Seyfeddin isminde bir Rum mühendisi, bir Cuma selâmlığında tam attan inerken kendisine bir bomba atmıştı.

Sonra. Ali Suavi, meşhur Çırağan Vakası'nı yapmıştı. Daha sonra, kendisini hal'etmek için Gelibolu'ya kadar gelen Müşir Süleyman Paşa, tam teşebbüse geçeceği zaman, Gelibolu'da yakalanmıştı.

Ve en nihayet, Sultan Murad'ın adamlarından Kleanti İskalyeri isminde İtalyan tebaasından bir Rum'un kurduğu ihtilâl şebekesinin idare heyeti Beşiktaş'ta, Akaretler'de, Aziz Bey isminde bir zatın evinde içti- ma halinde iken basılmış, tasavvur edilen ihtilâl'e dâhil birçok evrak yakalanmıştı.

Bu vakalar ortada iken, Sultan Hamid'in çekinmek- te hakkı vardı. Bu hadiselerin zuhuruna kadar, günle-

rin ve yahut gecelerin gayri muayyen saatlerinde, ya bizzat kullandığı iki atlı bir araba ile ve yahut cins bir küheylana binmek suretiyle sarayından çıkarak halk arasına karışan, maiyetinde iki yaver ve iki at uşağı olduğu halde saatlerce İstanbul'un sokaklarında dolaşan Sultan Hamid, artık sarayına kapanarak şehir ile alâkasını kesmeğe mecbur kalmıştı.

İşte tam o sıradaydı ki sarayda mühim bir hâdisе vukua geldi: Bir sabah, padişahın yattığı dairenin penceresi altında büyücek bir mektubun zarfına tesadüf edildi. Zarfın üzerinde;

“Bu mektubu bulan, Allah rızası için, Zâtı Şâhane’ye takdim etsin. Çok mühim ve müstaceldir.”

diye, garib bir yazı mündericti (*yer almıştı*).

Mektup, padişaha verildi. İçinden çıkan jurnalın ihtiva ettiği satırlar, çok müthişti. Ortaköy’deki Süruri Paşa Yalısı’ndan sarayın altına kadar uzanan bir tünel mevcut olduğu ve bu tünelde de, içi infilâk maddeleriyle dolu bir fıçı bulunduğu ihbar edilmekte idi.

Tabiidir ki Sultan Hamid teftiş etti. Derhal araştırmalar icra edildi. Fıçı açıldı. Hakikaten içinde bir fıçı dolusu barut ile birçok demir parçaları vardı. Yalıda oturan bir ecnebiden tahkikat yapıldı. Fakat barut fıçısını oraya kimin koyduğuna dair hiçbir ipucu yakalanamadı.

Sultan Hamid, artık hafiye teşkilatının kurulmasına karar verdi. Fakat her meselede olduğu gibi, bu işte

de Ebül Hüda'nın reyini almak istedi. Ebül Hüda şu kısa ve lastikli cevabı verdi:

— Halk ile hükümdarın birbirinden ayrılması münasib olamaz. Ancak, tehlikeden hazer etmek de (*sakınmak ta*) lâzımdır, dedi.

Ebül Hüda'nın bu sözleri, hafiyeliğin lehinde olmadığı gibi, aleyhinde de değildi. Nitekim Sultan Hamid istihbarat şebekesini kurarken, Ebül Hüda'ya da bir vazife verdi:

— Hudutlarımızın haricinde bulunan İslâm belde-lerinde, hakkımızdaki hissiyatı bilmek faydalı olacaktır. Belli başlı yerlerde, birer muhbir tedarik ediniz. Bunlarla muhabere ederek vaziyeti sık sık bana haber veriniz.

Ebül Hüda, bu vazifeyi büyük bir memnuniyetle kabul etti.

Sultan Hamid'in bu iradesi üzerine Ebül Hüda Hac mevsiminde Mekke'ye bir adam yolladı. İslâm âleminin her tarafından gelen hacılardan tahkikat icra ettirerek birçok adresler aldı. Filipin adalarından itibaren Malaya, Hindistan, Zenkibar, Cenubî Afrika vesaire İslâm beldelerinde bulunan münevver (*aydın*) Müslümanlardan adresler toplattı. Onlarla muhabereye başladı.

Maiyetindekilerden hiç kimsenin yabancı memleketlerle alâkadar olmasını istemiyen Sultan Hamid,

Ebül Hüda'nın bu muhaberelelerinden memnun oluyordu. Hem o vasıta ile hilâfet makamını kuvvetlendirecek propagandalar yapıyor; hem de Müslüman âleminin umumî efkârı hakkında malûmat alıyordu.

Ebül Hüda bu muhabereleleri cidden büyük bir maharetle idare ediyordu. Bilhassa İngilizleri ve Fransızları şüphelendirmemek için, bütün zekâsını kullanıyordu.

O sırada Sultan Hamid'i en ziyade meşgul eden Mısır meselesiydi. Ağrabî meselesinden sonra Mısırlı gençlerde büyük bir intibah (*uyanış*) husule gelmişti.

Bu gençler, yabancıların tahakkümlelerinden kurtularak Mısır'ın istiklâlini temin için gizli gizli faaliyetlerde bulunuyorlardı. Mısır Hıdivleri de, dedeleri Mehmed Ali Paşa'nın gayesini takip ederek Filistin ve Suriye'yi ele geçirmek için çareler arıyorlardı. Ve bu maksatla da ikide birde o havaliye adamlar ve ajanlar yolluyorlardı.

Bir aralık herkesi hayretler içinde bırakan bir havadis intişar etti. Bu havadise nazaran, Ebül Hüda'nın Veliaht Reşad Efendi ile münasebette bulunduğu dair Sultan Hamid'e bir jurnal vermiş, Padişahın son derecede hürmet ve ehemmiyetini kazanmış olan Ebül Hüda Mabeyinci Rifat Bey'in odasında hapsedilmişti.

Bu havadis, yıldırım süratiyle her tarafa neşredildi. Ve yirmi üç gün sonunda Ebül Hüda, Rodos Adası'na sürgün olarak gönderildi.

Bu havadisi duyanlar hayret ediyorlardı. Ve hatta

buna inanmak bile istemiyorlardı.

Ebül Hüda'nın bu sürgünlük meselesi tam ilkbahara tesadüf etmişti. O mevsimde, Hıdiv ailesine mensup olan prens ve prenseslerden bazılarıyla Mısır'ın bazı devlet erkânı ve zenginleri tebdili hava için Rodos adasına gelirler, bir müddet ikamet ederlerdi.

Sürgün sıfatıyla Rodos'ta bulunan Ebül Hüda, gizli-den gizliye bunlarla münasebetlere girdi. Mülâkatlar icra etti. Kendilerine hiçbir şey hissettirmeden Mısır hükûmetinin Suriye ve Mısır hakkındaki düşüncelerini öğrendi.

Aradan çok geçmedi;

— Zâtı Şâhane, Ebül Hüda meselesini bizzat tetkikten geçirmiş. Onun, Veliahd Reşad ile münasebette bulunduğu dair verilen jurnal iftiradan ibaretmiş. Buna binaen Sultan Hamid, sevgili şeyhinin derhal İstanbul'a avdeti hakkında emir vermiş, diye bir havadis daha intişar etti.

Öteki gibi, bu havadis de İstanbul'u hayretlere gark ederken, Ebül Hüda da İstanbul'a avdet etti.

Hâlbuki sürgünlük meselesi, azıcık Ebül Hüda'nın zekâsıyla tertip edilmiş olan bir oyundan ibaretti. Maksat, Mısır'ın büyükleriyle bizzat görüşerek onların siyasî maksatlarını öğrenmekti.

Ebül Hüda, Sultan Hamid üzerinde tesirini arttırdıkça, gerek saray ve gerek Babîâlî'de cereyan eden bazı şeylere de itirazlara başlamıştı. Sanki hükûmetin

umumî müfettişi imiş gibi, bütün dairelerin işlerini uzaktan uzağa tetkik ediyordu. Ve sonra, haber aldığı şeyleri kendi akıl ve mantığı ile tahlil ederek Sultan Hamid'in önüne oturuyor; onları sırasıyla tenkit ediyordu.

Sultan Hamid, daima bu tenkitleri başından sonuna kadar dinliyordu. Hatta Ebül Hüda'nın, bazen coşkunculuk göstererek söylediği ağır sözlere de sükûtle mukabele gösteriyordu.

Ebül Hüda en ziyade, ecnebilere verilen imtiyazlara kıızıyordu. İkide birde:

— Ya Emirül mü'minin! Ecnebi imtiyazları ne kadar çoğalırsa, müdahale de o kadar çoğalır. Zat-ı Şahaneniz, ecnebilere karşı çok cömert davranıyorsunuz. Allah esirgesin, bunun zararını görmek ihtimali vardır, diye, âdeta Sultan Hamid'i tehdit ediyordu.

EBÜL HÜDA - İZZET PAŞA

1305 – 1307 (1889 – 1891) seneleri esnasında, artık Ebül Hüda Yıldız Sarayı'nda mutlak olarak en büyük imtiyaza malik (*sahip*) olmuştu. Kendisine “Saray Şeyhi” deniliyordu. Ve artık Arap âleminin en ücra köşelerinde bile tanınıyordu.

Suriye ve Irak'ın her tarafında, Rufai tekkeleri açılmış, memleketin o kısımları, âdeta dervişler istilâsına uğramıştı. Hatta o mıntıkalara gönderilen büyük küçük memurların çoğu, Rufai tariki mensuplarındandı.

Artık Ebül Hüda, Arabistan'ın taçsız kralı olmuştu.

Fakat muvazenesini (*dengesini*) çok iyi idare ediyordu.

“Ebül Hüda Efendi, bütün Arabistan’ı elde etmiştir. Yakında, bir isyan heyetiyle Arap hükûmeti teşkil edecek ve bunun başına geçecektir.” Diye Sultan Hamid’e birçok jurnaller verilmesine rağmen Arap İzzet denilen, Kâtibi Sâni Hazreti Şehayârî İzzet Paşa sivriline kadar sarayda tam bir hâkimiyetle yaşadı.

O sahte sürgünlük vakasından maada (*başka*), Sultan Hamid’in en küçük bir itâb (*azar*) veyahut tarizi (*dokundurması*) karşısında kalmadı. Fakat İzzet Paşa’nın Sultan Hamid nazarında kazanmış olduğu hudutsuz nüfuz, bilhassa 1310 – 1311 (1894 – 1895) senelerinden sonra, onun manevi nüfuzunu bir hayli sarstı.

Garibi şurasıdır ki, İzzet Paşa’yı Sultan Hamid’e o tavsiye etmişti ve milliyet dolayısıyla ilk zamanlarda kendisine çok büyük müzaheret göstermişti (*arka çıkmıştı*).

İzzet Bey, ticaret mahkemesi reisi idi. Aynı zamanda o devrin maliye mütehassısları arasında temayüz etmişti (*sivrilmişti*). Bu zeki adam, devletin bozuk maliyesini ıslah için Sultan Hamid’in çareler aradığını haber alınca, mufassal (*ayrıntılı*) bir lâyiha yazarak Sultan Hamid’e gönderdi. Aynı zamanda Ebül Hüda’ya müracaat ederek:

— Şayet zatı şahane benim lâyihamı nazarı dikkate alır da, milliyet hasebiyle benim hakkımda size bazı şeyler sorarsa lehimde bazı şeyler söyleyiniz, diye rica etti.

Lâyiha mühimdi. Takdiminden birkaç gün sonra, hakikaten Sultan Hamid, Ebül Hûda'yı çağırarak:

— Şamlı İzzet Bey isminde bir zat bana bir lâyiha verdi. Bunun hakkında bana malûmat verebilir misiniz? Dedi.

O zaman Ebül Hûda, milliyet gayretini tamamıyla gösterdi:

— Evet, Emirül mü'minin! Kendisi zekâ ve dirayetiyle meşhurdur. Yüksek derecede kuvve-i kalemiyesi vardır. İyi Fransızca bilir. Pederi Hülû Paşa da devlet ve millete sadıkane hizmetler ifa etmiştir. Hatta meşhur Şam Vakası'nda memleketi âsilere karşı müdafaa ederek bütün Şam halkının minnettarlığını celb eylemiştir. Eğer bu zatı hizmeti şahanenize alırsanız, kendisinden memnun kalmanız çok muhtemeldir, diye o kadar medhüsena etti ki, Sultan Hamid derhal İzzet Bey'i saraya celbetti.

O esnada münhal (*boşta*) olan mabeyin ikinci kâtipliğini ona verdi. Kısa bir zaman sonra da vezaret rütbesi vererek ona karşı olan memnuniyetini izhar etti.

İzzet Paşa, hakikaten son derecede zeki idi. Saraydaki cereyanları anlamakta hiçbir güçlük çekmedi. Az zamanda, kendisini Sultan Hamid'e sevdirdi ve bütün saray erkânının üstüne geçti.

Suriyeliler, İzzet Paşa'nın böyle bir mevki almasını duyar duymaz, derhal ona başvurmaya başladılar.

Hatta Ebül Hüda'yı unuttular.

Ebül Hüda, ilk olarak bir rakip karşısında bulunuyordu. Ve bundan da son derecede müteessir oluyordu (üzülüyordu). Birkaç defa İzzet Paşa'yı Sultan Hamid'e çekiştirmek, rakibine korkunç bir darbe indirmek istedi. Fakat İzzet Paşa'nın mevkii Sultan Hamid nezdinde o kadar kökleşmişti ki, onu sarsmaya imkân göremedi.

Bunun üzerine, Ebül Hüda ile İzzet Paşa arasında müthiş bir rekabet ve münafaret (*karşılıklı nefret*) başladı. Her ikisi de, birbirleriyle senelerce uğraştı. Fakat ikisi de birbirini mağlûp etmeye muvaffak olamadı.

EBÜL HÜDA- ESAD EFENDİ

Sarayda, Arap milletine mensup mühim bir şahsiyet daha vardı ki, Ebül Hüda onu da kendisine rakip addetmiş, onunla gizliden gizliye mücadeleye girişmişti. O da, Ferâşeti Şerife¹⁰¹ Vekili Esad Efendi idi.

Bu zat da Sultan Hamid'e garip bir tesadüfle intisab etmiş (*bağlanmış*); Yıldız Sarayı'nda, pek az kimse'nin nail olabildiği derecede yüksek bir mevki iktisap eylemişti(*elde etmişti*).

Kendisi aslen Hicaz ahalisindendi. Hac zamanları hacılara, delil vazifesi ifa etmekle geçinirdi. Ve ara sıra da İstanbul'a gelerek delillik ettiği kimseleri ziyaret ederdi.

101- Kâbe-i Şerife'yi süpürenin hizmeti.

Sultan Hamid'in tahta çıkmasından bir buçuk sene sonra kadar evvel yine İstanbul'a gelmişti. O esnada Tarabya'daki köşkünde bulunan şehzadenin sarayında eski tanıdıklarından bir haremağasını ziyareti sırasında, köşkün pek nefis bir surette tanzim edilmiş olan bahçesini gezmek istedi. Hayatında hiçbir bahçe yüzü görmemiş olan Esad Efendi, hayran hayran dolaşırken, birdenbire şehzade Hamid Efendi'ye tesadüf etti.

Eğer Esad Efendi'nin yerinde bir başkası olsaydı, hiç şüphesiz ki şehzadeyi selâmlar geçirdi. Fakat bu son derecede zeki adam, Hamid Efendi'yi görür görmez, hemen yanındaki haremağasına dönerek:

— Allah, Allah... Alnında hilâfet nûru parlayan bu asilzade kimdir? Dedikten sonra, derhal ellerini semaya kaldırarak:

— Yâ Rab! Pek yakında hilâfet ve saltanat makamına geçecek olan bu şehzadeyi ümmeti Muhammed hakkında hayırlı et. Sıhhat, ikbal ve saltanatında daim eyle, diye dua etti.

Sultan Aziz, henüz saltanat makamını işgal ediyordu. Veliahtlık makamında da, şehzade Murat Efendi bulunuyordu. Yani, yakın zamanda şehzade Hamid Efendi'nin tahta çıkacağına dair en küçük bir emare bile görülüyordu.

Böyle olmakla beraber, Esad Efendi'nin bu muamelesi, şehzadenin hoşuna gitmişti. Haremağası'nın misafirini yemeğe davet etmiş, onunla görüşmekten büyük bir memnuniyet hisseylemişti. Ve kendisine bir miktar da ihsan vermişti.

Bu hâdiseden sonra, Esad Efendi iki defa daha İstanbul'a geldi. Ve her gelişinde, şehzadeye fakirane birtakım hediyeler getirdi. Bu suretle, şehzade ile fakir hacı delili arasında bir münasebet teessüs etti (*kuruldu*).

Esad Efendi, ağır ve temkinli hâli, zekâsı, oldukça yüksek olan ilim kudreti gibi vasıflarıyla şehzadenin hoşuna gitmişti. Aynı zamanda yüzünün sevimliliği, tatlı bir şive ile konuşması da buna inzımam etmişti (*katılmıştı*).

Kısa bir zaman sonra, hiç akıl ve hayâlden geçmediği halde, mahzâ hâdiselerin yardımı ile Şehzade Hamid Efendi saltanat makamına gelir gelmez, Esad Efendi Hicaz'dan kalkıp İstanbul'a geldi. Kızlarağası Hafız Behram ağa vasıtasıyla, Sultan Hamid'e bir tebrikname gönderdi.

Sultan Hamid, kendisinin saltanat makamına geçeceğini bir buçuk sene evvel müjdeleyen Esad Efendi'nin sözlerini keramete atfederek kendisini derhal huzuruna kabul etti. Birçok iltifatlarda bulunduktan sonra:

— Sizi, Ferâşet Vekâletime tayin ettim. Burada kalınız, dedi.

Tıpkı Ebül Hüda'ya yaptığı gibi, ona da Serencebey Yokuşu'nda mükemmel bir ev temin ederek Hicaz'daki çoluk çocuğunu da İstanbul'a getirtti.

Esad Efendi, Hac mevsiminde Sultan Hamid'in emanetlerini alıp Hicaz'a götürüyor. Orada Ferâşet

denilen Harem-i Şerif'i ve Kâbe-i Mükerrerme'yi süpürmek vazifesini ifa ediyor. Sonra İstanbul'a dönerek bütün günlerini Yıldız Sarayı'nda geçiriyordu.

Esad Efendi oldukça âlim ve usulü âleme vakıf olmakla beraber, Ebül Hüda gibi siyasî ve idarî işlere karışmıyordu. Sadece Sultan Hamid ile din bahisleri üzerinde görüşüyordu.

Ebül Hüda saraya, ondan sonra gelmişti ve Esad Efendi ile tanıştıktan sonra, onu kıskanmıya lüzum görmemişti. Fakat aradan birkaç sene geçip de Esad Efendi'nin nüfuzu da Hicaz taraflarında artmaya başladığı zaman Ebül Hüda onu kendisine bir rakip telâkki etmişti.

Birkaç defa Sultan Hamid'e Esad Efendi hakkında sözler söylemişti. Hatta padişahın başlıca evham kaynağını teşkil eden bir meseleye temas ederek:

— Veliaht ile münasebet tesis ettiği kuvvetle rivayet ediliyor, diyecek derecede ileri gitmişti.

Fakat Sultan Hamid bu sözlere inanmamıştı. Ve kıskançlıktan ileri gelen dedikodular olduğunu anlamıştı. Fakat bir gün Ebül Hüda büyük bir telâş ile huzura çıkarak:

— Ya Emirül mü'minin! Şimdi haber aldım. Esad Efendi, Mekke Şerifi ile anlaşmış, güya, Zat-ı Şahanenizin hilafet şartlarını haiz (*sahip*) olmadığınıza şahadet ederek, Şerifin halifeliğini ilân etmesini kolaylaştıracakmış.

Sultan Hamid, buna da inanmak istemedi. Esad Efendi'ye hiçbir şey hissettirmedi. Fakat o günden itibaren onun tarafından sıkı bir tarassut şebekesi çevirdi. Tahkikata girişti. Ebül Hüda'nın verdiği haberin asılsızlığı tahakkuk etti. Fakat Sultan Hamid'in içine bir şüphe girmişti. 1307 senesinde (1891) vuku bulan bu hâdiseden sonra:

— Artık epeyce yaşlandınız. Yol zahmetine katlanamazsınız. Bundan sonra Hicaz'a gitmeyiniz. Vazifenizi vekâlet suretiyle başkasına havale ediniz, dedi ve Esad Efendi'yi bu bahane ile Hicaz'a göndermedi.

Bu zat da Ebül Hüda gibi, ömrünün sonuna kadar Yıldız Sarayı'nın ikbal ve haşmeti içinde kaldı. Her kula müyesser olmayacak bir refah ve saadet içinde yaşadı. O yalnız padişahın Ferâset-i Şerife Vekili değil, Sultan Hamid'in şahsi dostlarındandı. Bu itibarla kendisini rakip gören Ebül Hüda birkaç defa onu saraydan uzaklaştıracak teşebbüslerde bulundu ise de, Sultan Hamid üzerinde tesir icrasına muvaffak olamadı.

EBÜL HÜDA - ŞEYH CEMALEDİN EFGANİ

Ebül Hüda'nın kendisine rakip gördüğü mühim şahsiyetlerin üçüncüsü Şeyh Cemaleddin Efgani idi. Yıldız Sarayı'ndan bir rüzgâr gibi gelip geçmesine rağmen bu zat da Sultan Hamid'in hususi tarihini alâkadarlandıran bir şahsiyetti.

Kısa bir zaman zarfında Yıldız Sarayı'nı teshir eden (*etkileyen*) Şeyh Cemaleddin'in başlı başına mevzu teşkil edecek kadar uzun ve gürültülü bir hayatı vardır. Taşıdığı ismin Efganlılık izafe etmesine rağmen, İranlıdır.

İran'ın Hemedan şehrine yakın Aşkâbad kasabasında dünyaya gelmiştir. İsminin başında seyyid unvanı taşımasına nazaran, Hazreti Peygamber'in ailesine mensup olması da muhtemeldi.

Bu zat –hakkında yazılmış olan birçok yazılardan anlaşıldığına göre- son derecede zekidir. Görüştüğü insanları derhal kendisine bağliıyacak derecede yüksek ve manevî kuvvete maliktir (*sahiptir*). Bütün hayatı tahsil ve tetebbü (*inceleme*) ile geçtiğı için zamanının en meşhur âlimleri arasında sayılabilir. Pek genç yaşından itibaren siyasî işlere girişmiştir. Bu itibarla hayatı ve faaliyeti, pek fırtınalı vakalar içinde geçmiştir.

Yabancı devletlerin esareti altında bulunan Müslümanları bir araya toplayarak onları esaretten kurtararak –şarktan garba kadar uzanan- büyük bir İslam devleti kurmak gayesini istihdaf etmiştir (*amaçlamıştır*). Ve bu maksatla Hindistan, Mısır ve sair İslam beldelelerini gezmiştir.

Nereye gittiyse, oranın halkı üzerinde derhal bir heyecan uyandırmıştır. Bunun içindir ki, gezdiği yerlerde daima şiddetli takiplere maruz kalmıştır.

Avrupa hükûmetleri, onu en zararlı bir şahsiyet telâkki etmişler ve ondan korunmak lâzım geldiğine

dair bütün memleketlerinin valilerine, kumandanlarına ve memurlarına emirler vermişlerdir. Hatta bazı hükûmetler, onun kendi iradeleri altındaki beldelere girmesini şiddetle menetmişlerdir.

Fakat o, hiçbir devletin emir veyahut nehyini (*yasaklarını*) dinlemeyecek derecede cesur ve pervasız olduğu için Hindistan'a girmiş. O oradaki hürriyetperverlerle münasebetlere girişmiş, Müslümanları istiklâl mücadelesine davet etmiştir.

Tabiidir ki İngilizler kendisini yakalamışlar, hapse atmışlardır. Ve bir müddet hapsedtikten sonra da, Hindistan hudutlarından çıkarmışlardır.

Şeyh Cemaleddin Hindistan'dan çıkarıldıktan sonra Mısır'a gitmiştir. Ve orada, Arabi Paşa tarafından Avrupalılar aleyhine yapılan kıyam ve isyan hareketine iştirak etmiştir.

Fakat bu kanlı hâdise İngilizlerin galebesiyle neticelenince, Şeyh Cemaleddin yine ele geçmiş, kısa bir mevkufiyetten sonra, Mısır'dan da tart edilmiştir (*uzaklaştırılmıştır*).

Şeyh Cemaleddin, müşkül bir vaziyette kalmıştır. Kendisine, iltica edecek bir yer aramaya mecbur kalmıştır. Ve Sultan Hamid'in gizliden gizliye "İttihadi İslâm" işi ile uğraştığını bildiği için, kendisini takip eden ve hatta gizlice öldürmek isteyen ecnebi casuslarının ellerinden kurtularak İstanbul'a kaçmıştır.

Çok gariptir ki, evlâtlarından bile şüphelenerek ev-

hamlara kapılan Sultan Hamid, Şeyh Cemaleddin'den en küçük bir ürküntü bile hissetmemiştir. Onun hakkında ihtiyatlı harekette bulunmak şu tarafa dursun, bilâkis kendisine pek âlicenabane bir surette himaye göstermiştir. Derhal Nişantaşı taraflarında bir konak döşeterek İranlı şeyhi oraya yerleştirmiş, refah içinde yaşaması için ne lâzımsa temin etmiştir. Ve onu bir müddet istirahat haline terk ettikten sonra, artık "İttihadı İslâm" siyaseti hakkında müzakerelere girişmiştir. Ve bu müzakereler esnasında, Malezya Adaları'nda, Hindistan'da, Mısır'da ve Afrika'nın İslamlarla meskûn mıntıkalarında cereyan eden gizli siyasetler hakkında, kendisinden pek çok şeyler öğrenmiştir. Ve bu sayede, İslam memleketleriyle olan hilafet münasebetlerine, yeni bir mecra vermiştir.

Şeyh Cemaleddin ile Sultan Hamid arasındaki bu münasebet, Ebül Hüdâ'yı son derecede kuşkulandırmıştır. Bu müthiş rakibi padişahın nezdinden uzaklaştırmak için birtakım entrikalar çevirmeye başlamıştır. Fakat Şeyh Cemaleddin, Sultan Hamid üzerinde o kadar müessir olmuştur ki, onun aleyhinde yapılan teşebbüslerin hepsi akim (*sonuçsuz*) kalmış, İranlı Şeyhin mevkiini hiçbir jurnal, hiçbir yalan ve iftira sarsmamıştır. Ancak, hiç beklenilmeyen bir ölüm hâdisesiyle Şeyh Cemaleddin hayata gözlelerini kapamış, artık fâni hayatın bütün siyasetlerinden ebediyen uzaklaşmıştır.

Şeyh Cemaleddin'in ölümünü esrarlı bir şekilde görenler, hatta onun bir suikasta kurban gittiğinden

bahsedenler vardır. Fakat –elde mevcut olan vesikalara ve en salâhiyettar kimselerden toplanmış olan birçok malûmata nazaran- bunlara inanmamak lazımdır. Hatta Ebül Hüda'nın bu ölümdede alâkadar olduğuna dair çıkarılmış olan rivayetler yalandır.

Vakıa Ebül Hüda'nın, rakiplerini gözden düşürmek için Sultan Hamid'e bazı jurnaller takdim ettiği ve şifahen de tesirler yapmak istediği muhakkak ise de bunlar pek mahdud (sınırlı) bir çerçevede içinde kalmıştır. Bütün işlerini, keskin zekâsıyla çeviren ve bu sayede de Yıldız Sarayı'nın korkunç cereyanları arasında muvazenesini maharetle muhafaza eden Ebül Hüda, hiçbir zaman, diğer bir takım saray hafiyeleri gibi, şunun ve bunun aleyhinde kıyasıya davranmamıştır.

Sultan Hamid'in süt biraderi Esvabçibaşı İsmet Bey'in oğlu Fehim Paşa saray hafiyeleri arasında türeyerek her tarafı haraca kestiği zaman Ebül Hüda'nın biraz rahatı kaçtı. Çünkü Arap İzzet Paşa, artık onu Ebül Hüda'nın aleyhinde bir silâh gibi kullanmaya başlamıştı.

Ebül Hüda'ya, bir aralık da, Üsküdar Ciheti Kumandanı, Kürt Bedirhan Paşa oğullarından Ali Şâmil Paşa musallat olmuştu. O Ali Şâmil Paşa ki, önüne gelene dayak atmakla meşhurdur. Ve dövdüğü adamları da ekseriya, en yüksek tabakaya mensup olanlardan seçiyordu.

Ali Şâmil ile Ebül Hüda arasında –kadın tarafından- akrabalık da vardı. Onun, göze girerek parla-

masında Ebül Hûda'nın çok yardımı olmakla beraber sonra araları açılmıştı. Ali Şâmil, Ebül Hûda'nın nüfuzunu kırmak için, mütemadiyen hâdiseler çıkarmıştı. Hatta bir Cuma günü, Fenerbahçe'nin en kalabalık bir zamanında araba piyasası yapılırken, Ebül Hûda'nın oğlu Halid Bey'i fena halde kırbaçlamıştı.

Halid Bey, henüz pek genç olmakla beraber, babasının yardımından ziyade şahsî zekâsı sayesinde Sultan Hamid'in gözüne girmiş, Küttabii Sâni Hazreti Şehriyarî (*padîşahın ikinci kâtibi*) unvanını iktisap etmişti (*elde etmişti*). Hatta henüz yirmi üç yaşlarında bir delikanlı olduğu halde, İmam Yahya ile hükûmet arasındaki vaziyeti ıslah için Yemen'e gönderilmişti. Eğer istibdat devri uzamış olsaydı, hiç şüphesiz ki babasının vazifesine, Halid Bey devam edecekti.

Meşrutiyetin ilânını müteakip, Sanâdidi istibdad adı verilen saray erkânı ve devlet ricali arasında, Ebül Hûda da tevkif edildi. Büyükada'da bir köşke yerleştirildi. Hürriyet heyecanlarıyla pek fazla şımarmış olan halk tarafından çok ağır hakaretlere uğradı. Hatta mahza kendisini tahkir ve tezlil için "El Üfürük" diye bir gazete bile çıkarıldı.

Büyük hayatını Yıldız Sarayı'nda ve Serencebey Yokuşu'ndaki saray gibi konağında debdebe ve ihtişam (*görkem*) içinde geçirmiş olan Ebül Hûda, o yüksek mevkiden sukuta ve halk tarafından uğradığı hakaretlere dayanamadı. Kısa bir müddet sonra, Büyükada menfasında, gözlerini ebediyen hayata kapadı. Fakat ismi, uzun müddet unutulmadı.

ABDÜLAZİZ MECDİ EFENDİ

Meşrutiyetin ilânından sonra artık “Dervişler Saltanatı” zevale yüz tutmuştu. Bahusus Kör Ali ve saire gibi irtica hâdiselerinde derviş kılıklı bazı kimselerin de bulunması, münevver (*aydın*) ve vatanperver zümreyi tekkelerden, şeyhlerden ve dervişlerden soğutuyordu. Fakat halkın saf ve cahil güruhu arasında, daha hâlâ bunlara karşı mevcut olan alâka hisleri bir türlü sönmüyordu.

Vakıa Meşrutiyetin ilanıyla beraber, “Dervişler Saltanatı” derhal inkıraz bulmuş (*tükenmiş*) değildi. Gerek İstanbul ve gerek vilâyetlerdeki tekkeler faaliyetlerini kaybetmedikleri gibi, Mebusan Meclisi’ne ilk seçilen azaların içinde muhtelif tarikatlara mensup şeyhler de mevcudu.

Meselâ, bunların arasında Balıkesir mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi isminde bir zat mevcudu ki; ilim ve irfanı yüksek faziletiyle çok şerefli bir mevkii ihraz eylemişti (*kazanmıştı*).

Vakıa bu zat, tekke ve dergâh sahibi bir şeyh ve yahut herhangi bir tarike mensup alelâde bir derviş değildi. Fakat “Tarikati Muhammediye” namı altında bir tarikat tesis etmişti. Bunun salikleri de, yine ilim ve irfan sahiplerinden ve güzide münevverlerden (*aydınlardan*) mürekkep (*oluşan*), pek mahdud bir zümre idi.

Abdülaziz Mecdi Efendi, şeyhliğin ve dervişliğinin hiçbir tarafına temayül etmeden, ilmi esaslara müstenit olan (*dayanan*) tarikatını yalnız münevverler (*aydınlar*) arasında taammüm etti (*yaydı*). Onların ruhlarında ve vicdanlarında, hiçbir kuvvetle sarsılmayan ve yıkılmayan bir saltanat vücuda getirdi. Hatta tekkelerin ve tarikatların ilgası (*kaldırılması*) bile onu müteessir etmedi (*üzmedi*). Çünkü onun tarikatının bütün saltanatgâhı, yalnız kalplerden mürekkepti. Vefatına kadar, perestîşkârları tarafından taziz ve tekrim edildi. Ve arkasında nurlu bir iz bırakarak fâni hayattan rihlet etti.¹⁰²

Fakat buna mukabil gerek İstanbul’da ve gerek vilâyetlerde, halkın safiyet ve cehaletinden istifade ederek, tekkeleri arı kovanı gibi işleyen şeyhler de az değildi. Hatta bunların arasında, hükümetin siyasetine müdahale eden ve istibdadı iade etmek için gayret ve faaliyet gösterenler de zuhur etti.

102- Bu hususta fazla malûmat almak isteyenler “Abdülaziz Mecdi Efendi” eserine müracaat buyursun.

DERVİŞ VAHDETİ

Meselâ, Derviş Vahdeti isminde Mısırlı bir adam, Meşrutiyeti tehlikeye düşürecek kadar büyük bir cüretkârlığa atılmış, İstanbul'da on dört gün devam eden dâhili bir harbin açılmasına sebep olarak şehrin muhtelif yerlerini kana bulamıştı.

Bu adamın, hangi tarike mensup olduğu malûm değildi. Nitekim sebep olduğu kanlı vakanın neticesinde yakalanarak Divan-ı harbe teslim edildiği zaman, mensup olduğu tarik hakkındaki suale de kaçamaklı bir cevap vermişti.

Divan-ı harp Reisi sormuştu:

— Hangi tariktensin?

O, şu kısa cevabı vermişti:

— Hiçbir tarike mensup değilim.

— O halde, niçin sana Derviş Vahdeti diyorlar.

— Asıl adım Derviş'tir.

— Âlâ. Fakat Vahdeti ismi, tasavvufi bir mahlasa

benziyor. O ne demektir.

Bu cahil herif, o suale bir kulp takabilecek kadar zekâ eseri gösteremeyerek. Omuzlarını kaldırarak:

— O da, işte öyle... Vasfi isminde bir ahababım vardı. O lâkabı bana o taktı, demekle iktifa etmişti.

Hâlbuki bu serseri adam, bütün hayatını Kadirî ve Rufai tekkelerinin ocaklarında geçirmişti. Sesi, güzeldi. Her gün ve her gece tekke tekke dolaşarak zâkirlik ederdi. İmkân buldukça mey ve mahbup zevklerinden istifade fırsatlarını fevt etmezdi (*kaçırmazdı*).

Vahdetî, az çok zeki idi. Kıbrıs'ta bulunduğu zaman bir müddet medreseye devam etmişti. Tekkeleri dolaştığı esnada da, kahve ocakları diplomatlarından bir hayli avam politikacılığı öğrenmişti. Bilhassa Meşrutiyetin ilânından sonra; Babiâli'den mahalle kahvelerine kadar her biri siyaset mahfeli halini aldığı gibi, bilhassa tekkeler de birer dedikodu merkezi şekline girmişti. Ve bunların müdavimleri de, birer abalı hırkalı diplomat kesilmişti. Tabiidir ki Derviş Vahdeti de, bunların arasındaydı.

Bu geri ruhlu adamlar, Meşrutiyetin ilânını bir türlü hazmedemiyorlardı. Ve medenî bir hükûmet idaresini, âdeta dinsizlik telâkki ediyorlardı. Hâlbuki kendilerinin din ile bütün alâkaları, yalnız taşıdıkları isimden ibaretti. Kıldıkları namazın, tuttukları orucun hikmeti ve hatta manası hakkında bile, en küçük bir fikre malik (*sahip*) değillerdi.

Meşrutiyetin, meşveret olduğunu ve meşveret hakkında da birtakım ayet ve hadisler bulunduğunu bile bilmiyorlardı. Yalnız “şeriat” diye bir yol tutturmuşlardı. Bu yolun nereden gelip nereye gittiğinin farkında bile olmadıkları halde, fuzulî olarak onun sahipliğini ve müdafiliğini iddia ediyorlardı.

Medrese köşelerinde, sofralar meclislerinde olduğu gibi, tekkelerin de ter ve ayak kokularıyla meşbu (*dolu*) kahve ocağı mahfelerinde:

“Din elden gidiyor.” Diye homurdanıyorlardı. Ve kendilerince, istedikleri cahilâne şekli vurmuş oldukları o taassup telâkkilerini elden kaçırmamak için çareler düşünüyorlar ve buna tek çare olmak üzere de, münevverleri (*aydınları*) ve Meşrutiyet taraftarı olan vatanperverleri bir anda ortadan kaldırmayı tasavvur ediyorlardı.

Bu tasavvur, softalar ve yobazlar tarafından, bir iki defa tecrübe edilmişti. Beşiktaş’ta vukua gelen Todori Vakası bunun başlangıcı idi. Onu takip eden Kör Ali Vakası ile tütün kaçakçısı Hamdi’nin Fatih Camisi’nde kıyam ettiği hareket, güya şeriatı muhafaza ve müdafaa uğrunda vukua gelmiş olan fedakârane birer cümle diye ilân edilmişti. Hâlbuki şeriat ne Kör Ali’nin kirli sarığından yaptığı bayrak ve ne de tütün kaçakçısı Hamid’in belinde taşıdığı saldırma ile himaye edilemezdi. O büyük iş için, ancak ilim ve irfan gerekti.

Fakat Meşrutiyetin ilânı, havadan külâh kapma sevdasına düşen öyle zümreleri şımartmış ve onları

öyle küstahlıklara sevk etmişti ki; Todori Vakası'nda ön ayak olan Kasap İbrahim'in başaramadığı işi, Kör Ali ikame etmeye çalışıyordu. Ve onun gücü tükendiği zaman, tütün kaçakçısı Hamdi saldırmamasına saldırıyor. Fatih Camisi gibi muallâ bir mabette, halka ilmi bir surette vaaz ve nasihat ederek, Resulûllah'ın takip ettiği ve ümmetine de tavsiye eylediği meşveret yolunu kapamak için var kuvvetini sarf ediyordu.

Beşiktaş vakasının failleri ve Kör Ali'nin şerikleri gibi, tütün kaçakçısı Hamdi de kulağından yakalanmış, hapse atılmıştı. Ötekiler gibi bu hâdise de şehrin en süfli yerlerindeki kısa düşünceli zümreler arasında, büyük bir dedikodu vesilesi yaratmıştı.

Artık aylardan beri kaynayan fesat kazanı, korkunç bir volkan halini almaya başlamıştı. Meşrutiyeti ilâna muvaffak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânını çekemiyen bazı münevverler (*aydınlar*) vardı ki bunlar da gizliden gizliye o volkanın ateşini körüklüyorlar, İttihatçıları devirerek onların ikbal mevkiine geçmeyi düşünüyorlardı.

Bir cuma günü Derviş Vahdeti Kocamustafapaşa'da bir tekkeye gitmişti. Orada, -bermutat- siyaset deryasına daldıkları zaman Vahdeti o kadar heyecana geldi ki:

— Ah, paranın gözü kör olsun... Şöylece üç beş yüz liram olsa, ben o şeriat hainlerine hadlerini öyle bir bildiririm ki, cihan da parmak ısırır, dedi.

Derviş Vahdeti'nin bu sözleri, derhal oradakilerin

nazarı dikkatlerini celbetti:

— Ne yaparsın? Diye sual edildi.

Vahdeti, cüretkârane tasavvurunu, şöylece izah eyledi:

— Ne mi yaparım? Bir gazete çıkarırım. Halkı başıma toplarım. Ondan sonra da, o İttihatçıların bir hamlede kafalarını koparırım.

Vahdeti'nin bu sözleri, bir palavra telâkki edildi. Ve gülüşmelerle mukabele gösterildi. Lâkin bu meş'um (uğursuz) proje, artık onun kafasına girmişti. Az zaman zarfında Vahdeti, o kanlı tasavvurunu tatbika girişti.

Hürriyetin hududu, henüz çizilmemişti. Hatta şımarıklıkların önüne geçilecek ciddi bir kanun da henüz mevcut değildi. Bilhassa matbuat, bir curcuna haline gelmişti. Gazete namını taşıyan ve her gün beşi batıp onu çıkan paçavraların adedi, yüzleri geçmişti. Hiç bir rabtu zaptın mevcut olmadığı böyle bir devirde, Derviş Vahdeti gibi serseri bir dervişin herhangi şekilde bir gazete çıkarması da pek tabii bir keyfiyetti.

Vahdeti, tasavvurunu tatbik mevkiine koymak için para bulmakta gecikmedi. Fakat bu para, pek mahdut (sınırlı) bir sermayeden ibaretti. Fakat ne olursa olsun, o artık kararını vermişti. Tekke tekke dolaşıp, ancak bir boğaz tokluğuna zâkirlik etmek ve nefes tüketmektense, kellesini koltuğunun altına alarak şariat düşmanlarıyla mücadele ve mücahedeye girişecek; mutlaka bir başa geçecek; fedakârlığının mükâfatı

olarak ömrünün bakiyesini refah ve saadet içinde geçirecekti.

Vahdeti “Volkan” isminde bir gazete aldı. Bu isim, çok manidardı. Fakat gerek hükûmet ve gerek muhit o kadar dolgun bir halde idi ki, Vahdeti’nin bu isimle kaydettiği mananın hiç kimse farkında olamadı.

Bu cahil gazeteci, evvelâ çok sıkıntı çekti. İşini bir türlü düzenleyemedi. Halkın hoşuna gidecek küfürleri sıralamak hususunda pek acemi olduğu için gazetesini satmaya imkân göremedi. Artık iflâs etmek üzereydi. Ancak o zaman, İttihatçı düşmanlarından bazılarının nazarı dikkatini celbetti. Onlar tarafından desteklendi. Kendisine, avama cazip görünecek mevzulara ait yazılar hediye edildi. Hükûmete ve İttihatçılara nasıl hücum edilebileceğine dair direktifler verildi. Böylece “Volkan”, birdenbire patlayıverdi.

Volkan, artık şeriat namına katı açılmamış küfürler püskürmeye başlamıştı. Ve şeriat kelimesinin sihir ve füsununa kapılmış olan kimseler de gazeteyi kapışıyorlardı.

Tekkelerin pabuçlarında pinekleyerek lokma hatırı için saatlerce gırtlığını patlatan ismi ve cismi meçhul Derviş birkaç gün zarfında meşhur oluvermişti. Mahalle kahvelerinde, bütün avam meclislerinde, medreselerde ve tekkelerde artık sadece ondan bahsediyorlardı. Günahların en sayılı kebâirini (*büyük günahlarını*) günün beş vaktinde icradan çekinmeyen o fâsık ve fâcîr (*günahkar*) serseriyi, pek yakın istikbalin (*geleceğin*)

halâskârı (*kurtarıcısı*) telâkki ediyorlardı.

Vahdeti'nin gözleri, artık dört açılmıştı. Adının dilere destan olduğunu duyduğu zaman, o vakte kadar kendisinin de mevcut olan cevherin farkına varamadığından dolayı yine kendisine hayrette kalmıştı. Ve bilhassa, onu bir Karagöz gibi değneğe takıp da oynatmak isteyenlerin şişirmeleri karşısında şımardıkça şımarmıştı.

Biran evvel, tekkelerde pabuç çalması diye daima göz hapsi altında bulundurulmuş, bu adama şimdi “Reşadetlû Derviş Vahdetî Efendi hazretlerine” diye mektup yazıyorlar; konuşma esnasında:

— Zatı ârifaneleri... Zatı mürşidaneleri, diye hitap ediyorlardı.

Etrafında, oldukça kalabalık bir kitle toplanmıştı. Yerebatan'daki gazete idarehanesi, “Müracaatgâhı enâm” halini almıştı. Hükûmetten şikâyeti olanlar, Efendi Hazretlerinin ellerine sarılıyor, ondan medet umuyorlardı. Muhitindekiler de artık onun yalnız bir gazete sahibi ve başmuharriri olmasını kâfi görmüyorlar:

— Bir cemiyet teşkil edelim. Maksudımıza daha kısa yoldan yürüelim, diyorlardı.

Nihayet, cemiyet de teşekkül etti, adına “İttihadı Muhammedi Cemiyeti” denildi.

Resulûllah efendimizin pâk isminin cemiyete izafe edilmesi, halkın geniş bir kütlesinin alâkasını cel-

be kâfi geldi. Bunlar, o kadar saf ve cahil bir zümreye mensuptu ki, o cemiyeti kuranların başında ve arasında kimler bulunduğunu tetkik etmek, hiç kimsenin aklına gelmedi. İdrakten mahrum olan biruh Yerebatan'a koşuyor, cemiyete dâhil oluyordu. Fakat cemiyetin hakiki maksat ve gayesini hiç kimse bilmiyordu.

Cemiyetin idare heyetini – başta Derviş Vahdeti olmak üzere – Enderunlu Emirzade Ömer Lütfi ile şehremaneti eski azalarından Hacı Hakkı teşkil ediyordu. Ve bu üç fesat dolu kafa, binlerce halkı büyük bir felâkete doğru sürüklüyordu.

Hükûmet, hakimâne bir üslupla, bu vatan ve millet ihanetinin önüne geçebilirdi. Fakat hükûmet de anarşi içindeydi. Bütün salâhiyettar zevat, mevki ve makam hırsıyla, beyhude münakaşalarla vakit geçirmektelediler.

Nihayet, İttihatçıların büyük bir hata eseri olarak bir gece Köprü üzerinde Serbestî Gazetesi muharrirlerinden Hasan Fehmi'ye attıkları kurşun, artık hakiki bir volkan halinde bulunan İstanbul'u baştanbaşa ateşlemeye kâfi geldi. Meşrutiyet, tehlikeye girdi. Eğer genç ve münevver (*aydın*) vatanperver zabitlerin fedakârlıkları imdada yetişmeseydi, Meşrutiyet kelimesi ikinci defa olarak lügatlerden (*sözlüklerden*) silinecekti.

Selânik ve Edirne'den gelen ve "Hareket Ordusu" adıyla birleşen kıtalar, Meşrutiyet'i kurtardılar ve şe-

riat kelimesini kendilerine kalkan ederek memleketi felâkete sürükleyen mürtecileri yakaladılar. Kurulan Divan-ı harplerde kısa birer isticvaptan (*sorgudan*) geçirdikten sonra hepsini astılar.

Asılanlar arasında, Derviş Vahdeti de mevcudu. Resulûllah'ın ismi pâkini (*temiz ismini*) şerre âlet eden bu haris serseri, irtikâp ettiği (*giriştiği*) büyük günahın cezasını, darağacında can vermekle ödemişti.

Meşrutiyet, artık halkın gözünü açmıştı. Bahusus Derviş Vahdeti'nin sebep olduğu kanlı hareketten sonra, artık herkes tekkelerden, şeyhlerden ve dervişlerden uzaklaşmaya başlamıştı.

Altı buçuk asırdan beri Osmanlı Türklerinin cahil ve mutaassıp zümresinin vicdanlarına hâkim olan “Dervişler Saltanatı”, artık tamamıyla kağsamış (*dağılmaya yüz tutmuş*) bir bina haline gelmişti. Cumhuriyetin ilânı ve Atatürk inkılâbı, kahir (*ezici*) bir darbe ile o köhne binayı göçürüverdi.

DERVİŞ VAHDETI

